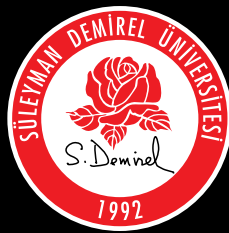

MİRYÖKEFALON SAVAŞI'NIN YERİ

Isparta 2022

MİRYOKEFALON SAVAŞI'NIN YERİ

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Editör

Hayri ÇAPRAZ

Redaksiyon

Özgür TÜRKER

Kapak ve

Sayfa Tasarımı

Durmuş Ali GÜRTOKLU

Serdar DURAN

Metin Yazarları

Murat KEÇİŞ

Behset KARACA

Kadir KARACAN

Abdullah BAKIR

Abdülhalük ÇAY

Hasan AKYOL

Ramazan TOPRAKLI

Mehmet Akif CEYLAN

Adnan ESKİKURT

Altay Tayfun ÖZCAN

Baskı

Azım Matbaacılık Kağ. San.

Tic. Ltd. Şti. Büyük Sanayi 1.

Cad. 99/33 İskitler/ANKARA

Telefon: (0312) 342 03 72

Sertifika No: 47897

© Kasım 2022

1000 adet basılmıştır.

ISBN: 978-605-9454-61-2

Yayın No: 116

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Hüseyin İlker ÇARIKÇI

TAKDİM

V

Hayri ÇAPRAZ

EDİTÖR'DEN

VII

Murat KEÇİŞ

MİRYOKEFALON SAVAŞI'NIN YERİNİN
TESPİTİNDE KAYNAK KULLANIMI ÜZERİNE

01

Behset KARACA - Kadir KARACAN

MİRYOKEFALON SAVAŞININ
YERİ ÜZERİNE

13

Abdullah BAKIR

MYRİOKEPHALON SAVAŞI ESNASINDA
ANADOLU'DA SİYASİ DURUM VE ULUBORLU
COĞRAFYASINDA SAVAŞIN YERİ

39

Abdülhaluk ÇAY

MYRİOKEFALON/KARAMIKBELİ ZAFERİ

67

Hasan AKYOL

MİRİYOKEFALON SAVAŞI VE SAVAŞIN YERİ

83

Ramazan TOPRAKLI

DEĞİŞEN COĞRAFYA VE MİRİYOKEFALON SAVAŞI

97

Mehmet Akif CEYLAN

MYRİOKEPHALON (MİRİYOKEFALON) SAVAŞININ YERİ: KONYA BAĞIRSAK BOĞAZI VE İDDİA EDİLEN DİĞER YERLERE COĞRAFİ BİR BAKIŞ

135

Adnan ESKİKURT

ORTAÇAĞ KRONİKLERİNE GÖRE MYRİOKEPHALON ZAFERİ (17 EYLÜL 1176 - BAĞIRSAK BOĞAZI / KONYA)

181

Altay Tayfun ÖZCAN

MYRİOKEPHALON MUHAREBESİ NEREDE OLDU?

205

TAKDİM

Üniversite evrensel değerleri yerel değerlerle harmanlayıp, yeni bilimsel veriler üreten akademik bir kültür dünyasıdır. Biz de Süleyman Demirel Üniversitesi olarak bir yandan evrensel çalışmaları ve değerleri bölgemize taşıırken, diğer yandan yerel çalışmaları ve değerleri de evrenselleştirme gayreti içindeyiz. Tarih ve kültür araştırmalarını da aynı bakış açısı ile değerlendirerek, bu tür çalışmaları her zaman önemsedik ve desteledik. Bölgemizi doğrudan ilgilendiren “Miryokefalon Savaşının Yeri” isimli kitap çalışmamız da bu düşüncenin ürünüdür.

1176 yılında gerçekleşen Miryokefalon Savaşı, Türk tarihinin Anadolu'daki varlığını koruma adına dönüm noktalarından biridir. Tarihçiler 1071'deki Malazgirt Zaferi'ni Türkler için “Anadolu'nun Kapısı”, Miryokefalon Zaferi'ni de “Anadolu'nun Tapusu” olarak nitelerler. Miryokefalon savaşının yeri konusunda araştırmacılar çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Üniversite olarak biz, bilimsel anlayış te-

melinde savaşın yeri ile ilgili, başta Isparta ile ilgili olan 4 görüş olmak üzere, diğer yaklaşımları da bu kitap çalışmasında ortaya koyduk. Böylece tüm görüşlerin bir arada ve karşılıklı olarak değerlendirilmesini sağlayacak, Isparta özelinde konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak nitelikte araştırmalara yer verdik. Böyle bir eserin ortaya çıkmasına yazılarıyla katkı sağlayan yazarlarımıza teşekkür ederiz.

Bizim için aslolan Miryokefalon savaşının kazanılmış olması ve Anadolu'nun ebedi Türk Yurdu haline gelmesidir. Savaşın yerinin tespiti bu önemli olayın enine boyuna bilinmesi adına çok değerlidir. “Miryokefalon Savaşının Yeri” isimli bu eserin, Türk milletinin Tarihi hafızasının canlı kalmasına ve bölgenin tarihi değerinin artmasına katkı sağlayacağı ümidini taşıyoruz. Isparta Tarihi açısından bu ve bunun gibi yerel tarih çalışmalarını, kültür araştırmalarını desteklemenin gururu içindeyiz. Bu kitap çalışmasının yeni araştırmacıların çalışmalarına ışık tutmasını ümit ediyoruz.

Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI
Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörü
ISPARTA, 2022

EDİTÖR' DEN

Prof. Dr. Hayri ÇAPRAZ

Türk milletinin Anadolu'daki faaliyetlerini araştıran ve bunları kitap ve makaleleri ile ortaya koyan çok sayıda bilim insanı bulunmaktadır. Bunlar kendilerinden önce yaşamış insanların nerede, ne zaman, neden, nasıl faaliyetlerde bulunduğunu, kimlerle iletişim kurduğunu ilmi yöntemlerle ortaya koymaktadırlar. İçinde buldukları toplumun güncel hayatının tarihi derinliği hakkında bilgiler vermektedirler. Bu araştırmacılar içinden bazıları, Türk Tarihinin Anadolu'daki dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen 1176 Miryokefalon Savaşı'nı ve beraberinde gelen zaferi bilimsel yöntemlerle uzun yıllardır incelemektedirler. Ancak savaşın yeri konusunda araştırmacılar arasında görüş farklılığı vardır.

Bu kitap, Miryokefalon Savaşı'nın nerede gerçekleştiği konusunda araştırmaları bulunan bazı yazarların çalışmalarını içermektedir. Amacı, savaşın nerede olduğuna yönelik birbirinden farklı görüşlerin bilimsel dayanaklarını okuyucuya sunmaktır. Bilindiği üzere savaşın yeri konusunda Isparta (Karamık Beli, Kumdanlı Ovası, Gelendost Ovası), Konya (Bağırsak Boğazı), Denizli (Düzbel, Kûfi Boğazı, Akçay Vadisi, Çardak Geçidi) vilayetleri dâhilindeki bölgeler olmak üzere, başlıca üç yer üzerinde araştırmalar yoğunlaşmıştır. Tüm bu yerler hakkında fikir vermek

üzere Murat Keçiş, Behset Karaca, Kadir Karacan, Abdullah Bakır, Abdülhaluk Çay, Ramazan Topraklı, Hasan Akyol, Mehmet Akif Ceylan, Adnan Eskikurt, Altay Tayfun Özcan bu kitaba katkı sağladılar.

Kitaba katkı sağlayan araştırmacılar, Anadolu Selçuklu Devleti ve Doğu Roma tarihinin önemli bir kesiti olan Miryokefalon Savaşı'nın yeri üzerine makaleleriyle, bugünün insanını geçmişe taşıyarak ona tarihi derinlik sunmaktadırlar. Türk milletinin bulunduğu topraklara olan aidiyet bağına bir başka yönüyle katkı sağlamaktadırlar. Bilindiği üzere tarihçiler, geçmişte yaşanmışlıklara yönelik bilgiyi artırarak, tarih bilgisinin artmasına ve hatta var olan tarih bilincinin sürekliliğine destek vermektedirler. Böylece, kimyasal, biyolojik bir parça olarak görünen toprakların, kalıntıların, buluntuların ve eserlerin herbiri birey veya toplum açısından başka bir anlam daha kazanmaktadır. Bu durumda, bir toplumun sahip olduğu somut varlıklar, hatta uzun yıllar beraber yaşam paylaştığı insanlar sadece "anlık değeri" ile kalmayıp, geçmiş ve geleceğe yönelik değerler kazanarak, anın ötesinde bir anlam yüklenmektedirler. Miryokefalon Savaşı ve sonrasında gelen zafer de Anadolu Türk tarihine etkisi itibarıyla bu tür anlam yüklenen olaylardan biridir. Bu kitap-

ta makalesi bulunan araştırmacılar, Miryokefalon'un yerini araştırdıkları gibi, aynı zamanda, birbirlerini akademik yöntemle ikna edecek delilleriyle bir sorunu çözmeye çalışmaktadırlar. Bulunduğu anın ötesine etkisiyle de değerlendirilen tarihî bir vakaya, başka bir boyuttan katkı sağlamaktadırlar.

Miryokefalon, Türk tarih yazımında, şimdiye kadar mekânının neresi olduğundan çok bir birliği sürdürme, bir toprağı yurt edinmede önemi itibarıyla öne çıktı. Elbette bu yaklaşım geçmişî anlamlandırma adına oldukça kaydadeğerdi. Nitekim bu savaş Türk tarihinde yeni bir safhanın köşe taşlarından biri olarak öne çıktı. Anadolu'nun kendisini yenileyecek yeni sürecin başlıca iki askerî-politik vakası olarak yerini aldı.

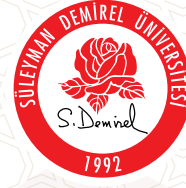
Miryokefalon güçlü olanın zayıf olana üstün gelip, bir kısım toprak parçasını alma meselesi değildi. Çünkü, tarihte, birinin diğerine üstünlük kurarak yeni topraklar elde ettiği, ancak orayı kendisine yurt edinmediğine dair örnekler vardır. İlk başta, askerî olarak güçlü olan kazanmış gibi görünse de zaman içinde zayıfın diğerine üstünlük sağladığı görüldü. Zayıf görünenin zamanla kültürel ve ekonomik olarak, daha sonrasında ise siyasal olarak bulunduğu bölgeyi kendisine yurt edindiğine insanlık şahit oldu. Bu bağlamda, Miryokefalon, Anadolu'daki kültürel ve siyasal çatışmanın önemli ikinci mekânsal izdüşümü olarak, sadece askerî galibiyet değil, kültürel ve politik olarak da üstünlük kurulan bir sürecin başlangıç adımlarındandır. Dolayısıyla, böyle bir zaferin yerinin tespiti, bu alanda çalışan bir çok araştırmacının ilgi alanına daha çok gir-

di ve bu kitap dâhil, onlarca bağımsız çalışmanın ortaya çıkmasına imkân sağladı.

Kitap çalışmasında Miryokefalon Savaşı'nın yerinin ismi, savaşın adı, savaşın geçmiş olduğu yere yakın bölgelerin isinlerinin yazımı konusunda yazarlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum kelimenin Türkçeleşmiş hali ile ifadesinden, transkript farklılığından, kullandıkları kaynakların veya telif eserlerin kullanım dillerinden kaynaklanmış olmalıdır. Kitap çalışmasında yazarların birbirinden farklı harfler içeren özel isim yazımları aynen korunmuştur. Bu nedenle kitapta, Miryokefalon, Myriokephalon, Myrikephalon gibi yazım çeşitliliği bulunmaktadır.

Kitaba katkı sağlayan yazarlardan bazıları, Miryokefalon Savaşı'nın yerine yönelik kendi görüşünü bildirirken, diğerlerinin görüşlerine de yer vermişlerdir. Zaman zaman aynı bilgilerin farklı makaleler içinde bulunması, bu kitabın bütünlüğü içinde tekrarlar olduğu izlenimi veriyorsa da, bu tür anlatımlar her makalenin kendi kurgusunun bir parçası gibi değerlendirilerek, müdahale edilmemiştir.

Bu kitap çalışmasının, yeni çalışmalara ışık tutmasını, araştırmacıların birbirlerinin fikirlerini daha iyi analiz etmesine imkân sağlamasını temenni ederiz. Hatta, bu çalışma sonrasında, araştırmacıların, diğer disiplinlerden uzmanları da dahil ederek bir araya gelip çalıştaylar yapmalarını veya ortak bir projede bilgi paylaşımlarını ve yorumlarını değerlendirebilecekleri bir ortamı hazırlamalarını ümit ederiz.

MİRYOKEFALON SAVAŞI'NIN YERİ

MİRYOKEFALON SAVAŞI'NIN YERİNİN TESPİTİNDE KAYNAK KULLANIMI ÜZERİNE

Murat KEÇİŞ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

MİRYOKEFALON SAVAŞI'NIN YERİNİN TESPİTİNDE KAYNAK KULLANIMI ÜZERİNE

Özet

Murat KEÇİŞ

17 Eylül 1176 yılında Bizans İmparatorluğu ile Türkiye Selçuklu Devleti arasında yaşanan Miryokefalon Savaşı'nın tam olarak nerede meydana geldiği hususunda W. M. Ramsay'in *The Historical Geography of Asia Minor* adlı eserinden (Londra 1890) günümüze kadar bilimsel tartışmalar farklı platformlarda uzun süredir devam etmektedir. Bu konuda birbirleriyle örtüşen ya da birbirinden farklı oldukça geniş bir literatür oluşmuştur*. Bu çalışmanın amacı; bütün bu araştırmalar da göz önünde bulundurularak, "Miryokefalon Savaşı'nın yerini tespit edebilmede, mevcut Türkçe çeviriler ne kadar güvenilirdir ya da dönem kaynaklarının yeniden tercüme edilmesi gerekli midir?" sorularına cevap aramaktır. Savaş hakkında bilgi veren bütün kaynaklardan ziyade savaşın yerinin tespiti konusunda kritik detaylar sunan kaynakların çevirisi bu noktada tekrar gözden geçirilecektir. Tercümelemin yeniden ele alınması ve elde edilen bu verilerin en işlevsel şekilde değerlendirilmesinin yolu, savaş arkeolojisi çalışmalarının günümüz teknolojisiyle desteklenmesiyle, Roma yol güzergâhları da göz önünde bulundurularak uzman arkeologlar tarafından yüzey araştırması yapılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: *Miryokefalon, II. Kılıçarslan, I. Manuel, Niketas Khoniates, İoannes Kinnamos.*

* Miryokefalon Savaşı hakkında doğrudan ya da dolaylı olarak yapılan bütün çalışmaların bibliyografik künyesini yazmak oldukça geniş yer tutacağı ve mevcut iletişim şartlarında bu literatüre erişmenin kolaylığı göz önünde bulundurularak genel bir bibliyografya burada zikredilmeyecektir.

ON THE USE OF RESOURCES TO LOCATE THE WAR OF MYRIOCHEPHALON

Abstract

Murat KEÇİŞ

Scientific discussions have been going on for a long time on different platforms in regards to the exact location of the Miryokephalon War between the Byzantine Empire and the Seljuk State of Turkey on 17 September 1176, from W. M. Ramsay's *The Historical Geography of Asia Minor* (London 1890) until today. A very large literature on this subject overlaps or differs from each other has been formed. The aim of this study, considering all these researches, is to seek answers to questions, such as "How reliable are the existing Turkish translations in determining the location of the Miryokephalon War or is it necessary to retranslate the period sources?" Rather than all sources that provide information about the war, the translation of the sources that provide critical details about the location of the war will be reviewed at this point. The way to reconsider the translations and to evaluate these data in the most functional way is to support the war archaeology studies with today's technology and to make a survey by expert archaeologists by taking Roman road routes into consideration.

Keywords: *Myriocephalon, Kilij Arslan II, Manuel I, Niketas Choniates, İoannis Kinna-mos.*

Miryokefalon Savaşı'nın tam olarak nerede meydana geldiğinin tespiti konusunda görüş ayrılıkları araştırmacılar arasında uzun süredir devam ederken, yerel tarih çalışmalarına verilen önemle, son yıllarda bu konuda tartışmalar daha da hız kazanmıştır. Savaşın yerini Çivril/Denizli, Kızılören/Afyon, Eğirdir/Isparta, Beyşehir/Konya gibi birbirinden farklı yerlere konumlandıran bütün araştırmacılar hemen hemen aynı kaynakların verdiği kayıtları esas almaktadır.¹ Savaştan bahseden onlarca kaynak olmasına rağmen, iddialarını daha ziyade Bizans İmparatoru I. Manuel'in yanında olaylara bizzat şahit olmuş İoannes Kinnamos'un *Historia*'sına, Bizans İmparatoru I. Manuel'in savaştan sonra yenilgisinin üzüntüsünü anlatmak için İngiltere Kralı Henri Plantagenet'e 1176 Kasımında yazdığı mektuba² ve son olarak savaştan yaklaşık otuz yıl sonra eserini Nikaia/İznik'te kaleme alan Niketas Koniates *Historia*'sına dayandırmaktadırlar. Araştırmacılar, özellikle Bizans kaynaklarındaki (Diğer kaynak grupları savaşın coğrafyasını tespit edebilmede tâli durumdadır.) bilgilerle tam anlamıyla örtüşecek coğrafi bölgeyi tespit edebilmek için çeşitli alanlarda tetkik geziler ve yüzey araştırmaları yapmaktadırlar.

Araştırmacıların, Miryokefalon Savaşı'nın yerinin tespiti için kullandıkları eserlerle ilgili ciddi bir metodolojik problem karşımızda durmaktadır: Herkesin malumu olduğu üzere tarihi olayları araştırırken ana kaynakların her kelimesi ve tam olarak ne dediği çok önemlidir. Tarihi bir konu üzerinde yorum yaparken kaynakların ne dediğine yönelik, özgün dili ve anlamı üzerinden bakabilmek gerekir. Bu anlamda tarihçilik mesleği, kaynaklardaki bilgileri olgulara çevirme sürecine ilişkin bir uğraştır. Deliller, yorumlamamız ve tarihsel bilgiyi üretebilmemiz için karşımızda dururlar.³ Bu görüldüğü kadar kolay bir iş olmasa gerektir. Bu amaçla öncelikle ve özellikle verilerimizi tam olarak elde edebilmek için kaynağı kendi yazıldığı dil üzerinden okumak gerekir. Maalesef Miryokefalon Savaşı'nın yerinin tespiti konusunda yapılan son çalışmaların büyük bir kısmı bahsettiğimiz tarihi kaynakların çevirilerine dayanmaktadır. Bu eleştirimiz ilk bakışta bu tercümelerin alanın uzmanı araştırmacılar tarafından yapıldığı düşünülerek haksız olarak değerlendirilebilir. Fakat aşağıda iki örnekte göstereceğimiz üzere bu çeviriler her ne kadar alanın uzmanları tarafından hazırlanmışsa da hatadan âri değildir. Ortaçağ Tarihi alanında lisansüstü eğitime yeni başlayan her bir araştırmacı adayından öncelikle çalışacağı saha ile ilgili kaynak dili hatta dillerini öğrenmesi beklenir. Elbette bu filolojik alt yapı gerekliliği tarihin diğer dönemleri için de

1 Miryokefalon Savaşı hakkında bilgi veren on altı Ortaçağ kroniği Adnan Eskikurt tarafından titiz bir şekilde kritik edilmiştir. Adnan Eskikurt, "Myriokephalon Savaşı'na Dair Kronikler ve Modern Çalışmalar," *USAD*, Sayı: 6 (Bahar 2017), s. 65-94.

2 Bu mektup İngilizceye oldukça başarılı bir şekilde çevrilmiştir. A. A. Vasiliev, "Manuel Comnenus and Henry Plantagenet", *Byzantinische Zeitschrift*, 29 (1929/1930), s. 237-240. Türkçeye de iki kez kazandırılmıştır. Levent Kayapınar, Beycan Hoccoğlu, Serdar Vardar, Mahmut Halef Cevrioğlu, "Miryokefalon Muharebesi'nin Mahalli Üzerine Mülahazalar: Bizans Kaynakları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı:7 (Güz 2017), s. 122-124; Ramazan Topraklı, *Miryokefalon'un Yeri Zafer Kutlamaları*, "İmparator Manuel'in İngiltere Kralı II. Henri'ye Yazdığı Mektubun Tercümesi", çev. Kazım Yaşar Koprman, Ankara 2020, s. 70-73.

3 Alun Munslow, *Tarihin Yapısökümü*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul 2021, s. 21-22.

geçerlidir. Bu anlamda Miryokefalon Savaşı için Yunanca yazılan Bizans kaynaklarının önemini hatırlatmaya dahi gerek yoktur.⁴ Buna rağmen alanda araştırma yapanlar genellikle mevcut çevirileri sorgulama ihtiyacı dahi hissetmeksizin mutlak doğru olarak kabul ederek kullanmakta bir beis görmemektedirler. Hâlbuki Bizans kaynaklarının Türkçeye kazandırılması yönünde büyük emekler sarf etmiş ve Miryokefalon Savaşı'nın görgü şahidi İoannes Kinnamos'un *Historia's*ını da çeviren Işın Demirkent, bu tercüme yapıldığında Bonn neşrini esas aldığı ama asıl İngilizce tercümeden istifade ettiğini belirtmiştir.⁵ Bu tercümenin önsözündeki ifadeler dahi Yunanca gibi oldukça karmaşık bir gramere sahip dilde yazılan bu kaynakların zorluğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla hiçbir tercüme nihai olmayacaktır. Bizans kaynaklarının sadece tercümesinde değil aynı zamanda edisyonunda da bitmeyecek olan bir çaba söz konusudur. XIX. yüzyılda Bonn külliyyatında Bizans tarih yazarlarının büyük kısmı yayınlanmış olmasına rağmen aynı kaynakların yeni yayınları yapılmaya devam etmektedir. Örneğin Niketas Khoniates'in eseri ilk kez 1557 yılında Hieronymus Wolf tarafından Latince tercümesi ile birlikte yayımlandıktan sonra, sırasıyla J. P. Migne, Immanuel Bekker (1835'te Bonn Külliyyatında) ve son olarak Jan Louis Van Dieten (Berlin 1975)⁶ tarafından yeni edisyonları yapılmıştır.

Kaynakların verdiği bilgileri filolojik açıdan doğru okumak oldukça gerekli olmakla beraber Bizans coğrafi ıstılahlarına da vakıf olmak gerekir. Bizans için coğrafya, Antik Yunanlıların birikimlerinin belirli dönem yazarları tarafından aktarılması ve bu bilgi birikiminin, el yazmalarının birebir kopyalanarak, eski yazılardan alıntılar yapılarak veya müstakil izahlar eklenerek kullanılması anlamına geliyordu. Bizanslıların coğrafya bilgilerini ve algılarını en çok etkileyen iki antik dönem yazarı Strabon ve Ptolemaios idi. Antik yazarların coğrafi tanımlamaları büyük oranda Bizans entelektüeli arasında biliniyordu. Fakat bu coğrafya bilgileri ancak ihtiyaç halinde yazıya geçirilirse ve bu yazılı kültüre olan ihtiyaç devam ederse kuşaktan kuşağa aktarılabilirdi. Bununla birlikte kaynaklara yetersiz veya bazen de mümkün olmayan erişimden dolayı birçok gözlem veya deneyim günümüze ulaşmamıştır. Hatta yazılı kültürde korunan bir takım gözlemler ise belirli dönemlerde yazıya aktarılsa da, edebi değeri düşük görülerek daha sonraki nesiller tarafından kopyalanmadığı için kaybolmuştur.⁷ Bizans tarih yazarlarının coğrafi tanımlamalarındaki en ciddi problem; onların dünyalarındaki coğrafi kavramların bugün nereye tekabül ettiğini zaman zaman belirleyememektir. Temelde, günümüze kadar korunabilmiş Bizans coğrafya literatürü, antik dönem metinleri üzerine yapılan yorumlar ve eklemeleri içeren bilimsel metinleriyle dini kurumlar ve devlet kurumları için kaleme alınan, seyyahlara ve tüccarlara karada ve denizde rehberlik etmeleri için yazılan ve seyyahların gözlemlerine dayanan daha pratik metinler olarak sınıflandırılabilir. Bizans literatürünün birçok eserinde coğrafya üzerine açıklamalar ve yorumlar bulunabilir. Tarihi kaynaklarda, imparatorluk askerî seferleri anlatılırken birçok yer adından söz edilir, bölgelerin kendilerine özgü iklim koşulları vurgulanır, düşman saldırıları gerçekleştiğinde farklı şehirlerin dağ sıralarından ve nehirlerinden bahsedilir. Fakat şu hususu da akılda tutmak gerekir: Bizanslılar bilinçli bir şekilde coğrafi

4 Miryokefalon ile ilgili kaynak dil bilmenin önemine Altay Tayfun Özcan da dikkat çekmiştir. Bkz. Altay Tayfun Özcan, "Myriokephalon Muharebesi'nin Mevkisi Üzerine", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı:7 (Güz 2017), s. 172, dipnot 22.

5 *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, Yayına Hazırlayan: Işın Demirkent, Ankara 2001, s. XVII.

6 Bu son edisyon hâlâ Bizans uzmanları tarafından kullanılmaktadır.

7 Tabula Peutingeriana'nın M.S. 435 civarında Roma yollarını göstermesi savaşın yeri ile ilgili önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Andreas Kuehler, "Byzantine Geography", *Oxford Handbook of Science and Medicine in the Classical World*, Edited by Paul T. Keyser and John Scarborough, Oxford 2018, s. 921-922.

terimleri değiştirdiler ve çağdaş yer adlarının ve insanların isimlerini antik yazarların terimleriyle (her zaman doğru olarak değil) değiştirmeye çalıştılar. Coğrafi adların değiştirilmesi, modern araştırmalarda sürekli zorluk çıkartmıştır.⁸ İşte Miryokefalon Kalesi'nin ya da mevkiinin tam olarak tespit edilememesi bu problemlerle doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla yukarıda bahsettiğimiz Bizans yer adlarında yaşanan problemler sebebiyle olsa gerek Niketas Khoniates, Miryokefalon adının nereden geldiği konusunda kararsızlık içerisinde: “Burası eski ve terkedilmiş bir kaledir veya orada olup bitenlerden bu adını almıştır yahut da orada bu adın ifade ettiği olay vuku bulmuştur. Çünkü bu kale yanında, tasvir edeceğim gibi, binlerce Bizanslının kellesine ölümün darbesi inmiştir.”⁹

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Miryokefalon Savaşı'ndan detaylı bir şekilde bahseden üç Bizans kaynağının coğrafyaya dair verdiği bilgiler oldukça önemlidir. İlki sefer sırasında bizzat Bizans İmparatoru I. Manuel'in hizmetinde bulunan ve doğrudan olaylara şahit olan İoannes Kinnamos'un *Historia'sı*dır. Bahsettiğimiz Bizans tarihçileri içerisinde çok genç bir yaştan itibaren “Basilikos Grammatikos=İmparatorluk sekreteri” görevinde bulunan İoannes Kinnamos, askerlik konusunda en ince ayrıntılara kadar bilgi veren biri olması sebebiyle biraz daha önem kazanmaktadır.¹⁰ Bizans İmparatoru I. Manuel'in hizmetinde Anadolu'da Türklere, Balkanlar'da Macarlara ve Sırlara karşı düzenlenen seferlere katılmış ve bu seferlerde askeri konularda büyük bir deneyim kazanmıştır. 1176 yılında ise daha I. Manuel'in Konstantinopolis'ten çıkışından başlayarak sefer hakkında oldukça detaylı bilgiler vermesine rağmen, eserinin son kısmı olan ve savaşın yerini tespit edebileceğimiz bölüme gelince âdeta kalemi kırılmış, susmuş ve eserini yarım bırakmıştır.¹¹ Bizans ordusunu savaşın yapıldığı alana kadar getirmiş fakat bu noktadan sonra yazmayı bırakmıştır ya da eserin son kısmı daha sonra kaybolmuştur. Askeri konularda geniş bir bilgi ve tecrübe sahibi Kinnamos'un burada susması, savaşın geçtiği yeri tam olarak belirleyebileceğimiz somut bilgilerden bizi mahrum bırakması gerçekten de büyük talihsizliktir. Kinnamos'un eserini neden yarım bıraktığı ve savaş hakkında daha detaylı bilgiler vermediği cevap verilmesi gereken önemli bir sorundur.¹² Öncelikle Kinnamos'un kayıtlarının son kısmının kaybolmuş olabileceği akla gelebilir. Nitekim Işın Demirkent, eserin sadece son kısmının değil, örneklerle de gösterdiği gibi, metnin içerisinde başka yerlerin de kaybolduğunu iddia etmiştir.¹³ Demirkent, aslında bu düşüncesini daha çok Neumann'a dayandırmakla birlikte, eseri İngilizceye çeviren Brand'ın buna katılmadığını da ilave eder.¹⁴ Fakat diğer Bizans kaynaklarıyla da karşılaştığımızda şöyle bir durumla karşı karşıya olduğumuzu da düşünebiliriz: Konstantinopolis merkezli tarih yazarlarının muhtemelen kendileri için son derece büyük bir yıkım olan hadiseleri yazmak istemedikleri görülmektedir. Kinnamos'un eserinin genel havasına baktığımızda; dürüst ve devletine sıkı sıkıya bağlı bir devlet memuru olmanın onun için her şeyden önce geldiğini sezmekteyiz. Eserde İmparator Manuel'den ve özellikle büyük zaferlerinden büyük bir övgüyle bahseder. Adeta Manuel ile Roma İmparatorluğunu özdeşleş-

8 Andreas Kuelzer, “Byzantine Geography”, s. 926.

9 Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret İşıltan, Ankara 1995, s. 123.

10 İoannes Kinnamos'un *Historia'sı*, s. XXI.

11 *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s. 214-215.

12 Metinlerin analizi kadar yazarların da gizemli hayatlarının tam olarak anlaşılması gerekir. Bizans tarihçilerinin anlaşılması konusunda çok iyi bir rehber çalışma hakkında bkz. Leonara Neville, *Bizans Tarihçileri ve Tarih Yazımı Rehberi*, çev. Süha Konuk, İstanbul 2021.

13 *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s. XXII.

14 C. Neumann, *Griechische Geschichtschreiber und Geschichtsquellen im zwölften Jahrhundert*, Leipzig 1887, s. 80-81; C. M. Brand, *Deeds of John and Manuel Comnenus by John Kinnamos*, New York 1976, s. 10 vd.; *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s. XXVIII.

tirmiştir.¹⁵ Dolayısıyla Miryokefalón gibi büyük bir yıkımdan bütün detayları ile bahsetmemesi gayet normal karşılanabilir. Ayrıca, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Bizans İmparatorluğu açısından savaşta büyük bir yenilgi yaşanması sebebine bağlı olarak eserin bu kısmının edebi bir değeri olmadığı düşünülerek daha sonraları kop- yalanmamış olabilir. Böylece müstensihler eserin son kısmını çoğaltmamış olabilirler. Kinnamos'un durumu ile benzer başka Bizans ve hatta İslam kaynakları da vardır. Miryokefalón Savaşı'nın yeri konusunun yorum- dan öteye geçebilmesi Kinnamos'un yeni ve tam (Böyle bir nüsha olup olmadığını şu an için bilmemiz mümkün değildir.) bir nüshasının bulunması ile mümkün olabilir. Bütün bu eksikliklerine rağmen bizzat görgü tanığı olması dolayısıyla Kinnamos'un verdiği bilgilerin değeri tartışılmazdır.

Savaş hakkında oldukça detaylı bilgi veren bir diğer tarih yazarımız Niketas Khoniates'dir. Yazarın isminden de anlaşılacağı üzere Honazlı olması sebebiyle savaşın meydana geldiği bölgenin coğrafyasını Konstantinopolis merkezli yazan tarihçilere nazaran çok daha iyi bildiği açıktır. I. Manuel'in sefer güzergâhından büyük savaşın meydana geldiği "dar geçitlere" kadar bahsettiği yerleri muhtemelen görmüştür. Eserini başkent Konstantino- polis'in Latinler tarafından istila edilmesinden sonra Nikaia'da yazması da bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Ayrıca Bizans tarih yazarlarının coğrafi bilgilerinin güvenilirliği de çok tartışmalı olmasa gerektir. Komnenos dönemini anlatan Khoniates *Historia*'ya bu hanedan ortadan kalktıktan sonra son şeklini vermiştir. Dolayısıy- la müellif bahsettiği hanedanın neden ve nasıl ortadan kalktığından rahat bir şekilde söz edebilmektedir. Bu açıdan Kinnamos'a göre daha tarafsız bir tutum sergileme şansına sahiptir. Kaynağımız konu edindiği hane- danın Anadolu üzerindeki hâkimiyetini tesis etme çabasını, Anadolu'daki yerel güçlerle Konstantinopolis'teki imparatorluk güçleri arasındaki mücadele sonucunda meydana geldiğini ve siyasi gücünü kaybetmesiyle mey- dana gelen çöküşü anlatmaktadır.

Üçüncü bir kaynağımız ise Bizans İmparatoru I. Manuel'in savaştan sonra yenilgisini ve üzüntüsünü anlatmak için İngiltere Kralı Henri Plantagenet'e 1176 Kasımında yazdığı mektuptur. Bahsettiğimiz bu Bizans tarihi kaynaklarına ilâveten bir de coğrafi olarak daha uzaklardan yazan bir kaynağımız var: Süryani Mihail'in eseri. Tabii ki Miryokefalón Savaşı'ndan bahseden bütün kaynaklarımız bunlardan ibaret değildir. Bu çalışmada, makalenin sınırlılıkları göz önüne alınarak, Süryani Mihail ve Niketas Khoniates'in eserlerindeki verilere hassaten değinmek istiyoruz.

Niketas Khoniates'in Tarihi, XII. ve erken XIII. yüzyıllar için günümüze ulaşan en kapsamlı ve sofistike Bizans kaynağıdır. Eserini, Konstantinopolis'in Latinlerin eline düştüğü 1204 yılından sonra 1206'lı yıllarda İznik'te yazmıştır. Bu eserde, çağdaşı Kinnamos'a ve diğer kaynaklara nazaran savaşın yeri konusunda oldukça detaylı bilgiler bulunmaktadır. Saray ve devlet idaresinde işgal ettiği yüksek makamlar sayesinde, özellikle yaşadığı devrin tarihî kaynaklarına kolayca ulaşma imkânına sahip olan Niketas'ın İznik'te geçen son yıllarında kaleme aldığı -veya daha önce yazmış olduklarını gözden geçirip bunlara ilâveler yaptığı- *Historia*, yirmi bir kitaptan oluşmaktadır. Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos'un 1118 yılındaki saltanatı ile başlayan eser, 1206 yılı- na kadar bütün olayları tek tek detaylı bir şekilde kayda geçiriyor. Bugün Bizantinistler tarafından 1975 yılında Van Dieten tarafından Berlin'de yapılan neşir kullanılmaktadır.¹⁶ Eser 1984 yılında Harry J. Magoulias tarafın- dan oldukça başarılı bir şekilde İngilizceye tercüme edilmiştir.¹⁷ Türkiye'de bu konu ile ilgilenenler ise daha çok

15 Adem Tülüce, *Bizans Tarih Yazımında Öteki Selçuklu Kimliği*, İstanbul 2011, s. 23.

16 Nicetae Choniatae, *Historia*, Editor: Ioannes Aloysius van Dieten, Berlin 1975.

17 Niketas Choniates, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, Translated by Harry J. Magoulias, Detroit 1984.

Fikret Işıltan'ın tercümesini kullanmaktadırlar.¹⁸ Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki Işıltan'ın tercümesinde bir takım ilaveler ve eksiltmeler vardır. Bu duruma iki örnek vermek gerekirse; Işıltan'ın tercümesinde Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'un Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın barış teklifini "imparator kibirli bir palavrayla" (s. 124) kabul etmediği yönünde bir ifade vardır. Fakat Yunancasında bu ifade şu şekilde geçmektedir: "μεγαλαυχούντα". Bu ifade "büyük bir kibirle" şeklinde tercüme edilebilir. Burada Roma kibrinin getirdiği aşırı bir güven duygusu varken, "palavra" kelimesi Işıltan tarafından ilâve edilmiş gözükmemektedir. Burada bir hususu daha hatırlatmak gerekir: Khoniates savaşın αἰ κλεισώρειαι τοῦ Τζιβριτζη "he Kleisorie tou Civritzi" Civritzi Geçitlerinde meydana geldiğini açıkça söylemektedir. Fikret Işıltan, αἰ κλεισώρειαι τοῦ Τζιβριτζη ifadesini "Tzibritze geçiti" şeklinde tercüme etmiştir. Kelime çoğul "Geçitler" şeklinde çevrilmeliydi. Klisorie kelimesi geçilmesi güç geçit bölgeleri, ifade eden askerî bir terimdir.¹⁹ A. P. Kazhdan, Kleisuralar'ın X. yüzyıldan sonra kaynaklarda geçmediğini belirtse de²⁰ Niketas'ta Kleisura tabiri açık bir şekilde geçmektedir. Civritzi yer adının nasıl okunması gerektiği, L. Kayapınar, B. Hocoğlu, S. Vardar, M. H. Cevrioğlu'nun birlikte kaleme aldıkları makalede izah edilmiştir.²¹

Son zamanlarda savaşın yeri konusunda Konya iddiasını gündeme getirenlerin en temel dayanaklarından biri Süryani Mihail'in Süryanice kaleme aldığı eserindeki ifadelerdir. A.T. Özcan, Miryokefalon Savaşı hakkında bilgi veren Süryani-Ermeni kaynaklarının "tek bir kaynaktan neşet eden kayıtlar olduğunu" düşünmektedir.²² Araştırmacılar tarafından genel olarak 1944 yılında Tarih Kurumu tarafından Hrant D. Andreasyan'a yaptırılan tercüme kullanılmaktadır.²³ Süryani Mihail'in Vekayinâmesinin bu Türkçe tercümesi; J. B. Chabot tarafından Süryaniceden Fransızcaya çevrilmiş ve 1905 yılında Paris'te basılmış "Chronique de Michel le Syrien" adlı üç

18 Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995.

19 VII. yüzyılda başlayan Müslüman Arapların Bizans'ın Anadolu topraklarına yaptıkları akınları durdurmak amacıyla, *İmparatorluk* orduların geçiş güzergâhında bulunan stratejik dağ geçitlerine, klisoura adı verilen birlikler yerleştirmiştir. Cüneyt Güneş, "X. Yüzyıldaki Bizans Taktik-konlarına Göre Bizans-İslâm Güçlerinin İlk Karşılaşma Alanları: Kleisouralar ve Kleisouralardaki Askerî Taktiklere Dair", *History Studies*, Cilt: 10, Sayı:1, s. 89. Düşmanlarıyla geniş çaplı savaşa her zaman karşı çıkan imparatorluk, özellikle doğu sınırındaki kleisouralar ile ani saldırıları kontrol altında tutma, saldırıları hızlı bir şekilde merkeze iletme, zorlu coğrafyada düşmanı kestirme, yollardan ani saldırılarla yok etme ve zayıflatma amacıyla inşa etmiştir. Bu stratejisinde de çoğu zaman başarılı olmuştur. Dolayısıyla imparatorluğun hâkimiyet alanını sağlamlaştıran ve Anadolu üzerine düzenlenen saldırılarının merkeze acil bir şekilde iletilmesini de sağlayan kleisouralar, çoğunlukla dik-zorlu bir geçitte inşa edilmiştir. Bu geçitlerin kontrol edilmesi sayesinde Müslüman Arapların Toros hattını aşarak Anadolu içlerine ilerlemesi durdurulmaya çalışılmıştır. Fakat Miryokefalon Savaşı'nda Bizans ordusu kendi taktiği ile saldırıya uğramıştır. Sultan II. Kılıçarslan zorlu geçidi tutmuş ve Bizans ordusunu pusuya düşürmüştür.

20 Alexander P. Kazhdan, "Kleisoura, κλεισούρα", *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. II, Oxford 1991, s. 1132.

21 Selçuklu Araştırmaları Dergisi'nin 7. Sayısı Miryokefalon Savaşı'na hasredilmişti. Oldukça değerli makaleler içeren bu sayıda Levent Kayapınar, Beycan Hocoğlu, Serdar Vardar, Mahmut Halef Cevrioğlu'nun ortak kaleme aldıkları makalede bu kayıt bilimsel bir üslupla değerlendirilmiştir: "Özellikle İmparator Manuel'in mektubu muharebe mahallinin adının Türkler tarafından "Cybrilcymani" olarak anıldığını belirtmektedir. Yunan dilinde ve alfabesinde müstakil bir "ç" harfi bulunmamasından ötürü, işaret edilen yer ismindeki harflerin zarureten "ç" yerine "c" yazıldığı düşünülmelidir. Keza bilindiği üzere Yunan alfabesinin ikinci harfi olan "vita" da her ne kadar Latin alfabesindeki "b" harfine denk gelse de, Yunanca telaffuzu Türkçe "v" sesine denk gelmektedir. Yine Yunanca "y" ile belirtilen "ipsilon" işaretinin telaffuzunun Türkçe'deki "i"ye denk geldiği aşikârdır. Kısaca Yunanca yazımı Latince'ye "Cybrilcymani" olarak geçen toponimin, Türkçe "Çivril-çimeni" olarak okunması gerektiğine şüphe yoktur." Bkz. L. Kayapınar, B. Hocoğlu, S. Vardar, M. H. Cevrioğlu, "Miryokefalon Muharebesi'nin Mahalli Üzerine Mülâhazalar: Bizans Kaynakları", s. 109.

22 Altay Tayfun Özcan, "Myriocephalon Muharebesi'nin Mevkisi Üzerine", s. 171.

23 *Süryani Mihail Vakayinamesi*, II Cilt, Türkçeye çeviren: Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi yayınlanmamış tercüme eserler kısmında, Ankara 1944.

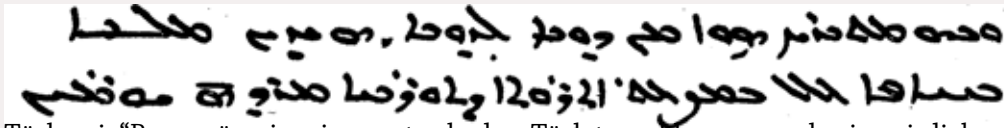
ciltlik kitaptan yapılmıştır. Eserin değerini artırmak için ona, en eski nüsha olan Ermenice metnin tercümesi de ilâve edilmiştir. Konumuzla ilgili kısmına bakacak olursak²⁴;

The Edessa-Aleppo Syriac Codex Of The Chronicle of Michael The Great (s. 718)

ܩܪܝܢܐ ܕܘܪܗܘܝܝܐ ܕܡܝܚܐܝܠ ܕܡܝܚܐܝܠ ܕܡܝܚܐܝܠ ܕܡܝܚܐܝܠ ܕܡܝܚܐܝܠ

Türkçesi: “Bunun üzerine imparator beş günlük yol/yolculuk [mesafesi] olan Türk topraklarının merkezine hızlıca girdi.”

Chronique de Michel Le Syrien: Vol-IV (s. 715)

Türkçesi: “Bunun üzerine, imparator hızlıca Türk topraklarının merkezine girdi, beş gün yol aldı.”

Süryanî Mihail kroniğinin günümüze ulaşan yegâne nüshası Urhoy-Halep kodeksidir. Bu kodekste, mevzubahis olan cümlede ܡܪܕܝܐ ܕܡܝܚܐܝܠ *marde 5 yawmin* “5 günlük yol/yolculuk” diye bir ibare geçmektedir. Ancak J.-B. Chabot’un, Urhoy-Halep kodeksini kaynak olarak kullanıp istinsah ettirdiği ve neşrettiği nüshada bu ibare ܡܪܕܝܐ ܕܡܝܚܐܝܠ *mrade 5 yawmin* “5 gün yol aldı” diye aktarılmıştır. Dolayısıyla her iki cümlede bir “Olaf” harfi yüzünden farklı farklı anlamlar ortaya çıkabilmektedir. Chabot’un Süryanice metninde buna benzer ortografik hatalar çok sık yer almaktadır. Peki, bu hataların ne kadarı Fransızca tercümesine yansdı, bunların ayrıca kontrol edilmesi gerekir. Diğer taraftan kroniğin geneline bakıldığında, müellifin çoğu cümleleri okuyucuyu hep ikileme bırakmaktadır. Süryani Mihail, “beş günlük yol” meselesini adeta bilinçli bir şekilde muğlak bırakmış gözükmektedir. Süryani Mihael, bu coğrafyayı çok iyi bilemediğinden ya da elindeki verilerin tam olmaması sebebiyle böyle bir tercih yapmış olabilir.

Sonuç olarak, Miryokefalon Savaşı’nın yerini tespit etmek için, öncelikli olarak kaynaklarımızın muhakkak surette tekrar ana metinlerinden okunarak yeni tercümelerinin yapılması gerekir. Daha sonra bu verilerden hareket ederek özellikle Roma yol güzergâhlarını da bilen yol tespitinde uzman arkeologlar tarafından yüzey araştırması yapılmalıdır. Bütün bu sonuçlar neticesinde de arkeolojik kazıların yapılması gereklidir.

EK: Niketas’ın Kaydı

Yunanca Neşir: Nicetae Choniatae, *Historia*, Editor: : Ioannes Aloysius van Dieten, Berlin 1975, s. 179-180:

[s. 179] ‘Ο δέ σουλτάν οὐκ ἀνῆκεν αὐθις τὰ πρὸς εἰρήνην διαλεγόμενος. ἐπεὶ δὲ ἐώρα μὴ προχωρούσας τὰς συμβάσεις. ἀλλὰ καὶ βασιλέα αὐτὸν κατὰ τὸ Ἰκόνιον ἀποκρινεῖσθαί οἱ μεγαλαυχοῦντα, προκαταλαμβάνει τὰς δυσχωρίας, αἱ κλεισώρειαι τοῦ Τζιβρίτζη κατονομάζονται, ἅς καὶ ἡμελλὼν Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Μυριοκεφάλου παριέναι ἄπαρσιν, κάκεῖσε τὰς οἰκείας παραβύει φάλαγγας, | ὡς ἀντιτάξαιντο Ῥωμαῖοις [s. 180] αὐτίκα δὴ παριοῦσιν. ἔστι δὲ ὁ τόπος οὗτος ἐπιμήκης αὐλῶν ἔχων ὀρῶν ὑπερβολάς, κατὰ μὲν τὸ βόρειον κλίμα

24 Bu kısımda yer alan tercüme ve değerli yorumları için, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Bölümünden Dr. Öğretim Üyesi Kutlu Akalın’a ve Mardin Artuklu Üniversitesinden Öğretim Görevlisi Mihayel Akyüz’e çok teşekkür etmek isterim. Onların çok kıymetli tercüme ve yorumları olmasaydı bu kaynağı ele alamazdım.

ὑποκαταβαίνων τοῦ ἀνάντους ἡρέμα εἰς γήλοφα καὶ πρὸς εὐρείας κοιλαινόμενος φάραγγας, κατὰ δὲ θάτερον μέρος εἰς προτομὰς τρονεύων πετρῶν καὶ εἰς κρημνώδεις σύμπας ἀναστάσεις παρερρωγῶς.

İngilizce Tercüme: Niketas Chonites, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, Translated by Harry J. Magoulas, Detroit 1984, s. 101.

“The sultan continued to pursue discussions over peace terms. But when he perceived that no progress was being made on the treaties and that the emperor was boasting that he would give him his answer at Ikonion, he occupied the rough ground called the defiles of Tzivritze²⁵, through which the Romans had to pass after leaving Myriokephalon. There the Sultan crowded together his phalanxes to resist the Romans. This place is a far-stretching defile with mountain passes that descends gently the steep northern slope to the hills below, opening up into broad ravines and then dropping down on the other side to jutting rocks and precipitous, beetling cliffs.”

Tarafımızdan yapılan İngilizce Tercüme:

Again, the sultan did not cease from discussing matters concerning peace. But when he saw that he was not making progress towards agreements / treaties, but also that the emperor was boasting that he would answer him at Ikonion, he occupied in advance the rough ground called the defiles of Tzivritze which the Romans also intended to cross over after departure from Myriokephalon, and he inserted there his phalanxes to block the passage against the Romans. And this place is a long defile which has mountain crossings, descending gradually on the northern slope from the upper part to hills widening out to broad ravines, and on the other side breaking through to jutting rocks and precipitous cliffs.

Türkçe Tercüme: Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çeviren: Fikret Işıltan, Ankara 1995, s. 124:

“Sultan yine de durmadı ve yeniden müzakereye girişmek istedi. Ancak imparator kibirli bir palavrayla, ona cevabını bizzat ve Konya’da bildireceğini belirtti. Bunun üzerine Sultan bir anlaşmaya varılamayacağını anlayarak, Bizans ordusunun Myriokephalon’dan hareket ettikten sonra geçmesi gereken ve “Tzivritze geçiti” adını taşıyan, yolun darlaştığı yeri işgal etti. Geçmek isteyen olurlarsa/Bizanslılara derhal karşı koymak üzere birliklerini bu dar geçide doldurdu. Tzivritze geçiti yüksek yamaçlarla çevrelenen uzun bir vadidir. Kuzeye doğru gittikçe dikliği azalır ve yayvan tepeler arasında geniş vadiler halini alır. Güneye doğru ise vadi gittikçe dikleşir ve sarplaşır.”

Kaynakça

- CHALANDON, Ferdinand, *Jean II Comnène (1183-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180). Les Comnène: Études sur l'empire byzantin au XIe et au XIIe siècles*, vol. 2. Paris, 1912; reprint ed., New York, 1960.
- Deeds of John and Manuel Comnenus by John Kinnamos*, trans. C. M. Brand, New York 1976.
- ESKİKURT, Adnan, "Myriokephalon Savaşı'na Dair Kronikler ve Modern Çalışmalar," *USAD*, Sayı: 6 (Bahar 2017), s. 65-94.
- GÜNEŞ, Cüneyt, "X. Yüzyıldaki Bizans Taktikonlarına Göre Bizans-İslâm Güçlerinin İlk Karşılaşma Alanları: Kleisouralar ve Kleisouralardaki Askerî Taktiklere Dair", *History Studies*, Cilt: 10, Sayı:1, s. 85-100.
- Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, Yayına Hazırlayan: Işın Demirkent, Ankara 2001.
- KAYAPINAR, Levent, HOCAOĞLU Beycan, VARDAR Serdar, CECRİOĞLU Mahmut Halef, "Miryokefalon Muharebesi'nin Mahalli Üzerine Mülâhazalar: Bizans Kaynakları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı:7 (Güz 2017), s. 105-124.
- KAZDHAN, Alexander P., "Kleisoura, κλεισόυρα", *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. II, Oxford 1991.
- KUELZER, Andreas, "Byzantine Geography", *Oxford Handbook of Science and Medicine in the Classical World*, Edited by Paul T. Keyser and John Scarborough, Oxford 2018, s. 921-943.
- MUNSLOW, Alun, *Tarihin Yapısökümü*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul 2021.
- NEUMANN, C., *Griechische Geschichtschreiber und Geschichtsquellen im zwölften Jahrhundert*, Leipzig 1887.
- NEVILLE, Leonara, *Bizans Tarihçileri ve Tarih Yazımı Rehberi*, çev. Süha Konuk, İstanbul 2021.
- NICETAE CHONIATAE, *Historia*, Editor: Ioannes Aloysius van Dieten, Berlin 1975.
- NIKETAS CHONIATES, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, Translated by Harry J. Magoulias, Detroit 1984.
- NIKETAS KHONIATES, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995.
- NIKETAS KHONIATES, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995.
- ÖZCAN, Altay Tayfun, "Myriokephalon Muharebesi'nin Mevkisi Üzerine", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı:7 (Güz 2017), s. 167-184.
- Süryani Mihail Vakayinamesi, II Cilt, Türkçeye çeviren: Hrant D. Andreasyan, *Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi yayınlanmamış tercüme eserler kısmında*, Ankara 1944.
- TOPRAKLI, Ramazan, *Miryokefalon'un Yeri Zafer Kutlamaları, "İmparator Manuel'in İngiltere Kralı II. Henri'ye Yazdığı Mektubun Tercümesi"*, çev. Kazım Yaşar Koprman, Ankara 2020.
- TÜLÜCE, Adem, *Bizans Tarih Yazımında Öteki Selçuklu Kimliği*, İstanbul 2011.
- VASİLİEV, A. A., "Manuel Comnenus and Henry Plantagenet", *Byzantinische Zeitschrift*, 29 (1929/1930), s. 233-244.
- URFALI Mateos, *Vekayi-Namesi (952- 1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136- 1162)*, Çev: Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara 2000.
- Byzantine Empire: A Short Overview; <http://www.arts.yorku.ca/hist/tgallant/documents/ByzantineEmpireoverview.pdf>. (09.09.2014)

MİRYOKEFALON SAVAŞI'NIN YERİ

MİRYOKEFALON SAVAŞININ YERİ ÜZERİNE

Behset KARACA

Süleyman Demirel Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Kadir KARACAN

MİRYOKEFALON SAVAŞININ YERİ ÜZERİNE

Özet

Behset KARACA - Kadir KARACAN*

Miryokefalon Savaşı ile ilgili olarak araştırmacılar tarafından birçok yer belirtilmektedir. Savaşın geçtiği düşünülen bu yerler, Denizli, Isparta, Konya ve Afyon il sınırları içerisinde kalmaktadır. Biz Miryokefalon Savaşı'nın Isparta Kumdanlı'da olduğunu öngörmekteyiz. Çünkü Bizans'ın yol güzergâhları, Haçlıların yol güzergâhları ve başka birçok delil bunu göstermektedir. Manuel'in Miryokefalon Savaş güzergâhı ile III. Haçlı Seferine katılan Barborossa'nın sefer güzergâhının da örtüştüğü görülmüştür. Frederick Barbarossa'nın seferini anlatan kroniklerde Miryokefalon Savaşı'nın yapıldığı vadi olarak düşündüğümüz yere "Bizans İmparatoru Manuel'in Türkler tarafından ağır yenilgiye uğratıldığı geçit" diye atıf yapılması bu görüşümüzü kuvvetlendirmektedir. Bu vadi de Kumdanlı'da haritalarda *Kemikli Çukuru* olarak geçen yerdir. Muhtemel savaşın olabileceği alan burasıdır. Ayrıca Taşevi ile Aşağı Kaşıkara arasında tapu kayıtlarında Örenler, Kale civarı, Küçük kale olarak belirtilen mevkide de Miryokefalon Kalesi'nin olabileceğini düşünmekteyiz. Ancak net bir şey söylemek için savaşın geçtiğini belirttiğimiz yer ile kalenin olabileceğini ifade ettiğimiz bazı kalıntıların bulunduğu alanda Joe radar, sondaj ve arkeolojik çalışmalara da ihtiyaç olduğunu ortaya koymamız gerekmektedir. Bu çalışmalar yapıldıktan sonra daha kesin konuşmak mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Miryokefalon Savaşı, Kumdanlı, Kemikli Çukuru, III. Haçlı Seferi, Tzipritze Geçidi, Manuel Komnenos, II. Kılıçaslan.*

* Makine Mühendisi ve Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi iken iki yıl evvel (22.08.2020) değerli arkadaşımız vefat etmiştir. Kadir Bey'e Allah'tan rahmet ve yakınlarına baş sağlığı diliyoruz. Bu makaleye vefat etmeden önce başlayıp büyük yol almıştık. Ancak vefatından sonra geri kalan kısmı tamamlamak bana nasip oldu. ORCID No: 0000-0001-5212-9373

ON THE PLACE OF THE BATTLE OF MYRIOKEPHALON

Abstract

Behset KARACA - Kadir KARACAN

Many places are mentioned by researchers regarding the Battle of Myriokephalon. These places, which are thought to have gone through the war, are within the borders of Denizli, Isparta, Konya and Afyon provinces. We predict that the Battle of Myriokephalon took place in Isparta, Kumdanlı. The road routes of Byzantium, the road routes of the Crusaders and many other evidences point out this argument. It was observed that Manuel's Miryokephalon Battle route and the expedition route of Barbarossa, who participated in the Third Crusade, were well-suited. In the chronicles describing the expedition of Frederick Barbarossa, referring to the place we consider as the valley where the Battle of Myriokephalon took place as "the passage where the Byzantine emperor Manuel was severely defeated by the Turks" strengthens our view. This valley is called the *Kemikli Hole* in Kumdanlı's maps. This is the area where the possible war could take place. In addition, we think that the Myriokephalon Castle may be located in the area between Taşevi and Aşağı Kaşıkara, which was specified as Örenler, Kale, Küçük Kale in the land registers. However, in order to say something clear, we need to reveal the need for Joe radar, sounding and archaeological studies in the area where we stated that the war had took place and some ruins that we stated to be the castle. It will be possible to speak more precisely after these studies are done.

Keywords: *The Battle of Myriokephalon, Kumdanlı, Kemikli Hole, The Third Crusade, Tzipritze Pass, Manuel Komnenos, Kılıçaslan II.*

Giriş

Miryokefalon Savaşı olarak şöhret bulan savaş; 17 Eylül 1176 Cuma günü, İmparator Manuel Komnenos'un yönettiği Bizans ordusu ile Sultan II. Kılıçaslan'ın idare ettiği Selçuklu ordusu arasında geçmiştir. Savaş eski ve terkedilmiş bir kaleden (*Mryiokephalon*) hemen sonra Honiates'in bildiriyle *Tzipritze*¹, Manuel'in bildiriyle *Cybrilcymani*² adlı tehlikeli ve zor geçilen bir geçidin bulunduğu vadide olmuştur. Yerli ve yabancı araştırmacılar kaynaklardaki verilerden hareketle savaşın güzergâh bilgileri ile savaş yerinin coğrafi, fiziksel ve topoğrafya özelliklerine göre kaleyi, vadiyi ve savaş yerini tespit etmeye çalışmaktadırlar.

Denizli-Konya hattı üzerinde cereyan ettiği kabul edilen savaşın yeri ile ilgili, günümüze kadar yapılmış olan çalışmalar ve önerilen yerler Denizli, Isparta ve Konya il sınırları içerisinde yer almaktadır. Son zamanlarda bu yerlere Afyonkarahisar da eklenmiştir. Fakat doğrudan Miryokefalon Savaşı'nın yeri ile ilgili mahdut olan ve birbirini tekzip eden veya öyle anlaşılan dönemin kaynaklarındaki bilgilerden hâlâ savaşın yapıldığı yerle ilgili yerli ve yabancı araştırmacılar arasında herhangi bir fikir birliği sağlanamamıştır.

Hoyran Gölü'nün kuzeyinden geçerek Kumdanlı Vadisi'nde incelemeler yapar ve burasının fiziksel özelliklerinin savaş yerine uygun düştüğünü belirtir.

- 1 Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1995, s. 8.
- 2 Roger de Hoveden, *The Annals of Roger de Hoveden, Comprising the History of England and of Other Countries of Europe from A.D. 732 to A.D. 1201*, Translated from the Latin with notes and illustrations by Henry T. Riley, Vol.1, H. G. Bohn, London 1853, s.419-423.

Savaşın geçtiği yerle ilgili saha çalışması yaptığı bilinen ilk kişi William Ramsay'dir. 1883 yılında bölgede yaptığı incelemelere dayanarak, Bizans kaynaklarında geçen Khoma'nın Osmanlı Devleti döneminde *Homa* (Gümüşsu) olarak adlandırılan yerle aynı yer olduğunu belirtmiştir.³ Homa'nın 1 km. güneyinde bulunan Düzbel'in doğu çıkışının adının Turrice (Değirmen) Boğazı olduğunu ve burayı, savaşın geçtiği Tzipritze Geçidi olarak kabul etmiştir. Ramsay, bu görüşünü 1886 yılında *American Journal of Archaeology*'de yayınlamıştır.⁴ Ramsay, daha sonrasında Tomaschek'in Haçlı kaynaklarını delil göstererek "*Barbarossa'nın sefer rotasına göre savaş yerinin Hoyran Gölü'nün kuzeyinden geçen güzergâha yakın olması gerekir.*" telkiniyle Barbarossa'nın geçtiği yolu takip etmiştir. Hoyran Gölü'nün kuzeyinden geçerek Kumdanlı Vadisi'nde incelemeler yapar ve burasının fiziksel özelliklerinin savaş yerine uygun düştüğünü belirtir. Bununla ilgili de bir makale yayınlar.⁵ Böylece Denizli ve Isparta tezlerinin temeli atılmış olur. 1927, 1929 ve 1930 yıllarında Alexander Vasilyev'in kaynaklar çemberini genişletmesi, (Latin, Süryani ve Ermeni) savaşın yeriyile ilgili çalışmalara yeni yerlerin (özellikle de Beyşehir Gölü'nün kuzeydoğu ve doğusunda kalan yerler) eklenmesiyle sonuçlanır.⁶

Yukarıdaki kısa izahattan da anlaşılacağı üzere önerilen en önemli yerler, üç il sınırları içerisinde kalan ve üç göle yakın yerlerde toplanmıştır. Afyonkarahisar ile ilgili ise henüz tutarlı bir çalışma bulunmamaktadır. Daha çok Denizli tezinin devamı gibi olup yolun Kufi Çayı ve Düzbel Vadisi'nin çıkışının Afyonkarahisar topraklarındaki devamı olarak görülmesi ve savaşın bu bellerden sonra Afyon sınırları içerisinde olduğu varsayımdır.

3 William M. Ramsay, "The Cities and Bishoprics of Phrygia", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 4, The Society for the Promotion of Hellenic Studies, 1883, s. 402. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/623380>, Accessed: 09/12/2010, 04:13.

4 William M. Ramsay, "Notes and Inscriptions from Asia Minor (III)", *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, Vol. 2, No. 2 (Apr. - Jun., 1886), Archaeological Institute of America, s.123-131. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/495838>, Accessed: 15-05-2020, 01:29 UTC

5 William M. Ramsay, "Preliminary Report to the Wilson Trustees on Exploration in Phrygia and Lycaonia", *Studies in the History and Art of the Eastern Roman Provinces*, Aberdeen University Press, Aberdeen 1906, s. 235-238.

6 Roman Shlakhtin, *Images and Representations of the Enemy in the twelfth-century Byzantine-Seljuk Conflict: Case Study on the Battle at Myriokephalon 1176*, (MA. Thesis), Central European University, 2007 Budapest, s.2. Miryokefalon Savaşı üzerine, 2007 yılında bir tez çalışması yapan Roman Shlyakhtin geniş bir kaynak taraması yaparak bir liste oluşturmuştur. Adnan Eskikurt, 2017 tarihli makalesinde neredeyse bu kaynakların büyük bir kısmını incelemiş ve aktarmıştır. Adnan Eskikurt, "Miryokefalon Savaşına Dair Kronikler ve Modern Çalışmalar", *USAD*, Bahar 2017, ss. 65-94.

Miryokefalon Savaşı ile ilgili düşünülen yerler ise kısaca şu şekilde verilebilir;

1. Işıklı Gölü'nün kuzey ve doğusunda kalan geçit ve vadilerdir. Düzbel ve Küfi Çayı Vadisi, diğer yerlere göre daha önemli kabul edilmiştir.
2. Eğirdir-Hoyran Gölü'nün batısında, kuzeyinde ve doğusunda kalan geçit ve vadilerdir. Bunlar Karamık Beli, Kumdanlı Vadisi-Kemikli Çukuru, Gelendost Kemer Boğazı ve Pupa Boğazı'dır.
3. Beyşehir Gölü'nün kuzeyinde bulunan Fele Boğazı ve doğusunda kalan Bağırsak Deresi Vadisi'dir.

Savaş yerinin tespitine yönelik bütün bu çalışmalar öncelikle kaynaklarda verilen güzergâh bilgileri ve yer adlarının değerlendirilmesine dayanmaktadır. Savaş yeri olarak önerilen yerler 4 il toprakları (Denizli, Afyonkarahisar, Isparta ve Konya) içerisinde geçen güzergâhlar üzerindedir. Üstelik bu yerler arasındaki en uzak mesafe kuş uçuşu yaklaşık 200 km'yi bulmaktadır. Ayrıca, önerilen savaş yerleri konusunda bazı bölgelerin kendi içinde farklı yerlere yönelik iddialar olduğu gibi, zaman içerisinde bu iddialarda değişiklikler olduğu da görülmektedir. (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Savaş Yeri İçin Önerilen Yerler, Tez Sahipleri ve Bazı Yayınları

Yer	Kişi	Tarih ve Yayın
Denizli Işıklı Gölü Bölgesi		
Düzbel	William M. Ramsay	1886, "Notes and Inscriptions from Asia Minor", <i>The American Journal of Archaeology</i> , 1886.
	Feridun Dirimtekin Kudret Ayiter	1944, Konya ve Düzbel, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1944.
Küfi Çayı Vadisi	Bilge Umar	1990, "Myriokephalon Savaşının Yeri: Çivril Yakınında Küfi Çayı Vadisi", <i>Bellekten</i> , S. 209, TTK, Ankara 1990, ss.99-116.
	Kemal Turfan	1991, "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Üzerinde Yeni Araştırmalar", <i>10. Türk Tarih Kongresi 22-26 Eylül</i> , Ankara 1986, ss.1117-1155.
	Levent Kayapınar vd.	2017, "Miryokefalon Muharebesi'nin Mahalli Üzerine Mülahazalar: Bizans Kaynakları" <i>USAD</i> , Güz 2017, ss. 105-124.
	Yusuf Kılıç, Serkan Başol, Elvan Eser	2000, "Mira-Kuvalia'dan Miryokefalon Zaferi'ne Çivril ve Yöresi", <i>Çivril Tarihi ve Miryokefalon Zaferi</i> , (Ed. Yusuf Kılıç, Turgut Tok), Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli 2020, ss. 11-38.
Çardak Geçidi	Franz Taeschner	1960, "Anadolu/Anatolia", <i>Encyclopaedia of Islam</i> , New Edition, v. 1, Leiden, 1960:466.

Yer	Kişi	Tarih ve Yayın
Isparta Eğirdir-Hoyran Gölü Bölgesi		
Kumdanlı Vadisi	W. M. Ramsay	1906, "Preliminary Report to the Wilson Trustees on Exploration in Phrygia and Lycaonia", <i>Studies in the History and Art of the Eastern Roman Provinces</i> , Aberdeen University Press, Aberdeen 1906, s.235-238.
	Osman Turan	1971, <i>Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)</i> , İstanbul 1993.
Kemikli Çukur	Behset Karaca ve Kadir Karacan	2014, "Bölgenin Tarihi Coğrafyası İle İlgili Bazı Mülahazalar ve Miryokefalón", <i>SDÜ, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriokephalon Savaşı Sempozyumu Özel Sayısı, 2014, ss.149-171.
		2018, "Frederick Barbarossa'nın Haçlı Seferi ile Miryokefalón Savaş Güzergâhi İlişkisi ve Miryokefalón Savaş Yeri Tzipritze", <i>SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i> , S. 32, Isparta 2018, ss.241-264.
Karamık Beli	Ekkehard Eickhoff	1981, "Der Ort Der Schlacht von Myriokephalon", 8. Türk Tarih Kongresi, <i>cilt 2</i> , TTK. Ankara 1981, ss.679-687.
	Abdulhaluk Çay	1984, <i>Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokefalón) Zaferi</i> , Orhun Yayınevi, İstanbul 1984.
Kemer Boğazı	Ramazan Topraklı	2010, <i>Değişen Coğrafya ve Miryokefalón Savaşı</i> , Semih Ofset, Ankara 2010.
Pupa Boğazı	Abdullah Bakır	2014, "Myriokephalon Savaşı Esnasında Anadolu'da Siyasi Durum ve Uluborlu Coğrafyasında Savaşın Yeri", <i>SDÜ, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriokephalon Savaşı Sempozyumu Özel Sayısı, Isparta 2014, ss.71-96.
Konya Beyşehir Gölü Bölgesi		
Fele Boğazı	Norbert Mersich	1984, "Tzibritze. Zum Austragungsort der Schlacht von Myriokephalon." In <i>Byzantios. Festschrift für Herbert Hunger zum 70. Geburtstag</i> , ed. W. Hörander, J. Koder, and O. Kresten, Vienna, 1984, ss.241-247.
	Lilie Ralph Johannes	1977, "Die Schlacht von Myriokephalon (1176): Auswirkungen auf das byzantinische Reich im ausgehenden 12. Jahrhundert." <i>Revue des études Byzantines</i> 35, 1977, ss.257-275.
Bağırsak Boğazı	Hendy M. F.	1985, <i>Studies in the Byzantine Monetary Economy: c. 300-1450</i> , Cambridge University Press, Cambridge, 1985:146-157.
	Poule Magdelano	1993, <i>The Empire of Manuel I Komnenos 1143-1180</i> , Cambridge University Press.
	Roman Shlyakhtin	2007, "Images and Representations of the Enemy in the twelfth-century Byzantine-Seljuk Conflict: Case Study on the Battle at Myriokephalon (1176)." <i>MA. Thesis, Central European University</i> , Budapest.
	Adnan Eskikurt ve Mehmet Akif Ceylan	2015, <i>Selçuklu-Bizans Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası Myriokephalon Savaşı (Beyşehir-Bağırsak Boğazı 17 Eylül 1176)</i> , Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.

Savaşın geçtiği yere ilişkin ismi zikredilmeyenler dahil yaklaşık 15 farklı yer iddia edilmiştir. Bu kadar çok yerin belirtilmesindeki en önemli sebeplerden biri hiç şüphesiz kaynaklardaki verilerin birbirini tekzip etmesidir. İddia edilen bu yerlerle ilgili tutarlı bilgiler olmadığı için yerin tespiti de oldukça zordur. Bu zorluğa rağmen belirtilen yerlerle ilgili kaynaklardaki bilgilerin tutarlılıklarını (ve tutarsızlıklarını) göstererek savaşın geçtiği yeri tespit etmeye çalışacağız.

1. Kaynaklarda Geçen Güzergâh ve Yer Bilgileri

1. Niketas Khoniates'in anlatımıyla: *“Manuel başkentten hareketle Phrygia ve Laodikeia içinden geçip eski Kolossai, şimdiki adı Khonai olan yerden geçip Lampis üzerinden Kelainai'ya yürümüştür. Marsyas suyunun karıştığı Meander'in kaynakları buradadır. Bundan sonra İmparator Khoma ve Myriokephalon'a gelmiştir. Burası eski ve terkedilmiş bir kaledir. Myriokephalon'dan hareket ettikten sonra Sultanın işgal ettiği Tzibritze geçidine girmiştir. ...Savaş bitip anlaşma imzalandıktan sonra İmparator başka bir yoldan dönme isteğinde olmasına rağmen, kılavuzlar onu geldiği yoldan geri götürmüşlerdir. Dönüş yolunda imparator bizzat Sublaion kalesini yıktırmıştır. Bizanslılar Khonai'ye vardıklarında artık düşmanla karşılaşmayacaklarından emin oldukları için sevindiler. İmparator buradan Philadelphia'ya giderek burada dinlendi.”*⁷

2. Ansbert'in aktarımı, Tageno, Magnus ve Gottfried'in anlatımıyla: *“Alman Kralı Frederick Barbarossa III. Haçlı Seferi esnasında (1190 yılı) Philedelphia, Tripolis, Hierapolis, Laodiceia, Acı Göl, Meander'in kaynağına gelir. Buradan Sozopolis yolu istikametinde hareket eder. Üç günlük yürüyüşten sonra, Manuel'in ağır yenilgiye uğradığı tehlikeli geçidin hemen öncesinde bu yolu terk edip sola saparak dağlık ve zor geçilir yerlerden geçip beş günlük yürüyüşten sonra Philomelium'a varır.”*⁸

3. Ioannes Kinnemos'un anlatımıyla: *“1146 yılında Konya'yı kuşatan Manuel, dönüşünde İkonian'dan hareketle Tziprelitzemani, Pasgusa Gölü, Maendros'un kaynağından geçerek Byzantion'a döner.”*⁹

4. Süryani Mihael'in anlatımıyla: *“İmparator Manuel Türk yurdunun ortalarına doğru, 5 günlük yürüme mesafesi ilerledi. Sultan ise yalçın dağlarda bir o yandan bir bu yana yer değiştirdi. Bizanslılar Iconium'un yakınlarına ulaştı, öyle ki, bu şehre bir günlük yürüme mesafesinde, sultanın bulunduğu yere ise 3 saatlik bir mesafedeydiler.”*¹⁰

Bazı farklılıklar olmakla birlikte kaynaklarda verilen;

1 numaralı “Phrygia-Laodikeia (Denizli)-Khonai (Honaz)-Lampis (Dazkırı)-Kelainai (Dinar)-Khoma/Sublaion

7 Niketas Khoniates, age, s. 123-124, 132-133.

8 Ansbert, *The Crusade of Frederick Barbarossa The Histori of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*, Translated by G.A. Loud, V. 19, Ashgate Publishing Group, Farnham 2010, s. 98-104, 157-158, 169- 170.

9 Ioannes Kinnamos, *Ionnes Kinnemos'un Historia'sı*, Haz. Işın Demirkent, TTK, 2001 Ankara, s. 40-52.

10 Michel le Syrien, *Chronique de Michel le Syrien Patriarche Jacobite D'antioche (1166-1199)*, Editee pour la premiere fois et traduite en Français par J.B. Chabot, Tome III, Ernest Leroux, Editeur 28, Rue Bonaparte 28, Paris 1905, s. 371.

(GümüŖsu)-Myriokephalon-Tzibritze” güzergâh ve yer adları eŖleşmesi, savaŖ yerinin Denizli IŖıklı Gölü Bölgesi’nde olduğuna iŖaret etmektedir (Bkz. Tablo 1).

2 numaralı “Philedelphia (AlaŖehir)-Tripolis (Yenicekent)-Hierapolis (Pamukkale)-Laodiceia (Denizli)-Bitter Lake (Acı Göl)-Meander (Büyük Menderes)’in kaynağı (Eldere)-Sozopolis (Uluborlu) yolu istikametinde 3 günlük yürüyüş-Manuel’in ağır yenilgiye uğradığı tehlikeli geçidin gözle görüldüğü kamp” güzergâh ve yer adları eŖleşmesi, savaŖ yerinin Isparta Eğirdir-Hoyran Gölü Bölgesi’nde olduğuna iŖaret etmektedir (Bkz. Tablo 1).

3 numaralı “İkonía (Konya) - Tziprelitzemani/ Tzibritze - Pasgusa (BeyŖehir) Gölü, Maendros’un (Büyük Menderes) kaynağı” ve 4 numaralı “Bizanslılar Iconium (Konya)’un yakınlarına ulaŖtı, öyle ki, bu Ŗehre bir günlük yürüme mesafesinde” güzergâh ve yer adları eŖleşmesi, savaŖ yerinin Konya BeyŖehir Gölü Bölgesi’nde olduğuna iŖaret etmektedir (Bkz. Tablo 1).

Yukarıda verilen 1 numaralı güzergâh ve yer adları eŖleşmesine göre savaŖ yerinin IŖıklı Gölü çevresindeki geçit ve vadilerde olduğunu savunanlardan;

Kudret Ayiter, “*Kelainai bugünkü Karakuyu’dur. Buradan hareket eden Bizans ordusu bir dahaki durak olarak Choma’ya varmıŖtır. ...Choma’nın bugünkü Homa olduğu genellikle kabul edilir. Ancak bugünkü Homa’nın klasik çağda Sibilía olduğu daha çok muhtemeldir.*”¹¹

Bilge Umar, “*Manuel’in ordusu, batıdan doğuyu yürüyüp Apameia/Dinar’a vardı. ...Bizans ordusu, kuŖkusuz zorlayıcı bir neden dolayısıyla, Marmara Bölgesi’ne ya da Ege Denizi kıyılarına gidecekmiŖ gibi tam ters yöne, kuzeybatıya doğularak Khoma’ya (Homa/GümüŖsu’ya) geldi.*”¹²

Kemal Turfan, “*İmparator baŖkentten ayrılarak Rhyndokus (Nilüfer Çayı ağzında) yolu ile Lapadion karargâhına geldi. Oradan Achyraus (Balıkesir) - Thyateira (Akhisar) - Sardis (Salihli batısında) - Philadephia (AlaŖehir) - Hierapolis (Pamukkale) - Laodikeia (Eskisar: Denizli kuzeyinde) - Khonai (Honaz: Kolossai: Niketas Khoniatés’in doğum yeri) - Lampis (Çardak-Beylerli Hüyüđü) - Kelainai (Dinar) üzerinden Menderes’in kaynaklarının bulunduğu yerde Khomai-Soublaion (Homa)’ya ve oradan, o zaman terkedilmiŖ bulunan Myriokephalon Kalesi’ne geldi.*”¹³

Levent Kayapınar vd., “*Khonai (Honaz), Lambis (Çardak veya Beylerli), Kelainai (Dinar) ve ardından gelen Homa (GümüŖsu) arka arkaya sıralanarak anlatıya bir hız kazandırılmıŖtır. Zaten Homa’nın ardından gelen ilk yer ismi de biraz ötesinde muharebenin yaŖanacak olduğu Miryokephalon’dur.*”¹⁴

Yusuf Kılıç, Serkan BaŖol ve Elvan Eser, “*Niketas eserinde imparatorun, Phrygia ve Laodikeia içinden geçip, kendi*

11 Kudret Ayiter, “Myriokephalon SavaŖı Nerede OlmuŖtur” VIII. T.T. Kongresi, C.2, Ankara 1981, s. 694.

12 Bilge Umar, “Myriokephalon SavaŖının Yeri: Çivril Yakınında Küfi Çayı Vadisi”, *Bellekten*, S. 209, TTK, Ankara 1990, s. 99.

13 Kemal Turfan, “Myriokephalon SavaŖı’nın Yeri Üzerinde Yeni AraŖtırmalar”, 10. *Türk Tarih Kongresi*, 22-26 Eylül, Ankara 1986, s. 1138.

14 Levent Kayapınar vd., “Miryokephalon Muharebesi’nin Mahalli Üzerine Mülâhazalar: Bizans Kaynakları” *USAD*, Güz 2017, s. 112.

doğduğu yer olan eski Kolossai yani Khonia (Honaz)'a geldiğini, burada Başmelek Mikhail Kilisesi'ni ziyaret ettiğini, daha sonra ise Lampis (Çardak-Dazkırı Ovası) üzerinden Kelainai (Dinar)'ye geçtiğini, Menderes Nehri'nin kaynaklarına uğradıktan sonra Khoma (Homa)'ya ve nihayetinde Miryokefalos Kalesi'ne geldiğini söylemektedir. Niketas'ın anlatımında geçen son yerleşim alanı olan Khoma (Homa) yerleşiminin Çivril ilçesinin doğusunda bulunan Gümüşsu Mahallesi olduğunun kesinleşmesi savaşın Çivril topraklarında ve Homa'ya yakın bir yerde meydana geldiğinin en önemli kanıtıdır.¹⁵ diyerek Sublaion/Khoma/Homa/Gümüşsu eşleştirmesini yapmışlardır. Dolayısıyla savaş yerini de Gümüşsu civarındaki geçitlerde aramışlardır. Hâlbuki Konya'ya doğru yönelen bir ordu için Dinar-Gümüşsu istikameti tam ters bir istikamettir. Savaşın bu bölgedeki Küfi Çayı Vadisi'nde olduğunu savunan Bilge Umar bunu, "...kuşkusuz zorlayıcı bir neden dolayısıyla, Marmara Bölgesi'ne ya da Ege Denizi kıyılarına gidecekmiş gibi tam ters yöne..." şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca kaynaklarda da Bizans ordusunun neden yön değiştirdiği ile ilgili hiçbir bilgi verilmemiştir. Ancak günümüzde bazı araştırmacılar Manuel'in ordusunun neden Dinar'dan yola çıktıktan sonra doğrudan Konya'ya ilerlemeyip de kuzey batıya yöneldiği sorusuna, eğim ve engebenin dikkate alınmış olması diye cevap vermektedirler¹⁶. Fakat bu tam olarak konuyu açıklamamaktadır. Buradaki karışıklıklar genelde Sublaion/Khoma/Homa/Gümüşsu eşleştirmesi hatasından kaynaklanmaktadır.

2. Celenae, Apamea, Meander'in Kaynakları, Sibia (Sublaion) ve Khoma'nın Yerleri ve Konumları

Savaş yerinin Işıklı Gölü civarında aranmasının temel sebepleri Celenae, Apamea, Menderes'in kaynakları, Sibia (Sublaion) ve Homa'dır. Dolayısıyla bu yerlerin konumlarının belirlenmesi zaruridir. Şimdi anılan bu yerlerle ilgili tarihi kaynaklarda ve modern araştırmalarda geçen ifadelerle bir bakalım.

M. Ö. 5. yüzyıl tarihçisi olan Herodot aktarır: "Kserkses'in Sardes üzerine yürüyen ordusu; ...Halys Irmağı'nı geçip Phrygia'ya ve bu ülke içinde yürünerek Kelainai'ye varıldı, Maiandros'un kaynakları buradadır, Maiandros'a eşit bir ırmak olan Kataraktes de burada, hatta Kelainai agorasında kaynar ve Maiandros'a karışır."¹⁷

M. Ö. 4. yüzyıl tarihçisi Xenophon aktarır: "Celaenae Phrygia'nın büyük ve zengin bir şehridir. Burada Cyrus'un bir sarayı ve vahşi hayvanlarla dolu bir parkı vardır. Cyrus kendisine ve atlarına talim yaptırmak istediğinde atı üzerinde bu parkta vahşi hayvanları avlardı. Maeander Nehri'nin kaynağı sarayın altından çıkarak parkın ortasından ve aynı zamanda Celaenae şehrinin içinden geçer. Kralın Celaenae içinde de korunaklı bir hisarı olup, bu hisar Marysias Nehri'nin doğuş yeri olan akrapolisin eteklerinde konumlandırılmıştır. Marysias şehrin içinden geçerek Maender'e katılır."¹⁸

15 Yusuf Kılıç, Serkan BAŞOL ve Elvan ESER, "Mira-Kuvalia'dan Miryokefalos Zaferi'ne Çivril ve Yöresi", *Çivril Tarihi ve Miryokefalos Zaferi*, (Ed. Yusuf Kılıç, Turgut Tok), Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli 2020, s. 27.

16 Levent Kayapınar vd., "Miryokefalos Muharebesi'nin Mahalli Üzerine Mülâhazalar: Bizans Kaynakları", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi Miryokefalos Özel Sayısı*, Yıl 6, Sayı 7, Aralık 2017, s. 119,120.

17 Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çev. Müntekim ÖKMEN, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973, s. 395, 396.

18 Xenophon, *Hellenica*, Books VI ve VII Anabaasis, Books I-III, English Translation Carleton L. Brownson, William Heinemann, London 1921, s. 253.

M. Ö. 1. yüzyıl tarihçisi Livy aktarır: “*Maeander Nehri'nin kaynağı Celaenae şehrinden doğar. Bu şehir önceden Phrygia'nın başkenti idi, burasının sakinleri daha sonra eski Celaenae'den çok uzak olmayan Apamea adı verilen yeni şehre taşındılar. Apamea, Seleucus kralının karısının ismidir. Marsyas Nehri de Maeander'in başlangıcından çok az bir mesafe uzaklıktan doğar ve sonra bu nehre katılır. Genel görüşe göre Marsyas ve Apollo arasındaki flüt çalma yarışı Celaenae'de olmuştur. Maeander, Celaenae hisarının en yüksek kısmından doğar ve şehrin ortasından akar. ...Consül Manlius Sagalassus'dan sonra Obrima'nın kaynağına gitti ve Comi Aporidos olarak adlandırılan bir köyde kamp kurdu. Ertesi gün Seleucus Apamea'dan geldi. Hastalar ve işe yaramaz malzemeler Apamea'ya gönderildi. Ordu Seleucus tarafından verilen rehberlerle donatılarak yenilendi. Ordu aynı gün Metropolis Ovası'na ulaştı.*”¹⁹

Miladın başlangıcında yaşayan coğrafyacı Strabo aktarır: “*Apameia, Asia Minor'un Ephesus'den sonraki ikinci büyük şehridir. Marsyas Nehri'nin doğuş yerine yakındır. Marsyas bu şehrin ortasından geçerek varoşlarında devam eder, sonra sert ve hızlı bir akışla Maeander'e katılır. Maeander'e katılan ikinci bir nehir de Orgas'dır. Orgas düzlük arazide sakin akar. Maeander, Celaenae adlı bir tepeden doğar burada aynı adı taşıyan bir de şehir vardır.*”²⁰

12. yüzyıl Bizans tarihçisi Kinnemos aktarır: “*İmparator Maendros'un kaynaklarından birine varınca, artık düşman topraklarının dışına çıktığını zannetti. Ordugâhı buraya kurdu. ...Orada kayalardan ve dağ eteklerinden sanki on binlerce ağızdan fışkırır gibi akan ölçülemez miktardaki su çevreye yayılır; önce bir gölde biriktikten sonra derin bir kanal açarak ilerler ve buradan itibaren bir nehir olur. ...İmparator Rhyndakos yakınlarında ordugâh kurdu. Kısa bir moladan sonra hareket ederek ovalardan geçerek Lampe'ye doğru ilerledi ve Meandros Nehri'nin doğduğu yere yakın bir yerde bulunan zamanla çökmüş bir kaleyi (adı Sublaion idi) tekrar inşa etti.*”²¹

Yine 12. yüzyıl tarihçisi Khoniates aktarır: “*Dorylaion yeniden inşa edildikten ve en mükemmel biçimde savunmaya elverişli bir hale getirildikten sonra imparator bu bölgeden ayrılıp Sublaion'a gitti; bu kaleyi de yeniden inşa edip içine bir garnizon yerleştirdi. ...İmparator Khonai'den Lampis üzerinden Kelainai'a yürüdü. Marsyas suyunun karıştığı Meander'in kaynakları buradadır ve güya Apollon burada büyüklük deliliğine kapılarak sanki eşek arısı sokmuş gibi kendisiyle müzik yarışmasına girdiğinden dolayı Marysias'ın derisini yüzmüşmüş. Bundan sonra İmparator Khoma ve Myriokephalon (bin kelle anlamına)'a geldi. Burası eski ve terkedilmiş bir kaledir.*”²²

19. yüzyıl araştırmacıları ve tarihi coğrafyacıları ise bu yerlerle ilgili şunları aktarırlar:

Leake aktarır: “*Xenophon'a göre Meander Cyrus'un sarayı içinden doğar, sonra onun parkı ve Celaenae şehri içinden akar. Marsyas'ın kaynağı Celaenae Akropolü'nün altında yer alan Pers kralı hisarının yüksek bir yerindedir. Arrian ve Q. Curtius'dan öğrendiğimize göre hisar yüksek bir tepenin üzerindedir. Marsyas kayaların üzerinden doğarak büyük bir gürültüyle düşer. Heredot'tan görünüşe göre aynı nehrin (Marsyas) Catarrhactes olarak adlandırıldığını, Strabo'dan Celaenae*

19 Titus Livius (Livy), *The History of Roma*, English Translation George Baker, Peter A. Mesier, New York 1823, C.5, s. 120-122. <http://oll.libertyfund.org/title/1757>, PLL v6.0 (generated September, 2011).

20 Strabo, *The Geography of Strabo*, C. V, English Translation Horace Leonard Jones, Harvard University Pres, London 1961, s. 509.

21 Ioannes Kinnamos, age, s. 49-52, 213.

22 Niketas Khoniates, age, s. 122, 123.

şehrinin göl bulunan bir dağ üzerinde olduğunu ve bilinen Maeander ve Marsyas nehirlerinin her ikisinin de antik Celaenae şehrinden doğduğunu öğreniyoruz. Bunların söylediklerini Livy'nin açıklamaları (Livy muhtemelen bu açıklamaları Polybius, Pliny ile Maximus Tyrius'tan almıştır) ile mevcut Apameia sikkelerindeki bilgileri de ilave ederek karşılaştırır isek şu sonucu çıkarabiliriz. Celaenae veya Signia adı verilen bir dağın zirvesinde bir göl veya gölcük bulunmaktadır. Bu göl dağın farklı bölümlerinden ve göl kotunun daha aşağısından doğan Marsyas ve Maeander adı verilen iki nehrin kaynağını oluşturur. Bu gölün ismi Aulocrene'dir. Bu gölde flüt yapılan kamışlar bulunmaktadır. Gölün doğu kısmında gölden 10 mil uzaklığa kadar uzanan vadiye de Aulocrenis ismi verilir. Marsyas dağın kenarındaki antik Celaenae agorası içinde bulunan bir mağaradan doğar. Marsyas ve Maeander her ikisi de Celaenae içinden akar ve antik sitenin (Celaenae) biraz aşağısında tek nehir olur. Nehrin kavşak noktasındaki şehir Seleucus Nicatorun oğlu Antiochus Soter tarafından Celaenae'nin taşınmasıyla oluşturulan Apamea şehridir. Bu şehrin adı Soter'in annesinin adı olan Apama'dan gelmektedir.²³

Tarihi coğrafyacı Cramer aktarır: "Herodotus erken dönem tarihçilerindendir. O bize Celenae şehrinin konumuyla ilgili çok önemli bilgiler verir. Tarihçiler aktarırlar. Celenae'de Meander'in kaynakları ortaya çıkar ve Meander'den başka adı Catarrhactes olan bir su Celenae'nin agorasından fışkırarak çıkar ve Meandar'e katılır. Aynı zamanda burası Satyr Marsyas'ın Apollo tarafından derisinin yüzülerek asıldığı yerdir. Xerxes Cappadocia'dan Sardes'e gidiş yolunda Celenae'den geçmiş ve burada Pythius tarafından ağırlandı (Herodotus, VII. 26 ve devamı). Celenae genç Cyrus'un kalmayı tercih ettiği yerlerden birisidir. Xenophon bize şöyle aktarır; Cyrus'un Celenae'de bir sarayı ve geniş bir de parkı vardır. Bu park vahşi hayvanlarla doludur ve o burada avlanır. Meander'in kaynağı saraya yakındır ve park içerisinden ve kasabadan geçer. Burada Pers kralının sarayı ile birlikte bir de kraliyet hisarı bulunur. Akrapolün aşağısındaki kraliyet hisarından da Marsyas doğar ve kasabadan geçerek Meander'e katılır (Xenophon, Anabasis I. 2. 5-9). Silbium; Apamea ve Celaenae'nin doğusunda ve Meander'in kaynağının ötesinde küçük bir kasabadır (Ptolemy s. 120 ve Pliny V. 29). Bizans dönemi yazarları da Sybleum veya Sibia olarak göstermişlerdir. Burası Manual Comnenus tarafından restore edildi ve güçlendirildi. Ancak daha sonra yıkıldı. (Nicetas. Ann., s. 115, 124). Cinnamus ise buraya Syblas der ve onun Meander'in ilk doğduğu yere yakın olduğunu söyler (Cinnamus, s.174). Hierocles'den ise buranın bir piskoposunun olduğunu öğreniyoruz (s.6)."²⁴

İngiltere'nin İzmir din görevlisi olan ve iki kez bu bölgeyi gezmiş olan (1826 ve 1833 yıllarında) Arundell aktarır: "... Kasabanın (Dinar) arkasına, kuzey batıya doğru yürüdük. Önemli miktarda duvar bölüm ve parçalarını gördük, üzeri toprakla örtülmüş bir şekilde, bazı yerleri kazılarak açığa çıkarılmış. Burası tepenin tabanıydı ve alttan küçük bir nehrin kaynağı çıkıyordu. Bu da bana Celaenae'daki Marsyas suyu ile akrapol altında bulunan Pers kralının sarayını hatırlatıyordu. Tepeye tırmanınca, zirveye yakın yerde bir tiyatro temelini gösteren taşları taşınmış yer bulduk. Yukarıda üzeri antik çömlek kalıntıları ile kaplanmış geniş bir alan vardı, belki de burası akropolisdir. Tekrar tepeden aşağıya doğru indik. Burada akropolisin altında, güney doğu istikametinde uzanan bir vadi içerisinde akan bir nehir gördük. Birkaç değirmeni de çalıştırıyordu ve sonra da diğer küçük bir nehir ile birleşiyordu... Sonrasında ovoidan büyük bir nehir olarak akıyordu. Bizim rehber bu nehrin adını sorduğumda adının Menderes olduğunu söyledi. ...Aynı yılın Eylül ayında tekrar Dinar'daydım. ...Bir değirmenciden bilgi aldım ve onun değirmenini ve başka değirmenleri de çalıştıran Dinar'ın doğusunda derin bir vadiden akan daha doğrusu kuzeyinden başlayıp doğusunu da çevreleyen ve antik bir kasabayı ayıran Bunarbaşı veya Dinar Su adı verilen bir nehir ki bu

23 William Martin Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor With Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of That Country*, John Murray, London 1824, s. 158-162.

24 John Antony Cramer, *A Geographical and Historical Description of Asia Minor*, C. II, Oxford 1832, s. 46.

nehir Dinar'ın önünden geçen Meander'di. Bu nehre Araboul-dou çay deniyordu ve Dikici Köyü'nden geçiyordu. Dinar Su ve Araboul-dou Çay'ın her ikisinin de kaynağı Bunarbaşı veya Subaşı denilen yerdir ve burada eski bir han vardır. Han kaynağın üzerindeydi ve sanki eski bir kiliseyi andırıyordu. ...Menderes ve Marsias suyunun menbaı olan Subaşına geldik. Her ikisinin de kaynağı olan bu su ovayı kat ederek dağın eteğinden kayboluyor ve öbür taraftan tekrar doğuyor. Meander Sheik Arab'dan Marsias ise Dinar'ın yanından doğuyor. Subaşı ilk doğuş yeri ve burası Cinnamus tarafından belirtilmiş ve adı da Syblas olarak bildirilmiştir. Cinnamus'un anlattığı bu pasajı Dr. Cramer doğru çeviri olarak bize aktarmıştır. Hierocles ve kilise kayıtlarında Silbium veya Sylbeum olarak not edilmiştir. Ben onu bishops olarak gördüm ve okudum. Eğer subaşında kalmak istersen eski bir han var belki de burası eski bir kilise olabilir. Livy'nin söylediği Obrimas'ın doğuş yeri olarak belirttiği, Consül Manlius'un Sagalassus'tan yaptığı seferde yakınında kamp yapmış olduğu Aporidos Come denilen yer ile Subaşı yani Siblium aynı veya yakın yerler olması eğiliminde olduğumu söylemek isterim.²⁵

Yine İngiliz bir jeolog olan William J. Hamilton, 1836 yılında bu bölgeye yapmış olduğu gezideki izlenimlerini şöyle aktarır: “Biz şimdi Meander'in beslenmesinin bu yüksek bölgenin neresinden geldiğini açıklığa çıkaracağız. Ben söylemiştim ki Sandıklı yolu üzerinde 3 saatlik mesafede (Keçiborlu'dan) Donbay Ovası içinde bulunan bir Türk köyünün içinden (ortasından) aniden büyük bir nehir doğuyor. Sonra ovada biraz yol alıyor ve kireçtaşı tepelerinin ayağında kayboluyor ve Dinar'a yakın bir yerde tekrar ortaya çıkıyor. Burada bir değirmeni çalıştırdıktan sonra Meander'e dökülüyor. ...Keçiborlu-Dinar arası dört saattir. Keçiborlu'dan batıya doğru kireç taşı tepelere tırmanmaya başladık. ...Bu tepeler Dinar ve Donbay Ovası'nı birbirinden ayırıyor. Keçiborlu'dan 8 mil sonra Ikedji (Dikici) adındaki bir köye geldik. Buradaki mezarlıkta birçok mezar taşı ve mimari kalıntı var. Bunlar Grek ve Latin mezar yazıtları. Buradan doğan ve batıya doğru akan ve Maender'e katılan bir su kaynağı gördüm. 1.5 mil daha ileride sağda küçük bir dere içinden hızlı akan temiz ve güzel bir çay gördüm. Bunun Meander olabileceği kafama dank etti. Bundan dolayı bagajlarımı bıraktım ve tepe kenarından sazlıklar arasından gelen suyun yatağına doğru tırmanmaya başladım. Nereden doğduğunu doğrulamak için, birkaç dakika içinde küçük bir düzlüğe ulaştım. Burası 2 mil çapında ve sazlıklar, su zambakları ile kaplı ve yabani ördeklerin bulunduğu bir göldü. Deredeki su da buradan geliyordu. Burasının etrafını yüksek dağlar çevreliyordu ve buraya akan herhangi bir nehir de yoktu. Kamışlar çok büyümüşler ve yükselmişlerdi taban kısmı da bataklık olmalıydı. Meander'in doğuş yerini keşfetmiş olmaktan çok memnundum. O anda bu gölün Aulocrene Gölü olduğu aklıma geldi fakat bu bir hataydı. Aulocrene Gölü Dombay Ovası'ndadır. Pliny Aulocrene Gölü'nün, büyük Aulocrene Vadisi'nde olduğunu üstü kapalı olarak ima etmektedir. ...Bu güzel gölü bıraktık ve batıdaki tepelerin alçak sırtlarına doğru tırmandık. Sonra biz önümüzde Dinar kasabasını ve Ovası'nı ve Meander'in ovanın solundaki akış yolunun belirtilerini gördük. ...Temiz ve hızlı akan bir nehir Dinar'ın içinden akarak az bir mesafe ile ovayı kat edip Meander'e katılıyor. Bu nehir Dinar'ın kuzey doğusundaki küçük ve dar bir derenin arkasından besleniyor. Bu sabah iki nehrin ova içinde birleştiği yere bir gezi yaptık. Bana ikinci nehrin doğuş yeri ile ilgili yol göstermesi için ayarladığımız rehber bu yerin 1 milden biraz fazla mesafede olduğunu söyledi. Burada sarp kayalık yamaçlardan önemli miktarda bir su hızlı bir şekilde fırlatarak çıkıyordu. Dar bir kanaldan güçlü ve gürültülü bir şekilde akarak gelen suyun sesini tepelerin üzerinden duydum. Onun Marsias veya Catar-rhactes (Herodotun tanımladığı Celanea agorasından doğan ve Strabonun hızlı ve gürültülü bir şekilde akan su) olduğunu anlamamak mümkün değildi.”²⁶

25 F.V.J. Arundell, *A Visit to the Seven Churches of Asia with an Excursion in to Pisidia*, John Rodwell, London 1826, s.108, 109; F.V.J. Arundell, *Discoveries in Asia Minor Including a Description of the Ruins of Several Ancient Cities*, V.II, Richard Bentley, London 1834, s. 182-185, 230-232.

26 William J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia With Some Account of Their Antiquities and Geology*, C.1, John Murray, London 1842, s. 496-499.

Burasıyla ilgili Gertrude Bell, 26 Nisan 1907 tarihli günlüğüne şunları yazmıştır: “Soğuk ve yağmurlu bir gündü, erkenden kalktık ve Apamea Akropolü’nde bir kilise kalıntısı gördük. ...Vadide Marsyas’ın kaynağına doğru yürüdük. Çok güzeldi. Kayadan su fışkıırıyordu. Tepenin diğer tarafında şehrin tiyatrosunu aradım ama bulamadım. Öğle yemeğinden sonra 9 akçeye bir at aldık, Fettah çok memnundu. İstasyonun görevlisi olan Arnavut’u aldık ve Büyük Menderes’in doğuş yeri olan Menderes Düden’ine gittik. Burada İncirli suyunun da kaynağını gördük, tahminim burası Ramsey’in Laughher ve Weeper’ıydı ama kafam karıştı ve bunları ayırt edemedim. Pek çok kaynak birlikte çıkıyor gibiydi. Bir kaç evin bulunduğu Sheikh Arab (Şeyh Arap) Köyü’nden geçerek Arap Çayı’nın kaynağının bulunduğu tepeye doğru çıktık. Mezarlıkta küçük bir çift sütun ve üzerinde oyma bir taç olan küçük yuvarlak bir sütun vardı. Bazı keşişler nehrin kaynağının üst tarafını mağara haline getirmişler ama ben Murray’ın bahsettiği yazıtı bulamadım. Akropolün altında iki adet yazılı taş vardı. Bunlardan biri mezarlığın duvarındaydı. Ramsey’in bunları kopya ettiğini zihnimde canlandırdım. Kaldığımız yere kadar bu düşünceyle gittim. Köyün arkasında yükselen hoş çorak tepenin üzerinde biraz kar vardı. Menderes’in kaynağı olan bataklık bu çorak tepelerin arkasındaydı.”²⁷

Yaklaşık 2500 yıl öncesinden günümüze kadar farklı zaman aralıklarıyla verilen bu bilgiler ışığında ve 16 Temmuz 2012 ile 26 Haziran 2020 tarihlerinde bölgeye yapmış olduğumuz saha çalışmalarımızdaki gözlem ve tespitlerimize göre Celenae, Apamea ve Meander ile ilgili olarak şunları söylemek mümkündür.

2. 1. Celenae, Apamea Kentleri ve Meander’in Kaynakları

Afyon-Antalya karayolu Dinar ayrımının yaklaşık 10 km güneyinde, etrafında bulunan yerleşim yerlerine istinaden Karakuyu, Eldere ve Çapalı Gölü olarak adlandırılan, yer yer bataklığa dönüşen sazlıklarla kaplı sığ bir göl bulunmaktadır. Göl, Dombay Ova’nın güney kısmında yer almaktadır. Gölün ana kaynağını Eldere köyünün altında bulunan Ulupınar-Pınarbaşı adı verilen ve gölün kuzeydoğu kıyısında göl içinden ve kenarından kaynayan sular oluşturur. Bu kaynaklardan göle yıllık toplam 87 hektometreküp su gelmektedir. 30.06.1993 tarihinde yapılan ölçümlere göre Pınarbaşı’ndan çıkan memba suyun debisi saniyede 2100 litredir. Öncesinde gölün batı kısmını çevreleyen dağ eteklerinde bulunan düdenlerden kaybolan ve Dinar tarafından çıkan sular, Devlet Su İşleri’nin 1979 yılında başlayan ve 1990 yılında tamamlanan proje uygulaması ile düdenler kapatılarak Karakuyu Köyü’nün batısında inşa edilen bir tünel vasıtası ile Dinar tarafına aktarılmıştır. Göl suları şu anda kontrollü bir şekilde içme ve sulama suyu olarak kullanılmaktadır.²⁸

Günümüzde üzerinde Pınarbaşı Balık Restoran işletmesinin yer aldığı 38°4’30.50” Kuzey enlem, 30°16’31.83” Doğu boylamda konumlandırılan Eldere memba su kaynakları Livy’nin Obrima, Kinnamos’un ise Menderes’in ilk kaynağı olarak belirttiği yer olmalıdır (Harita 1, 2, 3 ve Foto 3).²⁹

27 http://gertrudebell.ncl.ac.uk/diary_details.php?diary_id=540, Gertrude Bell Archive, Newcastle University, 12.06.2020.

28 İhsan Bulut vd., “Karakuyu Gölü (Afyonkarahisar-Dinar) ve Yüzen Adaları”, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) 2016 Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2016/12/Int_semp_BC7.pdf, 20.07.2020, s. 368- 371.

29 Titus Livius, age, s.122; Ioannes Kinnemos, age, s. 49-52.

Büyük çoğunluğunu Eldere memba sularının oluşturduğu ortalama 1008 metre kodundaki Eldere Gölü'nde biriken sular, 1979 öncesinde Harita 1'de su batığı olarak belirtilmiş olan ve gölün kuzey batı ucunda yer alan düdenden yer altına girmektedir. Yer altına giren suların önemli bir kısmı belirgin olarak iki yerden yeniden ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri 38°3'18.39" Kuzey enlem, 30°11'32.26" Doğu boylamda konumlandırılan 950 metre rakımlı yerdir. Bu yer Bülüçalanı (Şeyharab-Arabşeyh) Köyü'nün kuzeybatısında yer almakta olup, şu an kuru bir çukur şeklindedir. Burası Büyük Menderes Nehri'nin doğuş yeridir (Harita 1, 2, 3 ve Foto 1).

İkincisi ...4'...61" Kuzey enlem ...10'...99" Doğu boylamda konumlandırılan 935 metre rakıma sahip yerden doğmaktadır. Bu yer Dinar'ın güneydoğusunda yer alan Suçikan mevkiidir. Suçikan'da Apameia'dan geçen Marsyas Nehri'nin kaynağı ve efsaneye göre Tanrı Apollo'yu müzik yarışmasına davet ederek meydan okuması yüzünden, Satyr Marsyas'ın önce derisinin yüzölüp sonra asıldığı yer bulunmaktadır (Harita 1, 2, 3 ve Foto 2).³⁰

Celenea antik kentini de Kaleykığı tepenin güneybatı yamaçlarına konumlandırabiliriz. Menderes ve Marsiyas Nehri'nin doğuş yerleri de bu arazinin içinde kalmaktadır. Apamea antik kentinin yeri ise Celenea'nın batısında olup, Apamea'yı Dinar'ın konumu ile eşleştirebiliriz. Kral III. Antiochos tarafından bir Helenistik şehri olarak kurulan ve annesi Apama'nın adıyla anılan Apamea'da üzerinde Meander Nehri ya da flüt çalan Marsyas'ı gösteren resimler olan çok sayıda sikkede Seyyid Ahmet Çelikaş tarafından bulunmuş ve Müze Müdürü Ahmet Topbaş tarafından Afyon Müzesi'ne getirilmiştir. Bunun yanı sıra Apamea sikkeleri üzerinde Orgas, Obrimas ve Therma nehirleri de görülebilmektedir. Bugün hala görülebilen kısmen kazılarak çıkartılmış kalıntıların içinde Mercimek Tepesi yamaçlarındaki Helenistik tiyatro, stadyum, şehrin yanındaki bir tepenin zirvesinde yer alan bir kilise ve Dinar'dan geçen karayolu kenarında yarım daire şeklinde olan bir yapı yer almaktadır (Harita 2 ve 3).³¹

Netice olarak Antik Celenea ve Apamea kenti ile Meander (Büyük Menderes)'in ilk doğuş yeri ve kaynakları Dinar ve yakın çevresindedir. Büyük Menderes Nehri'nin ana kaynağını oluşturan antik dönemde Aulutrene olarak geçen göl Dinar'ın doğusunda yer alan Eldere Gölü'dür.³²

30 Thomas Drew Bear, "Grek ve Roma Dönemlerinde Afyonkarahisar", *Afyonkarahisar Kütüğü*, C.1, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon 2001, s. 101.

31 Thomas Drew Bear, a.g.m., s. 100,101.

32 Thomas Drew Bear, a.g.m., s. 100-102; Mehmet Ertan Yıldız, *Kelainai/Apameia Kibotos'un Tarihi*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı (Doktora Tezi), Antalya 2012, s. 8-38.

Harita 1. Dinar ve Çevresi, 1926.

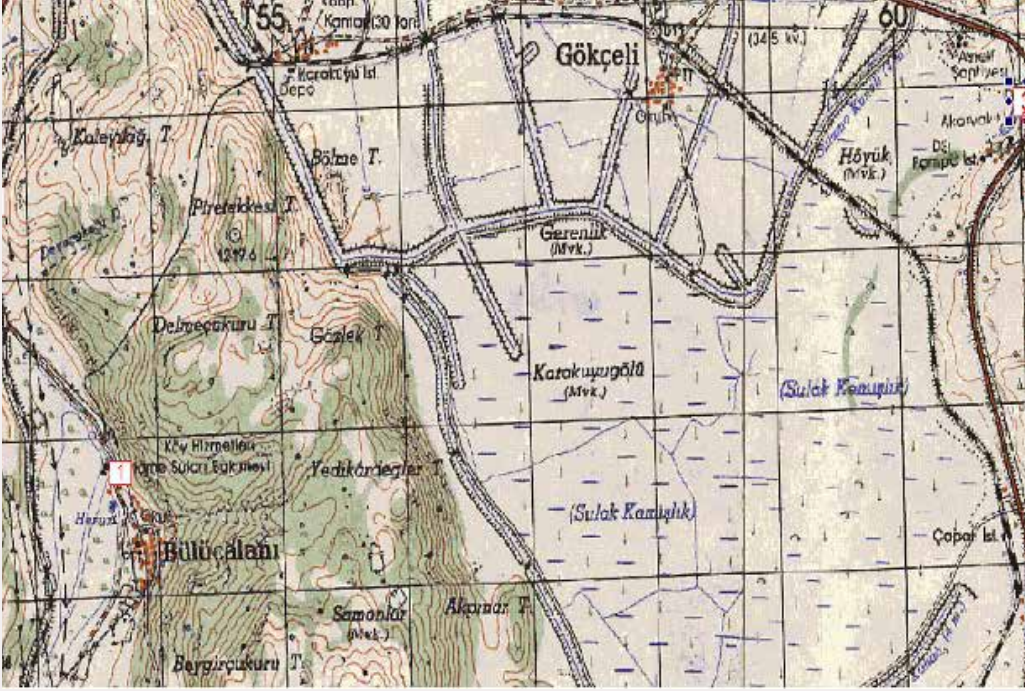
Dinar Haritası,
Müdafâ-i Milliye
Vekâleti Harita
Dairesi Matbaası,
İstanbul 1342 (1926).
1/200000 miyâşlı
Dinar paftasından
üretlmıştır.

Harita 2. Dinar ve Çevresi, 2020.

FalconView harita
programından
üretlmıştır.

1. Büyük Menderes
Nehri'nin doğuş
yeri, 2. Marsiyas
Nehri'nin doğuş yeri,
3. Pınarbaşı-Eldere.

Harita 3. Dinar ve Çevresi

Foto 1. Büyük Menderes Nehri'nin Doğu Yeri, Kadir Karacan, 16.07.2012

Foto 2. Marsiyas Nehri'nin Doğuş Yeri, Kadir Karacan, 16.07.2012

Foto 3. Menderes ve Marsiyas Nehri'nin Ana Kaynağı (İlk) Subaşı-Eldere, Kadir Karacan, 16.07.2012

2.2. Sibia (Sublaion)³³ İstihkâmı ve Khoma

Savaş yerinin Işıklı Gölü civarında olduğunu savunan araştırmacılar, Sublaion ve Khoma'nın aynı yer olduğunu ve bu yerin Osmanlı döneminde Homa olarak bilinen Gümüşsu yerleşkesiyle eşleştiğini iddia etmektedir. Kanaatimize göre bu eşleştirme bir yanlıdır. Çünkü Niketas Khoaniates'in bahsettiği Honai-Lampis-Keleina-i-Khoma-Miryokefalón güzergahındaki Khoma ile dönüşte Sublaion olarak andığı yerler aynıdır. Ancak kaynağın verdiği bilgideki Khoma'dan kastedilen Sublaion istihkâmının da içinde olduğu bölgedir. Khoma bir askeri bölgenin ismi olup, bu askeri bölgenin 1175 yılında yeniden inşa edilen istihkâm merkezi Sublaion istihkâmıdır. Büyük bir ihtimalle 12. yüzyılda ve öncesinde şu anki Gümüşsu'nun bulunduğu yerde Khoma adında bir yerleşim yeri de bulunmuyordu. Khoma adı ilk defa XII. yüzyılda Anna Komnena tarafından Khoma Thenoi ifadeleriyle bir askeri bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Homa, Osmanlı döneminde Geyikler ile birlikte bir kaza bölgesidir. Homa kaza bölgesinin merkezi Osmanlı dönemi boyunca Homa adıyla kaydedilen şimdiki Gümüşsu beldesinin bulunduğu yerdir. Muhtemeldir ki, Khoma bölgesinin Türklerin eline geçmesinden sonra Türklerin yeniden oluşturduğu yerleşim yerleri arasında nüfus ve diğer başat özellikleri dolayısıyla şimdiki Gümüşsu'nun konumlandığı yerleşim birimi, bölgenin de adı olan Homa adını almış ve bu isim ile bilinir ve kaydedilir olmuştur (Harita 1, 2, 3).³⁴

John A. Cramer, Sublaion'un yerinin, 1. ve 2. yüzyıl yazarları Pliny ve Ptolemy'ye dayanarak Dinar'ın doğusunda ve Büyük Menderes'in kaynağının ötesinde olduğunu söyler.³⁵ Niketas Khoaniates, İmparator Manuel'in 1175 yılında Sublaion istihkâmını yeniden inşa ederek buraya bir garnizon yerleştirdiğini yazar. Fakat buraya gelişle ilgili bir bilgi vermez. Miryokefalón yenilgisi sonrasında da geldiği yoldan dönüşü esnasında burayı yıktırıldığını bildirir.³⁶ Ioannes Kinnamos ise Sublaion istihkâmının yeriyle ilgili daha belirleyici bilgiler verir. Kinnamos, Khoniates'in 1175 yılında verdiği bilgiye ilave olarak Lapodion'dan yola çıkan imparatorun ovalardan geçip, Dazkırı üzerinden gelerek, Büyük Menderes Nehri'nin doğduğu³⁷ yere yakın bir yerde olduğu bilgisini verir. Kinnamos ilave olarak İmparator Manuel'in başka bir yoldan gittiği 1143 yılı Konya seferi dönüşünde Sublaion ismini zikretmeden (Sublaion istihkâmı bu tarihte harabe ve yıkık vaziyette olmalıdır) Büyük Menderes Nehri'nin kaynaklarından birinde orduyla kamp kurduğunu söyler. Burayı suyu bol, hoş görünüşlü, kayalardan ve dağ eteklerindeki çok sayıda gözden kaynayan suların önce bir göl oluşturduğu ve sonrasında bir nehir olarak aktığı bir yer olarak tarif eder.³⁸ Bu bilgiler bize Sublaion istihkâmının Eldere ile eşleştiğini ve Sublaion'un Eldere yakınlarında olması gerektiğini gösterir.

33 Kaynaklarda Sibilium, Sibia, Siblas ve Sublaion olarak geçen yerler aynı yerler olup biz buradan itibaren Sublaion olarak yazmayı tercih ettik. Bkz. Jhon A. Cramer, age, s. 46.

34 Niketas Khoaniates, age, s.123; William M. Ramsay, The Historical Geography of Asia Minor, Printed By William Clowes and Sons, London 1890, s. 79; Özer Küpeli, Tahrir Defterlerine Göre XV-XVI. Yüzyıllarda Homa Kazası, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Afyon 2000, s. 17-40; Behset Karaca ve Kadir Karacan, "Frederick Barbarossa'nın Haçlı Seferi ile Miryokefalón Savaş Güzergâhı İlişkisi ve Miryokefalón Savaş Yeri Tzipritze", SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.32, Isparta 2018, s. 260.

35 Jhon A. Cramer, age, s.46.

36 Niketas Khoaniates, age, s.122, 133.

37 Jhon A. Cramer "Menderes Nehrinin doğduğu" ifadesinin eserin orijinalinde geçen ifadedden "Menderes Nehri'nin ilk doğduğu" şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Bakınız Arundell'in yukarıda geçen aktarımları.

38 Ioannes Kinnamos, age, s. 49, 213.

Bu durumda Bizans imparatoru Manuel, Dinar'dan sonra Homa (Gümüşsu)'ya değil, Khoma askeri bölgesi içerisinde kalan Sublaion istihkâmının bulunduğu Eldere'ye gitmiştir. Böylece Miryokefalon sefer güzergâhı, "Denizli - Honaz - Çardak - Dazkırı - Dinar - Eldere - Myriokephalon - Tzibritze" şeklindedir. Yukarıda "Kaynaklarda Geçen Güzergâh ve Yer Bilgileri" başlığı altında 2 numara ile verilen Alman İmparatoru Barbarossa'nın sefer güzergâhında yer alan Büyük Menderes'in kaynağı da Eldere'dedir. Her iki ordu da (Bizans ordusu 1176 yılında ve Alman Haçlı ordusu 1190 yılında) buradan Miryokefalon Savaşı'ı öncesi son durak olan ve aynı zamanda her iki ordunun da kamp alanı olarak kullandığı metruk Miryokefalon Kalesi'nin bulunduğu yere gelmiştir.³⁹

Ramsay de adı geçen her iki güzergâhın birbiriyle örtüştüğünü görmüş ve bu yolu takip ederek (Çapalı - Uluborlu Ovası - Hoyan Gölü'nün kuzey sahili) Kumdanlı vadisine gelmiş ve burasının Tzibritze geçidi olduğunu belirtmiştir.⁴⁰ Osman Turan da bu görüşe katılmıştır. Miryokefalon Savaşı'nın Kumdanlı vadisinde meydana geldiğini teyit etmiştir.⁴¹

Ekkehard Eickhoff, Bizans ordusunun Denizli - Çardak - Dinar - Uluborlu askeri yolu - Miryokefalon Kalesi güzergâhını kullandığını belirtir. Frederick Barbarossa'nın ise aynı güzergâhı kullanarak Karakuş - Sultan Dağları'nı Yukarı Kaşıkara - Armutlu veya Kırkbaş - Sağırköy - Karamık yoluyla geçmiş olmalıdır diyerek savaş yerini Kırkbaş köyü civarında gösterir.⁴² Fakat burada Bizans ordusu Şarkikaraağaç - Konya istikametinde yoluna devam etmesi gerekirken neden dağları aşmak istediğinin bir sebebi ve izahı yoktur.

Miryokefalon Savaş yerini Ekkehard Eickhoff ile aynı hat üzerinde (Karamık Beli) Sağır köyü civarında vuku bulduğunu belirten Abdülhaluk Çay ise Bizans ordusunun buraya Gümüşsu - Düzbel - Haydarlı - Karaadilli - Karamık yoluyla geldiğini ifade eder.⁴³ Fakat burada da Bizans ordusu Akşehir - Konya istikametinde yoluna devam etmesi gerekirken neden dağları aşmak istediğinin bir sebebi ve izahı yoktur. Ayrıca bu geçit çok sarp olup ordunun o günkü şartlarda buradan geçmesi zor gözükmektedir.

Savaş yerini Uluborlu Pupa Boğazı'na konumlandıran Abdullah Bakır, Niketas Khoniates'in verdiği Bizans ordusunun güzergâhını "Denizli - Honaz - Çardak - Dinar - Eldere - Çapalı - Pupa Boğazı" ve Barbarossa'nın yolunu "Alaşehir - Denizli - Uluborlu - Akşehir" şeklinde eşleştirmiştir.⁴⁴ Savaş yeri olarak gösterilen Pupa Boğazı, Eldere'ye 17-18 km. uzaklıkta olup aşağı yukarı dağ şartlarında bir günlük yürüyüş mesafesindedir. Fakat Haçlı kaynaklarına göre; Haçlı ordusu 30 Nisan Pazar günü kamp yeri olan Eldere'den Uluborlu'ya doğru hareket

39 Behset Karaca ve Kadir Karacan, "Bölgenin Tarihi Coğrafyası İle İlgili Bazı Mülâhazalar ve Miryokefalon", *SDÜ, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriokephalon Savaşı Sempozyumu Özel Sayısı, 2014, s.165-167; Behset Karaca ve Kadir Karacan, (2018), a.g.m., s. 249-250, 261.

40 William M. Ramsay, (1906), a.g.m., s. 235-238.

41 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, İstanbul 1993, s. 208-209.

42 Ekkehard Eickhoff, "Der Ort Der Schlacht von Myriokephalon", 8. *Türk Tarih Kongresi, cilt 2, TTK. Ankara*, s. 679-687.

43 Abdülhaluk M. Çay, Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Miryokefalon) Zaferi, Orhun Yayınevi, İstanbul 1984, s. 101-103.

44 Abdullah Bakır, "Myriokephalon Savaşı Esnasında Anadolu'da Siyasi Durum ve Uluborlu Coğrafyasında Savaşın Yeri", *SDÜ, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriokephalon Savaşı Sempozyumu Özel Sayısı, Isparta 2014, s. 79-81.

etmiş ve 2 Mayıs Salı günü Manuel'in Türkler tarafından ağır yenilgiye uğratıldığı tehlikeli geçidin öncesinde bulunan kamp yerine varmıştır. 3 Mayıs Çarşamba sabahında Tzipritze Geçidi'nin otuz bin Türk askeri tarafından tutulduğunu gören Barbarossa, sola dönerek dağları aşır aynı gün akşamı Dinar - Karadilli - Akşehir yoluna varmış ve 7 Mayıs Pazar günü de Akşehir'e ulaşmıştır. Dolayısıyla savaş yerinin Eldere'den 60-70 km. uzakta olması gerekir.⁴⁵ Yine Miryokefalon Savaşı esnasında Uluborlu Kalesi Bizans'ın elinde olmalıdır. Çünkü bu savaşa kadar Türkler buraya kalıcı bir şekilde hâkim olamamışlardır. Dolayısıyla bu kaleye bu kadar yakın bir yerde Türklerin pusu kurması ve savaşı kazanması zor gözükmemektedir.⁴⁶

Ramazan Topraklı, savaş yerinin Kemer Boğazı ile Yenice arasında olduğunu söylemektedir. Bunu da Dinar - Eldere - Uluborlu saiki ile gelen tarihi yolun o tarihlerde Kemer Boğazı'ndan geçerek Konya'ya gittiğini belirtmektedir.⁴⁷ Ancak Hoyran Gölü ile Eğirdir Gölü arasında bir köprünün olup olmadığı şüphelidir. Onun bahsettiği ve vakıf defterinde adı geçen köprü muhtemelen Yenice Köyü'nde olan başka bir köprüdür. Göl üzerinde geçi sağlayan köprünün bulunduğu hususu ispat edilememiştir. Bir köprü olsa bile Bizans ordusu böyle bir köprüden geçer mi veya ordusunu geçirebilir mi? Bu da tartışmalıdır. Ayrıca Doğu Roma ile Türkler arasındaki sınırın Kemer Boğazı olduğunu iddia etmektedir. Bu dönemde sınırlar devamlı değişmektedir. Topraklı, sular altında kalan Maziye Köyü ile Marsiyas Nehri'ni isim enzerliğinden dolayı ilişkilendirerek Menderes'in kaynaklarını buraya getirmektedir. Az önce bahsettiğimiz üzere Menderes'in kaynakları ve Marsiyas burada değildir. 1501 ve 1530 tarihli tapu tahrir defterlerinde Afşar ve Barla'nın birlikte kaza yazılmasını burada köprü olduğuna ve bağlantının bulunduğu delalet göstermektedir. Ancak daha sonraki defterlerde bu yerler ayrı ayrı kaydedilmiş ve idari statüsü verilmiştir. Afşar ve Barla muhtemelen iki küçük yer olması ve birbirinin karşısında bulunması dolayısıyla birlikte yazılmıştır. Göldeki balık avlaklarından alınan verginin zaman zaman artması veya azalması göldeki su seviyesinin azalıp çoğalmasıyla ilgilidir. Ancak Osmanlı dönemindeki bu azalmalar, gölün ayrılmasına ve burada bir yol ortaya çıkaracak kadar değildir.⁴⁸ Ayrıca ana Bizans karayolunun Eğirdir Gölü'nün kuzeyinden geçtiği dik-katten kaçmamalıdır.⁴⁹

Biz savaşın cereyan ettiği yerin Hoyran Gölü'nün doğusunda bulunan Kumdanlı Vadisi'nde ve savaşın en yoğun yaşandığı yerin ise bu vadi içerisinde yer alan Kemikli Çukuru mevkiinde olduğunu 2004, 2007 ve 2018 yıllarında yapmış olduğumuz çalışmalarla ifade etmiştik. Hatta 2018 yılında makalemizde; savaş zamanında bile metruk bir kale olduğu belirtilen Miryokefalon Kalesi'nin muhtemel yerinin Taşevi ile Aşağı Kaşıkara köyleri arasında bulunan ve tapu kayıtlarında Büyükkale olarak geçen mevkide kayısı bahçelerinin altında kaldığını yüzey ve saha araştırmalarımızda belirlemiştik. Sonrasında bu bölgede (Büyükkale, Örenyeri, Kemikli Çukuru mevki ile Gaziri Adası) daha detaylı araştırma ve çalışmaların yapılması için Isparta Valiliği (İl Kültür Müdürlüğü), Isparta Belediyesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi nezdinde girişimlerimiz oldu. Fakat salgını nedeniyle

45 Behset Karaca ve Kadir Karacan, (2018), a.g.m., s.250-252; Ansbert, age, s. 101, 157, 170.

46 Behset Karaca, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2012, s. 26, 27.

47 Ramazan Topraklı, "Yenice Köyü Köprüsü ve Miryokefalon Savaşı", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Eylül 2010 Cilt: 18 No:3, s. 997-1012.

48 Ramazan Topraklı, *Değişen Coğrafya ve Miryokefalon Savaşı*, Semih Ofset, Ankara 2010; Behset Karaca ve Kadir Karacan "Bölgenin Tarihi Coğrafyası İle İlgili Bazı Mülâhazalar ve Miryokefalon", ss. 149-171.

49 Altay Tayfun Özcan, "Miryokefalon Muharebesi'nin Mevkisi Üzerine", *USAD*, Güz 2017; (7), s. 170.

akamete uğradı. Yukarıda izah ettiğimiz üzere Sublaion, Khoma ve Menderes'in kaynakları hususu da Bizans ordusunun Eldere'ye kadar geldikten sonra ya da burayı göz ardı etsek bile, Dinar'dan geriye ve kuzeye doğru yönelmesinin bir mantığı bulunmamaktadır. Bizans ve Haçlıların yol güzergâhları ile başka birçok delil bunu göstermektedir. Manuel'in Miryokefalos Savaşı için kullandığı güzergâh ile III. Haçlı Seferi'ne katılan Barbossa'nın sefer güzergâhının da örtüştüğü görülmüştür. Frederick Barbarossa'nın seferini anlatan kroniklerde Miryokefalos Savaşı'nın yapıldığı vadi olarak düşündüğümüz yere "Bizans imparatoru Manuel'in Türkler tarafından ağır yenilgiye uğratıldığı geçit" diye atıf yapılması da bu görüşümüzü kuvvetlendirmektedir. Bunları daha önceki çalışmalarda ifade edildiği için burada tekrarlamıyoruz.

Savaş yerinin Beyşehir Gölü'nün yakınında olduğunu savunan ilk kişi olan Norbert Mersich, İonnes Komnenos'un verdiği güzergâhtaki Pasgusa - Beyşehir eşleştirmesini yaparak savaşın Beyşehir Gölü'nün kuzeyindeki tamamen farklı bir bölge olan Fele Boğazı'nda gerçekleştiğini savundu. Ardından Suriyeli Mihail'in kanıtlarını ve yerin on dokuzuncu yüzyıl güzergâhındaki ayrıntılı açıklamasını kullanarak savaşın Kızıl Ören yakınlarında gerçekleştiğini öne süren Michael Hendy, Bağirsak Deresi tezini ortaya atan ilk kişi oldu. Paule Magdalino, Roman Shlyakhtin, Adnan Eskikurt ve Mehmet Akif Ceylan Hendy tezini desteklerken, Ralph Johannes Lilie ise Mersich'i destekler.⁵⁰

Süryani Mihail'in eserinde Konya'ya yakın bir yerde savaşın gerçekleştiğini belirtilmesi ve Bağirsak Boğazı yakınlarındaki bir kale kalıntısının tespit edilmesi, yine bu bölgede Homa isimli köylere rastlanması delil olarak sunulmaktadır. Ayrıca kaynaklarda belirtilen coğrafi özelliklerin buraya uygun olduğu ifade edilmektedir. Yine Tzibrelitzemani Geçidi ve Pusguse Gölü'ne atıflardan hareket edilmektedir. Ancak kalenin kalıntıları Uluborlu'da, Kufi Çayı üzerinde⁵¹ ve bizim tespitlerimize göre Taşevi ile Aşağı Kaşıkara arasında da vardır. Coğrafi özellikler belirtilen birçok yere uymaktadır. Kaynaklarda bir birliklilik ve uyum söz konusu değildir. Daha önceki çalışmalarımızda ifade ettiğimiz gibi Pusguse Gölü'nün Eğirdir ve Hoyran Gölü olabileceğini bizim gibi ifade eden kişiler de bulunmaktadır. III. Haçlı Seferi güzergâhı ve buradaki atıf hiç göz önünde bulundurulmamıştır⁵². Yine Homa isimli köylere, Kici Homa ve Ulu Homa şeklinde Manavgat kazasında da rastlanmaktadır⁵³. Bundan dolayı bunlar tek başlarına yeterli delil değildir. Kısaca bu tezin de daha fazla delile ve sondaj çalışmaları ile arkeolojik çalışmalara ihtiyacı vardır.

50 Roman Shlyakhtin, a.g.t., s. 28; Adnan Eskikurt, "Myriokephalon Savaşına Dair Kronikler ve Modern Çalışmalar", *USAD*, Bahar 2017, ss. 65-94; Adnan Eskikurt, "Ortaçağ Kroniklerine Göre 17 Eylül 1176 Myriokephalon Zaferi (Bağirsak Boğazı-Konya)", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi Miryokefalos Özel Sayısı*, Yıl 6, Sayı 7, Aralık 2017, ss.75-98.

51 Altay Tayfun Özcan, "a.g.m.", s. 171-172; Mehmet Akif Ceylan, "Myriokephalon Savaşı (17 Eylül 1176) Açısından Konya Bağirsak Boğazı'nın Coğrafi Özellikleri", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi Miryokefalos Özel Sayısı*, Yıl 6, Sayı 7, Aralık 2017, ss. 1-40.

52 Behset Karaca ve Kadir Karacan, "Frederick Barbarossa'nın Haçlı Seferi ile Miryokefalos Savaş Güzergâhı İlişkisi ve Miryokefalos Savaş Yeri Tzipritze", *SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.32, Isparta 2018, s.241-264; Behset Karaca ve Kadir Karacan "Bölgenin Tarihi Coğrafyası İle İlgili Bazı Mülâhazalar ve Miryokefalos", ss. 149-171.

53 Behset Karaca, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Manavgat Kazası, Fakülte Kitabevi, Isparta 2009.

Sonuç

Miryokefalon Savaşı'nın yeriyle ilgili yapılan araştırmalarda yaklaşık 15 farklı yer belirtilmektedir. Konunun uzmanları bu yerlerle ilgili herhangi bir fikir birliğine maalesef varamamıştır. Dolayısıyla savaş yerinin net veya daha tutarlı bir tespiti için, mutlaka disiplinler-arası bir yöntemle yeni saha ve sondaj çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Tüm bu zorlukları ve yapılması gereken çalışmaları göz önünde bulundurarak, savaşın yeriyle ilgili fikir yürütmeye çalıştık. Miryokefalon Savaşı'nın Isparta ili sınırları içerisinde geçtiğini düşünmekteyiz. Muhtemelen de daha önce Osman Turan ve Ramsay'in ifade ettiği yer olan Kumdanlı'da olduğunu öngörmekteyiz. Çünkü Bizans ve Haçlıların yol güzergâhları ile başka birçok delil bunu göstermektedir. Manuel'in Miryokefalon Savaşı için kullandığı güzergâh ile Barbarossa'nın sefer güzergâhının örtüştüğü görülmüştür. Bölgenin tarihi coğrafyası da buna uygun düşmektedir. Kumdanlı haritalarında Kemikli Çukuru olarak geçen bir geçit ve yer vardır. Muhtemel savaşın olabileceği alan burasıdır. İhtilafların ortadan kaldırılması ve savaş yerinin kesinleşmesi için bölgede radar, sondaj ve muhtelif arkeolojik kazı çalışmalarının yapılması zaruridir. Ayrıca Taşevi ile Aşağı Kaşıkara arasındaki tapu kayıtlarında Örenler, Kale civarı, Küçük kale olarak belirtilen mevkiye aynı çalışma yapılırsa belki Miryokefalon Kalesi'ne veya kalıntılara rastlamak mümkün olacaktır. Şurası da bir gerçek ki bu çalışmalar sonucunda herhangi bir sonuç alınamazsa Kumdanlı-Kemikli Çukuru tezi devreden çıkacaktır. Bu çalışmaların yapılabilmesi için ise büyük projelere ve desteğe ihtiyaç vardır.

Kısacası buradaki çalışmamızda da ifade ettiğimiz üzere her görüş sahibinin haklı olduğu taraflar vardır. Her kaynağa göre savaş alanı farklı düşünülebilmektedir. Kaynaklardaki bilgiler birbiriyle çelişmekte veya görüş ileri sürenler kaynakların bazılarını görmezden gelerek birini ön plana çıkarmaktadır.

Sonuç itibarıyla mevcut kaynaklar temelinde Miryokefalon Savaşı'nın yerinin Kumdanlı Kemikli Çukur bölgesi olduğu kanaati oluşmaktadır. Bu iddianın geçerliliğinin tespiti için söz konusu bölgenin radarla görüntüsünün alınması, yine burada sondaj ve arkeoloji çalışmaları yapılması olumlu veya olumsuz daha kapsamlı neticelere ulaşmaya imkân verecektir.

Harita 4. Muhtemel Savaş Yerleri ve Güzergâhlar

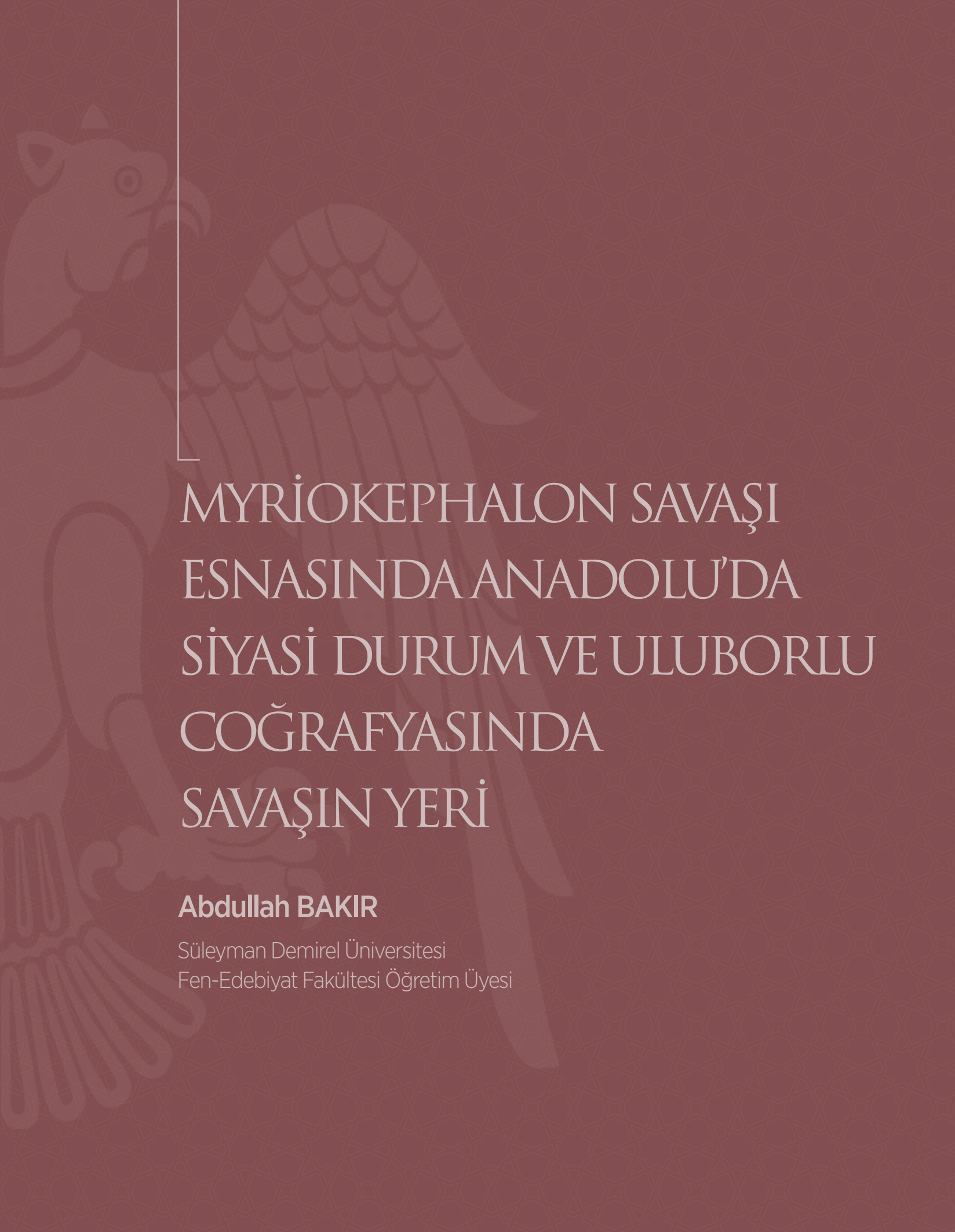
Kaynakça

- ANSBERT, *The Crusade of Frederick Barbarossa The Histori of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*, Translated by G.A. Loud, V. 19, Ashgate Publishing Group, Farnham 2010.
- ARUNDELL F.V.J., *A Visit to the Seven Churches of Asia with an Excursion in to Pisidia*, John Rodwell, London 1826.
- ARUNDELL F.V.J., *Discoveries in Asia Minör Including a Description of the Ruins of Several Ancient Cities*, V. II, Richard Bentley, London 1834.
- AYİTER Kudret, "Myriokephalon Savaşı Nerede Olmuştur", *VIII. T.T. Kongresi*, C.2, Ankara 1981, ss.689-701.
- BAKIR Abdullah, "Myriokephalon Savaşı Esnasında Anadolu'da Siyasi Durum ve Uluborlu Coğrafyasında Savaşın Yeri", *SDÜ, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriokephalon Savaşı Sempozyumu Özel Sayısı*, Isparta 2014, ss.71-96.
- BEAR Thomas Drew, "Grek ve Roma Dönemlerinde Afyonkarahisar", *Afyonkarahisar Kütüğü*, C.1, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon 2001, ss.97-113.
- BELL Gertrude, Gertrude Bell Archive, Newcastle University http://gertrudebell.ncl.ac.uk/diary_details.php?diary_id=540, (E.T. 12.06.2020).
- BULUT İhsan vd., "Karakuyu Gölü (Afyonkarahisar-Dinar) ve Yüzen Adaları", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) 2016 Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ss.366-378. http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2016/12/Int_semp_BC7.pdf, (E.T. 20.07.2020).
- CEYLAN Mehmet Akif, "Myriokephalon Savaşı (17 Eylül 1176) Açısından Konya Bağrsak Boğazı'nın Coğrafi Özellikleri", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi Miryokefalon Özel Sayısı*, Yıl 6, Sayı 7, Aralık 2017, ss.1-40.
- CRAMER John Antony, *A Geographical and Historical Description of Asia Minor*, C. II, Oxford 1832.
- ÇAY M. Abdulhaluk, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamakbeli (Myriokefalon) Zaferi*, Orhun Yayınevi, İstanbul 1984.
- DİRİMTEKİN F. (1944). Konya ve Düzbel (1146 ve 1176), Ahmet Sait Matbaası, İstanbul.
- EİCKHOFF Ekkehard, "Der Ort Der Schlacht von Myriokephalon", 8. *Türk Tarih Kongresi*, cilt 2, TTK. Ankara 1981, ss.679-687.
- ESKİKURT Adnan, "Myriokephalon Savaşına Dair Kronikler ve Modern Çalışmalar", *USAD*, Bahar 2017, ss.65-94.
- ESKİKURT Adnan, "Ortaçağ Kroniklerine Göre 17 Eylül 1176 Myriokephalon Zaferi (Bağrsak Boğazı-Konya)", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi Miryokefalon Özel Sayısı*, Yıl 6, Sayı 7, Aralık 2017, ss.75-98.
- ESKİKURT A. ve CEYLAN M. A. (2015) Selçuklu-Bizans Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası Myriokephalon Savaşı (Beşehir-Bağrsak Boğazı 17 Eylül 1176), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.
- HAMILTON William J., *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia With Some Account of Their Antiquities and Geology*, C.1, John Murray, London 1842.
- HENDY M. F., *Studies in the Byzantine Monetary Economy: c.300-1450*, Cambridge University Press, Cambridge 1985, ss.146-157.
- HEREDOTOS, *Heredot Tarihi*, Çev. Müntekim ÖKMEN, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973, s.395-396.
- HOVEDEN Roger, *The Annals of Roger de Hoveden, Comprising the History of England and of Other Countries of Europe from A.D. 732 to A.D. 1201*, Translated from the Latin with notes and illustrations by Henry T. RILEY, Vol.1, H. G. Bohn, London 1853.
- KARACA Behset ve KARACAN Kadir "Bölgenin Tarihi Coğrafyası İle İlgili Bazı Mülahazalar ve Miryokefalon", *SDÜ, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriokephalon Savaşı Sempozyumu Özel Sayısı, 2014, ss.149-171.
- KARACA Behset ve KARACAN Kadir "Frederick Barbarossa'nın Haç Seferi ile Miryokefalon Savaş Güzergâhı İlişkisi ve Miryokefalon Savaş Yeri Tzipritze", *SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 32, Isparta 2018, ss.241-264.
- KARACA Behset, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Uluborlu Kazası, Fakülte Kitabevi, Isparta 2012.

- KARACA Behset, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Manavgat Kazası, Fakülte Kitabevi, Isparta 2009.
- KAYAPINAR Levent vd., "Miryokefalon Muharebesi'nin Mahalli Üzerine Mülahazalar: Bizans Kaynakları" USAD, Güz 2017, ss.105-124.
- KAYAPINAR Levent vd., "Miryokefalon Muharebesi'nin Mahalli Üzerine Mülahazalar: Bizans Kaynakları", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi Miryokefalon Özel Sayısı*, Yıl 6, Sayı 7, Aralık 2017, ss.105-124.
- KHONİATES Niketas, *Niketas Khoniates Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret İŞİLTAN, TTK, Ankara 1995.
- KILIÇ Yusuf, BAŞOL Serkan ve ESER Elvan, "Mira-Kuvalia'dan Miryokefalon Zaferi'ne Çivril ve Yöresi", *Çivril Tarihi ve Miryokefalon Zaferi*, (Ed. Yusuf Kılıç, Turgut Tok), Denizli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Denizli 2020, ss.11-38.
- KİNNAMOS Ioannes, *Ioannes Kinnemos'un Historia'sı*, Haz. Işın Demirkent, TTK, Ankara 2001.
- KÜPELİ Özer, *Tahrir Defterlerine Göre XV-XVI. Yüzyıllarda Homa Kazası*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Afyon 2000.
- LEAKE William Martin, *Journal of a Tour in Asia Minor With Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of That Country*, John Murray, London 1824.
- LİLİE, Ralph Johannes "Die Schlacht von Myriokephalon (1176): Auswirkungen auf das byzantinische Reich im ausgehenden 12. Jahrhundert." *Revue des études Byzantines* 35, 1977, ss.257-275.
- LIVIUS Titus (Livy), *The History of Roma*, English Translation George Baker, Peter A. Mesier, New York 1823, C.5, PLL v6.0 s.120-122. <http://oll.libertyfund.org/title/1757>, (generated September, 2011)
- MAGDELİNO Poule, *The Empire of Manuel I Komnenos 1143-1180*, Cambridge University Press, 1993.
- MERSİCH Norbert, "Tzibritze Zum Austragungsort der Schlacht von Myriokephalon" *In Byzantios, Festschrift für Herbert Hunger zum 70. Geburtstag*, Ed. W. Hörander, J. Koder, and O. Kresten, Vienna, 1984, ss.241-247.
- RAMSAY William. M., "The Cities and Bishoprics of Phrygia", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 4, The Society for the Promotion of Hellenic Studies, 1883, ss. 370-436. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/623380>, Accessed: 09/12/2010, 04:13.
- RAMSAY William M., "Notes and Inscriptions from Asia Minor (III)", *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, Vol. 2, No. 2 (Apr. - Jun., 1886), Archaeological Institute of America, ss.123-131. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/495838>, Accessed: 15-05-2020, 01:29 UTC.
- RAMSAY William M., *The Historical Geography of Asia Minor*, Printed By William Clowes and Sons, London 1890.
- RAMSAY William M., "Preliminary Report to the Wilson Trustees on Exploration in Phrygia and Lycaonia", *Studies in the History and Art of the Eastern Roman Provinces*, Aberdeen University Press, Aberdeen 1906, ss.228-278.
- SHLAKHTIN Roman, *Images and Representations of the Enemy in the twelfth-century Byzantine-Seljuk Conflict: Case Study on the Battle at Myriokephalon 1176*, (MA. Thesis), Central European University, Budapest 2007.
- STRABO, *The Geography of Strabo* C. V, English Translation Horace Leonard Jones, Harvard University Press, London 1961.
- TAESCHNER Franz (1960). "Anadolu/Anatolia", *Encyclopaedia of İslam*, New Edition, v. 1, Leiden, 1960:466.
- TOPRAKLI Ramazan, *Değişen Coğrafya ve Miryokefalon Savaşı*, Semih Ofset, Ankara 2010.
- TURAN Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, İstanbul 1993.
- TURFAN Kemal "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Üzerinde Yeni Araştırmalar", *10. Türk Tarih Kongresi*, 22-26 Eylül, Ankara 1986, ss.1117-1155.
- UMAR Bilge, "Myriokephalon Savaşının Yeri : Çivril Yakınında Küfi Çayı Vadisi", *Belleten*, S. 209, TTK, Ankara 1990, ss.99-116.
- XENOPHON, *Hellenica, Books VI ve VII Anabaasis*, Books I-III, English Translation Carleton L. Brownson, William Heinemann, London 1921.
- YILDIZ Mehmet Ertan, *Kelainai/Apameia Kibotos'un Tarihi*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı (Doktora Tezi), Antalya 2012.

MİRYOKEFALON SAVAŞI'NIN YERİ

MYRİOKEPHALON SAVAŞI
ESNASINDA ANADOLU'DA
SİYASİ DURUM VE ULUBORLU
COĞRAFYASINDA
SAVAŞIN YERİ

Abdullah BAKIR

Süleyman Demirel Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

MYRIOKEPHALON SAVAŞI ESNASINDA ANADOLU'DA SİYASİ DURUM VE ULUBORLU COĞRAFYASINDA SAVAŞIN YERİ

Özet

Abdullah BAKIR

Türk Tarihi'nin en önemli dönüm noktalarından birini oluşturan II. Kılıçarslan ile Manuel Komnenos arasında 1176'da yapılan Myriokephalon Savaşı Anadolu'yu Türk milletine yurt yapan bir savaştır. Bu çalışmada öncelikli olarak, Myriokephalon Savaşı'ndan önce Anadolu'nun siyasi durumu, Türkiye Selçukluları ile Bizans Devleti arasındaki ilişkiler ortaya konuldu. Savaşı ortaya çıkaran sebepler, Bizans'ın yapmış olduğu savaş hazırlıkları, Bizans ve Selçuklu ordusunun durumu anlatıldı. Böylelikle, Myriokephalon Savaşı öncesi ve gelişimi incelenerek, savaşın gerçekleştiği yer olarak "Uluborlu Popa Boğazı" olabileceği iddiası ortaya konuldu.

Anahtar Kelimeler: *II. Kılıçarslan, Manuel Komnenos, Myriokephalon Savaşı, Uluborlu, Uluborlu Popa Boğazı, Türkiye Selçukluları, Bizans Devleti, Tzibritze, Anadolu.*

POLITICAL SITUATION IN ANATOLIA DURING THE BATTLE OF MYRIOKEPHALON AND THE IMPORTANCE OF THE BATTLE IN “ULUBORLU” GEOGRAPHY

Abstract

Abdullah BAKIR

One of the most important turning points in Turkish History, the Battle of Myriokephalon, which took place between Kılıçarslan II and Manuel Komnenos in 1176, is a war that made Anatolia a homeland for the Turkish nation. In this study, primarily, the political situation of Anatolia and the relations between the Seljuks of Rûm and the Byzantine Empire prior to the Battle of Myriokephalon were revealed. The reasons that bring about the battle, the war preparations of Byzantium and the situation of the Byzantine and Seljuk army were explained. Thus, by examining the previous history and development of the Battle of Myriokephalon, it was claimed that the “Uluborlu Popa Strait” could be the place where the battle took place.

Keywords: *II. Kılıçarslan, Manuel Komnenos, The Battle of Myriokephalon, Uluborlu, Uluborlu Popa Strait, Anatolia Seljukian State, Byzantine Empire, Tzibritze, Anatolia.*

Savaş Öncesi Anadolu'da Siyasi Durum

Anadolu'yu Türkiye Selçuklularının tamamen kontrol altına almaları Sultan I. Mesud zamanında gerçekleşmiştir. Bu dönemde Selçuklular Anadolu'da faaliyet gösteren Danişmendliler, Ermeniler, Haçlılar ve Bizans'a karşı büyük başarılar elde ederek hâkimiyetlerini güçlendirmişlerdir. Bu mücadeleler sonucu Anadolu'da Türk siyasi birliğini kuran Sultan I. Mesud 1155 tarihinde rahatsızlandığından, gelenek gereği ülkeyi çocukları arasında paylaştırmıştır. Bu paylaşım sonrası, II. Kılıçarslan'a (1155-1192) Konya'da sultanlık tacını giydirmiştir.¹ Sultan I. Mesud'un bu uygulaması öbür hanedan üyeleri ve etkili bazı devlet adamları tarafından kabul görmemiş ve taht mücadeleleri ortaya çıkmıştır. Ankara ve Çankırı yörelerinin hâkimi durumunda olan Şahinşah, damatlarından Kayseri yöneticisi Zünnun ve Sivas hâkimi Yağıbasan ile aynı zamanda Sultanın diğer oğlu Devlet, II. Kılıçarslan'ın sultanlığını tanımayarak kendi bölgelerinde askeri ve siyasi mücadelelere başlamışlardır.²

Kendisine karşı oluşan bu siyasi ittifakı gören Sultan II. Kılıçarslan işe ilk olarak kardeşi Devlet'i ortadan kaldırmakla başlamıştır.³ Arkasından diğer kardeşi Şahinşah'ı öldürmek istemiş fakat o kendi hâkimiyet sahası içerisinde olan Çankırı ve Ankara dolaylarına kaçarak canını kurtarabilmiştir.⁴ Bu kargaşadan istifade etmek isteyen Danişmendli Emiri Yağıbasan, toplamış olduğu atlı birliklerle Kayseri ve Elbistan üzerine yürümüştür. Bu durumu öğrenen Sultan kendileri için çok önemli bir stratejik nokta olan Kayseri'yi kurtarmak için güçlü bir orduyla harekete geçmiştir. Büyük bir facianın eşiğine gelen bu anda din adamlarının arabuluculuk yapması neticesinde her iki taraf da silahlarını bırakmak zorunda kalmıştır.⁵ Ancak Sultan'ın tazyikini ortadan kaldıran Yağıbasan antlaşmaya riayet etmeyip, Elbistan şehrini ele geçirmiştir. Bunu öğrenen Sultan, Yağıbasan'ı ortadan kaldırmaktan başka bir çarenin olmadığını görerek güçlü bir ordu ile üzerine yürümüştür. Sultan'a karşı önlem almak için Yağıbasan Elbistan dolaylarında bulunan 70.000 civarındaki kişiyi tahliye ederek, Aksaray taraflarına Sultan'ı karşılamak için gelmiştir.⁶ Aksaray civarında 1155 yılında karşı karşıya gelen iki Müslüman Türk ordusu şiddetli bir savaşa tutuşmuştur. Aslında savaşı kazanmış olan II. Kılıçarslan din adamlarının aşırı ısrarları sonucunda bir antlaşma imzalamak zorunda kalmıştır. Sultanı bu antlaşmayı imzalamaya zorlayan en önemli neden Atabeg Nureddin'in Türkiye Selçuklu topraklarına saldırmasıdır.⁷

1 Urfalı Mateos, *Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev: Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara 2000, s. 312.

2 İbn'ül-Kalanisi, *Zeyl Tarih Dimişk*, Nşr: Amedraz, Beyrut 1908, s. 333.

3 Urfalı Mateos, age s. 313.

4 Cladue Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev: Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 34.

5 Abdülkerim Özaydın, "II. Kılıç Arslan", *DİA*, XXV, 2002, s. 399.

6 Urfalı Mateos, age s. 314.

7 İbn'ül-Kalanisi, age s. 333.

Türkiye Selçuklu Devleti içerisindeki taht kavgalarını, hedeflerine ulaşmak için bir fırsata dönüştürmek isteyen Ermeni Prensi Thoros, kardeşi Stefan'ı Maraş üzerine sefere göndererek orada büyük bir yağma faaliyetine başlamıştır. Ermenilerin bu saldırılarını önlemek isteyen II. Kılıçarslan, Yağıbasan tehlikesini bir antlaşma ile durdurduktan sonra Ermeniler üzerine Maraş'a sefer düzenlemiştir. Sultan'ın karşısında direnemeyeceğini anlayan Ermeni Stefan (Ağustos 1157) bölgeyi kaçarak terk etmiştir. Bundan sonra Maraş ve Göksun topraklarından sürülen ahalinin topraklarını geri veren Selçuklu Sultanı, bu bölgede siyasi hâkimiyetini tamamen sağlamıştır.⁸

II. Kılıçarslan'ın siyasi rakiplerini birer birer bertaraf ettiğini gören Nureddin Mahmud kayınpederi Sultan Mahmud ile sağlığında yaptığı antlaşmaya uymayarak, Antep ve Raban dolaylarını işgal etmiştir.⁹ Buna karşı II. Kılıçarslan, Ermeni Prensi Thoros, Antakya Prensi Renaud ve Kudüs hâkimi Boudouin ile bir ittifak antlaşması yaparak¹⁰ karşı bir harekât hazırlığına girişmiştir. Fakat sefere çıkmadan eniştesi Nureddin Mahmud'a bir mektup göndermiş ve babası ile yaptıkları antlaşmaya bağlı kalarak işgal ettikleri yerlerden geri çekilmesini istemiştir. Bu mektubu dikkate almayan Nureddin faaliyetlerine devam etmiştir. Bunun üzerine savaştan başka çaresi kalmayan Sultan, Antep üzerine hareket etmiş ve Raban üzerine yürümüştür. Bu esnada Haçlı saldırılarına maruz kalan Nureddin iki kuvvetle aynı zamanda baş edemeyeceğini anlayarak Sultan'dan özür dilemiştir. Sultan onun aldıkları yerleri Selçuklu Devletine bırakması karşılığında çekilmesine müsaade etmiş ve Halep'e gitmesine izin vermiştir.¹¹

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde hâkim olarak çıkan Selçuklu beyleri karşısında Sultan Kılıçarslan büyük ölçüde üstünlük sağlamıştı. Bu dönemde Sultan Anadolu'ya yönelen Türkmen kitlelerinin gelişlerine el altından sürekli olarak destek veriyordu. Yeni gelen Türkmen grupları özellikle uç bölgelere ulaşarak, buradaki Bizans topraklarına akınlar düzenliyor, oradaki halkı göç etmeye zorluyorlardı. Anadolu'da güçlenen Selçuklu hâkimiyetine bir de Türkmen kitlelerinin akınlarının eklendiğini gören Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, oldukça rahatsız olmuş ve çareler arama yoluna gitmişti. Çünkü devleti için bir vergi ve asker kaynağı olarak gördüğü Anadolu topraklarındaki hâkimiyetini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştı. Ortaya çıkan bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak isteyen Manuel Komnenos; Sultan'a karşı Anadolu'da bir ittifak yoluna gitmiş ve ilk olarak yanına Atabeg Nureddin'i çekmiştir.¹² Ancak İmparator ne Anadolu'da ne İstanbul'da ne de Balkanlarda rahattı. Özellikle de Anadolu'da çıkan Ermeni isyanları Bizans İmparatoru'nun rahat hareket etmesini engelliyordu.

Ardı arkası kesilmeyen Ermeni ayaklanmaları Bizans İmparatoru'nu onlar üzerine bir sefere zorlamıştır. Ancak düzenlemiş olduğu bu sefer esnasında İstanbul'da kendisine karşı çıkan bir isyan nedeniyle imparatorun seferi sonlandırarak geri dönmesine neden olmuştur. Ermeni seferinden geri dönüş esnasında Kütahya ve Larende

8 Michel le Syrien, Chronique, *Patriarche Jacobite Dantioche (1166-1199)*, Çev: J. B. Chabot, Paris 1905, s. 314.

9 Süryani Mihael, age, s. 312.

10 İbn ül Kalanisi, age, s. 332-334.

11 Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, yayına haz: Prof. Dr. Refet Yinanç, TTK, Ankara 2013, s. 291.; İbn ül Kalanisi, age, s. 333.

12 İbn ül Kalanisi, age, s. 355.

civarlarında Bizans birlikleri yoğun Türkmen saldırıları ile karşı karşıya kalarak ağır kayıplar vermişlerdir.¹³ Bu hezimetin intikamını almak isteyen Manuel Komnenos ertesi sene Eskişehir dolaylarında bulunan Türkmenler üzerine büyük bir harekât düzenlemiş, fakat bu seferinde de kış şartlarının da etkisiyle büyük bir hezimete uğrayıp İstanbul'a geri dönmek zorunda kalmıştır. İmparatorun Türkmenlerle uğraştığı bu sıralarda, Yağıbasan'ın Karadeniz kıyılarındaki Bizans topraklarına saldırarak ve Ünye ile Bafra'yı alması¹⁴ Manuel'i yeni ittifaklar arama yoluna itmiştir. İmparator yaşanan bütün olumsuzlukların kaynağı olarak Anadolu'da Sultan II. Kılıçarslan'ın faaliyetlerini görüyordu. Bu durumdan kurtulmanın tek yolunun Selçuklu Sultanı'nı ortadan kaldırmak ve Türkiye Selçuklu hâkimiyetine son vermek olduğunu düşünüyordu. Bunu sağlayabilmek adına Suriye'de etkin olan Franklar, Sivas Emiri Yağıbasan, Kayseri Emiri Zünnun ve Malatya Emiri Zülkarneyn'le Selçuklu'ya karşı bir antlaşma yapma yoluna gitmiştir. Bu ittifaka saltanat iddiasında bulunan Sultan'ın kardeşi Şahinşah'ı tahta geçirme vadiyle dâhil eden Manuel Komnenos elini daha da güçlendirmiş oldu.¹⁵

Sultan II. Kılıçarslan, kendisine karşı oluşan güçlü ittifakın düzenlemiş olduğu şiddetli saldırılar sonucunda yıpranmaya başladı. Onu en çok sıkıntıya sokan şeylerin başında, Yağıbasan'la ardı arkası kesilmeyen savaşları gelmekteydi. Kendisinin nikâhlandığı Saltuklu prensesini getiren düğün alayına Yağıbasan'ın saldırıda bulunup, gelini kaçırmayı aralarındaki savaşı kaçınılmaz hale getirdi.¹⁶ İki Türk hükümdarı arasında savaş başladı. Yağıbasan'a ittifak kurdukları liderlerden destek gelince, askeri denge Sultan II. Kılıçarslan'ın aleyhine değişti. Sultan 1165 yılındaki savaşta yenildi.¹⁷ Bu yenilgi Sultanın gücünü oldukça sarstı, hatta Anadolu Türk birliğini parçalanma aşamasına getirdi.

Sultan Anadolu'da yaşanan olumsuzluklardan ve kendisini saran ittifaktan kurtulmanın tek yolunun Bizans İmparatoru ile anlaşmaktan geçtiğini fark etmişti. İmparatorun, Danişmendli Emiri Yağıbasan'a olan desteği kesilebilirse II. Kılıçarslan rahat bir nefes alabilecekti. Bu doğrultuda bir antlaşma yapabilmek için yanında bulunan Bizanslı Chistoper'i Manuel Komnenos'a göndererek, İstanbul'u ziyaret etmek istediğini bildirdi.¹⁸ İmparator tarafından bu istek olumlu kabul edilerek, Sultan İstanbul'a davet edildi. Burada kaldığı 80 gün boyunca çok iyi misafir edilen, kendisine kıymetli hediyeler takdim edilen II. Kılıçarslan bir barış antlaşması imzalayarak ülkesine döndü.¹⁹ 1162 yılında iki hükümdar arasında imzalanan dostluk antlaşması şu şartları taşıyordu. Sultan yaşadığı sürece Manuel Komnenos, onun dostlarına dostluk gösterecek düşmanları ile ortak mücadele içerisinde olacaktır. Türkiye Selçukluları ise aldıkları bazı şehirleri, kasabaları ve Sebastia ile buna bağlı bölgeyi geri iade edecek, ayrıca, Bizans istediği vakit askeri destekte bulunacaktır. Antlaşmanın Bizans açısından en önemli maddesi ise, Anadolu'daki topraklarına yapılan Türkmen akınlarının Sultan tarafından

13 M. Abdulhalûk Çay, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokefalos) Zaferi*, Orkun Yayınevi, İstanbul 1984, s. 50; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004, s. 226.

14 Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, Çev: Işın Demirkent, TTK, Ankara 2001, s. 129.

15 Ferdinand Chalandon, *Jean II Comnene (1118-1143) et Manuel I Comnene (1143-1180)*, Paris 1912, s. 461.; Osman Turan, age s. 226-227.

16 İbnü'l-Esir, *El Kâmil Fi't-Tarih*, Çev: Bahar Yayınları, XI, s. 257-258.

17 Muharrem Kesik, "Türkiye Selçuklu Sultan'ı II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'u Ziyareti ve Türkler' in Tarihteki İlk Uçuş Denemesi", *Bellekten*, LXVI, sayı:247, s. 1; Mükrimin Halil Yınanç, a.g.e, s. 297.

18 Muharrem Kesik, a.g.e, s. 1.

19 Süryani Mihael, a.g.e, s. 319.

önlenmesiydi.²⁰ Bu antlaşma ile II. Kılıçarslan kendisine karşı kurulan ittifakın içinden Bizans'ı kopararak, bu birlikteliği bozdu. Anadolu'da kendisine karşı hareket eden güçleri bertaraf etmek için eli güçlenmiş olarak ülkesine döndü.²¹

*Böylece, uzun yıllar
Türkiye Selçuklularını
uğraştıran
Danişmendlileri
tarihten silerek,
Anadolu'da Türk
siyasi birliğini kurdu.*

II. Kılıçarslan, Manuel Komnenos ile bir antlaşma yapıp, ülkesine döndükten sonra öncelikli olarak rakibi Yağıbasan ve hükümdarlığını elinden almak isteyen kardeşi Şahinşah'ı ortadan kaldırmayı hedefledi. Bunun için 1162 yılında ittifak yaptığı Bitlis ve Erzen Emiri Fahreddin Devletşah ile Artuklu Karaarslan ve Necmeddin Alp doğudan, kendisi ise batıdan Yağıbasan üzerine saldırıya geçti. Yağıbasan'ı mağlup edip Sivas'a kadar ilerledi.²² Bu yenilgiden sonra fazla yaşamayan Yağıbasan vefat etti ve yerine yeğeni İbrahim'in oğlu İsmail geçti. Bu yönetim değişikliği Danişmendlileri taht kavgalarına sürükleyerek zayıflamalarına sebebiyet verdi.²³ Böylece, uzun yıllar boyu Selçukluları uğraştıran Danişmendlileri, ortadan kaldırmak için uygun ortamın oluştuğunu gören Sultan II. Kılıçarslan saldırıya geçti. Bu doğrultuda ilk iş olarak Kayseri ve Sivas üzerine yürüdü. Buraların hâkimi olan felçli durumdaki Zünnun direnemeyeceğini anlayarak, damadının bulunduğu Niksar Kalesi'ne kaçtı.²⁴ Sultan için birinci öncelik Danişmendli varlığını ortadan kaldırmaktı. Bunu gerçekleştirmek için Aksaray şehrini mamur ederek burada uygun fırsatı beklemeye başladı.²⁵ Bu fırsat kısa zaman sonra Atabeg Nureddin Mahmud Zengi'nin (Ö. 1174) ve Danişmendli Zünnun'un ölümü ile ortaya çıktı. Sultan, Nureddin Mahmud Zengi'nin ölümü üzerine hemen harekete geçerek, Sivas, Niksar, Komana

(Tokat yakınlarında bir yerleşim yeri), Tokat ve diğer Danişmendli topraklarını 1175 yılında ele geçirdi ve Danişmendlilerin Sivas kolunu ortadan kaldırdı.²⁶ Bir süre sonra da Malatya koluna son verdi. Danişmendli topraklarının tamamına hâkim olarak, Danişmendli ailesinin hükümlerini bitirdi.²⁷ Böylece, uzun yıllar Türkiye

20 Ioannes Kinnamos, a.g.e, s. 151.; *Niketas Khonaites, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev: Fikret İşıltan, TTK, Ankara 1995, s. 83.

21 Chalandon, age, s. 463-466.

22 Abdülkerim Özeydin, "Danişmendliler", *DİA*, VIII, 1993, s. 472.; Osman Turan, a.g.e, s. 228.

23 İbn ül esir, age, s.119.

24 Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı, *Müsameretü'l- Ahbar*, Çev: Mürsel Öztürk, TTK Ankara, 2000, s. 23.

25 Aksarayı, age, s. 23.

26 Abdülkerim Özeydin, "Danişmendliler", s. 472.

27 Erkan Göksu, "Tarih-i Güzide'ye Göre Rum (Anadolu) Selçukluları", *Çukurova Üniversitesi Türkojji Araştırma Merkezi*, Nüsha:8, Sayı: 27, 2008, s. 23-32.

Selçuklularını uğraştıran Danişmendlileri tarihten silerek, Anadolu'da Türk siyasi birliğini kurdu.²⁸

Sultan II. Kılıçarslan'ın, Manuel Komnenos ile yapmış olduğu barış antlaşmasından sonra batıdan kendisine bir saldırı gelmediği için siyasi birliği kurmakta zorlanmadı. Doğusunda ise, Danişmendli Devleti'nin ortadan kaldırılmasıyla birlikte Türk topraklarının tek otoritesi haline geldi. Bunun yanında, bu dönemde Bizans yönetiminin Doğu Avrupa'da hâkim olduğu topraklarda ortaya çıkan karışıklıkları önlemek için mücadele halinde olması, II. Kılıçarslan'a, Anadolu'da daha rahat hareket etme imkânı sağladı.²⁹ Onun devletinin güçlenmesi, Bizans sınırlarına doğru Türkmen göçünü de hızlandırdı. Bu Türkmen grupları, bağımsız olarak toprak elde etmek ve hayvanlarına otlak bulmak gayesiyle, özellikle de Bizans sınırlarına akınlar düzenlediler. Akınlarını genelde Eskişehir dolaylarında yoğunlaştırdılar ve ardından Bizans için büyük öneme sahip olan Denizli, Kırkağaç, Bergama üzerinden Edremit'e kadar olan topraklara yaydılar.³⁰ Bizans bu akınlar yüzünden önemli miktarda gelir ve insan kaybına maruz kaldı ve bölgedeki otoritesi oldukça zarar gördü. Türkmen akınları, Bizans için maddi zarara ve insan kaybına sebep olması yanında, Anadolu'daki köylerinin de boşalmasına yol açtı.³¹ II. Kılıçarslan, stratejisine uygun olan bu demografik hareketliliği destekledi. Çünkü Bizans imparatoru Manuel toprak kaybettiği ölçüde zayıflayacak, bu da kendisine üstünlük sağlayacak zeminin oluşmasına yardımcı olacaktı.³²

Bizans İmparatoru Türkmen akınlarının önüne geçmek için Anadolu'ya yoğun kuvvetler göndermekte idi. Ancak asıl çarenin bunları destekleyen Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'yı ele geçirerek bu devleti ortadan kaldırmak gerektiğini düşünüyordu. Sultan II. Kılıçarslan'ın Manuel Komnenos ile daha önce yaptığı antlaşma gereği Bizans'ın yaptığı savaşlarda ona yardım etmesi gerekiyordu. Ancak Bizans İmparatoru'nun 1167 yılında Macaristan üzerine düzenlediği seferde antlaşmanın gereğini yerine getirmeyerek onlara askeri yardım vaadini de gerçekleştirmemişti. Üst üste gelen gelişmelerin üzerine, Manuel Komnenos büyük bir askeri hazırlığa başladı. Bizans'ın askeri hazırlıklarını haber alan Kılıçarslan çok kıymetli hediyelerle birlikte İstanbul'a bir elçilik heyeti gönderdi. Elçilik heyeti daha önceki antlaşmaya bağlılığını bildirerek, antlaşmanın aynı şartlarda yenilenmesini talep etti. Bu isteğe karşılık Manuel Türkmen akınlarının durdurulmasını, onların aldıkları toprakların Bizans'a iade edilmesini istedi. Ayrıca II. Kılıçarslan'dan kaçarak Bizans'a sığınan Sultan'ın kardeşi Şahinşah ile Danişmendli Zünnun'un eskiden hâkim oldukları toprakların Bizans İmparatorluğu topraklarına katılmasını talebinde bulundu.³³

28 Ebu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi II*, Çev: Ömer Rıza Doğrul, TTK Ankara,1999, s. 418.

29 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev: Fikret İşıltan, TTK Ankara, 1986, s. 356-361.

30 Ali Sevim; Erdoğan Mercil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK, Ankara 1995, s. 444.

31 Süryani Mihael, age, s. 369.

32 Chalandon, age, s. 465.

33 Ioannes Kinnamos, age, s. 209-210.

Bu isteği kabul eden Sultan, Danişmendli toprakları ile kardeşinin topraklarında tam bir hâkimiyet kuramadığı için kurnazca bir siyaset izlemeye başladı. Bir yandan Bizans'a istekleri doğrultusunda gelip Anadolu'daki şehirleri alması için çağrıda bulunuyor, diğer yandan da el altından o kentlere haberler göndererek Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetini tanımalarını talep ediyordu. İki kuvvet arasında kalan bu şehirler güçlü görüldükleri, aynı zamanda da kendilerine daha yakın hissettikleri Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalıyorlardı. Bunun neticesinde II. Kılıçarslan onlar üzerinde kesin bir otorite oluşturuyordu.³⁴ Manuel Komnenos'un kısa bir süre sonra bu durumu fark etmesiyle iki devlet arasındaki gerilim tekrardan arttı. İmparator Sultan'ı nankörlükle, II. Kılıçarslan ise İmparator'u barış antlaşmalarına uymamakla suçladı.³⁵

Ciddi bir tehlikenin geldiğini fark eden İmparator Manuel Komnenos, Türkmenlerin yayılmalarını, sınır tecavüzlerini önlemek amacıyla harekete geçti. İlk iş olarak da ileride düzenleyeceği sefer hareketlerinde üs teşkil edecek Dorylaion ve Sublaion adlı iki önemli istihkâmın inşasına başladı.³⁶ Özellikle Türkmen akınlarının yoğun olarak gerçekleştiği Eskişehir'de inşa edilen kale Selçuklular açısından büyük tehlike arz ediyordu. Kalenin yapılmasını engellemek isteyen Sultan, hem Türkmen akınlarını teşvik etti hem de kendisi harekete geçti. Bunun üzerine İmparator öncü kuvvet olarak Sultan'ın kardeşi Şahinşah'ı tahta geçirme vadiyle II. Kılıçarslan'ın üzerine gönderdi. Eskişehir önlerinde karşılaşan iki kardeş arasında yapılan savaşı Şahinşah kaybederek, Bizans'a sığınmak zorunda kaldı.³⁷ Bu esnada İmparator ikinci adım olarak yanında tuttuğu Zünnun'u Mihael Gabras'la beraber 30.000 kişilik bir ordu tesis ederek Danişmendli topraklarını almak için gönderdi.³⁸ Büyük saldırı, bir savaş oyunu ile Selçuklular tarafından etkisiz hale getirildi. Şöyle ki; Bizans ordusunun Niksar şehri üzerine yürüdüğü esnada Selçuklular Rumlar tarafından yazılmış süsü verilen bir mektup gönderdi. Rumların ele geçirdiği bu mektupta Zünnun'un Rumlara ihanet ederek Selçuklu Sultanı ile birlikte hareket ettiği yazılıyordu. Bizans ordusundaki Rumları endişelendiren bu haber sonucu, Bizans ordusu dağılmaya başladı. Bunu fırsat bilen Selçuklular saldırıya geçerek Bizanslıların çoğunu kılıçtan geçirdi, hatta ölenlerin arasında Bizans İmparatoru'nun yeğeni de vardı.³⁹ Anadolu'daki bu güçlü direniş Manuel Komnenos'u oldukça endişelendirdi. Artık onun için tek kurtuluş yolu kalmıştı; başkent Konya'yı ele geçirerek Sultan II. Kılıçarslan'ı tahttan indirmek ve Türkiye Selçuklu Devleti'ni ortadan kaldırmaktı. Eğer bunu gerçekleştirmezse Anadolu ellerinden çıkacak büyük bir asker ve vergi kaybına uğrayacaklardı. Belki de Türkler İstanbul önlerine kadar dayanacaklar, onun tahtını ve devletini tehlikeye sokacaklardı. İmparator sorunu kökünden halletmek için büyük bir ordu hazırlığı içerisine girişti.

34 Ioannes Kinnamos, age, s. 210.

35 Niketas Khoniates, age, s. 122.

36 Süryani Mihael, age, s. 369.; Niketas Khoniates, a.g.e, s. 122.

37 Ioannes Kinnamos, age, s. 211-212.

38 Süryani Mihael, age, s. 369.

39 Süryani Mihael, age, s. 369.

Bizans İmparatoru'nun Myriocephalon Savaşı İçin Yaptığı Askerî Hazırlıklar

Bizans Devleti yönetimi, Malazgirt Savaşı'nda (1071) aldığı ağır yenilgiden sonra, ordusunun geleneksel yapısını değiştirmeye başladı. Merkezi ordu ve Thema kuvvetlerini ortadan kaldırdı ve yerine yeni bir askeri sistem getirdi.⁴⁰ İmparatorlukta, 1081'de başlayan Komnenos hanedanlığı üyeleri orduda gerçekleştirdiği köklü değişikliklerle, devrin şartlarına göre strateji geliştirme imkanı elde ettiler. Bu sayede, yeni topraklar elde ederek devletin ekonomisini düzelttikleri gibi, Türkiye Selçukluları ile baş edebilecek konuma geldiler.⁴¹ Komnenos hanedanının bir üyesi Manuel Komnenos da (imparatorluğu: 1143-1180) orduda reformlar yaptı. Ancak, Bizans tarihçileri onu, kendisine aşırı güvenen, savaşlarda gereğinden fazla cesareti ve atılganlığından kaynaklı tedbirsiz davranışlarıyla orduyu tehlikeye attan biri olarak eleştirdiler.⁴² Nitekim bu özelliğe sahip Manuel Komnenos Türkiye Selçukluları üzerine büyük bir sefere hazırlandı.

Sefer hazırlıklarına askeri yol güzergâhlarındaki düzenlemelerle başlayan İmparator yukarıda belirtildiği gibi Dorylaion ve Sublaion kalelerini yeniden yaptırmış ve oradaki birliklerini güçlendirerek 1175 yılında İstanbul'a geri dönmüştür.⁴³ Türkiye Selçuklularına karşı düzenleyeceği sefer için dışarıdaki Hıristiyanların da desteğine ihtiyaç duyan Manuel, Papa III. Alexander'a mektup yazarak Türklere karşı düzenleyeceği sefer için askeri yardım talep etmiştir. Papa'nın bu yardımı ancak senenin sonuna doğru gönderebileceğini bildirmesi⁴⁴ üzerine İmparator merkezi Bizans ordusunu toplama yoluna gitmiş, ancak bu orduyu da yapacağı sefer için yeterli görmemiştir. Bunun üzerine Frank, Macar, Sırp, Peçenek, Latin, Grek ve Kuman-Kıpçaklardan oluşan güçlü bir birlikle ordusunu takviye etmiştir.⁴⁵ Bizans sahra ordusunun kaynaklara göre 40.000 dolaylarında olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶ Ancak diğer devletlerden ve milletlerden oluşturduğu kuvvetleri de bu orduya ekleyecek olursak, Bizans ordusunun tahminen 60.000–70.000 kişi civarında olabileceğini söyleyebiliriz. Konu ile ilgili bilgi veren eserlere göre; Kinnamos, Trakya'dan önemli miktarda yük hayvanı ve 3000 arabadan, Süryani Mihael 5000 arabadan, İbnü'l Azrak ise abartarak ordunun 70.000 arabadan oluştuğundan söz eder. Süryani Mihael Bizans ordugâhına saldırıp yağmalayan Türkmenlerin sayısının ise 50.000 kişi civarında olduğunu söyler.⁴⁷ İnsan gücünün yanında silah ve teçhizat açısından Bizans ordusunun çok kalabalık olması onu hantal bir yapı

40 Yusuf Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerleri (XI- XII Yüzyıllar)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 53-69.

41 Yusuf Ayönü, age, s. 53-69.

42 Yusuf Ayönü, age, s. 53-69.

43 Niketas Khoniates, age, s. 122.; W.M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev: Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1961, s. 82.

44 M. Abdulhalûk Çay, "Karamıkbeli (Myriocephalon) Savaşı: I. (Savaş Öncesi)", *Türk Kültürü Sy. 245*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1983, s. 572; Chalandon, age, s. 505-506.

45 Niketas Khoniates, a.g.e, s. 123, Manuel Komnenos'un mektubu, *The Annals Of Roger De Hoven Comprising The History Of England And Of Other Countries Of Europe From A.D. 732 TO A.D. 1201*, Translated From The Latin With Notes And Illustrations, By, Henry T. Riley, Esq., B.A. Barrister – At-Law. Vol I, London: H.G. Bohn, York Street, Covent Garden. MDCCCLIII, s. 419-423.

46 Byzantine Empire: A Short Overview; <http://www.arts.yorku.ca/hist/tgallant/documents/ ByzantineEmpireoverview.pdf>.

47 Osman Turan, age, s. 233.

haline getirmiştir.⁴⁸ Orduda sadece 5.000 atlı araba vardı, bu arabalarda Konya şehrini kuşatmak için gerekli olan mancınıklar, diğer ahşap savaş makineleri ve askerlerin ihtiyacını karşılayacak gıda malzemeleri bulunuyordu. Bunlarla birlikte sefer esnasında harcanılacak altın ve ordunun diğer ihtiyaçlarını taşıyan çok sayıda yük hayvanı yer alıyordu.⁴⁹ Burada belirtilen ağır silahlarla donatılmış ordunun müstahkem Konya kalesini kuşatmadaki getireceği fayda kuşkusuzdur. Ancak bu ağır yapı ordunun hareket kabiliyetini nasıl zayıflattığı ileride görülecektir. Bunun en büyük delili 1176 yılının ilkbaharında yola çıkan Bizans ordusu savaşın yapıldığı yere yaklaşık olarak altı ay sonra Eylül ayında anca ulaşabilmesidir.

Bizans ordusunun karşısına çıkacak olan hiçbir otoriteye bağlı olmayan Anadolu'daki Türkmen kuvvetleri ise, yarı göçebe bir kültürden gelmekteydiler ve sürekli hareket halinde bulunan gruplardan meydana geliyorlardı. Bunlar at üzerinde oldukça hızlı hareket eden, vur kaç taktiğini çok iyi uygulayan küçük gruplara ayrılmış birliklerdir. Bizans ordusunu durduracak asıl kuvvet ise Türkiye Selçuklu ordusu idi. Selçuklu ordusu hafif silahlı ve sipahilerden oluşan hareket yeteneği kuvvetli, az sayıda ama kaliteli savaşçılardan meydana gelmektedir. Türk ordusu oluşturulurken asker sayısı açısından üstünlükten ziyade askerlerin iyi eğitim almış yetenekli savaşçılardan oluşmasına, silah ve teçhizatlarının hareket yeteneğini kısıtlamayan özelliklerde olmasına dikkat edilirdi. Kalabalık orduların savaş esnasında kontrolünün zor olacağı, bir karışıklık ve dağılma durumunda tekrar düzene sokmanın kolay olmayacağı düşünülürdü. Dolayısıyla bu tip bir ordunun mağlup duruma düşmesi kaçınılmaz bir son idi. Türklerin savaşlarda kullandıkları en önemli yöntem; savaşı uzatmamak, askerlerin bir kısmını stratejik bir noktada pusuya yatırmak, diğer kısmında bulunan yaya ve okçu birliklerle düşmana saldırmaktır.⁵⁰ Pusu taktiği 1176 yılında gerçekleşecek olan Myriocephalon Savaşı'nda belirleyici olacaktır.

Bizans Ordusunun İzlediği Yol Güzergâhı ve Myriocephalon Savaşı'nın Yeri

Bizans İmparatoru Manuel Komnenos dönemin en iyi imkânlarıyla donatmış olduğu ordusuyla 1176 ilkbaharında İstanbul'dan harekete etti. Hedefi Türkiye Selçuklu başkenti olan Konya şehrini ele geçirmek ve Sultan II. Kılıçarslan'ı tahttan indirerek Türkiye Selçuklu Devleti'ne son vermektir. Böylelikle Anadolu'daki Türk ilerleyişini durduracak, kaybettiği toprakları, devlet gelirlerini ve askeri kaynakları geri ele geçirecekti.

Bizans ordularının Anadolu'ya düzenlenecek seferlerde toplanma yeri geleneksel olarak Rhyndakos idi. Buraya gelen İmparator ordusuna katılarak ona destek olacak olan müttefik kuvvetleri beklemeye başladı. Beklenen müttefiklerin gecikmesi, ordunun beklenenden daha geç bir zamanda yola çıkmasına sebep olmuştur.⁵¹

48 Manuel Komnenos'un Mektubu, age, s. 419.

49 Süryani Mihael, age, s. 371.

50 Erkan Göksu, "Kutadgu Bilig'e Göre Türk Savaş Sanatı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Wolume 2/6 Winter, 2009, s. 267-281.

51 Ioannes Kinnamos, age, s. 214, Ramsay, age, s. 220.

Geciken kuvvetlerin gelmesinden sonra harekete geçen Bizans ordusu Konya'ya ulaşmak için kullanılması gereken en uygun güzergâh olan, Dorylaion (Eskişehir) üzerinden giden yolu kullanmamıştır. Bunun sebebi bu bölgelerde faaliyet gösteren Türkmen kitleleri idi.⁵² Çünkü Eskişehir dolaylarına zaman içerisinde Selçukluların da teşvik ettiği yoğun bir Türkmen göçü gerçekleşmişti. Onlar Bizans köylerine ve sınırlarına zarar veriyorlar vur kaç taktiğiyle saldırılar yapıyorlardı. İmparator eğer bu yolu kullanacak olursa ordusuna büyük zayıt verdirebilirdi, bu nedenle farklı bir güzergâh izlemiştir.

Bizans ordusunun izlemiş olduğu yol konusunda en detaylı ana kaynak niteliği taşıyan eser, Niketas Khoniates tarafından kaleme alınan "Historia" adlı eserdir. Yazar, Bizans sarayı içerisinde ve devlet idaresinde önemli bir görevde bulunmuş pek çok bilgi ve belgeye ulaşabilmiştir. Bizzat ordu ile birlikte yol alan ve savaşa katılan Niketas Khoniates sefer esnasında geçtikleri yerleri ve yaşananları görerek detaylı bir şekilde anlatmıştır. Ayrıca askeri güzergâhın bulunduğu bölge üzerinde dünyaya gelen Niketas coğrafyayı çok iyi bildiği için çok net bilgiler vermektedir. Özellikle bölgeyi çok iyi tanıyan Niketas Khoniates Bizans ordusunun izlediği yol güzergâhını kaleme alırken hiçbir detayı atlamamış, geçilen noktaları savaş başlangıç yerine kadar bütün özellikleriyle belirtmiştir. Hatta bu yerler ile ilgili tarihi bilgileri de eserinde aktarmıştır. Ona göre İmparator, Phrygia ve Laodikeia içerisinde geçip Kolossai-Khonaî'ye gelmiştir. Burası Niketas'ın doğup büyüdüğü yer idi dolayısıyla yanlış bilgi verme ihtimali yoktur. Khonaî'den hareket eden ordu Lampis üzerinden Menderes'in kaynaklarının⁵³ bulunduğu Dinar'a (Kelainai-Apameia) oradan da Khoma⁵⁴ bölgesini geçerek savaşın

*Khonaî'den hareket eden
ordu Lampis üzerinden
Menderesin kaynaklarının
bulunduğu Dinar'a
(Kelainai-Apameia) oradan
da Khoma bölgesini geçerek
savaşın gerçekleştiği
Myriokephalon adı verilen
yere ulaşmıştır.*

52 Ramsay, age, s. 81.

53 "Romalı yazar Plinius'un eserinin ortaçağda kopya edilmiş elyazmalarında Menderes Nehri'nin kaynaklarına «flüt kaynağı» anlamına gelmek üzere «Aulokrene» adı verilmektedir. Oysa tarafımızdan okunan ithaf yazıtında bu isim Aulutrene olarak geçmektedir. Bu sözcüğün Grek dilinde hiçbir anlamı yoktur; şu hâlde bu sözcük Trak dilinden gelmiş olmalıdır. Nitekim Uluborlu'da bulunmuş olan bir yazıttan, komşu şehir Apollonia'da Trakların yerleşmiş olduklarını öğrenmekteyiz. Ayrıca, burada ele geçmiş olan diğer birçok mezar yazıtı da burada Trak adlarının yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir. Kanımızca, Trak dilinden gelme bir yer adı olan Aulutrerie, mitolojinin de etkisi ile Grekçe'de «flüt kaynağı» anlamına gelen Aulokrene biçimini almıştır." Bknz: Thomas Drew-Bear, "Dinar Yöresinde Bir Roma Kalesi", *T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1996, s. 99-101.; Aulutrena-Eldere, Aulutrene-Pınarbaşı Çapalı Göl, Richard J. A. Talbert, *Barrington Atlas Of The Greek And Roman World*, Princeton University Press, 2000, s. 998.

54 Khoma; bölgesi ile ilgili olarak, Bknz. J.R. Sitlington Sterrett, "The Wolfe Expedition To Asia Minor", *Archaeological Enstitute Of America Papers Of The American School Of Clasical Studies At Athens*, Volume III, 1884-1185, Boston 1888, s. 352. Anna Commena, *Alexiad*, Translated by E.R.A. Sewter, Harmandsworth Penguin 1969, s. 64-200.

gerçekleştiği Myriocephalon adı verilen yere ulaşmıştır.⁵⁵ Dinar'dan sonra bu yolun, Apollonia\Sozopolis (Uluborlu), Yalvaç, Şarkikarağaç, Beyşehir üzerinden veya Yalvaç sonrası, Akşehir üzerinden Konya'ya ulaşması gerekmektedir. Burada sözü edilen yollar, Anadolu'da antik çağlardan beri kullanılan bölgenin en önemli askeri ve ticari güzergâhlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yol İç Anadolu'yu, Batı Anadolu'ya bağlayan en kestirme ve doğal engellerin en az olduğu güvenli bir ulaşım hattıdır. Güvenin yanında yol üzerinde bulunan su kaynakları nedeniyle de ordu ve ticaret kervanlarının ulaşımına oldukça elverişlidir. Bu yol güzergâhının yolculuk için uygunluğunu şu şekilde örneklerle de izah edebiliriz; Sivas'tan yola çıkan bir kervan İzmir'e ulaşana kadar iki tane önemli geçit dışında hiçbir engel görmemektedir. Bu geçitler, yol güzergâhı Akşehir üzerinden geçecek olursa ilk geçit, Akşehir'i Yalvaç'a bağlayan Akşehir Beli\Yellibel ve Uluborlu'yu Dinar'a bağlayan Popa Boğazı üzerinden Menderes Vadisi'ne ulaşılan Aygündüz (Çapalı) Beli'dir. Yol Beyşehir üzerinden geçecek olursa; Konya'yı Beyşehir'e bağlayan bölgedeki arazi şartlarından oluşan bazı engeller ve yine Uluborlu'yu Dinar'a bağlayan Popa Boğazı üzerinden geçilerek aşılacak Aygündüz (Çapalı) Beli'dir. Burada belirtilen yol güzergâhı üzerinde askerin ihtiyaçlarını karşılayacak Eğirdir Gölü, Beyşehir Gölü, Menderes Nehri gibi önemli su kaynakları bulunmaktadır. Ayrıca yol oldukça düzgün ve düşman tarafından pusu kurulmasına müsait değildir. Bu nedenlerden dolayı Konya'ya ulaşmak için bu güzergâh sürekli kullanılmıştır ve halen de önemli bir yol ağı olarak günümüzde kullanılmaktadır. Anadolu'daki tarihi yol ağlarının dışında farklı yolların ortaya çıkması XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişmiş iş makinelerinin yol yapımında kullanılmaya başlanmasıyla olmuştur. Bunun öncesinde kullanılan yollar tarih boyunca değişmeden kullanılmış ve uzun yıllar önemini korumuştur.

Anadolu'da kullanılan askeri ve ticari yol ağlarının çoğu Romalılar döneminde oluşturulmuştur ve Bizanslılar zamanında da sonraki Türk idaresindeki dönemlerde de aynı yollar kullanılmaya devam etmiştir. Bizans'ın Anadolu'da uyguladığı Thema adı verilen askeri eyalet sistemi geniş bir yol ağına ihtiyaç duyuyordu. Askeri başarılarında Bizans açısından büyük önem taşıyan bu sistemde, İstanbul'dan Anadolu'ya düzenlenen askeri seferlerde Themalardaki askerlerin merkezi orduya katılması için bu yol sistemi kullanılıyordu.⁵⁶ Romalılar devrinde yollar planlanırken "Kral Yolu" (Via Sebaste) ve Anadolu'daki diğer askeri-ticari yolları içine alan bir sistem oluşturularak, devlet görevlileri ve askeri komutanların kullanımına sunulmuştur.⁵⁷ Pisidia bölgesinden geçen Via Sebaste yolu bölgeyi çok önemli stratejik bir coğrafya haline getirmiştir. Bu yolun Uluborlu'dan (Apollonia-Sozopolis)⁵⁸ *Karakent'e (Antik Lystra) kadar ulaşan kısmına az da olsa rastlamak mümkündür.*⁵⁹

Konya yolu üzerinde Dinar'dan Uluborlu'ya ulaşmak için halen kullanılmakta olan Uluborlu Popa Boğazı ile Eldere ve Çapalı Köyü üzerinden geçen antik bir yol bulunmaktadır. *Sözü edilen yol Roma İmparatorluk*

55 Niketas Khoniates, age, s. 123.

56 M. Murat Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2009, s. 20.

57 David H. French ve Stephen Mitchell, "Roma İmparatorluğunun İlk Devirlerinde Pisidia'da Yollar ve Ulaşım", *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XXIV, Varol Matbaası, Ankara 1977, s. 213-218.

58 Şehir 1883 yılında F.V.J. Arundel tarafından Uluborlu'da tespit edilmiş ve Hamilton tarafından incelenmiştir. Apollonia, I Seleukos tarafından kurulan bir kolonidir. Eski ismi (Mordiaem veya Margium) dur. Şehrin adı, geç devirlerde Sozopolis olarak değiştirilmiştir. Bknz. Mehmet Özsait, *Helenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985, s. 116-117.

59 David French, age, s. 213-218.

devrinde Romalı mühendisler tarafından Dinar'dan (Kelainai-Apameia) Uluborlu'ya (Apollonia-Sozopolis) direkt bir ulaşım sağlamak amacıyla kayalar kırdırılarak yaptırılmıştır.⁶⁰ Böyle bir yolun varlığı, 1888 yılında Sir William Ramsay tarafından bu yol kenarından bulunmuş, daha sonra kaybolmuş tekrar F.V.J. Arundel tarafından bulunarak orijinal yerine yerleştirilen sınır taşındaki ithaf yazısıyla ortaya konulmuştur. Arundel'e göre dile getirilen Roma yolu "Dinar sınırlarındaki bir gölün (Menderes'in kaynaklarından birisinin çıktığı Eldere Gölü) kenarından" geçmektedir. Burada Roma devrine ait bir yerleşimin varlığını gösteren kalıntıların bulunduğu Eldere adında küçük bir yerleşim yeri bulunmaktadır. Bunun delillerinden bir tanesi Eldere köyünde bulunan ve yayınlanan bir süvariye ait mezar taşıdır. Diğeri ise yine Eldere'de tespit edilen bir duvar kalıntısıdır. Bu kalıntı ile ilgili XIX. asrın sonlarında bölgeyi ziyaret eden İngiliz gezgin Arundell, bugün de aynı ifadelerle anılan Pınarbaşı veya Subaşı'nın bulunduğu yerlerde bir han kalıntısından söz etmektedir.⁶¹ Bölgede konuştuğumuz yaşlı kişiler, burada ve Sancar diye tabir edilen yerde bir hanın bulunduğundan ve burasının 1940 yılına kadar kullanıldığından bahsetmektedirler.

Bizans döneminde İstanbul'dan gelen yol Ege Bölgesini iç Anadolu'ya bağlayan yol hattına Laodikeia'da (Denizli) bağlanmaktadır. Şöyle ki Ephesos'tan başlayıp İkonium'a (Konya) ulaşan yol; Laodikeia, Lampis (Çardak), Kelainai-Apameia (Dinar), Apollonia-Sozopolis (Uluborlu) üzerinden Konya'ya bağlanmakta idi. Dinar'ın doğusunda halen kalıntıları görülebilmektedir. Bu yol Pınarbaşı (Eldere) Gölü çevresinden Popa Boğazı'na (Uluborlu Barajının bulunduğu yerde Uluborlu'ya girişi sağlayan geçit) doğru uzanan yol bağlantısıdır ki Uluborlu'ya (Apollonia-Sozopolis) geçişi sağlayan yoldur.⁶² Bu güzergâh asırlar boyunca sürekli olarak kullanılmıştır. 1190 yılında yapılan III. Haçlı Seferi'nde ordu II. Haçlı Seferi'nde kullanılan yoldan ilerleyerek Alaşehir, Denizli, Uluborlu ve Akşehir üzerinden Konya'nın Meram bölgesine ulaşmışlardır. Haçlıların Türkmen saldırılarına maruz kaldıkları ve ağır kayıplar verdikleri yol güzergâhı burada sözü edilen yoldur.⁶³

Savaşla ilgili kaynaklar incelendiği zaman Bizans ordusunun en son olarak geldiği nokta Dinar (Kelainai-Apameia) yakınlarındaki Menderes'in kaynaklarının bulunduğu Eldere bölgesidir. Dinar'dan sonra kaynaklar hiçbir önemli yerleşim yerinden bahsetmeden savaşı zikretmiştir. O yüzden savaşın yerini Dinar'dan sonra gelen devrin önemli bir yerleşim yeri olan Apollonia-Sozopolis\Uluborlu öncesinde bir noktada aramak gerekmektedir.

İstanbul'dan 1176 ilkbaharında yola çıkan ordunun hedefi Konya'ya ulaşmaktı. Ancak altı ay gibi bir zaman geçmesine rağmen Bizans ordusu henüz hedefine ulaşamamıştır. Çünkü çok ağır manevralar ve kuşatma silahlarıyla yola çıkan ordu çok yavaş hareket edebilmektedir. Bunun yanında askerlerin yakalandığı tifo ve dizanteri gibi hastalıklar onların hızını kesmektedir. Bütün bu olumsuzlukların yanı sıra Türkmenlerin su

60 Thomas Derew – Bear, "Dinar Yöresinde Bir Roma Kalesi", *T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1996, s. 99-101.

61 F.V.J Arundel, *Discoveries In Asia Minor, Including A Descriptions Of The Ruins of Several Ancient Cities And Especially Antioch Of Psidia*, Vol 1, London 1834, s. 184.

62 Belke Klaus, *Tabula Imperii Byzantini VII Phrygien Und Psiiien*, 7, Austrian Academy of Sciences Press 1990, s. 150.

63 Güray Kırpık, "Haçlılar ve İpek Yolu", *Bilgi Baharı*, 2012, S: 61, s. 173-200.

kuyularını, insanların ve hayvanların yiyecekleri gıdaları yok etmesi sonucu ortaya çıkan açlık ve susuzluk ama en önemlisi yol boyunca süren Türkmen saldırıları Bizans ordusunu oldukça yavaşlatmaktadır. Dinar'a gelmiş ordunun Konya'ya ulaşmak için en az 300 km. daha yolu bulunmaktadır. Eylül ayı gelmişti ki bu yolu geçip kış bastırmadan Bizans ordusunun Konya'ya ulaşması ve şehri alması gerekiyordu. Eğer gecikecek olurlarsa İç Anadolu'daki ağır kış şartlarında kuşatma yapmaları, ordunun ihtiyaçlarını karşılamaları mümkün olmayacak, dolayısıyla Bizans ordusu önemli zayıflar verecektir. Bunun için Bizans ordusunun Selçuklu başkentine ulaşabilmek için, çok hızlı hareket etmesi ve en kestirme yolu kullanması gerekmektedir. Ayrıca bu yolu seçerken ağır mancınıkları ve savaş malzemelerini taşıyan, sayısı 5000'leri bulan savaş arabalarının geçebileceği arazi şartlarının bulunduğu kestirme bir yol seçilmelidir. Bu şartlara en uygun ve en kestirme yol yukarıda belirtilen askeri-ticari yol güzergâhıdır. Bu yol üzerinde Eldere ile Uluborlu arasındaki askeri birliğin hareketini engellemeyecek nitelikte Aygündüz\Çapalı Beli bulunmaktadır. Bu geçit üzerinde yol kontrolünü sağlayan bir garnizon yer almaktadır. Bizans ordusu bu geçidi aştıktan sonra Popa Boğazı'nı geçerek Apollonia-Sozopolis\Uluborlu Ovası'na ulaşarak oradan da Konya'ya yol alacaktı. Bu nedenlerden dolayı Bizans ordusu, hareketini engellemeyecek olan bu yol hattını kullanma yoluna gitmiştir.

Bizans ordusunun içerisinde seferin başından beri yer alan ve gördüklerini kaleme alan Bizans vakanüvisti Niketas Khoniates, Kelainai-Apameia\ Dinar ve bu bölgede bulunan Menderes'in kaynaklarına kadar olan yerleri kaleme almıştır. Buradan hareket ettikten sonraki bir noktada Myriokephalon Savaşı'nın olduğundan söz etmiştir. Eğer Bizans ordusu Uluborlu'yu (Apollonia-Sozopolis) geçerek daha ileride bir yerde savaş yapmış olsaydı, Niketas'ın Pisidia'nın Phrygia ile komşu olduğu noktadaki devrin önemli dini ve siyasi merkezi olan Uluborlu'dan (Apollonia-Sozopolis) mutlaka bahsetmesi gerekmektedir. Ayrıca Dinar'dan sonra Bizans ordusunun konaklayabileceği, iâşesini sağlayabileceği en önemli ve ilk merkez Uluborlu (Apollonia-Sozopolis) idi. Burası aynı zamanda Hıristiyanlar için çok kutsal bir öneme sahip yerd. Dolayısıyla ordunun Uluborlu'nun bulunduğu noktadan ileriye geçmesi durumunda kaynakların mutlaka Uluborlu'dan söz etmesi gerekmektedir. Bütün bu şartlar değerlendirilecek olursa Myriokephalon Savaşı'nın yapıldığı yerin Eldere ile Uluborlu arasındaki coğrafi bölgede ve kaynaklarda anlatılan savaşın yapıldığı fiziki özelliklerin bulunduğu bir noktada aranması gerekmektedir.

Uluborlu ilk olarak 1075 yılında Selçuklu Türkleri tarafından fethedilmiş ve bu tarihten itibaren bölgeye Türkmen iskânı başlamıştır. Daha sonra İonnes Komnenos zamanında 1120 yılında Uluborlu Kalesi uzun kuşatmalar sonucu Bizans'ın eline geçmiştir.⁶⁴ Türkiye Selçukluları tarafından Uluborlu Kalesi'nin kesin fethi 1180 tarihinde gerçekleşmiştir. Bundan sonra şehir Selçuklular için önemli bir merkez olmuştur.⁶⁵ Dolayısıyla Myriokephalon Savaşı esnasında Uluborlu Kalesi Bizans kontrolü altında olsa da bölge tamamen Türkmen kontrolü altında bulunuyordu. Bu dönemlerde Anadolu topraklarında sürekli bir askeri hareketlilik olduğu için, günümüz anlamında tam manasıyla bir sınır belirleme uygulaması çoğu bölgede gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla savaşın geçtiği dönemde bu coğrafyada net olarak Bizans-Selçuklu sınırı ortaya konulmuş değildir.

64 Said Kofoğlu, *Hamidoğulları Beyliği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006, s. 11.

65 Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 151; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s. 51.

Kudret Ayiter; VIII. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu “*Myriokephalon Savaşı Nerede Olmuştur*” adlı makalesinde⁶⁶ savaşın yeri ile ilgili iddiaları değerlendirdikten sonra o da bu bölgenin savaşın yeri açısından önemine işaret etmiştir. İfadesinde Karakuyu (Eldere'nin Yakınındaki tren istasyonunun olduğu yer) ile Senirkent arasındaki geçitlerin incelenmesi gerektiğini dile getirmiştir. Onun sözünü ettiği bölgedeki tek geçit bizim savaşın yeri ile ilgili dile getirmiş olduğumuz Uluborlu Popa Boğazı'dır. Elimizde bulunan Myriokephalon Savaşı'nı anlatan İmparator Manuel Komnenos'un İngiliz Kralı II. Henry'e yazdığı mektup ile Niketas Khoniates'in kaleme aldığı eserlerde savaşın olduğu yer ile savaşın geçtiği coğrafi bölgenin fiziki özellikleri en ince ayrıntısına kadar anlatılmaktadır. Neredeyse bir resim şeklinde kaynaklarda tasvir edilen savaş bölgesinin özellikleri ile bire bir benzeyen Uluborlu Popa Boğazı'ndaki coğrafyanın özelliklerindeki benzerliğin karşılaştırılması gerekmektedir. Savaşın yeri ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar esnasında savaşın tasvir edildiği eserlerde belirtilen yüzey özellikleri ile Uluborlu Popa Boğazı'nın coğrafi özelliklerinin karşılaştırılması, büyük önem taşımaktadır. Bu yapılacak olursa savaş yeri tasvirinin yapıldığı coğrafi özellikler ile Popa Boğazı'nın coğrafi yapısının neredeyse birebir benzediği görülecektir.

Niketas'a göre savaşın olduğu yerin özellikleri ve savaşın cereyan etmesi şu şekilde gerçekleşmiştir: Dinar'dan (Kelainai-Apameia) hareket eden Bizans ordusu, Khoma bölgesine oradan da Myriokephalon adı verilen yere gelmiştir. Niketas buranın terk edilmiş eski bir kale olabileceğini ya da daha sonra olan bir olaydan dolayı bu adın verilmiş olabileceğinden söz etmektedir. Binlerce kelle anlamına gelen Myriokephalon isminin burada yaşanmış bir olaydan dolayı verilmiş olabileceğini Niketas bize anlatmaktadır. Savaşın anlatıldığı kaynağın dışında hiçbir eserde bu bölgede, Myriokephalon Savaşı öncesi ve sonrasında “Myriokephalon” ismi zikredilmemiştir. Myriokephalon adıyla anılan bir yer bu yörede yoktur, bizce bu isim yapılan savaşta binlerce Bizanslının ölmesi üzerine bu olaya atfen sonradan verilmiştir. Eğer bu isimde bir yer bulunsaydı, savaş öncesi ve sonrası kaynakların herhangi birisinde mutlaka söz edilmesi gerekirdi. Ayrıca eserde kesin bir ifade olmamasına rağmen Bizans ordusunun buradan önce uğradığı Khoma adlı yer de bir bölgenin adıdır. Burada kullanılan yazım metodundaki ifadelerle bakıldığında Myriokephalon'un da bir bölge ismi olması muhtemeldir. Zaten İmparator Manuel'in İngiltere Kralı II. Henry'e savaş hakkında bilgi vermek amacıyla gönderdiği mektubunda Türkler'in “Cibrilcima” dedikleri bir bölgeden bahsedilmektedir.⁶⁷ Niketas daha sonraki anlatımlarında savaşın geçtiği yerde bulunan dar geçidin, Myriokephalon adlı bölgeden sonra geldiğini ifade etmektedir. İşte mektup da Cibrilcima olarak bahsedilen bu bölgenin bizce Tzibritze Geçidi olduğu düşünülmektedir. Tzibritze adıyla anılan bu geçit yüksek yamaçlarla çevrelenen dar ve uzun bir vadidir.

Niketas Khoniates'in eseri ile Manuel Komnenos'un mektuplarında anlatılan savaş yerinin fiziki özellikleri ile Uluborlu Popa Boğazı'nın benzer özelliklerini karşılaştıracak olursak savaşın olduğu yer hakkında fikir sahibi olabiliriz. Kaynaklara göre savaşın geçtiği dar geçidin kuzeyindeki yamaçlar kuzeye gidildiğinde dikliği azalarak

66 Kudret Ayiter, “Myriokephalon Savaşı Nerede Olmuştur?” VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 11-15 Ekim 1976) II. Cilt, TTK, 1981, s. 701.

67 Manuel Komnenos'un mektubu, *The Annals Of Roger De Hoven Comprising The History Of England And Of Other Countries Of Europe From A.D. 732 TO A.D. 1201*, Translated From The Latin With Notes And Illustrations, By, Henry T. Riley, Esq., B.A. Barrister – At-Law. Vol I, London: H.G. Bohn, York Street, Covent Garden. MDCCCLIII, s. 420.

yayvan tepeler arasında yer alan geniş vadilere dönüşmektedir. Geçidin güneyindeki tepeler ise gittikçe yükselen sarp dağlarla çevrilmektedir. Ayrıca vadinin bu yönünde uzun bir dağ geçidinden söz edilmekte, bu geçidin tepelerini Türklerin tuttuğundan atlarını bu yamaçlardan Bizans ordusunun üzerine sürdüklerinden bahsedilmektedir.⁶⁸ Burada zikredilen coğrafi özellikler ile günümüzde de Uluborlu'ya geçit veren Popa Boğazı'nın özellikleri birebir benzerlikler taşımaktadır. Şöyle ki: bu boğaza girmeden önce Sancar kuyuları diye tabir edilen yerden boğaza kadar geçen alanda, kaynaklarda tasvir edilen ve Myriokephalon diye tabir edilen bölge benzeri bir alan yer almaktadır. Burası dar bir geçit olan Popa Boğazı'nın bağlantı noktasını teşkil etmektedir. Popa Boğazı'nın kuzey yönünde bulunan tepeler savaşın kaynaklarında tanımlandığı şekliyle gittikçe alçalan yayvan vadilere dönüşmekte, üzerindeki yaylalarla Sultan Dağlarına açılmaktadır. Güneydeki tepeler ise gittikçe dikleşerek Kapıdağı, Demirlik, Kömürlük Tepeleri ile Yuvacca Yaylası ve Gönen yönüne doğru uzanmaktadır. Ayrıca Popa Boğazı'nın bu kısmında Niketas Khoniates'in eserinde bahsedildiği şekliyle Uluborlu Barajı ve Erendost diye tabir edilen yönde uzun bir dağ geçidi yer almaktadır.

Savaşın anlatımında dikkat çeken hususlardan bir tanesi de dar geçidin içerisinde birbirini takip eden yedi adet yarık bulunmaktadır. Bu yarıkların bulunduğu kısımda geçit bir noktada biraz genişleyip hemen daralmaktadır.⁶⁹ Benzer özelliklerde ve sayıda yarıklar boğazın çoğunlukla Uluborlu Barajı'nın bulunduğu yamacında olmak üzere mevcuttur. Yine aynı boğaz içerisinde dile getirildiği şekliyle baraj setinin bulunduğu noktada vadi biraz genişleyip hemen daralmaktadır. Kaynakta savaşın cereyan ettiği esnada İmparator'un suları coşkun akan bir çaydan cesetleri çiğneyerek geçtiği, daha sonra da bu çayın Hıristiyan kanı karışmış suyundan içtiği anlatılmaktadır.⁷⁰ Popa Boğazı içerisinde kaynakta anlatıldığı şekilde bir çay bulunmaktadır. Sözü edilen çay üzerinde günümüzde bir baraj bulunmaktadır. Uluborlu Barajı adıyla anılan bu baraj 1984 yılında yapımı tamamlanmıştır. Baraj yapılmadan önce Popa Çayı olarak adlandırılan bu çay İleydağı Köyü yönünden gelen şu an üzerinde İleydağı Barajı'nın bulunduğu çayla birleşerek büyük bir su halinde Eğirdir Gölü'ne ulaşmaktadır. Popa Çayı üzerinde kurulan bu baraj Uluborlu Ovası'nın tamamının tarımsal sulama ihtiyacına cevap vermekte, aynı zamanda çayın başlangıç noktasındaki Üyüllü su kaynakları ise ilçenin içme suyu ihtiyacını karşılamaktadır. Üyüllü su kaynakları asırlar boyunca bölgenin su ihtiyacını karşılamıştır, bölgede antik Apollonia şehrine su sağlayan su kemerleri halen ayakta. Bu kaynakların çıktığı Kapıdağı'ndaki en büyük göze suyunun çoğalması için geçmişte dinamit (patlayıcı) atılmış suyun kaynağı yer değiştirmiştir. Bu noktada zaman içerisinde çıkan suyun oyduğu kaya kütleleri ve kaynağın çıkış noktası şimdi de mevcuttur. Şu anda bu noktada yer alan pek çok gözeden çok miktarda su çıkmaktadır. Bu özelliklerine göre değerlendirmek gerekirse, kaynaklarda belirtilen “*suları coşkun çay*” ifadesine Popa Çayı tam olarak benzerlik sağlamaktadır. Savaşın yapıldığı ayın Eylül ayı olduğu düşünülecek olursa bu mevsimde Anadolu'da pek çok çay ve derelerin kurumuş olması gerekmektedir. Bu mevsimde ancak kaynakları güçlü olan bir çayın, coşkun bir şekilde akıyor olması gerekmektedir.

68 Niketas Khoniates, age, s. 124.

69 Niketas Khoniates, age, s. 127.

70 Niketas Khoniates, age, s. 128.

Bizans İmparatoru Manuel İngiliz Kralı'na yazmış olduğu savaşı anlattığı mektubunda Türklerle "Cibrilcima" adlı bir vadide savaştıklarından bu vadinin askerlerin ancak tek sıra halinde yürüyebildikleri dar bir geçitten meydana geldiğini dile getirmektedir. Uluborlu'ya geçiş sağlayan Popa Boğazı'ndan geçen yol bu tarife tamamen uymaktadır. Yukarıda sözü edilen tepelerin arasındaki vadi içerisinde dar bir yolla birlikte bir de çay bulunmaktadır. Asırlar boyunca Uluborlu'ya bu noktadan geçiş sağlanmıştır ve bu yol günümüzde de kullanılmaktadır. Yaklaşık 1969 yılına kadar kullanılan bu yol üzerinde bazı genişleme çalışmaları yapılmış olmasına rağmen günümüzde de savaşın kaynaklarında belirtildiği şekle benzer özellikleri birebir taşımaktadır. Hatta devlet kara yolunun kenarlarında eski antik yolun kalıntıları günümüze kadar ulaşmıştır. Anadolu'daki tarihi yol güzergâhlarının genel anlamda değişmeye başlaması 1940'lı yıllardan sonra modern ve güçlü iş makinelerinin ve patlayıcıların yol inşaatlarında yaygın olarak kullanılmaya başlamasıyla olmuştur. Savaşın olduğu dönemde kullanılan yolun bulunduğu kısımdaki yamaç yarılarak ve toprağının bir kısmı vadiye doldurularak şu an kullanılan devlet karayolu inşa edilmiş olmasına rağmen Popa Boğazı'ndaki geçit darlığını korumaktadır. Bu değişikliğe rağmen tarihi yolun bir kısmı halen görülmektedir.

Manuel mektubunda; savaş esnasında "Şiddetli saldırı ve püskürtme hareketi askerlerinin yakında bulunan bir tepeye kale niyetine erişmek için elinden geleni yaptıklarını, fakat daha sonra buradaki uçurumdan derin bir vadiye Türk saldırıları sonucu döküldüklerinden, Türklerin üzerlerine kayalar yuvarladıklarından"⁷¹ bahsetmektedir. İmparatorun burada dile getirdiği bu tepe halk tarafından adı "Gâvurun Çevriği" diye adlandırılan Uluborlu Baraj setinin bir tarafının tutturulduğu tepedir. 2020 yılında yapmış olduğumuz yüzey araştırması esnasında bu tepe üzerinde kale kalıntıları ile yerleşim izlerine rastlanılmıştır. Üzerinde sur kalıntılarının bulunduğu bu tepenin iki tarafı derin uçurlara bakmaktadır. Bu uçurların bir tarafı baraj setini tutturmak için sonradan oyulmuş ve barajın seti buraya bağlanmıştır. Kaynaklarda bahsedilen uçurum ve yarıkların en büyüğü burada yer almaktadır. Gâvurun Çevriği adlı tepenin bir tarafı atlı askerlerin gelmesi ve pusu kurulabilme için uygun fizik şartları taşımaktadır. Bu özelliklerinden dolayı savaşın kaynaklarında bahsedilen kale niyetine sığınılan tepenin Gâvurun Çevriği adıyla anılan olma ihtimali yüksektir. Günümüzde kullanılan Konya yolunun üzerinde bulunan bu tepenin gördüğü noktalarda, bu yolu kontrol eden Uluborlu Dereköy'de Kaletepe, Uluğbey Köyü yakınında Eşekhisarı adıyla adlandırılan tepelerde kale kalıntıları yer almaktadır. Popa Boğaz geçidini kontrol eden Gâvurun Çevriği ile bunun gördüğü noktalarda yer alan, Kaletepe ve Eşekhisarı tarihi Konya yolunun güvenliğini sağlayan önemli garnizonlar idi. Bizans İmparatoru mektubunda yapılan savaşın sonunda "Tanrının yardımıyla" geçit içerisinde açık bir araziye çıktıklarından, burada öncü birliklerin tahkimat kurdukları tepeye ulaşarak rahatladıklarından söz etmiş. Selçuklu Sultanı'yla bir anlaşma yaparak ülkelerine döndüklerinden⁷² bahsetmektedir. Günümüzde de Popa Boğazı'nın bitim noktasından sonra geniş bir vadi içerisinde bir ova bulunmaktadır. Burada sözü edilen açık arazi Popa Boğazı'ndan Uluborlu yönüne çıkıldığında karşılaşılan geniş Uluborlu Ovası'dır, öncü Bizans birliklerinin tahkimat kurduğu tepe ise vadinin çıkışında Uluborlu yönündeki devlet karayolu üzerindeki tepedir.

71 Manuel Komnenos'un Mektubu, age, s. 423.

72 Manuel Komnenos'un Mektubu, age, s. 423.

Savaşın olduğu tarihten yıllar öncesi Uluborlu şehri Türkler tarafından ilk defa 1074 tarihinde fethedilmiştir. Korumaya elverişli bir tepede kurulan Uluborlu Kalesi Bizans tarafından daha sonra geri alınmış olsa da bölgenin kale dışındaki kısımları tamamen Türk kontrolü altında bulunuyordu.⁷³ Dolayısıyla bölgeye yaklaşık olarak yüz yıldır hâkim olan Türkler bu bölgeyi ve coğrafyanın fizik yapısını çok iyi tanıyorlardı. Güçlü Bizans ordusunu bir meydan savaşı ile yenemeyeceklerini fark eden Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan onları yenmenin tek yolunun uygun bir noktada pusuya düşürmek olduğunu biliyordu. Bunun için en uygun yer eskiden beri çok iyi bildikleri Uluborlu Popa Boğazı'nın olduğu geçit idi. Türkler 17 Eylül 1176 tarihinde Bizans ordusunu buraya çekerek Myriokephalon Savaşı adıyla tarihlerinin en ağır yenilgisini onlara tattırdılar. Eğer Manuel bu vadiyi geçebilmiş olsaydı çok rahatlayacak Uluborlu'dan (Apollonia-Sozopolis) ordusunun ihtiyacı olan ikmal sağlayıp, Hoyran Gölü'nün kenarındaki düz bir yoldan Konya'ya ulaşacaktı. Yukarıda da bahsedildiği üzere eğer ordular Uluborlu'nun doğusuna geçerek Hoyran Gölü'ne ulaşmış olsalardı. Niketas Khoniates'in eserinde ve İmparator Manuel Komnenos'un İngiltere Kralına savaşı anlatmak için yazdığı mektubunda bu iki önemli noktadan mutlaka söz edilmesi gerekirdi. Savaşın bu kaynakları değerlendirildiğinde Bizans ordusunun en son konakladığı yerin Apemea\Keleinaı (Dinar) olarak belirtildiği görülmektedir. Buradan sonra yol üzerindeki en önemli merkez Apollonia\Sozopolis (Uluborlu) idi ve kaynakların bundan mutlaka bahsetmesi gerekirdi. Ancak böyle bir bahis yapılmamıştır, bu da savaşın Dinar ile Uluborlu arasında bulunan, tasvir edilen savaş yeriyle büyük benzerlikler taşıyan Uluborlu Popa Boğazı olma iddiasını güçlendirmektedir. Bütün bu inceleme ve değerlendirmeler neticesinde Myriokephalon Savaşı'nın yapıldığı yerin Isparta-Uluborlu karayolu üzerinde yer alan, Uluborlu'ya girişin sağlandığı Popa Boğazı içerisinde olduğu kanaati ortaya çıkmaktadır.

Savaşın yerinin tespiti ile ilgili yapılacak olan bilimsel çalışmalarda, savaşın anlatıldığı Niketas Khoniates'in eseri ile İmparator Manuel Komnenos'un İngiliz Kralı Henry'e savaşı anlatmak için yazmış olduğu mektupta savaşın yeri olarak tasvir edilen coğrafi özelliklere birebir benzeyen sahanın tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. Diğer türlü savaşla ilgili iddia edilen yerlerin çoğunluğu, tarih boyunca çok sayıda savaşın cereyan ettiği, özellikle de Haçlı seferleri sırasında kullanılan, yollar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu yol güzergâhları üzerinde meydana gelen savaşlara ait kalıntıların ortaya çıkması mümkündür. Ancak yapılan savaşların sonucunda, savaş alanında kalan silah ve malzemeler daha sonra ganimet olarak toplanılmakta olduğu için ortada bir şey kalmamaktadır. Bu sahalarda yapılacak arkeolojik araştırmalar sonucunda iddia edilen savaş alanlarında, yoğun olarak insan ve hayvanlara ait kemik kalıntılarının ulaşılması veya zaman içerisinde konu ile ilgili yeni yazılı kaynaklar ortaya çıkartılması, savaşın yeri ile ilgili değişik fikirler edinilmesine ışık tutabilecektir.

Myriokephalon Savaşı'nın Gelişimi

Manuel Komnenos 1176 ilkbaharında Ayasofya Kilisesi'nde bir ayin düzenleyerek Tanrı'dan Türkler üzerine düzenleyeceği seferde kendisine yardım etmesini dileyerek harekete geçmiştir.⁷⁴ Ordularının toplanma yerleri

⁷³ Said Demirdal, *Bütününle Uluborlu Monografi*, Acar Matbaası, İstanbul 1968, s. 39.

⁷⁴ Niketas Khoniates, age, s. 128.

olan Rhyndakos'a ulaştı burada orduya katılacak diğer bölge askerlerini bir müddet bekledikten sonra Konya üzerine yürümüştür.⁷⁵ İstanbul-Konya arasındaki en uygun yol güzergâhı olan Eskişehir üzerinden giden yolu bırakarak Denizli tarafına yönelmiştir. Böylelikle Türkmen saldırılarından kurtulmak ve bir an önce Konya'ya ulaşarak Türkiye Selçuklu başkentini ele geçirmek istemektedir. Bu durumu haber alan Sultan Bizans ordusunun hareketlerini tespit etmek için öncü keşif birlikler göndermektedir. Bu birlikler bölgeye dağılmış olan Türkmen guruplarını da yanlarına alarak 5000 ila 10.000 kişilik askeri teşekküllere dönüşmektedirler. Bunlar yaptıkları saldırılar sonucunda Bizans ordusunun askerlerini öldürmekte, silah ve mühimmatlarını yağmalayıp onları güçsüz bırakmaktadırlar.⁷⁶ Bu birlikler Bizans ordusunun ihtiyaç duyduğu gıda ve otlaklarını yok ederek onların hareket kabiliyetlerini de oldukça yavaşlatmaktadırlar.⁷⁷ Aynı zamanda Türk birlikleri yolları üzerinde bulunan su kuyularını tahrip etmekteydiler. Bizans ordusu içerisinde çıkan dizanteri hastalığına, kirletilen kuyulardan içilen suyun sebep olduğu muhtemeldir. Türk tarafı takip ettiği bu stratejiyle de, rakibinin yoğun bir şekilde salgın hastalıklarla mücadele etmesine sebep olmaktadır.⁷⁸

Sultan II. Kılıçarslan bir taraftan Bizans'a karşı yıpratma taktiği uygularken diğer taraftan da İmparator'a haberler göndererek barış yapmak istediğini bildirmektedir. Böylelikle hem zaman kazanmayı hem de onları yıpratmayı planlamaktadır. Kendisine aşırı derece güvenen Manuel Komnenos ise, çevresindeki tecrübeli devlet adamlarının önerilerine kulağını tıkamış ve kesin zafer kazanacağını düşünüyor, Türklerle bir türlü barış yapmaya yanaşmamaktadır. Bu nedenlerden dolayı Türkiye Selçuklu Devleti tarafından gönderilen elçiler, bir netice elde etmeden geri dönmek zorunda kalmışlardır.

Sonuç itibarıyla istenilen barış gerçekleşmemiş ve Selçuklu Sultanı için tek bir yol kalmıştı, o da artık savaşmaktır. Düşmanın Konya'ya gelişinin mutlak surette önlenmesi için, yol üzerindeki uygun bir coğrafyada Bizans ordusunun pusuya düşürülmesi gerekmektedir. Buna en uygun yer olarak savaşın yapılması planlanan noktadan sonra, ordunun geçeceği Tzibritze Geçidi adıyla adlandırılan yolun darlaştığı yerler seçilmiştir. Türkler bu dar vadide pusu kurarak, geçidin giriş ve çıkış noktalarını tamamen kontrol altına almışlardır.⁷⁹ Buna karşın kendisine çok güvenen Manuel hiçbir güvenlik tedbiri almadan ordusunu bu dar geçide sokmuştur. Geçidin çok dar olması sebebiyle Bizans askerleri bu yolda ancak tek sıra halinde ilerleyebilmişlerdir.⁸⁰ Ordunun önünde İmparator'un iki oğlu Ioannes ve Andronikos ve onların yanında da Konstantinos Makrodukas ve Andronikos Lapardas, bunların da arkasında sağ kanatta Antakya Hanedanı'ndan Baudouin, sol kanatta ise Theodoros Mavrozomes yer almaktadır.⁸¹

75 Ramsay, age, s. 220.

76 Süryani Mihael, age, s. 371.

77 Niketas Khonaties, age, s. 123.

78 Mehmet Altay Köymen, "801. Yıldönümü Münasebetiyle Miriyokefalon Meydan Muharebesi", *Milli Kültür*, I, Sayı 9, Ankara 1999, s. 29.

79 Niketas Khonaties, age, s. 124.

80 Manuel Komnenos'un Mektubu, age, s. 420.

81 Niketas Khonaties, age, s. 125.

Bölgedeki yüksek tepeler üzerindeki vadilere önceden pusu kurmuş, yöreyi iyi bilen Türk birlikleri, Bizans'ın öncü birliklerinin geçidi geçip çıkıştaki geniş ovaya çıkmalarına müsaade ettiler. Bundan sonra yapacakları saldırılarla geçidin çıkışını kapatmayı ve düşman ordusunu ikiye bölmeyi planlamışlardır. Yolun dar olması nedeniyle, önden hücum etmenin doğru olmadığını düşünen Türkler düşman birliklerine arkadan bir saldırı gerçekleştirdiler.⁸² Hedefledikleri savaş taktiklerini gerçekleştiren Selçuklu kuvvetleri saldırıya geçerek Bizans askerlerinin birbirleriyle bağlarını kesip, onları boğazın içerisinde sıkıştırdılar ve ok yağmuruna tuttular. Vadi içinde zor hareket eden Bizans askerlerin ve atlarının çoğu böylelikle öldürülmüş oldu.⁸³ Baudouin kumandasında saldırıya geçen birliğin etrafının Türk kuvvetleri tarafından sarılarak imha edilmesi Türkleri cesaretlendirmiştir. Türkler büyük guruplar şeklinde Bizans'ın geçebileceği yolları tutup, onları dar geçit içerisinde köşeye sıkıştırdılar. Mancınıkları ve ağır kuşatma silahlarını taşıyan Bizans ordusunun arabaların atlarını bu esnada Türk okçuları tarafından vurulmuştur. Atları vurulan arabalar geçidi kapatmış ve hareket edilemez hale getirmiştir. Bunun üzerine boğazda sıkışan Bizans askerleri pusudan kurtulabilmek amacıyla vadideki çıkış yollarına ve yamaç üzerindeki yarıklara koşmuşlardır. Ancak Türkler bütün çıkış yollarının ve patikaların geçiş yerlerini tutarak, Bizans ordusunun dar geçit içerisine sıkışmasına neden olmuştur.⁸⁴ Dar geçit içinde sıkışan Bizanslılar yolu tıkayan arabalar yüzünden ne ileri ne de geriye gidebiliyorlardı, bu arabalar ordu ile Manuel arasında da bir set de oluşturmuştu. Bu vadiye yaşanan durumu Manuel Komnenos, İngiliz Kralı Henry'e yazdığı mektupta, İran dolaylarından Türk birliklerini desteklemek amacıyla gelen atlı ve yaya birliklerin birleşmeleriyle kendilerine saldıran ordunun sayısının kendi asker sayısını aştığından bahsetmiştir.⁸⁵ Vadide sıkışan Bizans askerlerinin binlercesi Türklerin ok yağmuru altında kalarak can vermişlerdir. Bu esnada geçit içerisinde bulunan çatlaklar ve yarıkların içerisi Bizans askerlerinin ölüleriyle dolmuş, öldürülen hayvan ve askerlerin kanları birbirine karışarak vadi boyunca akmıştır.⁸⁶ Savaşın bu olumsuzluklarını izleyen İmparator Manuel'in üstüne üstlük bir de, öz yeğeninin kesik başının bir mızrak üzerinde taşındığını görmesi onun büyük bir moral çöküntüsü geçirmesine neden olmuştur.⁸⁷ Bu sırada bir de büyük bir kum fırtınasının çıkması sonucu ortaya çıkan toz ve toprak bulutu ortalığı göz gözü görmez hale getirmiştir. Kalan askerle rde bu kargaşalı durum nedeniyle, dost düşman ayırt edemeden birbirlerini kılıçtan geçirmeye başlamışlar ve sonuç olarak vadide bulunan yarıklar toplu mezarlar haline gelmiştir.⁸⁸ Ordusunun çoğunu kaybeden İmparator çaresiz bir şekilde, son bir gayretle cesetlerin üzerlerinden atlayarak çayı geçebilmiştir. Daha sonra da bazen karşısına çıkan askerlerle çarpışarak, bazen de Türklere görünmeden kaçmak suretiyle, önceden geçidi geçmeyi başarmış olan Bizans birliklerin tahkimat kurdukları tepeye ulaşarak canını kurtarabilmiştir.⁸⁹ Sabah olduğunda Selçuklu askerleri

82 Abdülhaluk Çay, *Anadolunun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myrioekfalon) Zaferi*, s.108. (Manuel Komnenos'un İngiltere kralı II. Henry (1154-1189)'ye yazdığı mektubun çevirisi eser içerisinde (s.106-110) verilmiştir.)

83 Süryani Mihael, age, s. 371.

84 Niketas Khonaties, age, s. 123.

85 Abdülhaluk Çay, age, s.108.

86 Niketas Khonaties, age, s. 125-126.

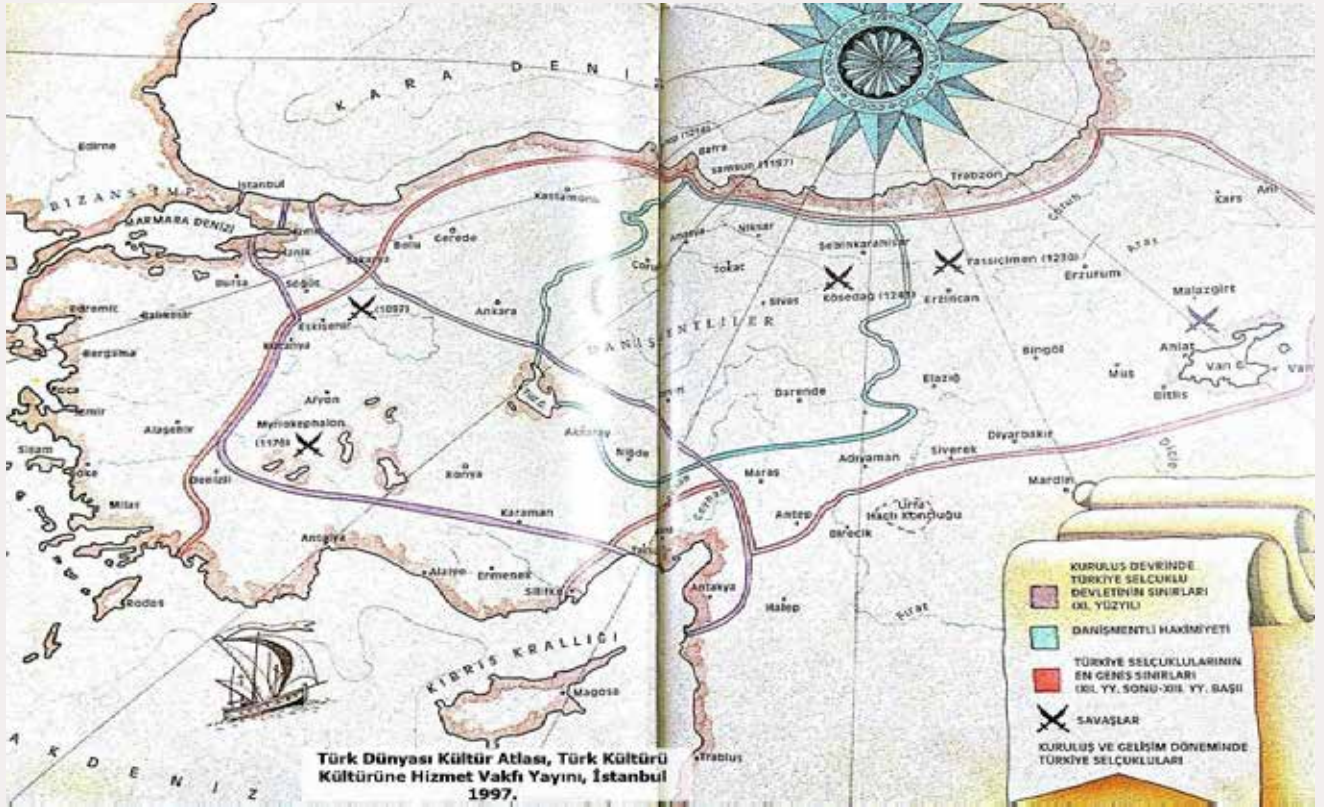
87 Kemal Turfan, "Myrioekhalon Savaşı'nın Yeri Üzerine Yeni Araştırmalar", *Türk Tarih Kongresi*, Ankara 22-26 Eylül 1986, Kongreye sunulan Bildiriler III., TTK, Ankara 1991, s. 1117-1155.

88 Niketas Khonaties, age, s. 127.

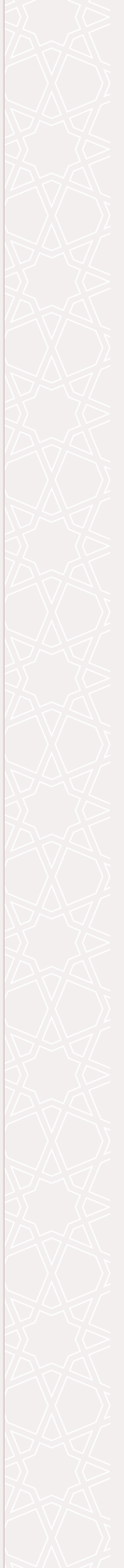
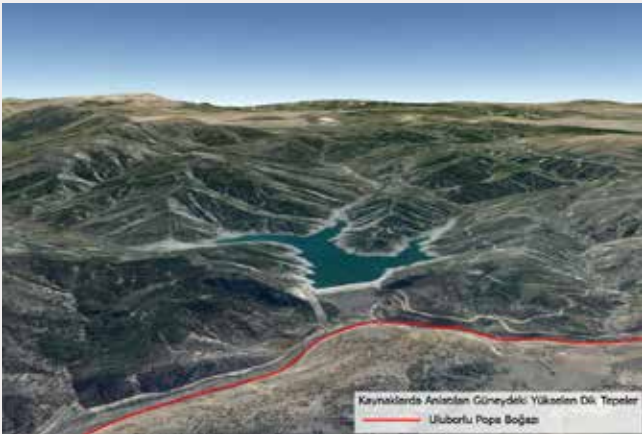
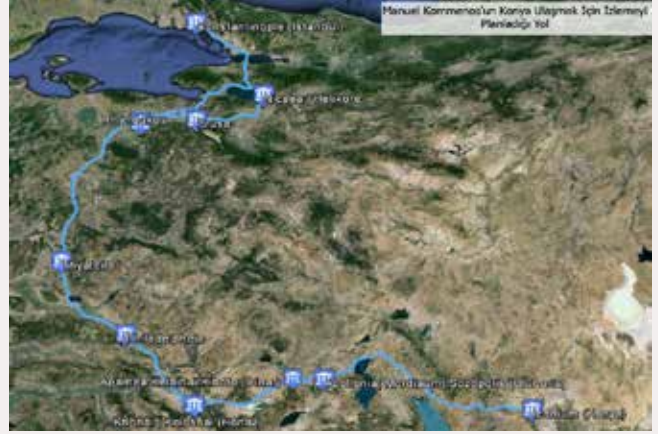
89 Niketas Khonaties, age, s. 128.

Bizans ordugâhını tamamen kuşatma altına almıştı. Savaş esnasında büyük kayıp veren Bizans birlikleri bu kuşatmayı kırmak için bir mücadeleye girişseler de başarılı olamamışlardır. Türkiye Selçuklu Sultanı kazanılan zaferin önemini tam olarak kavrayamamış olsa gerek ki, en yetkili adamlarından birisi olan Gabras'ı İmparator'a hediyelerle birlikte barış elçisi olarak göndermiş ve barış teklifinde bulunmuştur. Bizans İmparatoru hediye olarak gönderilen kılıç ve atı almış ve bir barış antlaşması imzalamayı kabul etmiştir. Daha sonra bizzat kaleme aldırıldığı antlaşmayı Manuel Komnenos kendi elleriyle onaylamıştır. Bu antlaşmanın metninde yer alan şartlar tam olarak beli olmasa da, kesinliği bilinen iki şart yer bulunmaktadır. Bunlar Türklerin batı yönünde ilerleyişlerine engel teşkil edecek olan Dorylaion ve Sublaion kalelerinin yıkılmasıdır.⁹⁰

Myriokephalon Zaferi Türk tarihinin en önemli kilometre taşlarından birisidir. Bu zafer Malazgirt Zaferi'nden sonra Türk tarihinin ikinci dönüm noktasıdır. Bizans'ın yıllardır beklediği Selçuklu Devleti'ne son vermek ve Türkleri Anadolu'dan atmak hayalini kesin olarak ortadan kaldırmıştır. Bizanslılar bu mağlubiyetten sonra daima savunma pozisyonu almış, devletleri gerileme ve çöküş devrine geçmiştir. Türklerin 17 Eylül 1176 tarihinde kazandıkları Myriokephalon zaferi ile birlikte Anadolu'da başlattıkları ilerleyiş, 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethederek Bizans'ı tarih sahnesinden silmesiyle son bulmuştur. Uluborlu Popa Boğazi'nde gerçekleşen bu zaferle Anadolu'nun tapusu Türklerin eline geçmiş, artık Anadolu Türkiye adıyla adlandırılmaya başlanmıştır.

90 Niketas Khataniates, age, s. 131.

Popa Boğazı ve Gâvur'un Çevriğinin Panoramik Görüntüsü

Kaynakça

- Abu'l Farac Gregory, *Abu'l Farac Tarihi II*, Çev: Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999.
- Aksarayi, Mahmud-i Kerimüddin, *Müsameretü'l- Ahbar*, Çev: Mürsel Öztürk, TTK Ankara 2000.
- Arundell F.V.J, *Discovereis In Asia Minor, Including A Descriptions Of The Ruins of Several Ancient Cities And Especially Antioch Of Psidia*, Vol 1, London 1834.
- AYİTER Kudret, "Myriokephalon Savaşı nerede olmuştur", *Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler*, II., Ankara, 1981. s.689-701.
- AYÖNÜ Yusuf, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler XI-XII. Yüzyllar" *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.53-69.
- BASKICI M. Murat, *Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2009.
- CAHEN Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev: Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- ÇAY M. Abdulhalük, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokephalon)Zaferi*, Orkun Yayınevi, İstanbul 1984.
- ÇAY M. Abdulhalük, "Karamıkbeli (Myriokephalon) Savaşı: I. (Savaş Öncesi)", *Türk Kültürü Sy. 245*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1983, 565-579.
- Chalandon Ferdinand, *Jean II Comnene (1118-1143) et Manuel I Comnene (1143-1180)*, Paris 1912.
- COMNENA Anna, *Alexiad*, Translated by E.R.A. Sewter, Harmandsworth Penguin 1969, s. 64-200.
- DEMİRDAL Said, *Bütünüyle Uluborlu Monografi*, Acar Matbaası, İstanbul 1968.
- DREW-BEAR Thomas, "Dinar Yöresinde Bir Roma Kalesi", *T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1996, s.99-101.
- FRENCH David H. ve MITCHELL Stephen, "Roma İmparatorluğunun İlk Devirlerinde Pisidia'da Yollar ve Ulaşım", *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XXIV, Varol Matbaası, Ankara 1977, s. 213-218.
- GÖKSU Erkan, "Tarih-i Güzide'ye Göre Rum (Anadolu) Selçukluları" *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezi*, Nüsha:8, Sayı: 27, 2008, s. 23-32.
- GÖKSU Erkan, "Kutadgu Bilig'e Göre Türk Savaş Sanatı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Wolume 2/6 Winter, 2009, s. 267-281.
- HALİL YINANÇ Mükrimin, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I*, Yayına haz: Prof. Dr. Refet Yinanç, TTK, Ankara 2013.
- Ioannes Kinnamos, *Historia (1118-1176)*, Yayına Haz: Işın Demirkent, TTK, Ankara 2001.
- İbnü'l Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih XI*, Çev: Heyet, Bahar Yayınları, İstanbul 1985.
- İbnü'l Kalanisi, *Zeyl-i Tarihi Dımışk*, Nşr: Amedraz, Beyrut 1908.
- KESİK Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.
- KESİK Muharrem, "Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'u Ziyareti ve Türkler'in Tarihteki İlk Uçuş Denemesi", *Belleten*, LXVI, Sayı: 247, TTK, Ankara 2003.
- KIRPIK Güray, "Haçlılar ve İpek Yolu", *Bilig Bahar*, 2012, sayı: 61, s. 173-200.
- KLAUS Belke, *Tabula Imperii Byzantini VII Phrygien Und Pisdien*,7, Austrian Academy of Sciences Press 1990.
- KOFOĞLU Said, *Hamidoğulları Beyliği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006.
- KÖYMEN Mehmet Altay, "801. Yıldönümü Münasebetiyle Miriyokephalon Meydan Muharebesi", *Milli Kültür*, I, Sayı 9, Ankara 1999, s. 26-30.

- The Annals Of Roger De Hoven Compirising The History Of England And Of Other Countries Of Europe From A.D. 732 TO A.D. 1201*, Translated From The Latin With Notes And Illustrations, By, Henry T. RİLEY, Esg., B.A. BARRISTER – At-Law. Vol I, London: H.G. Bohn, York Street, Covent Garden. MDCCCLIII, s. 419-423(Manuel Komnenos'un Mektubu)
- Mihael Süryani, *Chronique de Michel le Syrien Patriarche Jacobite D'antioche (1166-1199)*, Çev: J.-B. Chabot, Paris 1905.
- Niketas Khonaites, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devri)*, Çev: Fikret İşıltan, TTK, Ankara 1995.
- OSTROGORSKY Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev: Fikret İşıltan, TTK Ankara 1986.
- ÖZAYDIN Abdülkerim, "II. Kılıç Arslan ", *DİA*, XXV, 2002, s. 399-403.
- ÖZAYDIN Abdülkerim, "Danişmendliler", *DİA*, VIII, 1993, s. 469-474.
- ÖZSAİT Mehmet, *Helenistik ve Roma Devrinde Psidia Tarihi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985.
- RAMSAY W. M, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev: Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1961.
- SEVİM Ali, *Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- SEVİM Ali, MERÇİL Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK, Ankara 1995.
- Sterrett J.R. Sitlington, "The Wolfe Expidition To Asia Minor", *Archaeological Enstitute Of America Papers Of The American School Of Clasiccal Studies At Athens, Volume III, 1884-1185*, Boston 1888.
- TALBERT JA Richard, *Barrington Atlas Of The Greek And Roman World*, Princeton University Press, 2000.
- TURAN Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.
- TURFAN Kemal, "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Üzerine Yeni Araştırmalar", *Türk Tarih Kongresi, Ankara, 22-26 Eylül 1986, Kongreye sunulan Bildiriler III.*, TTK, Ankara 1991, s.1117-1155.
- URFALI Mateos, *Vekayi-Namesi (952- 1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136- 1162)*, Çev: Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara 2000.
- Byzantine Empire: A Short Overview*; <http://www.arts.yorku.ca/hist/tgallant/documents/ByzantineEmpireoverview.pdf>. (09.09.2014)

MİRYOKEFALON SAVAŞI'NIN YERİ

MYRİOKEFALON/
KARAMIKBELİ ZAFERİ
(16-17 EYLÜL 1176)

Abdülhaluk ÇAY

Emekli Öğretim Üyesi

MYRİOKEFALON/KARAMIKBELİK ZAFERİ (16-17 EYLÜL 1176)*

Özet

Abdülhaluk ÇAY

Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, 17 Eylül 1176 tarihinde, Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın barış çağrılarına olumsuz cevap vererek (Kolossa/ Chones/ Colossae/ Khonai) adı ile bilinen Honaz, Lampis/Dazkırı ve Çelene/Kelaini/Dinar üzerinden bugün Karamıkbeli/Isparta mevkesine gelmiştir. Buradaki dar vadide savaş Türkiye Selçuklularının galibiyetiyle neticelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Manuel Komnenos, II. Kılıçarslan, Miiyofalon, Karamıkbeli.

* Bu makale SDU FEF Sosyal Bilimler Dergisi "Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriokephalon Savaşı Sempozyumu (19-20 Haziran 2014) Özel Sayısı"nda yayınlanmıştır.

THE VICTORY OF MYRIOKEFALON/KARAMIKBELİ (16-17 SEPTEMBER 1176)

Abstract

Abdülhaluk ÇAY

On September 17th, 1176, the Byzantine Emperor Manuel Comnenos, responding negatively to overtures for peace from the Seljuk Sultan Kılıçarslan II, led his army from Kolossa (Chones, Colossae, Khonai) Honaz, Lampis/Dazkm and Celene/Kelaini/Dinar into the Karamikbeli region. The Seljuks of Turkey ambushed the Byzantine army in this narrow valley near İsparta.

Keywords: *Manuel Komnenos, Kilij Arslan II, Myriokephalon, Karamikbeli.*

Türk-Bizans İlişkilerinin en önemli olaylarından birisi Miryofalon/Karamıkbeli Savaşdır. 1170’li yıllara gelindiğinde İmparator Manuel, Türk tehlikesinin ortadan kalkması için kat’i sonuçlu bir muharebenin verilmesinin gerekliliğini görmüş ve buna inanmıştı. Görüldüğü üzere, o zamana kadar yapılan savaşlarda bazı Türk birlikleri zaman zaman geri atılmışlardı. Ancak Türk ordusunun yok edilmeden uğradığı yenilgiler Bizans’a hiçbir fayda temin etmemekte, Türk Devleti’ni hiç sarsmamakta idi. Çünkü kalabalık düşman önünden çekilen Türk kuvvetleri Anadolu’nun bilhassa yol güzergâhları boyunca dağ geçitlerinde gerilla savaşına girişiyorlar ve sayıları yüz binleri aşan düşman kuvvetlerini Anadolu’nun içine çekerek dağıtıyorlardı. Bu olaylar Türk halk muhayyilesinde derin tesirler bırakmış olup, birçok yerlerde her dağ geçidi için hâlâ devam eden birçok hikâyeler tespit edilebilmektedir¹.

İmparator kısa süre içinde savaş hazırlıklarını tamamladı. Kaynakların da ifade ettiği gibi, o zamana kadar teşkil ettiği orduların en kalabalığını meydana getirdi. Bütün Sırbistan ve Macaristan’daki birliklerini topladı. Lâtinler’in ve Balkanlardaki Hıristiyan Türkler/Scythes (Kumanlar)’ın yardımını sağladı. Trakya’dan çok sayıda öküz ve araba temin etti. Meydana getirdiği ordunun büyüklüğünden ve gücünden emin olan İmparator Manuel, Türkler’i kesin bir yenilgiye uğratacağından ümitli idi. Ordusunun hazırlanmasını bitirdikten sonra, Ayasofya Kilisesi’nde dinî bir tören düzenledi². Töreni müteakip ordusunun başında kentten ayrıldı.

Manuel, Türk tehlikesine bir son vermek ve Anadolu’yu Türkler’den geri alabilmek için bu sefere büyük önem vermişti. Meseleyi âdetâ bir **“Hilâl-Salîp”** kavgasına dönüştürmüştü. Doryleon ve Homa (Soublaion)’nın tahkim edilmesinden sonra Papa III. Alexandre’a bir mektup göndererek Türkler’e karşı yapacağı savaşta, Papa’nın Batılı hükümdarları ikna ederek kendisine yardım etmelerini sağlamasını rica etmişti³. Ancak 29 Ocak 1176 tarihini taşıyan Papa’nın cevabî mektubu yardımın ancak yıl sonuna doğru gönderilebileceğini bildirmekteydi. Diğer

- 1 Dağ geçitleri ile bel’ler ile ilgili çeşitli hikâyeler anlatılmaktadır. Olay ile ilgili olarak bu yerlere özel adlar verilmiştir. Mesela Yalvaç Ovası’nın kuzeydoğusunda Akşehir-beli’nde “Gâvur Uçuran” denilen bir mahâl bulunmaktadır. Halk arasında düşmanların buradaki geçitten uçuruma yuvarlandıkları anlatılır. Gene Karamıkbeli’ndeki “Kanlıdere” adı böyle bir olayın hatırasıdır. Başka benzer hikâyeler de vardır: Çorum-İskilip arasındaki “Haramidere” olarak bilinen geçit Celâli İsyanları ile ilgili olayların bir hatırası olsa gerektir. Ege Bölgesindeki Efe, Zeybek hikâyeleri tamamen dağ geçitlerinde ve bellerde geçmektedir. Amasya bölgesindeki “Ferhat ile Şirin” hikâyesine benzer bir hikâye de Hatay’ın Belen Dağları’nda anlatılmaktadır [Bkz. Ali Rıza Önder; “Bahrat ile Atik Hikâyesi”, Türk Folklor Araştırmaları, Sayı: 156 (Temmuz 1962), s. 2772]. Yine bu dağ geçitleri ile ilgili olarak bazı tarihi bilgileri de hatırlatmak gerekir. Mesela II. Haçlı Seferi sırasında Haçlı Ordusu Komutanı Fransa Kralı VII. Louis, Denizli-Antalya yolu üzerindeki Kazıkbeli Geçidi’nde ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Köseadağ Savaşı öncesinde tecrübeli Selçuklu komutanları Sivas’ta kalarak Moğol ordusunun İç Anadolu’ya bağlanan dağ geçitlerindeki yollar, derbentler üzerinde yok edilmesini savunmuşlardır (Bkz. O. Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 433 vd). Daha sonraları Karakoyunlu Kara Yusuf, Timur ordularına karşı dağ geçitlerini kullanmak suretiyle Doğu Anadolu’da âdetâ bir gerilla savaşı yapmıştır.
- 2 N. Khoniates, *Histoire de Constantinople...*, p. 120; Franz Grabler, *Die Krone der Komnenen*, p. 222; Ch. Le Beau, *Histoire de Bas-Empire*, s. 275.
- 3 F. Chalandon, *Les Comnènes*, I-II., p. 505-506; Sait Kofoçlu, Hamidoğulları Beyliği, s. 20.

yandan İmparator'un Papa'ya yaptığı bu müracaat daha sonraki yıllarda III. Haçlı Seferi'ne zemin hazırlayacaktır⁴.

Yukarıda izah edildiği gibi İmparator sefere Haçlı yardımını sağlayamadan çıkmak zorunda kaldı. Bununla beraber İmparator'un seferi gerek Lâtinler (Batı), gerek Bizans açısından gerçek bir Haçlı Seferi niteliği taşımakta ve bu seferin Müslümanlar'a karşı olmak üzere bütün Ortadoğu'ya yayılması amaçlanmaktaydı. Anadolu'da biri kuzeyden Niksar'a, diğeri de Denizli tarafından Konya'ya olmak üzere çift yönlü bir taarruz düşünen İmparator, Selçuklulara yardımını muhtemel gördüğü Mısır'a, sahillerini vurmak üzere, 150 parçalık bir Bizans donanmasını da göndermişti⁵. Aynı yıl Kudüs Kralı'nın ve Orta doğu'daki Lâtin prinkepsliklerinin de Müslüman devletlere karşı taarruza geçmeleri Rum-Lâtin işbirliğini gözler önüne sermektedir.

Ayasofya'da yapılan parlak bir dinî töreni müteakip başkentten ayrılan Bizans ordusunun ağırlıklarını 5.000 araba ve pek çok hayvan taşımakta, yardımcı olarak İngilizler, Franklar, Macarlar, Sırp'lar ve Bizans ordusunda hizmet gören Türk asıllı Hıristiyanlar bulunmaktaydı⁶. Manuel, kuvvetlerini Atranos Çayı kıyılarındaki yığınak yeri olan Lopadion/Ulubat'ta toplamaya başladı. Sırp ve Macar birliklerinin gecikmesinden dolayı, bu büyük Bizans ordusu ancak 1176 ilkbaharında/yaz başında Türk-Bizans sınırına doğru ilerlemeye başladı.

İmparatorun kuvvetli bir orduyla üzerine geldiğini öğrenen Sultan II. Kılıç Arslan tekrar elçiler göndererek sulh teklifinde bulunmuş, ancak İmparator Manuel, Sultan'ı, yaptığı yardımları unutmakla suçlayarak bütün sulh tekliflerini reddetmişti. Sultan II. Kılıç Arslan ise İmparatoru Doryleon ve Homa (Soublaion) İstihkâmlarını yeniden yaptırarak, anlaşmalara aykırı davranmakla suçlamaktaydı⁷. İhtiyatlı bazı Bizanslı komutanlar, İmparator'u sulha razı olması için iknaya çalışmışlar ancak Manuel onları dinlememişti. Bizans ile artık kat'i sonuçlu bir meydan savaşının kaçınılmaz olduğunu anlayan Sultan II. Kılıç Arslan, Ortadoğu'daki Türk ve Müslüman devletlerin yardımını istemiş, İmparator Manuel ve Batılı araştırmacılara göre de bu yardımı temin etmişti⁸. Ancak Sultan'a geldiği iddia edilen yardım hususunda elimizde herhangi bir delil yoktur.

Konya üzerine yürümek maksadıyla yola çıkan İmparator normal Eskişehir yolunu bırakıp, Akhyaos⁹'dan inerek Denizli yolunu tercih etti ve Frigya ya girdi¹⁰. İmparator, Eskişehir üzerinden harekâta geçmesi hâlinde Türkler'in mukavemetiyle karşılaşacağını tahmin ettiğinden bu güney yolunu seçmiş ve beklenmediği bu yoldan ilerleyerek Türkler'i âni bir baskınla mağlûp etmeyi plânlamıştı.

4 F. Chalandon; *Les Comnenes*, I-II..., s. 505-506.

5 Bu donanmanın ne gibi işler yaptığı hususunda bilgimiz yoktur. İşin Demirkent bu donanmanın Myriokefalon Savaşından sonra gönderildiği düşüncesindedir. Bkz. İoanne Kinnamos'un *Historia'sı*..., s. 215, p. 18.

6 N. Khoniates, *Histoire de Constantinople...*, p. 120; N. Khoniates, *Die Krone der Komnenen*, p. 222; L. Rasony, *Tarihçe Türklük*, Ankara 1971, s. 194; A. Z. Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970, s. 204.

7 N. Khoniates; *Histoire de Constantinople...*, p. 119, 120.

8 A. A. Vasiliev, "Manuel Comnene and Henry Plantegenet", *Byzantinische Zeitschrift*, No. (1929-1930), p. 237; Ch. Le Beau, s. 276; F. Chalandon, s. 508; S. Vryonis, s. 124. Ancak hangi beyliklerden ve ne kadar yardım geldiği belli değildir.

9 Akhyaos, Milet'ten İstanbul'a ulaşan yol üzerinde, Balıkesir yakınlarında bir şehir.

10 N. Khoniates, *Histoire de Constantinople...*, p. 120; Ch. Le Beau, s. 275; F. Chalandon, s. 507.

Daha önceleri **Kolossa (Chones, Colossae, Khonai)** adı ile bilinen **Honaz'a** gelen Bizans Ordusu kısa bir süre burada konakladı. İmparator Manuel, bu şehirdeki **Agios Mihael/Saint Michel** Kilisesi'ni ziyaret ederek zafer için dua etti. Buradan hareket eden Bizans Ordusu Lampis/Dazkırı'na, sonra Meandre/Menderes Nehri'nin kaynağı¹¹nın bulunduğu Celene/Kelaini/Dinar'a vardı. Daha sonra Come/Homa (Homata, Siblia, Soub-laion)'ya ulaşan Bizans ordusu buradan **"Myriocephale/Myrio Yıkık İstihkâmina** ulaştı. Kaynaklara göre burada Bizans toprakları bitiyor, Türk toprakları başlıyordu¹². Steven Runciman burasını "Eğirdir Gölü'nün ucundan Sultandağı silsilesine giden dağlık bölgeye girdi." şeklinde tarif etmektedir¹³.

Sultan II. Kılıç Arslan Homa-Myrio yıkık istihkâmi arasında ilerleyen Bizans ordusuna karşı gerekli tedbirleri almakta gecikmedi. Bir yandan İmparator'la sulh teşebbüslerini sürdürürken, diğer yandan oldukça kalabalık Bizans Ordusu'nu, bir meydan muharebesi yapmadan önce, mümkün mertebe yıpratmaya gayret gösteriyordu.

Türkler hakkında oldukça tecrübe sahibi olan İmparator Manuel, yol boyunca her türlü emniyet tedbirlerini de aldırılmıştı. Ancak Bizans ordusunun yürüyüşü oldukça yavaş cereyan etmekte olup, bunun sebebi de arkalarındaki yük, erzak ve savaş malzemesi taşıyan 5.000 kadar arabanın ve silahsız yardımcı kuvvetlerin¹⁴ varlığıydı. İmparator, Sultan'ı yeneceğinden o kadar emindi ki, Konya'yı kuşatmak için mancınık vs. gibi silahları da beraberinde getiriyordu. Bu itibarla Bizans ordusu tam anlamıyla battal bir vaziyetteydi. Hâlbuki Türk kuvvetleri, çevik ve hareketli, büyük bir çoğunlukla hafif süvari idiler. Bütün yol boyunca düzenli bir şekilde hareket eden Bizans ordusuna gerek yürüyüş sırasında, gerek konaklama yerlerinde Türkler zaman zaman görünerek baskınlar yapıyor ve zarar veriyorlardı. Sultan II. Kılıç Arslan'ın bu yıpratma stratejisini Süryani Mihael şu şekilde anlatmaktadır: " ... İmparator öfkeyle Sultan'ın peşine düştü. Sultan dağdan dağa kaçıyor. Çünkü İmparatorla bir meydan muharebesi yapmak istemiyordu"¹⁵.

"Sultan ordularına muharebeye tutuşmamalarını, ama Bizans ordusuna önden, sağdan, soldan ve arkadan çeteler hâlinde hücum etmeleri, insan ve hayvanlara gıda maddesi olabilecek ne varsa hepsinin yakılması buyruğunu verdi. Su kuyularına, su kaynaklarına insan, köpek, eşek ölümlerini ve bütün murdar ve kokmuş ne varsa atılarak kirletilmesini emretti"¹⁶.

11 Meandre/Menderes Nehri'ne dökülen Marsyas Kolu adım bir efsaneden almıştır. Kendisine karşı güzel şarkı söyleme imkânını vermeyen Marsyas, Apollon tarafından öldürülmüş ve derisi yüzülerek buraya atılmıştır (Bkz. N. Khoniates; *Histoire de Constantinople...*, p. 120).

12 N. Khoniates, *Histoire de Constantinople...*, p. 120; Ch. Le Beau, *Histoire de Bas-Empire*, s. 275; A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, II, s. 82; S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor...*, ff. 123.

13 Steven Runciman; *Haçlı Seferleri Tarihi*, II. Cilt, s. 345.

14 N. Khoniates'e göre "... sayılan çok olmakla birlikte hepsi de savaş için içe yaramayan adamlardan oluşan sürücüler". Bkz. *Die Krone der Komnenen*, p. 223.

15 Süryani Mihael, p. 369.

16 Süryani Mihael, p. 370.

Türk birlikleri sık sık Bizans Ordusu'nu vuruyor ve Bizans Ordusu'nun geçmesi muhtemel civar köyleri tahrip ve yağma ediyordu. Ayrıca Bizans Ordusu'nun yiyecek ve su bakımından güç duruma düşmesi için elden gelen her şey yapılmaktaydı. Ekinler ve otlar tahrip edilmiş, çevredeki sular insan ve hayvan cesetleri atılmak suretiyle kirletilmişti. Bunların sonucu olarak kısa süre sonra kendi sınırları içinde Bizans ordusunda dizanteri (veya kolera, bağırsak enfeksiyonu) salgını çıkmış ve çok sayıda Bizans askeri ölmüştü¹⁷.

Savaşın ne demek olduğunu bilen Bizanslı yaşlı komutanlar İmparator'a Sultan'ın sulh teklifini dikkate almasını tavsiye etmişlerse de dinletememişlerdi. Fikirlerini kabul ettirebilmek için Türk kuvvetlerinin hareketli ve çevik oluşları, o zamana kadar imkânsız gibi gözükten yerleri zapt etmiş olmaları sebebiyle morallerinin yüksek bulunduğu, Bizans Ordusu'nun ise yorgun ve üstelik dizanteri yüzünden birçok kayıp verdiği vb. gösterdikleri gerekçeler İmparatoru iknaya yetmedi. İmparator ve maiyetinin içinde bulunduğu bu durum devrin Bizans tarihçisi N. Khoniates tarafından acı acı tenkit edilmektedir¹⁸.

Görüldüğü üzere, İmparator sefer başlangıcındaki ihtiyati bir yana bırakmış ve çevresindeki savaş taraftarı tecrübesiz komutanların etkisine girmişti. Diğer yandan Sultan Kılıç Arslan, Bizans Ordusu'nun hareketini her an takip ediyor, kontrol altında bulunduruyor ve öldürücü darbeyi vuracağı zamanı kolluyordu. Türk kuvvetlerinin devamlı baskınları ve çevredeki tahribatı Bizans Ordusu'nu Homa'dan itibaren her türlü hareket serbestisinden mahrum bırakmıştı.

Buna rağmen Sultan II. Kılıç Arslan İmparator Manuel'e üçüncü defa elçilik heyeti gönderdi. Sulh yapılması hususunda İmparator'u tekrar uyardı. İmparator Manuel, Sultan'ın teklifini tekrar reddederek **"...Barış şartlarını Konya'da görüşebileceğini"**¹⁹ belirtti. Bizans ordusunun harekâtı sırasında Sultan'ın bu şekilde sık sık elçiler göndererek sulh istemesi herhalde İmparator Manuel'de Sultan'ın kendisinden çekindiği şeklinde bir kanaat uyandırmış olmalıdır ki, başlangıçta görülen ihtiyattan ve tedbirlerden İmparatoru uzaklaştırmıştır. Sultan II. Kılıç Arslan barış tekliflerinin reddi üzerine, Manuel **Cogni'**ye geldiğinde Sybrize eteklerinde Bizans ordusunu pusuya düşüreceklerdir.

17 N. Khoniates, *Hisotire de Constantinople...*, p. 120-121; A. A. Vasiliev, "Manuel Comnenus and Henry Plantegenet", p. 237; Süryani Mihael, s. 370, 371; Ch. Le Beau, *Histoire de Bas-Empire*, p. 276; F. Chalandon, *Les Comnenes, I-II...*, p. 507; S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor...*, ff. 124; Feridun Dirimtekin, *Konya ve Düzbek*, s. 112.

18 "... O zamana kadar hiç savaş trompeti sesi duymamış, şaşaa ve gösteriş içindeki asilzadeler..." "... Bu genç subayların fikirleri ve davranışları gururdan ve elbiselerinin üzerinde parlayan altın ve gümüşten daha fazla dikkate değer değildi." (Bkz. N. Khoniates; *Hisotire de Constantinople...*, p. 121; N. Khoniates, *Die Krone der Komnenen*, p. 224). Ayrıca bkz. Ch. Le Beau; *Histoire de Bas-Empire*, p. 276; F. Chalandon, *Les Comnenes I-II...*, p. 508; S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor...*, p. 124.

19 Cl. Cahen; *Pre-Ottoman...*, s. 104.

Bizans Ordusu oldukça yıpranmış olarak **“Myrio Yıkık İstihkâmı”na** geldiğinde, savaştan bir önceki gece Türk kuvvetleri Bizans Karargâhına baskın yaparak yağmaladılar²⁰. Süryani Mihael bu baskın olayını şu şekilde anlatmaktadır: “Baskın öncesinde Sultan’ın bulunduğu yere üç saat mesafede” bulunan bölgeye geldiklerinde “hayvan ve insanların yiyecekleri, çeşitli silah ve harp malzemelerini, altın vb. kıymetli eşyalarını, kilise olarak kullanılan çadırlarını ve her nevi eşyalarını arkada bırakarak, geçide yöneldiler.”²¹. Türkmenler imparatorun ve ordusunun ağırlıkları geride bırakarak geçide yönelmeleri üzerine Bizans ordusuna arkadan saldırarak bütün ordugâhı yağmalamışlardır. Bu baskının şok etkisi yaptığı anlaşılmaktadır. Manuel, kurtarabildikleri ağırlıkları taktik hatası olarak emrindeki hassa ordusunun önüne yönlendirerek ordu düzeninin bozulmasına sebep olacaktır. Karamıkbeli’ni Şuhut Ovası’na doğru kapatan **“Yıkık Myriokefalon istihkâmı”**nı 17 Eylül 1176 Cuma²² günü aşan Bizans Ordusu Karamıkbeli’ne doğru ilerlemeye başlamış ve **“boğaz”** görünümündeki vadiye girmiştir. Sultan II. Kılıç Arslan’ın pusu kurduğu Sybrize eteklerindeki vadi, Niketas’ta “... Ki buradan Myrioccephale’den çıkan Romalılar geçeceklerdi. Bu uzun bir vadidir. Bir tarafında yüksek dağlar, öbür tarafında derin uçurumlar vardı.” şeklinde anlatılmıştır²³. Süryani Mihael bu geçidi; “... hiç su bulunmayan, ormanlar arasında, dar, sıkışık bir bölge...” olarak tarif etmektedir²⁴. Niketas Khoniates’te savaşın cereyanı anlatılırken “ağaçlar arasını maktul düşenler doldurdu.”²⁵ anlatımı pusu kurulan geçidin ağaçlıkla örtülü bir geçit olduğuna işaret etmektedir. S. Vryonis kaynakları değerlendirdikten sonra Bizans harekâtını anlatırken bu noktada savaş yeri hakkında önemli bir yorum yapmaktadır. Vryonis’e göre; “... imparator Manuel’in Sultan’ın son barış teklifinden sonra, II. Kılıç Arslan Myriokefalon’u terk etmiş, Bizans Ordusuiun girmek üzere olduğu **Tzybritze**’nin arka kısmını işgal etmiştir”²⁶.

N. Khoniates savaş öncesi iki hükümdarı karşılaştırırken Sultan II. Kılıç Arslan’la Manuel Komnenos’un özelliklerini “Sultan son derece ihtiyatlı ve akıllı idi. Daima büyük bir ihtiyatla hareket ederdi... Hâlbuki İmparator cüretkâr ve atılgan idi ve ordunun daima başında idi”²⁷ şeklinde vurgulamakta idi, N. Khoniates savaş öncesi Manuel’in harekâtını “Dikkatle ve ihtiyatla ilerledi ve ihtimamla mevzilenerek ve hiçbir zaman kendilerini tehlikeye atmadı”²⁸ şeklinde anlatırken, Sultan II. Kılıç Arslan’ın pusu kurduğu geçitteki Manuel’in stratejisini şu şekilde tenkit etmektedir: “İmparator bu kadar zor ve çetin bir yoldan bir orduyu geçirmek için gerekli olan emniyet ve ihtiyat tedbirlerini almadı. Geçidi açmak için hafif silahlı birliklerle hiçbir zaman önden gitmedi. Hâlbuki başına gelen bütün işlerden daha önce ikaz edilmişti”²⁹.

20 S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor...*, p. 124. Savaşın cereyan tarzı ile ilgili olarak devrin kaynağı Niketas Khoniates (s. 121-128)’de ve İmparator Manuel’in İngiltere Kralı Henry’ye gönderdiği mektupta (Bkz. A. A. Vasiliev, “Manuel Comnene and Henry Plantagenet”, s. 237-239) oldukça geniş bilgi bulunmaktadır; Süryani Mihael, s. 371.

21 Süryani Mihael, p. 371.

22 Yücel Dağlı-Cumhur Üçer; *Tarih Çevirme Kılavuzu*, II. Cilt, 01 M. 301-29 Z. 600 (07 Ağustos 913-28 Ağustos 1204), Ankara 1997, s. 573.

23 N. Khoniates; *Histoire de Constantinople...*, p. 121.

24 Süryani Mihael, p. 371.

25 N. Khoniates; *Historia*, Çev. F. Işıltan, s. 126, 127.

26 S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor...*, ff. 124; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II. Cild, s. 345-346.

27 N. Khoniates; *Histoire de Constantinople...*, p. 119.

28 N. Khoniates; *Histoire de Constantinople...*, p. 121.

29 N. Khoniates; *Histoire de Constantinople...*, p. 122.

Geçidin iki yanındaki yüksek tepelerinde mevzilenerak vadiye tamamen hâkim bir durumda olan Türk kuvvetleri, Bizans Ordusu'na başlangıçta müdahale etmeyerek, düşman öncülerinin boğazın içine doğru ilerlemelerini âdeta kolaylaştırmıştır.

Öncü kuvvetlerin boğazı geçerek ovaya inmesine müsaade eden II. Kılıç Arslan, bu suretle, Bizans Ordusu'nun iyice ikiye ayrılmasını sağlamış oluyordu.

Bizans Ordusu'nun öncü birliklerine **Constantin L'Ange/Konstantinos Angelos**'un iki oğlu **Jean/İoannes** ve **Andronique/Andronikos** komuta etmekteydi. Öncü birliklerini, **Constantin Macroducas/Konstantinos Mavrodukas** ile **Andronique Laparda/Andronikos Lampardos** komutasındaki diğer birlikler takip etmekteydi. Bizans Ordusu'nun sağ kanadını, İmparatorun kayınbiraderi Antakyalı **Konstans'ın** oğlu **Baudouin**, sol kanadını ise **Theodore Maurozume/Theodoros Mavrozomes** komuta ediyordu. Bunların da ardında bagajlar, koçbaşları ve kuşatma arabaları gelmekteydi. İmparator Manue'in komutasındaki hassa ordusu³⁰ ile artçı kuvvetler daha da geride idiler. Artçı kuvvetleri ise **Contostephane** komutasında idi. Bu ordu sıkışık nizâmda olup, 15 km kadar uzunlukta bir konvoy meydana getirmişti³¹.

Kaynaklardan tespit edilebildiği gibi, İmparator Manuel, savaşan bir gün önceki baskın ve yağma sonrası kurtarabildikleri bagaj ve makineleri taşımakta olan arabaları kendi komutasındaki hassa birlikleri ile esas ordusu arasına almıştı ki, bu yanlış hareketi ordu birlikleri arasındaki irtibatın kesilmesine sebep olmuştu. Nitekim Jean/İoannes, Andronikos, Mavrodukas ve Lampardos komutasında ilerleyen kuvvetler, tehlikesizce vadiyi geçmek için, öndeki piyadelerini Türkler'e karşı taarruza ge-

çirmişler, kayaların tepesinden kendilerine saldıran Türk kuvvetlerini geri püskürtmüşlerdir. Ancak gerideki asıl Bizans ordusu bu kendi öncü kuvvetlerini arada engel teşkil eden ağırlıklar yüzünden lâzım gelen süratle takip edememişti.

Diğer yandan Öncü kuvvetlerin boğazı geçerek ovaya inmesine müsaade eden II. Kılıç Arslan, bu suretle, Bizans Ordusu'nun iyice ikiye ayrılmasını sağlamış oluyordu. Ayrıca asıl Bizans Ordusu'nun vadiye hâkim olan Türk kuvvetlerini geri atmadan çıplak arazide yürüyormuşçasına boğaza girmesi Türk Ordusu'nun işine yaramıştı. Zira fırsatı kaçırmayan Sultan, Karamıkbeli'nin çıkışındaki tepe noktasında geçidi kapattırmış, diğer taraftan, yamaçlardan vadiye sevk ettiği Türk kuvvetleri Bizans Ordusu'nun sol kanadına taarruza geçmişti. Önce yoğun

30 Hassa ordusu, "ordunun çiçeği" olarak tanımlanmaktadır.

31 N. Khoniates; *Histoire de Constantinople...*, p. 122; Ch. Le Beau, s. 277; F. Chalandon, s. 507, 509; A. A. Vasiliev, "Manuel Comnene and Henry Plantagenet", s. 239 vd; Feridun Dirimtekin, *Konya ve Düzbel*, s. 116.

ok yağmuruna tutulmuş olan Bizans sol kanadının büyük bir bölümü kısa zamanda yok edildi, geri kalanlar ise dağıldı.

Arkadan gelen sağ kanat komutanı Baudouin, emrindeki kuvvetlerle imdada yetişmeye çalıştıysa da başarı elde edemedi, çarpışmanın daha başlarında telef oldu. Geçit tamamen Türk kuvvetlerince kapatılmış olduğundan dar vadide sıkışıp kalan bu Bizans kuvvetleri hareket kabiliyetlerini kaybetmişlerdi. Bizans Ordusu parçalanmış, vadiye dağılan birlikler arasında irtibat kesilmişti. Geri çekilme imkânları da ortadan kalkmıştı. Üstelik bizzat imparator komutasındaki hassa ordusu ile artçı kuvvetlerin buraya yardıma koşmaları da mümkün değildi. Çünkü arada ağırlıklar büyük bir engel teşkil etmekteydi. Böylece büyük mücadelenin daha ilk saatlerinde Bizans Ordusu tamamen perişan edilmişti.

Bu arada diğer bir Türk kuvveti, Bizans artçı kuvvetlerinin gerisine sarkarak ricat hattını kestiği için, ne geri çekilme ve ne ileri gidebilme imkânı kalmamış olan artçı birlikler de kısa sürede ezilmişlerdi. İşte bu sıradadır ki, Niksar'daki savaşı kaybederek öldüğünü söylediğimiz Andronikos Vatatzes'in kesik başı savaş alanına yetiştirilmiş ve bir mızrağın ucuna takılarak Bizans askerlerine yüksekçe bir yerde gösterilmiştir. Bu manzara, Bizans askerlerinde zaten kalmamış olan dayanma gücünü ve en son cesaret kırıntılarını alıp götürmüştü³².

İmparator Manuel, önce sol ve sağ kanadının, daha sonra artçı kuvvetlerinin imha edilmelerini üzüntüyle seyretmekten başka bir şey yapamıyordu. Türkler'in harp taktiği neticesi, boğaza girmiş olan Bizans öncü kuvvetlerinin vadinin çıkışından sonra bir tepenin eteğinde etraflarını çitlerle çevirerek yeniden düzenlenmeye çalıştıkları bir sırada, Sultan Kılıç Arslan, kat'i sonucu almak için İmparator Manuel Komnenos komutasındaki hassa kuvvetlerine karşı taarruza geçti. İmparator Manuel, emrindeki birliklere bir yol açmak için yaptığı mücadeleden sonra bunun imkânsız olduğunu gördü. Bütün ümitlerini yitirmiş bir vaziyette, herkesin kendi canını kurtarmasını emrettikten sonra Türk birliklerinin içine atıldı³³.

32 N. Khoniates pusuya düşen Bizans Ordusunun durumunu şu şekilde anlatmaktadır: "Barbarlar/yani Türkler bu başarıdan kuvvet alarak geçidi, tamamen kapadılar. Öyle ki Romalılar (yani Bizanslılar) ne ileri ne de geri gidebildiler. Düşmana zarar verme şöyle dursun, birbirlerine zararları oluyordu. İnsanlar ve atlar bir anda sonsuz sayıda ok yağmuruna maruz kalarak delik deşik oldular. Yerler ölümlerle kaplandı ve vadileri kan dereleri istila etti. Bunun dehşeti sözle ifade edilemez. Askerlerin kalbinde kalan son cesaret de maruz kaldıkları o kadar hüsrans sırasında, bir mızrağın tepesinde Andronique Vatace'in başını görünce kayboldu" Bkz. N. Khoniates, *Histoire de Constantinople...*, p. 122; Süryani Mihael de boğazdaki savaşı anlatırken "... Grekler'in üzelerine daglann tepelerinden, hayvanları ve insanları değirmen gibi öğüten koca koca taşlar yuvarladılar..." şeklinde olayı anlatmaktadır. Bkz. Süryani Mihael, s. 371; F. Chalandon, *Les Comnenes*, I-II..., p. 510.)

33 N. Khoniates, *Histoire de Constantinople...*, p. 123, 124.

Bu sırada ansızın çıkan bir fırtınanın savurduğu toz, toprak, kum göz gözü görmez hâle getirdi. İki ordu, dostu düşmanı ayırt edemez bir şekilde savaşa devam ediyordu. N. Khoniates başta olmak üzere kaynakların belirttiği gibi, çarpışma o kadar şiddetli olmuştu ki, vadi, tamamen insan ve hayvan cesetleriyle dolmuştu. Ölümünden kurtulan İmparator Manuel'i tanıyan bir Bizans askeri atını vererek O'nun esir düşmesini önledi. İmparator etrafına toplanan kılıç artığı Bizans kuvvetleriyle beraber, öncü bitliklere ulaşabilmek için geçidi aşmak maksadıyla son bir gayret gösterdi. Fakat maiyeti ile birlikte kuşatıldığından, kendisinden yardım isteyen, yeğenin kocası, İoannes Kantakuzenos'un ölümünü seyretmekten başka bir şey yapamadı. Jean/İoannes Kantakuzenos ve maiyetini ortadan kaldıran bu Türk birliği İmparator Manuel'i yakalamak için harekete geçti, iki taraf arasında çok sert bir mücadele olduysa da İmparator bin bir güçlkle safları yarararak az bir maiyetle Bizans öncü birliklerine ulaşmayı başardı³⁴.

Akşam karanlığı çöktüğünde, kurtulabilen kuvvetlerin başında Andronikos Kontastafenos da Bizans ordugâhına ulaştı.

Böylece Karamıkbeli Geçidi'nde Türk Sultanı II. Kılıç Arslan tarihin büyük imha savaşlarından birini yapmış (17 Eylül 1176), çok büyük bir zafer kazanmıştı. Bu savaşta Bizans Ordusu'nun tamamına yakın bir bölümü imha edilmişti³⁵. Yalvaç Ovası tarafına geçtiğini söylediğimiz ve sonra İmparator'un katılmış olduğu öncü kuvvetler, toplandıkları yerde Türkler tarafından muhasara altına alınmıştı. Yine kaynaklardan tespit edilebildiği gibi burada, muhasara altındaki Bizans kuvvetleri tam manasıyla büyük bir moral çöküntüsü içindeydiler³⁶.

34 N. Khoniates, *Histoire de Constantinople...*, p. 124, 125; N. Khoniates, *Die Krone der Komnenen*, p. 224-233.

35 Myriokefalon Savaşı tarihte Türkler'in çok defa uyguladıkları "Hilâl" taktiği dışında, o tarihe kadar dünya tarihinde de rastlanılmayan bir "pusu" taktiğinin uygulandığı bir savaştır. Dünya harp tarihinde pusu taktiği uygulanarak düşman tarafın mağlûp edildiği tarihî önemi çok büyük bir savaştır.

36 Bunu kaynaklarda görülen şu iki olay açık olarak göstermektedir. Askerlerinden su isteyen İmparator Manuel, suyun kanlı olması karşısında hayıflanarak kendi kendine; - Ah bu muhakkak Hıristiyan kanıdır. Hıristiyan kanını içmek benim için ne bedbahtlık! — diyerek suyu içmekten vazgeçer. Ancak İmparatorun söylediklerini duyan bir Bizans askeri ona şöyle der - Haşmetmeâb, bu korkunç suyu ilk defa bugün içmiyorsunuz. Ondan çok defa içtiniz, tebaanızı ağır vergiler altında ezerken sarhoş oldunuz" (Bkz. N. Khoniates; *Histoire de Constantinople...*, p 125-126; Ch. Le Beau, *Histoire de Bas-Empire*, s. 281).

Disiplinsizliğin ikinci bir misali de Bizans ordugâhının yağmalanması sırasında meydana geliyor: "Manuel hazinesini yağmalayan Türkler'in durdurulmasını temin için askerlerine emir vererek; "altınları almakta Bizans askerlerinin Türkler'den daha fazla hakkı olduğunu" ifade ettiğinden aynı asker daha küstahça İmparator'a şu cevabı vermekte gecikmemişti: "O altınları halkımızı ezmek pahasına almamanız daha iyi olurdu. Ama şimdi onları/altınları hayatımız pahasına geri almamızı emrediyorsunuz. Eğer İmparator, övündüğü gibi cesur bir adamsa kendisi gidip alsın!" (Bkz. Niketas Khoniates, *Histoire de Constantinople...*, p. 126; Ch. Le Beau, *Histoire de Bas-Empire*, s. 281).

17 Eylül'ü, 18 Eylül'e bağlayan gece, muhasara altındaki Bizans ordugâhında tam bir ölüm sessizliği hâkimdi. Sükûneti sadece vadiden yükselen feryadar, imdat istekleri bozmaktaydı. Etraflarını çit ve arabalarla halka şeklinde çevirerek müdafaa tertibatı almış olan Bizanslılara bazı Türk birliklerinin karanlıkta yaklaşarak aralarında bulunan ücretli Hıristiyan Türklerce çağrıda bulunmaları, Bizans ordugâhındaki perişanlığı daha da arttırıyordu. Çünkü Selçuklu askerleri, Bizans ordusunda paralı asker konumunda olan muhtemelen Hıristiyan Türklerden acele düşman saflarını terk ederek kendilerine katılmalarını, ertesi gün bütün Bizans kuvvetinin kılıçtan geçirileceğini haykırıyorlardı. Bu ölüm ilânı o kadar etkili olmuştu ki, İmparator Manuel, kurmay heyetini sür'atle toplayarak savaş meydanını terk etmek istediğini bildirdi. Böyle bir davranış beklemeyen, o güne kadar kendisinde böyle acınacak bir hâl görmeyen maiyeti İmparator Manuel'i hayret ve dehşet ile dinlemişler, nihayet içlerinden Andronikos Kontastafenos ileri çıkarak bu teklifi şiddetle reddetmişti. Buna ilâveten çadır içindeki konuşmaları duyan nöbetçinin kırıncı sözleri İmparator'u kaçma teşebbüsünden vazgeçirdi³⁷. Sultan Kılıç Arslan'ın karargâhı, Bizans kuvvetlerinin toplandığı yerin yakınında olup, her an düşmanın durumu ve harekâtı hakkında kendisine malûmat verilebiliyordu. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte Türk kuvvetleri Bizans ordugâhına karşı hücumla geçtiler. Türkler üzerine gönderilen İoannes Angelos komutasındaki Bizans birlikleri, fazla bir direnme gösteremeyerek geri çekilmek zorunda kaldı. Mavrodukas komutasındaki ikinci bir Bizans birliği de aynı akıbete uğradı. Türk birlikleri, ordugâhı çeviren çitleri sökmeye başlamışlardı. Ancak bu sırada Sultan'ın emriyle taarruz durduruldu. Türk taarruzunun bu şekilde aniden durdurulmasının sebebi Sultan II. Kılıç Arslan'ın barış yapmaya karar verip imparator Manuel'e Gabras başkanlığında bir elçilik heyeti göndermiş olması ve barışın sağlamış olmasıdır. Çünkü bütün gece boyunca karşılıklı olarak elçiler gidip gelmiş ve barış şartlarını tespit etmişlerdir³⁸.

Genellikle Batılı kaynaklar sulh teklifinin önce Sultan II. Kılıç Arslan'dan geldiğini ileri sürmektedir³⁹. Görüşlerini kuvvetlendirmek için de Türk Ordusu'nun büyük ölçüde yıpranmış olabileceğini iddia etmektedirler. Ancak yine devrin kaynaklarından olan ve tarafsızlığına güvenebileceğimiz Süryani Mihael ve Ebû'l Ferec, ilk sulh teklifinin Manuel tarafından Sultan'a yapıldığını belirtmektedirler⁴⁰. Öyle anlaşılıyor ki, Niketas Khoniates'te anlatılan olay, karşılıklı elçilerin gidip gelmesinden sonraki sulhun imzalanması safhasıdır. Sulhun imzalanması safhasında, İmparator Manuel'e, Sultan II. Kılıç Arslan'ın gönderdiği gümüş koşumlu bir atla, değerli bir kılıcı

37 Kaynakların zikrettiğine göre, nöbetçisi İmparator'un konuşmasını işitince; " - Bir İmparator'un sözleri böyle mi olmalıydı?" Diyerek yüksek sesle söylendikten sonra, Manuel'e doğru dönerek şöyle hitap etmekten kendisini alamamıştı: "Bizi bu dar ve ıssız yola sürükleyen, bizi bu dağların, bu kayalıkların arasına atan siz değil misiniz? Bu ıstırap ve gözyaşı vadisinde, uçurumları andıran bu cehennemde ne işimiz vardı? Bizi bu dağ zinciri içinde kuşatan bu barbarlarla hiçbir anlaşmazlığımız yoktu. Bizi kurban gibi boğazlanmak için bu mezbahaya sevk eden sizsiniz. Biz size hayatımızı verdik. Siz ise canınızı kurtarmak için bizleri terk ediyorsunuz" (Bkz. N. Khoniates, *Histoire de Constantinople...*, p. 127; N. Khoniates, *Die Krone der Komnenen*, p. 233-234; Ch. Le Beau, *Histoire de Bas-Empire*, s. 282; F. Chalandou, *Les Comnènes I-II...*, p. 511; John Julius Norwich, *Byzanz...*, s. 159,160).

38 N. Khoniates; *Histoire de Constantinople...*, p. 128.

39 N. Khoniates, *Histoire de Constantinople...*, p. 128; *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 422; A. Vasiliev, "Manuel Comnene and Henry Plantagenet", s. 239.

40 Süryani Mihael, s. 371; *Abû'l-Ferec Tarihi*, II, s. 421, 422; F. Nafiz Uzluk, s. 25.

sunan Türk elçisi⁴¹, kederden bitkin bir vaziyette bulunan İmparator'u teselli etmek lüzumunu hissetmiş, İmparator'un zırhı üstündeki siyah⁴² pelerini fark ederek "Bu renk savaş zamanına uygun değildir, felâketin alâmetidir" şeklinde espride bulunduktan⁴³ sonra II. Kılıç Arslan'ın tekliflerini bildirdi. İmparator Manuel, daha önceki meseleleri dikkate alarak, Sultan'ın yeni bir oyununa düşmekten korkup, teklifin ciddiyetini anlamaya çalıştı. Emin olduktan sonradır ki, elçiye sırtındaki zırhın üzerindeki altın işlemeli kadife pelerini hediye etti. Sultan'ın bütün tekliflerini tartışmasız kabul eden Manuel'e ve kılıç artığı ordusuna dönüş için müsaade edildi, İmparator Manuel, kâğıda yazılan antlaşma metnini imzalayarak Suîtan'a gönderdi. Sultan'ın tasdikinden sonra Selçuklu-Bizans münasebetlerine yeni bir yön verecek olan antlaşma yürürlüğe girdi.

Niketas'ta belirtildiği üzere, savaş sonunda yapılan sulh antlaşmasında Sultan II. Kılıç Arslan'ın teklifleri, zaferle kıyaslanamayacak derecede hafif tekliflerdi⁴⁴. Bunun sebebi üzerinde çeşitli yorumlarda bulunan araştırmacılar bir fikir birliğine varamamışlardır. Bazılarına göre Sultan II. Kılıç Arslan, kazandığı zaferin büyüklüğünü o anda anlayamamış, Bizans Ordusu'nun tamamına yakın bir bölümünün imha edilmiş olduğuna ihtimal vermemiştir⁴⁵. Bu şekilde düşünenleri yanıltan husus meseleye tarafsız gözle bakmamalarıdır. Çünkü geçitte Türkler'in böyle mukavemet etmeye karar vermelerinin sebebi ise açıktır. Türk Ordusu'nun iki mislinden fazla Bizans kuvvetleriyle yapacağı bir meydan savaşının tehlikesi ortadadır. Bu bakımdan Sultan II. Kılıç Arslan, Bizans Ordusu'nun Homa'dan çıktığı andan itibaren gerilla muharebeleri ile yıpratılmasını uygun görmüş, Karamıkbeli'ni geçirmemek için de bütün gücüyle mukavemet etmiştir. Olayı kendi lehine yorumlamasına rağmen İmparator Manuel'in İngiltere Kralı II. Henry'ye gönderdiği mektupta şöyle bir pasaj, İmparator'un içinde bulunduğu halet-i ruhiye ve düşünceleri bakımından dikkate değerdir: "... Fakat majestelerimiz bizi yeniden düdene koydu. Böylece öncü kollara ulaştık. Ordumuzun içinde bulunduğu kötü duruma rağmen majesteleri karşı hücumla geçmek için her şeyi düzene koydu. Bunu gören Sultan majestelerimize karşı barış için elçiler göndererek sulh istedi... Hayvanlarımızın büyük bir kısmı ve savaş silahlarımız tahrip olduğundan ve Iconium şehrine herhangi bir etki yapılamayacağını anladığımızdan Sultan'ın isteklerini kabul ettik⁴⁶.

Savaşın sonu ve seyri dikkatle tetkik edildiğinde Sultan Kılıç Arslan'ın böyle fırsatı kaçırmaması beklenemez. Ancak, İmparator Manuel ve bakiye ordusunun imhası Sultan Kılıç Arslan'a istediklerinden daha fazlasını vermeyecekti. Bundan dolayı Sultan, bir bakıma ölüm kapanına sıkışmış olan İmparator Manuel'e sulhu pahalıya

41 Bu Türk elçisinin adı bazı kaynaklarda "Gabras" olarak geçmektedir. Gabras ailesi Bizans tarihinde önemli bir mevki işgal eder. Gabras ailesinden Türk hizmetine geçenler olduğu gibi, Türkler'e karşı çarpışan komutanlar da gelmiştir. Fakat buradaki Türk elçisi Gabras'ın, gerçekte Sultan II. Kılıç Arslan'ın veziri İhtiyar'üd-Dîn Hasan olması ihtimali vardır (Bkz. S. Vryonis; *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor...*, ff. 231).

42 Niketas Khoniates'in Almanca tercümesinde "sarı" renkte, altın işlemeli çiçeklerle süslü şeklinde anlatılmaktadır. Bkz. *Die Krone der Komnenen*, p. 235, 236.

43 N. Khoniates, *Histoire de Constantinople...*, p. 128; F. Chalandon, s. 511; A. A. Vasiliev, "Manuel Comnene and Henry Plantegenet", s. 239; S. Vryonis, s. 124, 125.

44 Araştırmacılara göre de Türk Sultanı başarısını alçakgönüllülükle kullanmış ve İmparatora kabul edilebilir şartlar ileri sürmüştür (Bkz. F. Chalandon, s. 512; A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, II, s. 82)

45 F. Chalandon, s. 512, S. Vryonis, s. 124, 125.

46 A.A. Vasiliev, "Manuel Comneneanda Henry Plantegenet", p. 239 vd.

satmayı politikası bakımından daha uygun görmüştü. İşte bu düşünceyle, mahvolmak durumunda olan Manuel'e barış elini uzattı. Bu düşünceyle hareket edilirse o ana kadar inisiyatifi elinde bulunduran ve o güne kadar yapılan harplerde büyük tecrübe sahibi olmuş bir komutanın, Bizans Ordusu'nun durumunu hakkıyla değerlendirmesi normal sayılmalıdır.

Anlaşma hükümleri, savaş sonrası uygulamaları dikkate alınarak şöylece özetlenebilir:

“1- İmparator Manuel, İstanbul'la dönüşünde 100.000 altın, 100.000 gümüş fidyeye ödeyecek, Doryleon (Eskişehir) ve Homa (Soublaion)/ Gümüşü istihkâmları yıkılacak,

Türk topraklarından ayrılıncaya kadar bir Türk müfrezesi Bizanslılar'ı koruyacak⁴⁷.

Yukarıda üç maddede özetlemeye çalıştığımız Türk Bizans Antlaşması hakkında tam bir açıklık mevcut değildir. Esir düşmesi muhakkak olan bir İmparatorun serbest bırakılmasının sebebi hala anlaşılammıştır. Herhangi bir toprak ilhaki ile ilgili bir hüküm de yoktur. Ancak Homa “Sublaion” ve Eskişehir (Doryleon) istihkâmlarının yıkılması, bir bakıma Menderes ovaları ile Sakarya vadisinin Türk akınlarına tamamen açık hale getirecektir.

47 N.Khoniates, *Histoire de Constantinople...*, P.128; Süryani Mihael, s. 371, 372; F. Chalandon, s. 512; A.A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, II, s. 83.Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*,s.361; CL.Cahen, *Pre-Ottoman...*, s. 104; Fidyeye ile ilgili olarak Türklerin eline geçen “Kutsal Haç”ın geri alınabilmesi için bu fidenin Türklere ödendiği ileri sürülmektedir. (Bkz. Ralphjohannes Lilie, “Die Schlacht Von Myriokephalon (1176) Auswirkungen auf das Byzantinische Reich in Ausgehenden 12. Jauhrhundert”, *Revue des Etudes Byzantines*, C. XXXV, Paris 1977, s. 260); John Julius Norwich, *Byzanz...*, s. 160; F. Dirimtekin, “Selçuklular'ın Anadolu'da Yerleşmeleri ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer”, s. 257.

Kaynakça

- CAHEN Claude, *Pre-Ottoman Turkey*, London 1968.
- CHALANDON Ferdinand, *Jean II Comnene (1118-1143) et Manuel I Comnene (1143- 1180)*, Paris 1912.
- Ch. Le Beau, *Histoire de Bas-Empire*, Paris, Ledoux et Tenre, 1819-20.
- DAĞLI Yücel - ÜÇER Cumhur; *Tarih Çevirme Kılavuzu*, II. Cilt, Ankara 1997.
- DİRİMTEKİN Feridun, *Konya ve Düzbek*, İstanbul 1944.
- DİRİMTEKİN Feridun, " Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer", *Malazgirt Armağanı*, Ankara, 1972.
- Ebu'l-Ferec (Bar Hebraus), *Ebu'l-Ferec Tarihi*, II, (Süryaniceden İngilizceye Çev. Ernest A. Wallis Budge - İngilizceden Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999.
- GRABLER Franz, *Die Krone der Komnenen*, Graz, Wien, Köln Styria 1958.
- KOFOĞLU Sait, *Hamidoğulları Beyliği*, Ankara 2006.
- LILIE Ralph-Johannes, "Die Schlacht Von Myriokephalon (1176) Auswirkungen auf das Byzantinische Reich in Ausgehenden 12. Jahrhundert", *Revue des Etudes Byzantines*, C. XXXV, Paris 1977.
- MİHAEL Süryani, *Chronique de Michel le Synen Patnarche Jacobite D'antioche (1166-1199)*, Çev: J.-B. Chabot, Paris 1905.
- NİKETAS Khonaites, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devri)*, Çev: Fikret İşıltan, TTK, Ankara 1995.
- NORWICH John Julius, *Byzanz Ullstein Taschenbuchvlg.* (March 1, 2006)
- OSTROGORSKY Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret İşıltan) Ankara 1999.
- ÖNDER Ali Rıza; "Bahrat ile Atık Hikâyesi", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı: 156 (Temmuz 1962).
- RASONY L., *Tarihte Türklük*, Ankara 1971.
- RUNCIMAN Steven; *Haçlı Seferleri Tarihi*, II. Cild, Ankara 2008.
- TOGAN A. Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970.
- TURAN Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, Ankara 2013.
- UZLUK Feridun Nafiz; *Anadolu Selçukluları. Devleti Tarihi III*, Ankara, 1952.
- VASİLİEV A. A., "Manuel Comnene and Henry Plantegenet", *Byzantinische Zeitschrift*, No. (1929-1930).
- VASİLİEV A. A., *History of the Byzantine Empire*, II, Wisconsin 1952.
- VRYONİS, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through to Fifteenth Century*, California 1986.

MİRYOKEFALON SAVAŞI'NIN YERİ

MİRYOKEFALON SAVAŞI VE SAVAŞIN YERİ

Hasan AKYOL

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

MİRYOKEFALON SAVAŞI VE SAVAŞIN YERİ

Özet

Hasan AKYOL

Miryokefalon Savaşı, Türkiye tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil eder. Bu savaşın Selçuklular adına bir zaferle sonuçlanması, Bizans'ın Türkleri Anadolu'dan atma umudunu tamamen ortadan kaldırmış ve Anadolu bu savaştan sonra Gayr-i Müslimler tarafından da Türkiye olarak anılmaya başlanmıştır. Coğrafyayı vatan yapan savaşlarımızdan Miryokefalon Savaşı'nın yeri ile ilgili birçok çalışma yapılmış ancak savaşın yeri konusunda bir ortak kabul sağlanamamıştır. Bu durumun nedeni, kaynaklardaki bilgilerin farklılığı olabileceği gibi, coğrafyadaki değişim de olabilir. Biz bu çalışmamızda Miryokefalon Savaşı hakkında genel bir bilgi verdikten sonra savaşın yeri ile ilgili kaynaklardaki verileri sıraladık ve coğrafi değişim göz önüne alındığında savaşın yerinin Eğirdir Gölü ile Hoyran Gölü'nün birleştiği Kemerboğazı-Yenice Sivrisi olması ihtimaline ulaştık.

Anahtar Kelimeler: *Miryokefalon, Manuel, Kılıç Arslan, Tzibritzi, Kemerboğazı.*

BATTLE OF MYRIOKEPHALON AND THE LOCATION OF THE WAR

Abstract

Hasan AKYOL

One of the most important turning points in Turkish History, the Battle of Myriokephalon, which took place between Kılıçarslan II and Manuel Komnenos in 1176, is a war that made Anatolia a homeland for the Turkish nation. In this study, primarily, the political situation of Anatolia and the relations between the Seljuks of Rûm and the Byzantine Empire prior to the Battle of Myriokephalon were revealed. The reasons that bring about the battle, the war preparations of Byzantium and the situation of the Byzantine and Seljuk army were explained. Thus, by examining the previous history and development of the Battle of Myriokephalon, it was claimed that the “Uluborlu Popa Strait” could be the place where the battle took place.

Keywords: *Myriokephalon, Manuel I Komnenos, Kilij Arslan II, Tzibritzi, Kemberbogazi.*

Giriş

Malazgirt Meydan Muharebesi öncesinde başlayan ve Bizans'ın Anadolu savunma hatlarını iyice yıpratın Selçuklu akınları, Malazgirt'ten sonra Orta Anadolu savunma hattını da aşarak Bizans'ın son savunma hattına dayanmıştı. Bu ortamda Selçuklu komutan ve meliklerinin saldırılarından emin olmak isteyen Bizans İmparatoru ve komutanlarının Selçuklu emir ve melikleri ile hem muharebe hem de ittifak yaptıklarını görüyoruz. Bu süreçte Kutalmışoğulları (Süleymanşah ve Mansur)'nın İznik'i alarak Anadolu'da bir Selçuklu devleti kurmaları ve Anadolu'daki Müslüman nüfusu idareleri altında toplamaları, fiilen Anadolu'nun Bizans'tan koştuğu anlamına gelmekteydi. Süleymanşah'ın Bizans karşısında uyguladığı fetih politikası sonucunda Bizans, Selçukluların Anadolu'daki varlığını resmî olarak tanımak zorunda kaldı ve iki taraf arasında Dragos Antlaşması yapıldı. Bizans imparatorluğu bu antlaşma ile Marmara'nın doğusundaki toprakların, Türklere ait olduğunu resmen kabul etmiş oldu.¹

Malazgirt Zaferini izleyen on yılda Türkler, Anadolu'nun batı sahillerine kadar ulaştılar ve Bizans'ın Anadolu hâkimiyeti ortadan kalkmış oldu. Haçlı Seferlerine kadar sürecek olan Batı Anadolu Türk hâkimiyeti I. Haçlı Seferi'nin akabinde sona erdi ve Batı Anadolu toprakları yeniden Bizans egemenliğine girdi. Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkezinin de daha doğudaki Konya'ya taşınmasıyla birlikte, Selçukluların egemenlik alanı da doğuya kaymış oldu. I. Haçlı Seferi sonrasında Batı Anadolu'nun Türklerin elinden çıkması ve Bizans'ın eline geçmesi, Bizans İmparatorluğu'nun dış politikasında bir değişim meydana getirdi ve Bizans, Türkleri Anadolu'dan çıkarma konusunda yeniden ümitlenmiş oldu.

Bizans İmparatorluğu ile Türkiye Selçuklu Devleti arasındaki sınır çatışmaları I. Haçlı Seferi sonrasında süreçte hızlandı ve özellikle de II. Kılıç Arslan dönemi Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki diğer Türk devletlerine karşı üstünlük sağlaması Manuel Komnenos'un daha ciddi tedbirler almasını gerektirdi. İmparatorluğun Anadolu'daki varlığı açısından Anadolu'nun tamamına egemen bir Selçuklu devleti ciddi bir risk oluşturmuyordu. Bu ortamda Bizans'ın Türkiye Selçuklularının karşısındaki güçlerle birlikte hareket ettiğini görüyoruz.² Sultan Kılıç Arslan, kendisine karşı Bizans'ın başını çektiği ittifaklara karşı askerî ve diplomatik mücadele vererek zorlu durumdan kurtuldu. Kılıç Arslan, 1162 yılında Bizans ile bir antlaşma yaparak müttefiklerin başını etkisiz hale getirmiş ve bu suretle Danişmendliler ve Zengilerle ayrı ayrı mücadele etme fırsatını yakalamıştı. Bu süreçte Kılıç Arslan, Anadolu'nun tek hâkimi olmayı başarmış ve Manuel'in yeni tedbirler almasının alt yapısını oluşturmuştu. Bu süreç, iki devleti Miryokefalon denilen yerde karşı karşıya getirecekti.

1 İbrahim Telliöğlü, "Dragos Antlaşmasının Tarihi Zemini", *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültür Sempozyumu IV*, Kocaeli 2018, s. 167; Hasan Akyol, "Malazgirt Zaferi Sonrasında Anadolu'da Türk Fetihleri", *Tarihten Romana Malazgirt 4. Tarihi Roman ve Romanda Tarih Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara 2020, s. 109.

2 *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, Yayına Haz. Işın Demirkent, TTK Yayınları, Ankara, 2001, s. 128vd.

Miryokefalon Savaşı

Bizans İmparatorluğu Malazgirt Savaşı öncesinde Türklerin Anadolu'ya girişine mani olma amacına yönelik politikasına uygun olarak Sultan Alparslan'ın barış teklifini kabul etmemiştir. Yine İmparatorluk, Türkleri Anadolu'dan atma politikası gereği bu defa da Sultan II. Kılıç Arslan'ın barış teklifini reddetti. Kılıç Arslan, Denizli yakınlarına kadar uzanan Bizans topraklarını akınlar yaparak tahrip etti. İmparator Manuel ise karşı harekete geçmeden önce Bizans kuvvetleriyle desteklediği Melik Şehinşah'ı Anadolu'ya gönderdi. Ancak Şehinşah, Eskişehir'de pusuya düştü ve kaçarak yeniden imparatora sığındı. İmparator Şehinşah'ın bu mağlubiyetinden sonra Danişmendli Zünnun'u Gabras ile birlikte 30.000 kişilik bir orduyla Danişmend ülkesine gönderdi. Ancak Zünnun da beklediği desteği bulamadı ve girişiminde başarısız olarak imparatorun yanına döndü.³

İmparator, Şehinşah ve Zünnun vasıtasıyla başlattığı girişimlerden sonuç alamayınca, Anadolu'ya tam olarak egemen olmak ve Türkleri Anadolu'dan kesin olarak çıkarmak amacıyla bizzat kendisi hazırlıklara başladı ve mutat üzere birliklerin toplanması için Rhyndakos'a gitti. İmparator amacına ulaşmak için muhtelif milletlerden önemli miktarda asker topladı ve Kinnamos'un ifadesiyle; büyük bir itina ile savaşa hazırlandı. Askerler ve atlara gerekli malzemeyi taşımak için Trakya köylerinden çok sayıda öküz ve üç binden fazla araba temin etti. 1176 yılının ilkbaharında Rhyndakos'ta birliklerin toplanmasını bekleyen İmparator Manuel, müttefik Macarlar ve Sırpların zamanında gelmemesi dolayısıyla seferi yaz aylarına ertelemek zorunda kaldı.⁴ İmparator Sırplar ve Macarların da katılımından sonra vassalı bulunan Antakya Haçlı Prinkepsi Baudouin'den de yardım istedi. Bu suretle İmparator Manuel'in ordusunun ücretli askerler ve yardımcı kuvvetlerle birlikte 70.000 ila 100.000 arasında bir mevcuda ulaştığı düşünülmektedir.⁵

İmparator hazırlıklarını tamamladıktan sonra doğrudan Selçuklu başkenti Konya üzerine yürüdü. İmparatorun sefer sırasında izlediği güzergâh tartışmalı olsa da Manuel, Eskişehir yolunu bırakarak Denizli istikametinden ilerledi. Laodikeia ve Menderes nehri çevresindeki bölgelere yolculuk yaptı. Niyeti bütün ordusunu Konya kuşatması için kullanmaktı.⁶ Sultan Kılıç Arslan bir meydan savaşına girişmeden önce askerlerinin bir kısmını gerilla haline getirerek düşmanın sağ ve solundan saldırıp yıpratmaya, köyleri, iâşe imkanlarını ortadan kaldırmaya, yol güzergâhındaki sularını içilmez duruma getirmeye gayret etti. Türkmenler de beş-on bin kişilik birlikler halinde düşmana, ilerleyişi ve ordugahta bulunduğu sırada zarar veriyorlar ve bu suretle yıpranmış bir düşman ordusuyla karşılaşmaya çalışıyorlardı.⁷

3 İbnü'l-Ezrâk, *Târihu Meyyafarikîn*, Nşr. Kerîm Fârûk el-Hûlî, Yusuf Baluken, Nübihar Yayınları, İstanbul 2014, s. 661, 662; *Süryani Patrik Mihail'in Vekayinamesi*, II.Kısım, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Kütüphanesindeki Nüsha, Ankara 1944, ss. 246-248; Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, Emek Matbaası, Manisa 2007, s. 78.

4 *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s. 214; Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret İşıltan, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 123.

5 Mehmet Ali Çakmak, Rifat Dağlı, "II. Kılıç Arslan Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1155-1192)", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed. Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 327; Bizans ordusunun mevcuduyla ilgili İbnü'l Ezrak, 700.000 atlı ve 70.000 araba zikretmektedir. Bu sayı, her ne kadar abartı olsa da, Bizans ordusunun bu sefer için yaptığı hazırlıkların ne denli büyük olduğunu göstermesi açısından önemlidir. (İbnü'l-Ezrâk, s. 662)

6 *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s. 214, 215.

7 Öngül, age., s. 78.

Bizans ordusunun Miryokefalon'da mağlup oluşunu Manuel'in hatası olarak gösteren Khoniates, Manuel'i Selçuklulara karşı tedbirsiz davranmakla suçlamakta ve ordunun ilerleyişi sırasında Khoma'da bulunan Bizans ordusunun müşkül durumunu şu kayıtlarla açıklamaktadır: "...İmparator bütün yol boyunca sıkı bir düzen kurmuş, her geceleme yerinde karargâhın etrafına manialar yapmış, her yürüyüş başlangıcını düşünerek tesbit etmiş ve savaş sanatının bütün kurallarını göz önünde bulundurmuştu. Ancak savaş makinelerini çeken yük hayvanlarıyla, sayıları çok olmakla birlikte hepsi de savaş için işe yaramayan adamlardan tereküp eden sürücüler yüzünden pek yavaş ilerleyebiliyordu. Ayrıca Türkler de görünmüşlerdi ve küçük çarpışmalarla Bizanslılara saldırmaktaydılar. Bunlar Bizanslıların önünden giderek, bunların hayvanlarına yem bulamamaları için yol boyunca bütün meraları yakmışlar ve içecek su bulamamaları için de kaynak ve kuyuları pislemişlerdi. Bizanslılar da esasen orduda salgın halini alan bir hazım hastalığından mustariptiler.

Bu arada Sultan savaş için büyük hazırlıklar yapmıştı. Mezopotamya'dan ve ülkenin iç kısımlarında yaşayan Türklerden yeteri kadar büyük bir yardımcı ordu getirtmişti; ayrıca imparatora da elçiler göndererek barışçı yoldan anlaşma ricasında bulunmuştu. Elçileri vasıtasıyla imparatorun bütün şartlarını, ne olursa olsun kabul edeceğini bildirmekteydi. Savaş deneyimli bütün kimseler, özellikle Türklerle savaşta tecrübe sahibi olanlar ve yaşlı başlı bütün danışmanlar, Türk'ün önerisini kabul etmesi, bütün ümitleri savaş taline bırakmaması için imparatora ısrarlı ricalarda bulundular: Savaşın büyüklüğünü düşünmesi, düşmanların bütününüyle bir tuzak haline getirdikleri ülkenin kolay geçilmezliğini göz önünde bulundurması, bütün Türk savaş gücünün ne kadar kuvvetli ve ne kadar iyi atlara sahip olduğunu ve Bizans ordusunu müşkil duruma sokan salgın hastalığı hesaba katmasının gerektiğini söylediler. Bunların önerileri işte buydu. İmparator ise bu yaşlıların uyarılarına zerre kadar önem vermeyerek kulağını tamamiyle akrabalarına, özellikle de kulakları henüz hiçbir savaş borazanı duymamış, buna mukabil parlak saçlara ve penbe yüzlere sahip, boyunlarında altın zincirler, parlak ve ateş saçan mücevherler ile değerli incilerden yapılmış gerdanlıklar taşıyan gençlere çevirdi. Ve Sultan'ın elçileri hiçbir başarı elde edemedi yurtlarına döndüler..."⁸

Bu kayda göre Sultan, İmparator'un Türk topraklarına girişinin hemen öncesinde bir elçi daha göndermiş ancak müspet bir sonuç alamamıştır. İmparator Homa ve oradan da Myriokephalon denilen dar ve sarp bir geçide girdi ve Tzibrizte denilen çıkış yerinde, Sultan'ın kurduğu pusuya düşerek dar geçit içerisinde savaş arabalarının engel oluşuyla Bizans ordusunun öncü birlikleriyle asıl ordu arasındaki bağlantı kopararak büyük bir bozguna uğradı. Sultan Kılıç Arslan, Bizans'ın büyük ordusunu 17 Eylül 1176 tarihinde dar bir geçitte pusuya düşürerek imha etti. Bu suretle daha önce Sultan'ın barış tekliflerini reddeden İmparator, Kılıç Arslan ile bir anlaşma yapmak zorunda kaldı. Yapılan müzakerelerden sonra İmparator ile Sultan aşağıdaki iki hususta anlaştılar:

İmparator Manuel, savaş tazminatı olarak yüz bin altın ödeyecek,

İmparator, Selçuklulara karşı inşa ettirdiği Doryleon(Eskişehir) ve Soublaion (Uluborlu'nun doğusunda/Homa) istihkâmlarını yıktırarak.⁹

8 Khoniates, s. 123, 124.

9 Öngül, age, s. 79.

Miryokefalon Zaferi ile Bizans'ın Türkleri Anadolu'dan atma ümidi ortadan kalktı. Bu yönüyle Miryokefalon, Selçuklu-Bizans ilişkilerinde Malazgirt'ten sonra ikinci bir dönüm noktası olarak görülebilir. Bizans, bu mağlubiyetten sonra Selçuklular karşısında savunmada kalmış ve üstünlük yeniden Selçuklulara geçmiştir.

Miryokefalon Savaşı'nın Yeri

Türkiye tarihinin önemli bir dönüm noktasını teşkil eden Miryokefalon Zaferi'nin hemen bütün ayrıntıları (tarihi, sebepleri, sonuçları, savaşın oluş şekli...vb.) bilinmesine rağmen savaşın yeri hususu, tarihçiler ve araştırmacılar arasında hâlâ tartışma konusudur. Miryokefalon savaşı hakkında bilgi bulunduran ana kaynaklar Gayr-i Müslim kaynaklarıdır. Dolayısıyla savaşla ilgili verdikleri bilgiler, yenilgi konusunda bir suçlu arar tarzdadır ve çoğunlukla kaynaklar mağlubiyet sebebi olarak coğrafyayı göstermektedir. Savaşın cereyan ettiği mekân hakkında ana kaynaklar ışığında bir çıkarım yapılabilir.

Savaşın yeri ile ilgili bilgi veren Khoniates, Abu'l-Ferec ve Süryani Mihail'in kayıtları, Manuel Komnenos'un İngiltere Kralına yazdığı 1176 tarihli mektup ve III. Haçlı Seferi kroniklerinin savaşın yeri hakkında verdikleri bilgiler şöyledir:

“[İmparatorun bu seferdeki] niyeti bütün ordusunu / Konya kuşatması için kullanmaktı.”¹⁰ İmparatorun nihai hedefi Selçuklu başkenti Konya idi. Konya kuşatması için orduda çok sayıda kuşatma aleti vardı ve bu da Bizans ordusunun yavaş ilerlemesine neden oluyordu. Konya'ya olan yolculuğunda İmparatorun takip ettiği güzergâh savaşın yeri açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, “...Khonai'den imparator, Lampis üzerinden Kelainai'a yürüdü. Marsyas suyunun karıştığı Menderes'in kaynakları buradadır... Bundan sonra imparator Khoma ve Myriokephalon (Bin kelle anlamına) geldi. Burası eski ve terk edilmiş bir kaledir veya orada olup bitenlerden bu adını almıştır...”¹¹

İmparator'un Myriokephalon'dan sonra geçmesi gereken yere Sultan Kılıç Arslan askerlerini yerleştirdi. İmparator'un geçmesi gereken geçit hakkında Koniates'te şu kayıtlar mevcuttur:

“...Myriokephalon'dan hareket ettikten sonra **geçmesi gereken** ve “Tzibritze geçiti” adını taşıyan, yolun darlaştığı yeri işgal etti. Geçmek isteyecek olurlarsa Bizanslılara derhal karşı koymak üzere birliklerini bu dar geçide doldurdu. Tzibritze geçidi yüksek yamaçlarla çevrelenen **uzun bir vadi**dir. Kuzeye doğru gittikçe dikliği azalır ve yayvan tepeler arasında geniş vadiler halini alır. Güneye doğru ise vadi gittikçe dikleşir ve sarplaşır...”¹²

“...Türkler büyük gruplar halinde Bizanslıların geçebileceği bütün yol ve patikaları tutarak geçidi tıkadılar. **Dar geçit içinde** Bizanslılar birbirlerinin hareketini engelliyor ve düşmana zarar veremiyorlardı... Böylece Türklerin oklarıyla öküz ve sürücüsü, at ve binicisi ölüp gitti; çatlak ve yarıklar cesetle doldu, ağaçlar arasını maktul düşenler doldurdu...”

10 Kinnamos, s. 214, 215.

11 Khoniates, s. 123.

12 Khoniates, s. 124.

Ordunun, tehlikeli geçidi arkasında bırakmış olan öncü birliği, bir anlamda emniyet arzeden bir **tepeyi** işgal ederek orada etrafı hendekle çevrili bir ordugah kurdu... Birkaçı Türkleri yarararak canlarını geçitten kurtarmışlardı ama, bunlar da arkadaki yarıklarda ölümü buldular. Çünkü geçidin burasında birbiri yanında **yedi adet yarık (hendek)** vardır ve burada geçit biraz genişler ve hemen yine daralır... İmparator ancak güçlüğüle, kısmen cesetleri çiğneyerek, atı üstünde bu yol vermez arazide ilerleyip buradan akmakta olan **suları coşkun çayı** geçti. Bu arada Bizanslılardan bir grup imparatoru görüp koşarak onun yanına geldi ve ona katıldı. Burada Manuel başını **yukarıya kaldırdığında...**¹³

Kaynakların anlatımına göre arazi, zorlu, yol vermez bir arazidir.¹⁴ Savaşın geçtiği saha bir geçit veya vadi şeklinde tasvir edilmektedir. İmparatorun ordusunu bu vadiye sokmasının hata olduğu ve mağlubiyetin buraya girişten kaynaklandığı yine Khoniates'in şu kaydından anlaşılmaktadır:

"...Sen değil misin bizi bu Tanrı'nın terk ettiği **dar geçide** zorla tıkıştıran? Dağların çöktüğü, kayaların üzerimize düşerek bizi ezeceği bu örs içinde, bu ölüm mengenesine sıkıştıran sen değil misin? Bu felaket vadisinden, bu cehennem ağzından bize ne? Bu yamrı yumru, **sert yokuşta** yürümeye çabalamaktan kazancımız ne? Biz basit insanların barbarlarla ne alıp vereceği vardı? Hiçbir şey! Şimdi bu adamlar bu dar, ne sakladığı görünmez vahşi toprakta bizi sarmış bulunuyorlar ve bizi tuzağa düşürdüler..."¹⁵

Süryani Mihail, vekayinamesinde savaşın yeri ile önemli bilgiler aktarmaktadır. Onun verileri de şu şekildedir:

"...Grekler, **Konya'ya bir günlük yol** kadar, sultanın bulunduğu mahale de üç saatlik yol kadar yaklaştılar. Onlar, dağların arasında **dar ve susuz** bir yere girip... Türkler, **dağın tepesinden** onların üzerlerine muazzam kayalar yuvarlayıp insan ve hayvanları ezdiler. Bu **dar geçidin** içinde birbirini azarlayan on binlerce asker, korkudan titriyor ve kendilerini geceleyin oklarıyla delik deşik edecek kadar yakınlarında bulunan Türklerin korkusundan Grek karargâhı hareket etmeye başlayınca, Türkmenler de her taraftan Greklere hücum edip onları öldürmeğe başladılar..."¹⁶

Süryani Mihail'in "Konya'ya bir günlük yol kadar" ifadesi, "Konya sınırına bir günlük yol kadar" şeklinde anlaşılmalıdır. Bu kayıt, hem diğer kaynaklarla çelişmesi hem de Türkmenlerin Konya'ya kadar Bizans ordusunu beklemeleri ve herhangi bir saldırı gerçekleştirmemiş olmalarını gerektirdiğinden doğru kabul edilemez. Zira Manuel'in İngiltere Kralı Henri'ye yazdığı mektubunda Türk hududuna girer girmez Türklerin saldırısına uğradıkları kaydı da göz önüne alındığında Bizans ordusunun Türk ülkesinin başkentine kadar ilerleyişine müsaade edildiği söylenemez.

13 Khoniates, s. 124-128.

14 Zorlu arazi tarifine biraz temkinli yaklaşmayı öneriyorum. Arazi koşullarının abartılarak anlatımı, Bizans tarihçilerinin savunma mekanizmalarından kaynaklanabilir. Zira, Manuel yolculuğu sırasında geçmesi gereken geçide girmişti. Yine III. Haçlı Seferi kaynaklarına göre arazi, geçiş için bölgedeki en tercih edilebilir arazidir. Dolayısıyla çevresindeki geçitlere göre, savaşın gerçekleştiği geçit/vadi, paralelinde uzanan ve sol/kuzey tarafında bulunan geçitten/vadiden ordunun geçişi için daha elverişlidir.

15 Khoniates, s. 130.

16 Süryani Patrik Mihail'in Vekayinamesi, s. 249, 250.

Ebu'l-Ferec'in savaş ile ilgili; "...Kral, hemşirezâdesinin öldürülmüş olduğu haberini alınca, büyük bir ordu toplayarak **Türk hududuna** yürüdü. Kral, gıda ile yüklü arabalarını bıraktı ve Rumlar, ahalisinden ve gıda maddelerinden mahrum kalan Türk köylerini yağma ederek ve yakarak ilerlediler. Bunun üzerine Türkler, bilhassa piyadeler dağlara saptılar ve Bet-Toman'ın derin geçitlerine dalarak, Rumların ağır eşyalarını bıraktıkları büyük karargâha geldiler, yağma ettiler ve arabaları yaktılar. Bu yüzden Rumlar ümitlerini kestiler ve Türkler onlara hâkim oldular. Türkler dağ tepelerinden kayaları Rumların üzerine yuvarlıyor ve Rumlar ile atları arasında karışıklıklar vücuda getiriyorlardı.

Bunun üzerine Kral, geceleyin Sultana bir elçi gönderdi ve sulh istedi..."¹⁷ kaydı, savaşın Türk hududunda gerçekleştiğini göstermektedir.

İmparator Manuel, Miryokefalon mağlubiyetinin sebebi olarak hastalık ve coğrafyanın olumsuz şartlarını ileri sürmektedir. Onun İngiltere Kralı'na yazdığı 1176 tarihli mektup, birinci ağızdan savaşla ilgili bilgi vermesi açısından değerlidir. Mektubun savaşın yeri ile ilgili kısımları şöyledir:

"...Devletimizin kuvvetlerini etrafımızda topladık; ancak silah, kuşatma cihazları ve mancınıklar taşıyan arabalar ile şehirleri dövmeye yarayan sair araçlar taşıdığımızdan yeterince hızlı ilerleyemiyorduk. Dahası, daha kendi topraklarımızdan geçerken, barbarlarla karşılaşmadan önce başka bir düşmanın saldırısına maruz kaldık: amansız bir mide akıntısı [ishal]. Hastalık saflar arasında yayıldı, gittikçe ağırlaştı ve pek çok kişiyi kırıp geçti. Ve kurtuluşu olmayan bu hastalık bizi çok ciddi bir şekilde engelledi.

Türklerin sınırına girdiğimiz gibi kalabalık Türk birlikleri uğultular koparıp ordumuza saldırmaya başladılar. Ancak çok şükür ki barbarlar püskürtülüp kaçtılar. Ardından Persler tarafından **Cybrilcymani** denen **boğaza** yaklaştığımızda, çoğu Perslerin **iç topraklarından yardıma gelmiş olan** pek çok yaya ve süvariden

oluşan bir güruh, ordumuza doğru çıkageldiler. Sayıları bizimkilerden sadece biraz daha fazlaydı. Ordumuz **yolların darlığı** ve **geçiş zorluğu** yüzünden neredeyse on mil kadar yayılmıştı: Bu yüzden de ne önden gidenler arkadan gelenleri müdafaa edecek durumda ne de keza arkadan gelenler öndekilere yardım edebilecek konumdalardı...

Süryani Mihail'in
"Konya'ya bir
günlük yol kadar"
ifadesi, "Konya
sınırına bir günlük
yol kadar" şeklinde
anlaşılmalıdır.

17 Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, terc. Ömer Rıza Doğrul, c. II, TTK Yayınları, Ankara 1950, s. 422.

Grekler, Latinler ve sair milletlerden oluşan artçı kuvvetler güruhu düşman tarafından fırlatılanlara [ok, taş, vs.] dayanamayıp büyük bir darbe yediler ve vahşice sürüklenmeye başladılar; yakınlardaki bir tepeye sanki sığımlacak bir kaleymiş gibi önlerindeki de sürükleyerek koştular. Yerden kalkın tozdan göz açmak mümkün değildi ve kimse adım attığı yeri görmüyordu. Çok derin bir vadiye bakan bir uçuruma insanlar ve atlar birbirinin üstünde zincirden boşanırcasına koşuyorlardı. Birbirlerini ezip öldürenler arasında sadece reayadan kimseler değil, ekâbirden ve yakın akrabalarımızdan da insanlar vardı...¹⁸

İmparatorun mektubundaki bu veriler de savaşın huduttan Türk topraklarına girer girmez gerçekleştiğini göstermektedir. Türk ordusuna Selçuklu ülkesinin iç kısımlarından yardım geldiği kaydı da Bizans ordusunun Selçuklu ülkesinin iç kısmında değil kenarında yani sınırda olduğunu göstermektedir.

İmparator Manuel, mağlubiyetten sonra Sultan Kılıç Arslan ile anlaşmak zorunda kalıp ülkesine geri dönüşünde Sublaion Kalesini tahrip etti.¹⁹ Khoniates'in; "...Bizanslılar Khonai'a vardıklarında, artık ön ve arkalarında bir daha düşman görmeyeceklerinden dolayı sevinçle dizleri üstüne çöktüler..."²⁰ ifadesi de Khonai'nin Bizans topraklarının ortasında güvenli bir yer olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla savaş yeri Khonai'nin uzağında ve doğusundadır.

III. Haçlı Seferi'nde Anadolu'dan geçmeye çalışan ve İmparator Manuel'in Konya'ya yolculuğu sırasında kullandığı güzergâhtan hareket eden Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın yolculuğunu anlatan kayıtlar da Miryokefalon Savaşının yeri ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Bu kayıtlar şöyledir:

*"O gece **göl kıyısında** ne bitki, ne çimenlik ne de ağaç buldular. Ertesi sabah her türlü bela bizi kuşattı. Zira Türkler atlarla ve yaya olarak ve kargularla onları taciz edip durmaksızın saldırdılar. Fakat 29 Nisan'da, Tanrı, halkının canını bağışlamak adına, geçmiş günahlarımızdan ötürü üzerimize yönelttiği şiddetli gazabını geri çekti. Mezkûr Türkler daha önceden terk ettikleri ordugâhta insanların bitkinlik haliyle bırakmış oldukları şeyleri toplamak için geldiklerinde imparator akıllıca duman çıkarılmasını emretti, daha sonra körleşen düşmana ani bir saldırı gerçekleştirip yaklaşık üç yüzünü öldürdüler. Akabinde, kalan düşmanlar dağlardan kendilerini tarassut ederken, **Sozopolis'e** doğru çok zor bir güzergâhı takip ettiler. 2 Mayıs'ta, İsa'nın Haçının düşmanlarından üç yüzünü daha [öldürdüler].*

*3 Mayıs'ta otuz binden fazla Türk, bizimkilerin [3 Mayıs'ta] geçecek olduğu epey dar bir **geçitte** toplandı -**burası Rum İmparator Manuel'in mağlup olduğu ve kuvvetli ordusunun dağıldığı yeri.**- Niyetleri aynı şekilde bizimkileri de kılıçtan geçirmektir. Kutsal ruh tarafından uyarılan İmparator ordusunu çok yüksek bir dağdan geçirdi ki, burada binden fazla at telef oldu. Geçtikleri böylesine yüksek ve zorlu bir dağı herkes hatırlar..."²¹*

18 İmparator Manuel'in İngiltere Kralı II.Henri'ye 1176 Tarihli Mektubu, Levent Kayapınar vd., "Miryokefalon Muharebesi'nin Mahalli Üzerine Mülâhazalar: Bizans Kaynakları", *USAD*, S. 7, 2017, Ek-1; Mektubun bir diğer çevirisi için bkz. Ramazan Topraklı, *Miryokefalon'un Yeri, Sistem Ofset*, Ankara 2020, Ek-1.1.

19 Khoniates, s. 133.

20 Khoniates, s. 130.

21 *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, edit. Ansbertus, MGH, SRG, NS, Pragae 1827, ss. 86-88. İlgili kısmın çevirisi için bkz. Topraklı, age, s. 82.

“Ordu, zaferinden sonra Sosopolis(Uluborlu) yakınlarına ulaştı. Biz iki gün boyunca boş ve ıssız bölgede yol alırken, çok sayıda Türk yeniden savaşmak için geldiler. (Bu yüzden) Bizimkiler de **sıradağlar** ve (belirli bir) **göl** arasından geçeceklerdi...**Bilmiş olmanız ki, sağ taraftaki yoldan girerseniz, sizin için ölüm ve mahvolma kaçınılmazdır.** Çünkü bu yol sizi çorak, susuz ve yolu olmayan topraklara götürür. Orada, çok açık olan **geçitte** binlerce Türk sizi bekliyor. Eğer sağlıklı bir karar vermek isterseniz, benim kılavuzluğumda sol tarafa yönelmelisiniz. Bu yol zor fakat güvenlidir. Bu gece sizi Türk bölgesine ulaştırırım. Bundan memnun kalacağımıza eminim. Bereketli topraklar üzerinden, şehirlerden şehirlere, dümdüz yollardan yürüyerek, ta İconium'a kadar giderseniz...”²²

“...(1 Mayıs akşamı) Uluborlu'ya geldik. Oradaki **dar geçitte** çok sayıda Türk'ü öldürdük. Ancak bizim atlar da yara aldılar. Hava soğuk olduğu için yiyecek ve ot sıkıntısından pek çok at telef oldu. Askerler arasında da yiyecek sıkıntısı başladı, sultanın habercilerinden de pek bilgi alamadık. Bu yüzden Manuel'in **hep kullandığı via regia'dan ayrıldık.** Konya'ya ulaşmak için mecburen **çok uzun, çorak ve tümüyle dağlık olan sol taraftaki yola girdik...**²³

Bu kayıtlardan hareketle Uluborlu'dan Eğirdir Gölü'ne doğru ilerleyen Haçlı ordusunun Manuel'in de sürekli kullandığı yoldan ilerlemeyip sol taraftaki daha elverişsiz yola sapmak zorunda kaldığını görüyoruz. Eğirdir Gölü'nün kuzeyindeki elverişsiz yolun Bozdurmuş Beli olduğunu söyleyebiliriz. Peki Türklerin Miryokefalon'da olduğu gibi yine pusu kurmuş oldukları olağan yol /geçit neresi? Bu durum ancak gölde meydana gelen coğrafi değişimle açıklanabilir. Eğirdir ve Hoyran Göllerinin o dönemde iki ayrı göl olduğu, Yenice Köprüsü ve Yenice Derbendi'nin de bu iki göl arasında bulunduğu kabul edilirse,²⁴ Barborassa'nın geçeceği (Manuel'in de geçmeye çalışıp mağlup olduğu) yol, Kemerboğazi'dir. Yine **Τζιβριτζή**, Tzibritzi, **Τζιβρηλιτζημανη** olarak kaydedilen tepe de vadinin çıkış yerindedir. Kemerboğazi'nin doğusundaki Yenice Sivirisi'nin de bu kelimeyle ilgili oluşu kuvvetle muhtemeldir.

22 *Historia Peregrinorum*, neşr. A. Chroust, MGH, SRG, NS, V, Berlin 1928, ss. 156-158. (İlgili kısmın çevirisi için bkz. Topraklı, age, s. 84, 85.)

23 *Epistola de Morte Friderici Imperatoris*, neşr. A. Chroust, MGH, NS, V, Berlin 1928, ss.173-178. (İlgili kısmın çevirisi için bkz. Topraklı, age, s. 88.)

24 Vakıf kayıtlarında Yenice Köprüsü için bkz. Topraklı, *Değişen Coğrafya ve Miryokefalon Savaşı*, Semih Ofset, Ankara, 2010, s. 33.

Sonuç

Miryokefalon Savaşı, topografik olarak dağlık bir arazi ve uzun bir geçit içerisinde cereyan eden bir savaştır. Khoniates'in aktardığı bu bilgiler, yine aynı kaynağın İmparator Manuel'in dikkatle, savaş sanatının bütün inceliklerini yerine getirdiği bilgisiyle çelişmektedir. Kaynaklardaki vadi tasviri göz önüne alındığında İhlara Vadisi gibi bir manzara canlanmaktadır. Dolayısıyla kaynakların Romalı bakış açısıyla Türk gücünü küçümseyen ve mağlubiyete bahane arayan tavırları da dikkate alınarak topografya hakkında dikkatli davranılmalıdır. Zira geçişe müsait olmayan bir yerin Bizans ordusunun geçmesi gereken bir yer olması beklenemez.

Topografik olarak kaynakların verdiği bilgilerden hareketle, savaşın bir vadide cereyan ettiği, vadinin çıkışındaki düzlükte bir tepenin bulunduğu, vadi içinde hendeklerin ve ağaçların olduğu, vadinin çıkışındaki tepenin yakınında bir ırmak olduğu anlaşılmaktadır. Dağın tepesinden yuvarlanan kayalardan kaçılmayacak kadar dar bir geçit olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bir vadi, vadinin sonunda bir tepe ve tepeye yakın bir ırmak tasviri vardır. Bu tür arazi Anadolu'nun birçok yerinde bulunmaktadır. Bu nedenle kaynakların verdiği bilgilerin tarihçi süzgecinden geçirilmesi oldukça önemlidir.

Bu noktada tarihinin izlemesi gereken metodoloji, daha önceden belirlediği coğrafyaya kaynakları uydurmak değil; tarihî kaynaklar ışığında coğrafyayı belirlemektir. Aksi takdirde daha önceden belirlenen coğrafya için kaynakların zorlanmasıyla yapılacak yorumlar, bizi hakikatten uzaklaştıracaktır.

Bizans kaynakları, Türk hududuna kadar Bizans ordusunun takip ettiği yol güzergâhını anlatarak orduyu Türk sınırlarına getirmekte ve Türk sınırlarına girer girmez savaşın başladığını kaydetmektedirler. O halde 12. Yüzyıl Selçuklu-Bizans sınırının aşağı-yukarı bilinmesi gerekmektedir. Khonai'nin Honaz olduğu varsayılırsa, bu bölgenin Bizans topraklarına dahil olduğu kaynaklardan anlaşılır. Türk-Bizans sınırının düz bir hat olmadığı da ortadadır. Ancak en azından Türk hâkimiyet bölgesini Honaz'ın doğusunda aramak gerekir. Savaşın olduğu tarihte Uluborlu, Bizans hakimiyetindeydi. Subleon'un da Uluborlu'nun şarkında olduğu kabul edildiğinde, Eğirdir Gölü doğal olarak Selçuklu-Bizans sınırını teşkil etmekteydi. Bu durum çağdaş araştırmacıların çalışmalarında savaşın yeri olarak daha çok Eğirdir gölü civarına odaklanmalarının bir sebebidir.

Türk tarihinin önemli bir dönüm noktasını oluşturan Miryokefalon Savaşı'nın yerinin tam olarak tespitinin küçük çaplı bir çalışma ile mümkün olamayacağı şimdiye kadar yapılan çalışmalardan da görülmektedir. Ancak yapılan bütün çalışmalar, kaynakları esas alarak yapılmış çalışmalardır ve yerin tespiti açısından çok değerlidir. Yaptığımız kaynak taraması ve vardığımız bu sonucun, multidisipliner bir çalışmayla taçlandırılmasını umuyorum.

Kaynakça

- AKYOL, Hasan, "Malazgirt Zaferi Sonrasında Anadolu'da Türk Fetihleri", *Tarihten Romana Malazgirt 4. Tarihi Roman ve Romanda Tarih Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara 2020, ss. 103-113.
- ANSBERTUS, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, MGH, SRG, NS, Pragae 1827.
- ÇAKMAK, Mehmet Ali; Dağlı, Rifat, "II. Kılıç Arslan Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1155-1192)", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed. Refik Turan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, ss. 311-342.
- GREGORY ABU'L - FARAC (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, Tercüme: Ömer Rıza Doğrul, C. II, TTK Yayınları, Ankara 1950.
- HISTORÍA PEREGRİNORUM*, MGH, SRG, NS, Berlin 1928.
- Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, Yayına Haz. Işın Demirkent, TTK Yayınları, Ankara, 2001.
- İBNÜ'L - EZRAK, *Târihu Meyyafarikîn*, Nşr. Kerim Fârûk el-Hûlî, Yusuf Baluken, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2014.
- İmparator Manuel'in İngiltere Kralı II.Henri'ye 1176 Tarihli Mektubu, Levent Kayapınar, Beycan Hocaoglu, Serdar Vardar, Mahmut Halef Cevrioglu, "Miryokefalon Muharebesi'nin Mahalli Üzerine Mülâhazalar: Bizans Kaynakları", *USAD*, S. 7, 2017, Ek-1
- NIKETAS KHONIATES, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- ÖNGÜL, Ali, *Selçuklular Tarihi II*, Emek Matbaası, Manisa 2007.
- Süryani Patrik Mihail'in Vekaynamesi*, II.Kısım, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Kütüphanesindeki Nüsha, Ankara 1944.
- TELLİOĞLU, İbrahim, "Dragos Antlaşmasının Tarihi Zemini", *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV*, Kocaeli 2018, ss. 163-169.
- TOPRAKLI, Ramazan, *Miryokefalon'un Yeri*, Sistem Ofset, Ankara 2020.
- _____ *Değişen Coğrafya ve Miryokefalon Savaşı*, Semih Ofset, Ankara, 2010.

MİRYOKEFALON SAVAŞI'NIN YERİ

DEĐIŐEN COĞRAFYA VE MİRYOKEFALON SAVAŞI

Ramazan TOPRAKLI

Yüksek Mühendis

DEĞİŞEN COĞRAFYA VE MİRYOKEFALON SAVAŞI

Özet

Ramazan TOPRAKLI

Makalenin amacı, 17 Eylül 1176 tarihinde Doğu Roma ile Türkiye Selçuklu Devleti arasında yapılan ve Türklerin zaferiyle neticelenen savaşın Kemer Boğazı ile Gelendost Köke köyü arasında ve tarihi Kral Yolu (Via Regia) boyunca yapıldığını ispatlamaktır.

Makalede; İmparator Manuel'in mektubu, Kinnamos, Honiyates, Süryani yani Mihail, Ermeni Simbad, Ebû'l-Ferec, Firederik Barbarossa'nın seferini veren Historia de Expeditione, Historia Peregrinorum, Epistola de Morte Firederik gibi kaynaklar kullanılmıştır. Ayrıca Surlu Vilyam, Ostrogorski, Remsi (Ramsay), Turan, Aykof (Eickhoff) ve Hendi (Hendy)'nin çalışmaları ile yer adları ve halk söylencelerinden yararlanılmıştır.

Güneyden kuzeye 50 km olan Eğirdir Gölü, savaşın yapıldığı tarihte Eğirdir ve Hoyran şeklinde iki ayrı göl ve iki göl arasında suları Hoyran'dan Eğirdir'e veya kuzeyden güneye doğru akan Menderes, Halys, Sangarios, Skamandros, Bathys Rhyax, el-Battâl, Asya Irmağı, Tearos, Euros, Melis gibi birçok adı kaydedilen seyri kısa, suyu bol ve derin bir ırmak vardı.

Uluborlu yönünden gelen Kral Yolu, bu ırmağı Kemer Boğazı'nda bir köprüden geçip, Çirişli Dağı'nın güney etekleri, Yenice Sivrisi ile Çirişli Dağı arasındaki Dedelik Vadisi, Köke, Kötürnek, Rabaz-ı Konya, Şarkıkaraağaç, Beyşehir, Karaman ve Tarsus üzerinden Susa'ya giderdi.

Yaklaşık 500 yıl önce meydana gelen coğrafi değişim bilinmemiş Honiyates, Süryani Mihael ve Ermeni Simbad'ın tercümelerindeki hata veya hatalı anlayış fark edilememiş; bu yüzden harbin yeri tespit edilememiştir. Ayrıca "Ya benim eserim sırf bir hatadan ibarettir, yahut da Anadolu haritasının büyük bir kısmı tamamıyla değişmelidir" diye hatasını itiraf eden Remsi'nin (Ramsay), göldeki değişimi bilmeden neşrettiği Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası adlı ünlü eserine eleştirel yaklaşmamıştır. Hâlbuki o; Apameya, Kelene, Amorion ve daha birçok kenti yanlış yerleştirmiştir.

Yenice Sivrisi Zaferi, Anadolu'nun Türkleşmesinde bir dönüm noktası olduğu gibi, Anadolu tarihinin doğru anlaşılabilmesi için de bir anahtar görevi görür.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi Değişim, Kemer Boğazı, Kral Yolu, Menderes Nehri, Miryokefalon Savaşı, Kötürnek Köyü, Rabaz-ı Konya.

CHANGING GEOGRAPHY AND BATTLE OF MYRIOKEPHALON

Abstract

Ramazan TOPRAKLI

The aim of the article is to prove that the war between the Eastern Rome and the Sultanate of Rum on 17 September 1176, which resulted in the victory of the Turks, was fought between Kemberboğazi and Gelendost Köke village and along the historical King's Road (via regia).

In the article, sources such as the letter of Emperor Manuel, Niketas Choniates, Michael the Syrian, Armenian Simbad, Abu'l-Ferec, Historia de Expeditione, Historia Peregrinorum, Epistola de Morte Firederik, which gave the expedition of Frederik Barbarossa, were used. In addition, the works of William of Tire, Ostrogorsky, Ramsay, Turan, Eickhoff and Hendy, as well as place names and folk legends were used.

Lake Eğirdir, which is 50 km from south to north, was in the form of two separate lakes, Eğirdir and Hoyran, at the time of the war. And between the two lakes, the waters of which flow from Hoyran to Eğirdir or from north to south, such as Menderes, Halys, Sangarios, Skamandros, Bathys Rhyax, el-Battal, Asya River, Tearos, Euros, Melis, are short-flowing, abundant and deep-water. there was a river.

Coming from Uluborlu direction, the King's Road crosses this river by means of a bridge in the Kemberboğazi, and reached Susa passes through the Dedelik valley (between the southern hillsides of Çirişli Mountain and Yenice Sivri), Köke, Köylürnek, Rabaz-ı Konya, Şarkıkaraağaç, Beyşehir, Karaman and Tarsus.

Since the geographical change that took place about 500 years ago was not known, the mistakes in the translations of Niketas Choniates, Michael the Syrian and Armenian Simbad could not be understood, so the exact location of the war could not be determined.

In addition, Ramsay admitted his mistake by saying, "Either my work consists of a mere mistake, or a large part of the Anatolian map must be completely changed", and his famous work titled Historical Geography of Anatolia, which he published without knowing the change in the lake, was not approached critically. However, he misplaced Apameya, Kelene, Amorion and many other cities.

The Yenice Sivrisi Victory is a turning point in the Turkification of Anatolia, and also serves as a key to a correct understanding of Anatolian history.

Keywords: *Geographical Change, Kemer Strait, Royal Road, Meander River, Battle of Myrocephalon, Kötürnek Village, Rabaz-ı Konya.*

Giriş

16. asrın sonlarıyla 17. asrın başlarında Göller Bölgesi'nde vukû bulan coğrafi değişimle; Eğirdir Gölü (Pazgusi) ile Hoyran Gölü (Olokran) ve Beyşehir Gölü (Trogitis) ile de Kireli Gölü (Koralis) birleşmişlerdir.¹

Aslında bu değişimi, aklen ve mantıken görmek mümkündür: Şöyle ki, “Subleon kalesi Uluborlu'nun şarkındadır”.² Osman Turan'a inanmayacak olanlar için şöyle deriz: Hudut Eğirdir Gölü, Subleon huduttadır, öyleyse Subleon Uluborlu'nun şarkındadır. Subleon Menderes'in kaynaklarındadır.³ Öyleyse Menderes'in kaynakları Uluborlu'nun şarkındadır. Menderes, Kelene şehrinin içinden akmaktadır.⁴ Öyleyse Kelene ve Menderes ile Menderes'e karışan Marsyas ve Orgas ırmakları da Uluborlu'nun şarkındadır.

Diğer bir izah: Kipert, Parlais'in Barla olduğunu söyler. Bunun üzerine Remsi (Ramsay), “Roma'nın göl ile dağ arasına sıkışmış ve yolu izi olmayan bir yere koloni kurmayacağı” gerekçesiyle Kipert'i çok şiddetli tenkid eder.⁵ Bunun üzerine Kipert, Parlais'i Beyşehir Gölü'nün güneyine yerleştirir. Aradan zaman geçer, 1948 yılında Lui Robert Barla civarında bir taş bulur; Parlais'in Barla olduğu kesinleşir. Roma, göl ile dağ arasına sıkışmış, yolu izi olmayan bir yere Parlais kolonisini kurmayacağına göre Barla ile Gelendost arasında göl yok demektir.

Bir başka izah: Miryokefalon Savaşı'ndan 13 yıl sonra, Alman Haçlı Seferinde İmparator Firederik, Uluborlu'dan sonra, 2 Mayıs günü göl ile dağ arasında bir yere gelir ve henüz gölü geçmemiştir; Türkler tekrar saldırır. Esir alınan bir Türk, “bu yoldan devam etmeniz halinde, 3 Mayıs günü geçeceğiniz yerde -ki, Manuel'in kuvvetli ordusunun dağıtıldığı ve hezimete uğradığı yerdir- 30 binden çok Türk sizi bekliyor; Manuel'e yaptıklarını size de yapacaklar” der. Bunun üzerine Firederik, geçitten geçmez; onun hep kullandığı *Via Regia* veya Kral Yolu'ndan sola sapar ve Uluborlu ile Akşehir arasında bir dağı; Bozdurmuş Beli'ni aşarak, biraz uzun fakat güvenli bir yoldan yürür.⁶ Bu olay, Manuel'in mağlup düştüğü yerin Uluborlu'nun azami iki günlük şarkında olduğunu göstermez mi?

Remsi, 130 yıl önce yazdığı bir kitapta Kelene ve Apemeya'yı Dinar, Amorion'u Emirdağ, Laodikya'yı Denizli, Eumeneia'yı Işıklı, Filâdelfiya'yı Alaşehir'e yerleştirir. Lampe için Çar-

1 Ramazan Topraklı, *Değişen Coğrafya ve Miryokefalon Savaşı*, 2011, s. 28-31 ve Ramazan Topraklı, *Miryokefalon'un Yeri ve Zafer Kutlamaları*, 2020, s. 20-21, 25

2 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 1998, s. 214

3 Ioannes Kinnamos, Ioannes Kinnamos'un Historia'sı, 2001, s. 213

4 Ksenofon, *Anabasis Onbinlerin Dönüşü*, 2011, s. 31

5 Remsi (W. M. Ramsay), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, 1960, s. 435-436

6 Ramazan Topraklı, *Miryokefalon'un Yeri ve Zafer Kutlamaları*, 2020, s. 80-90

dak, Işıklı ve Ulubad yanı olmak üzere üç ayrı yer gösterir. Bu iddiaların tarihî metinlere uyum içinde olup olmadığı araştırılmaya muhtaçtır. Bu yerler için ileriki sayfalarda açıklamalar vardır.

Remsi, VII. Michael'in **1074** yaptığı bir antlaşmayla Sozopolis'in Türklere geçtiğini belirtmektedir. Sozopolis, Apameia ve Ladokia bölgelerinde Türklerin hâkimiyetinin tanınmasını ise utandırıcı olarak nitelediği **1076** yılındaki antlaşma ile olduğunu yazmaktadır.⁷

Bugüne kadar Apameia Dinar, Laodikya ise Denizli kabul edilmiştir. Ferudun Dirimtekin'in 1944 yılında Miryokefalon Savaşı'nın Çivril-Homa-Düzbel'de yapıldığını iddia etmesi, bu hatalı kabulden ve Türk-Bizans sınırını yanlış yerleştirmesinden kaynaklanmıştır. Hâlbuki Apameia, Barla-Eye Burnu önünde ve göl altındadır, Laodikya ise Eğirdir olup, Eğirdir'in bir adı da Denizli'dir. İznik'in fethini, O. Turan ve Y. Öztuna **1075**, M. H. Yinanç ise **1080** olarak verirler.⁸ İznik'in fethi konusunda **1075** tarihi de **1080** tarihi de doğrudur. **1075** yılında fethedilen İznik, Uluborlu yanında bulunan Senirkent-İlegüp (Lampe veya Mikra İznik), **1080**'deki İznik ise Bursa-İznik'tir. Bütün bu karışıklara Remsi'nin hatalı *Tarihi Coğrafyası* sebep olmuştur.

Remsi'nin iddialarından farklı olarak şunu belirtmek gerekir; Kelene adlı Firik şehri, Kemer Boğazı ile Yenice Sivrisi arasında uzanmaktadır; Kral Yolu, Kelene'den geçer.⁹ Kemer Boğazı'nın tarihteki adı Firigos Boğazı, geçidin adı Yenice Derbendi,¹⁰ Firenkeş şeklinde okunan Kemer Boğazı'ndaki mezarın adı da Firigos mezarıdır.¹¹

Bazı araştırmacılar iddialarımızı Hoyran'dan Eğirdir'e akan ırmağın üzerinde bir köprü bulunma ihtimaline indirgemektedir. Öyle ki, birçok tarihçi "*Kemer Boğazı'ndaki köprü bulunursa iddianız kabul görür*" der. Köprü belki, mantığını kullanmayanlara orada bir yolun varlığını ve gölün iki parça olduğunu anlatabilir, ama coğrafyayı biraz olsun tanıyanlar için köprünün bulunmasına gerek yoktur. 2011 yılındaki Hamideli Seyahatinde bir gazeteci, biraz da lâtifeyle "şu köprüyü bul da, buraya bir heykelini dikelim" demişti. Savaşın yeri hakkında farklı görüşer öne süren tarihçi A. Çay, "*köprünün bulunmuş olması savaşın burada yapıldığını göstermez*" dedi. Onun için biz, köprüye bağlı olmadan da savaşın yerini ispat etmeliydik. Vakıa 1530 tarihli bir Osmanlı arşiv belgesinde "*Vakf-ı Köprü der Karye-i Yenice*" şeklinde zikredilen bir köprü vardı.¹² Manuel'in Uluborlu'dan geçtiğini, imparator Firederik'in seferini veren Almanca kaynaklar çok açık vermişti ama çoğu kişi bu kaynağı göremedi; görenler de Kumdanlı ovasını gösterdi. Çünkü onlar da haklı olarak göldeki değişmeyi ve tarihî yolun Kemer Boğazı'ndan geçtiğini bilmiyorlardı. Onlar bu konuda mazur görülebilir ama bizim tarihî yolun Hoyran Gölü'nün kuzey sahilinden değil de Kemer Boğazı'ndan geçtiğini göstermemize rağmen ilim çevrelerinin bu konuya bigâne kalışını da anlamakta güçlük çekiyoruz.

7 Remsi, age, 1960, s. 81 ve 448

8 Osman Turan, age, 1988, s. 54; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi I*, 1983, s. 423-424; M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi*, Selçuklular Devri 1, 2013, s. 87

9 Ramazan Topraklı, *Yol ve Tarih*, 2012, s. 13, 129, 134, 138

10 Ahmet Cebeci-Ramazan Topraklı, *16. Asırda Hamid Sancağı*, 2018, s. 196

11 *Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Md. 438. Nu. MVAD I*, 1993, s. 64

12 Ramazan Topraklı, age, 2020, s. 112-115; Anna Komnena, *Alexiad*, 1996, s. 487; Pithe-kas yanındaki köprü; Niketas Honiyates, *Historia*, 1995, s. 36, Pithekas bir Peçenek adı, Pithekas (Bitik) Barla'dır. Anna'nın Pithekas'ı Eskişehir'den önce vermesi hatalıdır.

Çay'ın savaşın vuku bulduğu yer hakkındaki iddiası, Karamık Beli'ydi ki zaten bu onun doktora tezidir. Ancak o belden bir ordunun geçemeyeceği konusu hiç irdelenmemiştir. Çay, bana “Manuel’in Uluborlu’dan geçtiğini göster” diyerek konuyu faydalı bir mecraya taşıdı. O gün için Manuel’in Uluborlu’dan geçtiğine dair bir belge bulamadık, ama 2012 yılında Kelene (Kelainai)’nin Dinar’da değil, Kemer Boğazı’nda bulunduğunu fark ettik ve bu konuda *Yol ve Tarih* adlı bir kitap yayınladık. Manuel’in Uluborlu’dan geçtiğine dair bir kayıt bulamadık da Kemer Boğazı’na kadar geldiğini gösterdik. Ancak Çay, yine de ikna olmamış olacak ki 2017’de yapılan *Miryokefalon’un Yeri Çalıştayı*’nda Karamık Beli iddiasını tekrarladı.

Hâlbuki Çay’ın kaynakları arasında Manuel’in Uluborlu’dan geçtiğini gösteren Aykof’un 8. Türk Tarih Kongresi’nde sunduğu Almanca tebliğ vardı. Biz bu tebliği, 2018’de Hamideli Derneği üyesi Hüseyin Turan Bağçeci’ye tercüme ettirdik ve *Hamideli Tarih 05*’de yayınladık. Bu sayede Manuel’in Uluborlu’dan geçtiğine dair çok sağlam bir belge bulunduğunu da öğrenmiş olduk. Bu belge, Miryokefalon Savaşı’ndan 13 yıl sonraki Alman İmparator Firederik’in Haçlı seferi kaynaklarıydı. Buna ait *Historia de Expeditione*, *Historia Peregrinorum* ve *Epistola de Morte Fride-rici* olmak üzere üç kaynağı da tercüme ettirip yayınlamak yine bize nasip oldu.¹³ Bunlardan ilkinin UCD İmamoğlu İngilizce, ikinci ve üçüncüyü de Ü. Fafö Telatar Latince’den tercüme etti. İbn Hordazbih (820-912), el-İdrîsî (1100-1166), Taberî (839-923) ve Manuel’in mektubunu K. Y. Koprıman, Odon de Deuil ve Süryani Mihael’i Eriman Topbaş, Arundel’i Atabay Topbaş, Mihael F. Hendy’yi İbrahim Pür ve bazı Fransızca metinleri Yusuf Kurtoğlu tercüme etti. Bu sayede Odon, Honiyates ve Kinnamos’taki tercüme hatalarını görebildik.

Manuel’in, “*Türk topraklarına girer girmez savaş başladı*” beyanı ile savaşın Kelene’de yapıldığını gösteren, Honiyates’in, “*Manuel Kelene’ye yürüdü*” kaydını bir yana koysak bile, Türklerin **2 Mayıs** akşamı Firederik’e saldırdığı yerin, **Kayaagzı** olması, Haçlıların **3 Mayıs** günü geçmek istedikleri **yeri**, bir başka deyişle Manuel’in yenik düştüğü geçidi göstermez mi?

Bu sayede Manuel’in Uluborlu’dan geçtiğine dair çok sağlam bir belge bulunduğunu da öğrenmiş olduk. Bu belge Miryokefalon Savaşı’ndan 13 yıl sonraki Alman İmparator Firederik’in Haçlı seferi kaynaklarıydı.

13 Ramazan Topraklı, age, 2020, s. 80-90

1. Bölgedeki Tarihi Yollar

Bölgedeki tarihî yolların tespitinde dönemin kaynaklarını incelemek en sağlıklı yöntem olacaktır. Böylece Hoyran Gölü'nün kuzey sahilinden bir yol olup-olmadığına da açıklık getirilecektir. Şimdi, Roma kaynaklarından alınmış ve birer Roma yolu olan İbn Hordazbih (820-912) ve el-İdrîsî'nin (1100-1166) verdiği yolları görelim:

1.1.Çarşamba Çayı-Uluborlu (Ammûriye) Yolu: ¹⁴ (Har. 4, 6, R.8-9)

İbn Hordazbih yolu şöyle tarif eder: “Medinetü'l-Leben 8 mil, Ormanın başı 15 mil, el-Miskinin¹⁵ 16 mil, Ayn-ı Burgus (Eflâtun Pınarı) 12 mil, Nehrü'l-Ahsa (Fele pınarı) 18 mil, Rabaz-ı Konya (Manarga) 18 mil, el-Alemeyn (Kötürnek) 15 mil, İbr-u Mismane (Kemer Boğazı; kale) 20 mil, Vadiü'l-Cevz 12 mil, Ammûriye 12 mil”.

Aynı yolu el-İdrîsî, Ammûriye'den Medinetü'l-Endosbabe (Abidos-yane: Kemer Boğazı veya Miryokefalon bölge-sindeki Meltinis kalesi¹⁶) 24 mil, Hısnu'l-Meclis (Kötürnek) 20 mil, Rabaz-ı Konya 15 mil, Nehrü'l-Ahsa 18 mil, Hısnu'l-Şemeşki 28 mil, Medinetü'l-Leben 26 mil” şeklinde verir.¹⁷ Ve **Şemeşki**'den Konya'ya bir yol vardır der.¹⁸

1.2.Derbü's-Selâme-İstanbul Yolu:

Derbü's-Selâme'den İstanbul'a uzanan uygun yol güzergâhı şöyle seyretmektedir: Burgos (Ayn-ı Burgus), el-Ahsa (Nehrü'l-Ahsa), **Konya** (Rabaz-Konya), Zemari (Nemari: Pars) vadisi, Dakilyas veya Dakleya köyü, karye el-Burc, Melis Kumis, el-Alemeyn (Kötürnek), Karyat-ı Kutayya (Kütahya köyleri), Eylemi veya Belumin.¹⁹ Buradaki Kütahya köyleri, Arızlı (Gereme, Germe, Kedrea, Kidros), Geneli, Karamık vs köyledir.

1.3.El-Alemeyn-Ammûriye Yolu:²⁰

El-Alemeyn'den Nasr el-Akritî köyleri 15 mil, el-Basilyon Gölü başına (A. Kaşıkara) 10, el-Südd/ Sind (Şuhut-Çoru: Demirbel) 10, Senade kalesi 18, Maal 25, **Ammûriye ormanı** 30 mil'dir. **Ammûriye** ormanı el-Harab (Garib) köyleri 15 mil, Sagar-i Nehrü'l-Ammûriye (Ammûriye nehrinin aşağısı) 2 mil, el-Fah (Hısnu'l-Feth) 15 mil, Ormandaki Galami (Kalamos) 15 mil, Hısnu'l-Yahûd (Şuhut) 12 mil, Sindeburi (Santabaris, Afyonkarahisar) 18 mil ve İzmit Körfezi'ne kadar devam eder.²¹ **Bu yol** İdrîsî'de; Ammûriye Hısnu'l-Feth 30 mil, Hısnu'l-Yahûd 17 mil, Hısnu'l-Sindeburi 18 mil ve İbn Hordazbih'den biraz farklıdır. Hısnu'l-Feth ile Şuhut arası 17 değil, İbn Hordazbih gibi 27 mil olmalıdır.²² (Har. 5-6)

14 Ramazan Topraklı, *Hicrî 541/ 1146 Sütükuyusu Baskını ve Ammûriye*,2013, s.145

15 İbn Hordazbih'de Miskinin olarak geçen yer, el-İdrîsî'de Şemeşki zikredilir.

16 Burada muhkem bir kale vardır (İdrîsî, 2002: II, 809). İdrîsî'nin kaydı, kale metruk değilken olup, adı Meltinis veya Malatyalı'dır (Simbad). Kleisoura, Rumcada hem kilit işlevindeki dar dağ geçidini, hem de geçidi koruyan kaleyi anlatır (Akropolites, 2008: 113 açık. 37). M. Kahramanyol, Kleisoura için “taşlıktan geçen geçit veya derbent” yorumunu yapar ki, “Yenice Derbendi” belgesine uyar (Karaca, 2017: 103). Bu derbentin veya Toros dağı geçidinin bir diğer adı da Taurokomos'tur (Anna, 1996: 227 açık. 5 ve s. 228, 298).

17 Bir Roma mili, 1480 metre veya 1.48 km (1.48 bin metre) olup bin çift adımdır.

18 Ramazan Topraklı, age, 2013, s. 155

19 Ramazan Topraklı, age, 2013, s. 153

20 Ramazan Topraklı, age, 2013, s. 145

21 Ramazan Topraklı, age, 2013, s. 146-147

22 Ramazan Topraklı, age, 2013, s. 147

1.4. Ammûriye-İznik (Nikiyye) Yolu:²³

Bu yol güzergâhı 8 günlük bir mesafe tutar. Ammûriye'den Libadiye'ye 5 merhale ve İznik'ten el-Libadiye 3 merhale, 4 merhale de denir. Ammûriye (Uluborlu)'den Kidros, Kedrea veya Germe (Arızlı) 1, Maderi Nehri (Şuhut Kali Çayı ile Akarçay'dan hâsıl olan ırmak) 1, Kastora (Bayat) 1, Massisa (Bardakçı) 1, Libadiye (Eskişehir) 1, Batransia 1, Mastara nehri 1, İznik 1.

1.5. Ammûriye-Tarsus ve Bazendon-Germe Yolları: ²⁴

Ammûriye'den Kidres'e (426-395) 31 mil, Belumin (Polemon veya Hades) 27 mil, kale Nakuliye 29 mil, karye-i Patrik 15 mil, Atasin~Gattasin 20 mil, Cevza (Beyşehir-Yunuslar) 20 mil şeklinde devam eder.

İbn Hordazbih aynı yolu **Pozanti**'den **Germe**'ye doğru verir. (...) el-Cevz köyü, el-Gattasin, el-Batrik köyü, Nakuliye Çayırı, Denur~Denus; buradan **Deruliye**'ye bir yol vardır.²⁵ (Har. 4, 6)

1.6. Peutinger Tablosu'na Göre Sinnada, Eumeneia Apamea Kiboton (Kemer Apameası) ve Apameia (Apameya) Yolu: (Har. 8-9)

"Eumeneia XII ad Vicum XIII Apameia" ve "Dorileo-Fl. Sagar-Docymeo XXXII Synnada Asynnade V forbio mil. XXXVII Euforbio. Ab Euforbio. Ab amea mil XXXVI Apamea Ciboton"²⁶ şeklinde iki yol vardır. Tablodaki isimlerden Dorileo denilen yer Eskişehir, Fl. Sagar Sakarya Irmağı, Docymeo İscehisar ve Synnade ise Şuhut-Mahmutköy olup, bu isimler hakkında herkes hemfikirdir.

Eu (Eumeneia) adı üzerinde Şuhut-Oynan veya Oyniğan, ad Vicum Senirkent-Genceli yakını bir köy, Apamea **Ciboton** Kemer Boğazı'ndaki kent, **Apameia** ise Apamea Kiboton'un **4** veya **5** mil güneyinde ve Barla-Eye Burnu önlerinde bulunan bir kenttir. Bu iki yol araziye yerleştirildiğinde **Apameya** (Apameia) ile Apamea **Ciboton** (Kybotos, Kifotos)'un farklı iki yer olduğu görülür. Synnade ile Apamea Kiboton (**Kemer** Apameası) arasındaki mesafe; Oynan (Eumeneia) ve Bozdurmuş Beli üzerinden $(5 + 36 / 37) = 41/42$ mil. Synnada ile Eumeneia arası **20** mil, Oynan ile Apameia Kibotos arası $41/42 - 20 = 21/22$ mildir. Apamea Kiboton ile Apameia arası ise yaklaşık $(12 + 14 = 26 \text{ mil}) - 21/22 \text{ mil} = 5 / 4 \text{ mil}$ demektir.²⁷ (Har. 8-9)

23 Ramazan Topraklı, age, 2013, s. 151

24 Ramazan Topraklı, age, 2013, s. 152-153-154

25 Ramazan Topraklı, age, 2013, s. 152

26 W. M. Ramsay, *Historical Geography of Asia Minor*, 1890, s. 169

27 Sinnada-Eumeneia-Apamea Kibotos, *Apameia Haritası* (Har. 7)

Remsi (Ramsay), kendi görüşüne uymadığı için Peutinger Tablosunu saf dışı ederek Apameia'yı Dinar'a, Eume-
neia'yı da Işıklı'ya koyar. Hâlbuki Peutinger Tablosu bizi tasdik etmektedir. Zaten Miryokefalon Savaşı dolay-
ısıyla verilen Honiyates'in ifadesi Dinar'a uymaz. (bk. Kaynak tenkîdi)

Yukarıda görüldüğü gibi İbn Hordazbih, el-İdrîsî ve Peutinger birbirleriyle tam bir uyum içindedir. Buna göre
bölgemizdeki yollar:

1. Beyşehir, Eflâtun Pınarı (Ayn-ı Burgus), Fele Pınarı (Nehrü'l-Ahsa), Manarga (Rabaz-ı Konya), Kötürnek
(el-Alemeyn), Kemer Boğazı, Cevizli Dere, Uluborlu olup, bu yol Kral Yolu'dur (*via regia*).

2. Kötürnek, Hüyük, Celeptaş, A. Kaşıkara, Yoğurtçu Beli, Çoru, Sinnade, Karabel, Koca Sancar, Kral Yolu,
oradan Uluborlu Ormanı, Garip veya Garb köyü, Papa Çayı (Ad Vicum), Bozdurmuş Beli, Oynağan, Çobankaya
(Kalamos), Şuhut, Afyonkarahisar ve İzmit Körfezi'ne (Kibotos veya Taşköprü).

3. Uluborlu, Garip, Bozdurmuş Beli, Oyniğan, Arızlı, Geneli, Kara-mık Karacaören (Belumin: Polemon), Akşehir,
Doğanhisar, Derbent, Yunuslar, Bağrsak Dere Boğazı; Karaman, Pozantı ve Tarsus.

4. Uluborlu, Garip, Bozdurmuş Beli, Arızlı, Karamık Karacaören, Kırkgöz köprüsü, Bolvadin, Bayat, Seyitgazi,
Eskişehir ve İzmit Körfezi.

5. Apameia, Apameia Kibotos, Garip köyü civarı, Bozdurmuş Beli, Oyniğan, Şuhut ve Afyonkarahisar.

Burada Küçük Firikya'yı kuzeye bağlayan Bozdurmuş Beli ve Yoğurtçu-beli olmak üzere iki bel vardır. Bozdur-
muş Beli, İbn Hordazbih, el-İdrîsî ve Peutinger Tablosunda da verilmiş olup, Bizans Askerî Yolu'dur ve Senir-
kent Garip Köyü yakınında Kral Yolu'na bağlanır.

Görüldüğü gibi tarihte Hoyran Gölü'nün kuzey sahilinde hiçbir yol kaydedilmemiştir. Kral Yolu oradan geçsey-
di bir şekilde kaydedilirdi.

2.Yer Adları

Miryokefalon Savaşı'nın lokalizasyonunda yer adlarının tespiti son derece büyük bir önem arz eder. Zira tarihi
kaynaklarda ve topografik verilerde geçen yer adlarının eşleştirilmesi ve bunların örtüşmesi araştırmanın seyri
bakımından elzemdir. Bu itibarla **Maziye**, Yenice Sivrisi'nin güney-batısında; Yenice Sivrisi'nin eteğine 200-
300 metre uzaklıkta ve 1614 yılında deniz (göl) altında kalmış bir köydür. Bu köyle ilgili elimizde Osmanlı'dan
kalma birçok vesika vardır. Hâlen Mazı yani Maziye Bağları ve Mazı Yazısı diye iki mevki vardır. Maziye adı

Marsia adından gelmezdir.²⁸ Marsia adının zikredildiği Tekmorion kitabeleri Maziye köyünün yaklaşık 30 bm kuzeyinde ve Yalvaç Kumdanlı hududundadır. Marsyas Nehri, adını kaynağına yakın olan bu köyden alır. **Marsyas** Nehri, Yenice Sivrisi'nin güney-batı eteklerinden kaynar ve Çirişli Dağı'nın güney eteklerinden beslenir; yoluna devamlı Menderes'e karışır.

Kemer Boğazı bir arşiv belgesinde **Firigos** Boğazı zikredilir. Köprü ise Boğaz Köprüsü'dür. Boğazdaki bir mezarın adı Firigos, Barla altındaki bir mevkinin adı Firigoslar'dır. Bu isimler Küçük Firikya bölgesine işaret eder.²⁹ Boğazın diğer adları da Kibotos ve Zompi'dir. **Zompi**'deki köprü,³⁰ Zompos köprüsü,³¹ Kemer Bölgesi'ndeki köprü anlamındadır. (bk. Ek.1: Zompos, Kibotos). Simbad, Kemer Boğazı'ndaki yıkık kalenin adının Meltinis, yani Malatyalı (Battal Gâzi) kalesi olduğunu kaydeder ki bölgede 30 yıl gâza eden Battâl Gâzi'nin ordugâhı burada olmalıdır (bk. Simbad). Örkenez, yeni adı Bağkonak olan Sultan Dağlarının güney-batı eteğinde, Yalvaç'a bağlı bir kasaba-köydür. Bu köyün eski adının **Organas** olduğu söylenir. Strabon'da zikredilen **Orgas**, buradan doğan sudur.³²

Bu yer adları, bilhassa iki göl arasındaki **Menderes Nehri** ve ona karışan **Marsyas** ve **Orgas** ırmakları, **Kelene** (Kelainai) ve **Apameya** adlı şehirlerin **Dinar**'da değil, **Kemer Boğazı** ve boğazın yakınında olduğunu göstermektedir.³³ Apamea **Cibitos** (Kemer Apamea'sı) adı boşuna değildir (bk. Ek.1). Hâl böyleyken Kelene ve Apameia, Dinar'a yerleştirilemez. Marsyas Irmağı adını, kaynağı yakınındaki **Marsia** adlı yerleşimden aldığına göre, **Marsyas** ve **Apollon** adlı Yunan esatirinin aslı yoktur.

3. Söylenceler

Bölge tarihi çalışmalarında yazılı kaynakları destekler nitelikteki sözlü (şifahi) kaynaklar bazı bilinmezliklere ışık tutacak veriler sağlamaktadır. Bunların halk söylencelerine yansımaları da oldukça muallak bir sahada çalışılan ve adeta iğneyle kuyu kazmak durumunda olan araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Bu noktada bölge insanının hatıralarına güvenmek durumundayız. Kemer Damları sakini 1317'li Uurlu Osman (Bayır), “eskiden Kemer Boğazı'nda bir çayın olduğu, Hoyran Gölü'nün sularının bu çayla Eğirdir'e doğru aktığını” rivayet edermiş. Bedreli Rukiye Çakmakçı, “eskiden Barla ile Gelendost'un arasında çok verimli bir ova olduğunu ve bu yüzden adına Altınova denildiğini” babasından işitmiş. Aslında Altınova, Aşağıova veya alt ova anlamındadır. Ovanın kuzey veya Kemer Boğazı tarafı Yukarıova, Eğirdir Gölü tarafı ise Aşağıova veya Altınova'dır. (Har. 1, 2, 3, 6)

28 W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, 1960, s. 461; Marsia meçhul köy olarak gösterilir. Tekmorion kitabeleri, Maziye'nin 30 bm kuzeyi, Yalvaç-Kundanlı'dadır.

29 Süleyman Şükrü, *Seyahatü'l-Kübra*, Y. Haz. Hasan Mert, TTK, Ankara, 2013, s. 15, 33

30 Anna Komnena, *The Alexiad*, Çeviren: A. S. Daves, London, 1967, s. 283

31 Mikhael Attaleiates, (2008): *Tarih*, Çeviren: B. Umar, İstanbul, 2008, s. 151, 189

32 Örkenezli Ümmetlerin Mustafa, Örkenez'in eski adının Organas olduğunu söyledi. Rahmetli babam da Urganas veya Organas derdi. “Menderes'e önce Marsyas, daha sonra Orgas karışır” (Strabon, 2009: 83) ifadesine göre Kelene Kemer Boğazı civarındadır. Çünkü ırmak adını umumiyetle kaynağına yakın yerleşimden alır. Sultan Dağlarından doğan Örke-nez çayı (Orgas) 40-50 bm kat ettikten sonra Afşar hududunda Eğirdir Gölüne dökülür.

33 Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, 2009, s. 83; Ramazan Topraklı, *Yol ve Tarih*, 2012

1924 doğumlu Barlalı Hüseyin Erdoğan, Barla'nın önünde şimdi göl altında kalan Aynalı Çarşı adında minaresi olan bir şehir varmış dedi. Bir gün kayıkla giderlerken, bir yere geldiklerinde Pipi Mustafa'sı, Kayıkçı Abdullah'a, -Abdullah, Aynalı Çarşı, minareye dikkat et, demiş. Ona Pipi lâkabını sordum. Yaklaşık 1860 doğumlu Pipi Mustafa'sı pepe, yani kekeme imiş. Eğirdir Gölü hakkında çok rivayet var. *Büyük Seyahat, Isparta Tarihi* ve Eğirdir hakkında yazılmış eserlere bakılabilir. **Aynalı** veya Ainalı adı, bir adı da Limenopolis olan **Ainos**'dan gelir. Limenopolis adı zamanla Limen-kome, Melen-gözü, Limen, İlime ve İlama şeklinde değişime uğramıştır.

4. Kaynaklar ve Kaynak Tenkidi

Miryokefalon Savaşı'nın yer tespiti konusunda elimizde giriş kısmında adı zikredilen bazı kaynaklar bulunmakla birlikte, bunların birbiriyle mukayesi ve tenkidinin yapılması icap etmektedir. Bu bölümde ele alınan kaynaklar müellifin birincil kaynak olma durumuna göre (savaşa katılma ve ya muasır olma durumuna göre) sıralanmıştır.

4.1. İmparator Manuel'in (1118-1180) Mektubu:

Savaşın ardından İstanbul'a dönen İmparator Manuel, 1176 yılının Kasım ayında İngiltere kralı Henri Plantagenet'e bir mektup yazmıştır. Bu mektup, Prof. Dr. Kopruman tarafından tercüme edilmiştir.³⁴ Mektubun altta verdiğimiz bölümü savaşın hududun Türk tarafında yapıldığına işaret eder.

“Biz, Türklerin topraklarına girer girmez, aniden sayısız savaş naraları işitildi ve Türk birlikleri, her taraftan İmparator Hazretlerinin askerleri ile savaşmaya başladılar. Fakat bundan sonra İranlıların (Türklerin) *Sivri-si-mani* (*Cybrilcy-mani*)³⁵ diye isimlendirdikleri civardaki dar geçitlerin yakınına at sürdüğümüzde, (...) Yolun darlığı ve (geçidin) güçlükleri sebebiyle İmparator Hazretlerinin ordusu on millik bir hat boyunca uzanmıştı”.

Buna göre savaş, hududun Türk toprakları tarafında yapılmıştır. Roma ordusu, 10 mil uzunluğunda olup, hudduttan (Kemer Boğazı) itibaren Türk topraklarında 10 mil yürümüş ve savaş başlamıştır.

4.2. Ioannes Kinnamos'un (1143?-1185) Historiası:

Savaşa bizzat iştirak eden Kinnamos'un savaştan önce, hazırlık safhasında verdiği bilgilerin savaş yerinin tayininde yeri önemlidir. Manuel'in birçok seferine katılan Kinnamos, savaşın meydana geldiği bölgenin coğrafyası hakkında çok kıymetli bilgiler verir. Kanaatimce Kinnamos'un, olaylar hakkında verdiği tarihî bilgiler, umumiyetle doğru olmakla beraber, bilâhare kitap haline getirilirken, bazı dizgi hataları yapılmıştır.

³⁴ Ramazan Topraklı, 2020, s. 70-73

³⁵ Miryokefalon. Petersboroughlu Benedict "Cibrilcimani" der. Ralph de Diceto yerin ismini vermez. Kinnamos'ta Tzibrelitzemani geçen yer (Kinnamos, 2001: 41) ile Türklerin Sivri-simani dediği yer, Türkçe Semanî Sivrisi'dir. Miryokefalon bölgesindeki metruk kale ile Semanî (Semmani) Sivrisi veya Yenice Sivrisi arası 9 bm olup, Miryokefalon'daki köprü, Osmanlı arşiv belgelerinde Yeñice Köyü Köprüsü geçmektedir (Topraklı, 2020: 70-71).

Kinnamos, imparator Manuel'in üç binden fazla araba hazırladığını söyler ki bize göre bu sayıda büyük bir abartı vardır. İyimser bir tahminle Manuel'in ordusunda 1500 yüz araba ancak vardır. Çünkü 1500 arabanın uzunluğu bile 7-8 bm'yi bulur.

Kinnamos'u defalarca okuyarak, bu dizgi hatalarını fark ettik. Eserin Türkçe tercümesinde 1146 yılına ait olaylar arasında 1143 yılına ait bir olay yerleştirilmiştir; iki paragraf hariç, 49 ilâ 52'nci sayfalar arasındaki Mad. 9, Manuel'in babasının ölümü üzerine, İstanbul'a dönerken Menderes'in kaynaklarında geçen olaydır ve 1146 yılına kaydedilmiştir. Manuel'in topuğundan yaralandığı olay ise Konya öncesi Akşehir civarındaki bir olaydır. Yine başka bir hata, *Aşağı Firikya (Denizli civarı)*³⁶ şeklinde gösterilen yer, eserin aslında *Mikra Firikya* olup, bu yer bugünkü Denizli değil, Kemer Boğazı ve civarıdır.³⁷ **Esas konuya dönersek:**

“İmparator (Eskişehir'de) yeterli garnizon bıraktı. Oradan ayrıldı ve Rindakos yakınlarında ordugâh kurdu. (...) Kendisi ise birkaç adamla ovalardan geçip **Lampe**'ye doğru ilerledi ve **Menderes nehrinin doğduğu yere yakın bir yerdeki, zamanla çökmüş bir kaleyi (Subleon) tekrar inşa etti**”.³⁸

“Trakya'daki köylerden sayısız öküz alındı ve üç binden fazla araba vardı. İlkbahar gelince (1176) imparator Anadolu'ya geçti ve her zaman olduğu gibi birliklerini Rhyndakos'da topladı. (...) Böylece imparator **Laodikya ve Menderes nehri çevresindeki bölgelere yolculuk yaptı**. Niyeti bütün ordusunu Konya kuşatması için kullanmaktı”.³⁹ “Manuel, **Lampe**'ye doğru yürüdü ve **Menderes'in ağzındaki Suble**'yi tahkim etti”⁴⁰ ifadesini görünce çeviriden şüphelendik ve aslına bakma ihtiyacı duyduk: Suble, “Kinnamos'un Grekçe metninde Menderes'in **ağzı (ἐκβολάς)**, Lâtinçe metninde ise **kaynaklar (fontes)** şeklindedir”.⁴¹

Kinnamos, ağzı kaynağına yakın Menderes'i, Büyük Menderes'ten ayırmak için böyle yazmış ve “bize bir şifre bırakmış” olmalıydı. Bu kayıt, ağzı ile kaynağı arasında yaklaşık 548 bm olan Büyük Menderes'e uygun düşmez. Hem sonra “**Menderes Nehri çevresindeki bölgelere yolculuk yaptı**” kaydı, 548 bm uzunluğundaki Büyük Menderes için bir anlam taşımaz; ağzına mı, ortasına mı, kaynağına mı? Hoyran Gölü ile Eğirdir Gölü arasında, **ağzı kaynağına yakın** bir Menderes'siz Kinnamos yorumlanamaz.

Savaş, yolculuk yapılan yerde, yani Laodikya (Eğirdir) ve iki göl arasındaki Menderes yakınında olmuş demektir. Söz konusu Menderes'in kaynakları, Kemer Boğazı ve Kayaagzı yanındaki pınarlardır. Kopraman, Suble'nin yüksek (Sublim Port: Yüksek kapı) manasına olduğunu söyler.

Après que Dorylée eur été entierement rebâtie, ce Prence y laissa une garnison, se transporta à Rhyndace & de-là à

36 Yuannis Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historiası*, 2001, s. 49-52, 131

37 Yuannis Kinnamos, *Epitome Rerum Ab Ioanne et Alexio Comnenis*, 1836, s. 179

38 1174 yılı Alaşehir (Yalvaç) yakını ordugâh kurulan yer (Kinnamos, 2001: 207) Subleon.

39 Yuannis Kinnamos, age, 2001, s. 213-215

40 Josef Deguignes, *Büyük Türk Tarihi Cilt 4*, 1976, s. 1124

41 Yuannis Kinnamos, age, 1836, 298 (Grekçe'den terc. Doç. Dr. Hasan Akyol)

*Sublée, à l'embouchure du Méandre qu'il repassa, & reprit ensuite le chemin de sa capitale.*⁴² Tercüme, “Manuel, Eskişehir’i inşa edip, bir birlik yerleştirdi, oradan Rindakos’a gitti, oradan da Suble’ye (ve) Menderes’in döküldüğü yere geçti ve oradan Menderes’i tekrar geçerek yeniden başkentin yolunu tuttu” anlaşılmalıdır. Lampe Senirkent-İlegüp, **Subleon** Kemer Boğazı’nın batı yakası ve Garib yakınındadır. Bu metin hiçbir şekilde Büyük Menderes’e uygun düşmez, ama Hoyran ve Eğirdir gölleri arasındaki Menderes’e tıpatıp uyar. Zaten “Subleon’un Uluborlu’nun şarkında olduğunu” söylemek (Turan, 1998: 214), hududun ve **Marsyas** suyunun karıştığı **Menderes**’in kaynaklarının da **Uluborlu**’nun şarkında olduğunu kabul etmek demektir.

4.3. Honiyates’in (Nicetas Choniates, 1155-1217) Historia’sı:

Honiyates, savaşa iştirak etmemiş ve savaş hakkındaki malûmatı, savaşa katılanlardan almıştır; onun için bazı ifadeleri savaş alanına uymaz.

“Manuel şimdi, maktulleri görmekten kurtulmak için, başka bir yoldan dönmek arzusundaydı. Ama işte tam aksine bunu ona göstermek için, kılavuzlar onu geldiği yoldan geri götürdü (Honiyates, 1995: 131)”. Manuel bilâkis, yakınlarını görmek için savaşın bütün şiddetiyle yaşandığı geçitten dönmek istemiş, fakat geçit ceset dolu ve yürekler acısı olduğu için kılavuzlar onu, savaşın yapılmadığı, geldiği yoldan, yani Yenice Sivrisi’nin güneyinden götürmüşlerdi. Manuel savaşırken, tıkanan geçitten geçemediği için biraz geri gitmiş, Marsyas ırmağını geçerek açık alana çıkmış ve oradan ileri at sürmüştü, Yenice Sivrisi’nin güneyinden geçerek önden gidenlerin kurduğu ordugâha varmıştı. Honiyates coğrafyayı bilmediği için yanılmıştır.

Hakeza, su kaynaklarının pisletilmesi ve maktullerin cinsel organlarının kesilmesi de doğru değildir. Savaş alanında 9-10 kuyu vardır; savaş baskın hâlinde cereyan etmiş ve çok kısa sürmüştür. Bağnaz bir Hıristiyan olan Honiyates’in bazı ifadeleri yanlış; Marsyas ırmağı nasıl kirletilebilir?

Işıltan’ın, “Honaz’dan imparator, Lampis üzerinden Kelene’ye yürüdü. Marsyas suyunun karıştığı Menderes’in kaynakları buradadır (...). Bundan sonra imparator, Homa ve Miryokefalon’a geldi”⁴³ tercüme edilen metnin Lâtincesi, “(...) Lampin discedit, et Celænas ingreditur, (...). İnde Choma et Myriocephalum transit. (...)”⁴⁴ Burada yapılan tercümenin hatalı olduğu kanaatindeyiz. Şöyle ki: Lâtinçe metni, “Lampis’i yardı ve Kelene’ye girdi, (...). Bu yüzden Homa ve Miryokefalon’dan transit geçti” şeklinde birebir tercüme edebiliriz (Ü. Fafa Telatar, An Elementary Lâtin Diktionary, A Lâtin Dictionary). O zaman da, Miryokefalon’dan transit geçen imparatorun, “nereye gittiği” sorulur. Onun için tercüme, “Honaz’dan hareket eden imparator, Homa ve Miryokefalon’dan transit geçti (...) ve Lampis üzerinden Kelene’ye girdi veya Kelene’ye yürüdü, (...)” olmalıdır. Metnin hatalı tecümesi veya yanlış anlaşılmasından dolayı mesele, içinden çıkılmaz bir hâl almıştır.

42 Josef Deguignes, *Histoire Générale des Huns, des Turcs, des Mogols*, (Livre XI), 1756, s. 46 (Fransızca metnin tercümesi: GÜ. Fransızca hocası Yusuf Kurtoğlu)

43 Niketas Honiyates, *Historia*, 1995, s. 123

44 Niketas Honiyates, *Historia des Niketas, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, kitap 6, 1835, s. 231-232

Çay, “Niketas, Manuel’in harekâtını anlatırken ‘Miryokefalon istihkâmından’ önce onun **Kogni** adlı bir noktaya ulaştığını belirtir. **Kogni** adı verilen yerin neresi olduğu hususunda, savaşa ilgilenenler hiç üzerinde durmamışlardır. Hâlbuki Honiyates’in kaydı açıktır: ‘Sultan ona ikinci bir barış çağrısında bulundu ve isteğine uygun bir cevap alamadığından, imparator **Kogni**’ye geldiğinde Sultandağları eteklerinde pusu kurdu ki, buradan Miryokefalon’dan çıkan Romalılar geçeceklerdi’ der ve **Kogni**’yi Çay ilçesinin Karamık köyüne yerleştirir”.⁴⁵

Honiyates’in Mr. Cousin çevirisi:

*Le Sultan lui ayant demandé une seconde fois la paix, et n'en ayant point reçu d'autre réponse sinon qu'il satisferait à ses demandes lorsqu'il serait arrivé à Cogni, il dressa une embuscade dans le pays de Sybrize, par où le Romains devaient passer en partant de Myriocépale, C'est une longue vallée, bordée d'un côté par de hautes montagnes, et de l'autre par de profonds précipices;*⁴⁶ şeklinde Fransızca bir metindir.

Bu metni merhum Eriman Topbaş şu şekilde tercüme etmektedir: “Ondan ikinci defa barış talep eden ve ondan Konya’ya vardığında taleplerini karşılayacağını [söylemenin] dışında hiçbir cevap alamayan Sultan, Romalıların Miryokefale’den hareket ettikten sonra geçmek mecburiyetinde oldukları **Sybrize** ülkesinde pusu kurdu. [Zira] **Sybrize** bir yanı yüksek dağlar, diğer yanı **derin** uçurumlarla çevrili uzun bir vadidir.” (Şk. 1)

Abdülhalük Çay’ın tercümesi ile bu tercüme arasında farklılık vardır. Aslında metnin tercümesinde geçen **Kogni**, **Konya** olup, Konya’ya gelen biri de yoktu; Manuel, tabir caizse Sultan’a, Konya’ya geldiğimde görüşürüz diye gözdağı veriyordu. Honiyates’in Almanca tercümesini esas alan Işıltan’da, “Sultan yine boş durmadı ve yeniden müzakereye girişmek istedi. Ancak imparator büyük bir kibirle ona cevabını bizzat Konya’da bildireceğini belirtti. Sultan bir anlaşmaya varılmayacağını anlayıp, Roma ordusunun Miryokefalon’dan hareket ettikten sonra geçmesi gereken ve “Tzibritze geçiti” adını taşıyan yolun darlaştığı yeri işgal etti” (şeklinde). **Tzibritze geçiti** yüksek yamaçlarla çevrelenen uzun bir vadidir. Kuzeye doğru gittikçe dikliği azalır ve yayvan tepeler arasında geniş vadiler hâlini alır. **Güneye doğru ise vadi dikleşir ve sarplaşır**”⁴⁷ şeklinde geçmektedir. Biz, daha önce Miryokefalon Savaşı’nın yeri konusunda kullanılan eserlerin tercümelerinde hatalar olduğu kanaatindeyiz. Bu nedenle Abdülhalük Çay ve Işıltan’dan farklı olarak Honiyates’in ilgili bölümleri için tercüme önerimiz şu şekildedir:

“Die Tzybritzesperre ist eine lange Schlucht, von hohen Berghängen umsäumt. Nach Norden fällt sie allmählich immer weniger steil ab und weitert sich zu breiten Tälern zwischen flachen Hügeln. Nach Süden jedoch stürzt sie jäh und ganz zerklüftet ab”.⁴⁸ (Şk. 1-2)

“Tzybritze geçidi (**kilidi**), yüksek dağ yamaçları boyunca uzanan bir derbenttir. Kuzeye doğru gittikçe dikliği azalır ve düz tepelerin arasındaki geniş vadilere doğru açılarak yayılır. Güneye doğru ise **yarıklı kayalıklarla aniden alçalır**” (Terc.: H. T. Bağçeci) şeklindeydi. Aynı metnin Lâtincesi:

45 A. Çay, *Anadolu’nun Türkleş.. Dönüm Noktası*, 1984, s. 85-86; Honiyates, age, s.121

46 Niketas Honiyates, *Historie de Constantinople*, 1685, s. 121

47 Niketas Honiyates, age, 1995, s. 124

48 Niketas Honiyates, *Die Krone der Komnenen*, terc. F. Grabler, 1958, s. 225

Clisura Zybrize apellantur, per quae Romania Myriocephalo digressis transeundum erat, suas phalanges abdit, ut impetum in eos praetereuntes facerent est autem is locus oblonga convallis, verticibus montium assurgens, quae ad Septentrionem paulo declivior in colles, patentiores valles protenditur; ab altera vero parte altis rupium praecipitiis includitur.⁴⁹ Bu metnin Türkçesi şöyledir:

“Klisura Zybrize, yüksek dağların arasında geniş bir vadidir. Kuzeye doğru biraz daha az eğimlidir ve geniş vadilere doğru açılır. Diğer yanı, **dik uçurumlu kayalıklarla sonlanır**” (terc.: Ümit Fafo Telatar). (Şk. 1)

Işıltan'ın çevirisinde de bize göre hatalar vardı. Honiyates'e göre geçidin güneyi **sarp** ve **dik yüksel**miyor, bilâkis **sarp** ve **dik alçalıyordu**. Birçok tarihçi yıllardır dere tepe koşturan merhum Işıltan'a ait, “kuzeye doğru gittikçe dikliği azalan ve yayvan tepeler arasında geniş vadiler hâlini alan; güneye doğru ise dikleşen ve sarplaşan” şeklindeki yanlış çeviriyi esas aldı. Ne Hoyran Gölü ile Kumdanlı arasında, ne Düzbel - Değirmen Boğazı, ne Kûfi Boğazı ne Popa Boğazı ne de Bağırsakdere'de **güneyi ani olarak alçalan** bir geçit vardı; ne de zikredilen yerlerde “**suları coşkun çay** veya ırmak” vardı.⁵⁰

“Honyates, savaş yerinin, **Hermos** ve **Menderes** vadisi üzerindeki **yamaçların** bir yerinde, bir başka deyişle de Orta-Batı Firikya'da olabileceği varsayımında bulunur”.⁵¹ “Honyates, Manuel'in **geçidin sonu** ile **göl arasında** düzlüklerin **uzandığını** ima ettiğini söyler”.⁵² Bu yamaçlar, Çirişli Dağı'nın güney yamaçlarıdır ve Honiyates'in üstteki tasviriyle tam örtüşmektedir. (Şk. 1). Bu kayıt “Yenice Derbendi'ne” uygundur. Çünkü **geçidin sonu** veya **Sivrisi** (Tzybritzi) ile Eski Eğirdir Gölü yani **Pasköza Gölü**⁵³ arasında uzandığı ima edilen düzlükler, Hüseyin veya Battâl Gâzî Ovası yahut **Tzouka Nisterin** Ovası'ydı.⁵⁴

“Derebol, (XI, 23)'de belirtildiği gibi Türklerin elindedir. Menderes üzerinde ve Filâdelfiya (Yalvaç)'nın 50 bm güney-doğusunda (batısı) bulunan Derebol (Tripolis), Menderes ve Hermos vadileri arasındaki geçidi kontrol ediyordu”.⁵⁵ Derebol veya Barla, 10-11 bm mesafedeki Menderes ve Hermos vadileri arasındaki **Yenice Derbendi**'ni kontrol ediyordu.

49 Niketas Honiyates, age, 1835, s. 232-233

50 Niketas Honiyates, age, 1995, s. 124 ve 128

51 Mihail F. Hendi, “Anadolu-Miryokefalon ve Tzybritze (Sivrisi) Geçidi”, *Hamideli Tarih* 05, 2018, s. 61

52 Mihail F. Hendi, age, 2018, s. 61

53 M. Halil Yinanç, age, 2013, s. 260, 265; Corneten Fulcersis, *Recueil Des Histories-Des Croisades*, Cilt 3, 1844, s. 3, 336

54 Belâzurî, *Fethü'l-Büldan*, 2002, s. 244; Remsi, age, 1960, s. 117 (Teofanes, 439).

55 Georgies Pahimeris, age, 1999, s. 474 (açık. 37).

Honiyates, “kiral, Filemelion **yakınında** Sultanın oğulları ile çatıştı. (...) Kiral onları kolayca ezdi ve Akşehir’i zapt ederek ateşe verdi ⁴¹². Fakat kiral Ginklarion ⁴¹³ yakınında onlarla tekrar savaştı ve zafer elde etti” der, fakat yanılır.⁵⁶

Türkler, 2-3 Mayıs gecesi Hoyran Gölü ile Barla Dağı arasında Haçlılara **tekrar** saldırdı. Honiyates’in, “kiral **Ginglarion** yakınında onlarla tekrar savaştı ve zafer elde etti” dediği hadise budur. **Ginglarion** [kemer gibi yuvarlak olan **Yenice Sivrisi** üzerindeki kale: Şato Cingulaire], Kayaagzı’na 15 bm mesafede ve oradan çok rahat görülen **Tzibritzi** ile aynı yerdir. Kayaagzı’nın 2 bm şarkında ve bizim daha önce Miryokefalon kalesi sandığımız 947 rakımlı Karababa Tepe ⁵⁷ de Ginglarion olabilir. Ancak Karababa Türklerin tekrar saldırdığı yerin **yakınında** değil **yanındadır**; Honiyates **yakınında** dediği için Ginglarion denilen yer Tzibritzi olmalıdır.

Ginglarion (Chateau Cingulaire): *Historia des Nicetas*, 1835: 540; (van dieten, 1975) adlı tercüme “schildert dieselbe Kriegslist und nennt die Örtlichkeit” aynı yeri, “**Χατα το λεγομενον Γινγλαριον**” olarak adlandırır. Honiyates burayı Akşehir yakınında gösterir.⁵⁸ *Ginglarion (Chateau Cingulaire): Manuel’in mağlup düştüğü geçit: Traverse the pass where Manuel had been defeated;*⁵⁹ *Kemer gibi olan kale, Manuel’in mağlup düştüğü geçidi keser / denetler.* Terc. M. Kahramanyol. (Har. 9-10)

Köprü tarihte “sivri” (Yenice Sivrisi) ile anılır. İbn Hordazbih’in, “el-Alemeyn ile İbr-u Mismane arası 20 mil” dediği yer, köprüye denk gelir. İbr; **Sivri**’ye, Mismane **köprü**’ye karşılık gelmekte ve büyük ihtimal “sivri (kuşak anlamına **kemer**) köprüsü” gibi bir anlamı vardır. Arşiv belgesinde köprü, “Yenice Köyü Köprüsü” olarak, Yenice Sivrisi’nin eteğinde bulunan Yenice köyünün adıyla, Köprü ile Sivri arasındaki geçit ise “Yenice Derbendi” kaydedilmiştir. Şimdi aklımıza, “Kemer Boğazı” adlandırması, boğazdaki “kemer köprü” ile mi, yoksa “Ginglarion: Kemer gibi kale” ile mi ilgilidir, sorusu gelir. Kemer Boğazı adının “Kemer gibi kale” ile ilgili olduğu, “Kemer Kale Boğazı” adının, zamanla “Kemer Boğazı” şekline dönüşmüş olabileceği hususu kuvvetle muhtemeldir.

4.4.Süryani Mihail (1125-1199) Vekayinâmesi:

Süryani Mihail’de iki ordunun karşılaşma hikâyesi şöyle aktarılmaktadır:

56 I. Demirkent, Niketas Khoniates’in Historiası (1180-1195), 2006, s. 223-225: Demirkent, “412 numaralı açıklamada Akşehir’in 1 Mayıs günü ateşe verildiğini ve Albertus’un kaydından Akşehir’in 1101’de yakıldığını, ancak Ransimin’in böyle bir yangından bahsetmediğini” nakleder. 413 numaralı açıklamada, “Ginklarion (**Γινγλάριον**)’un yeri kesin bilinmiyor. 3 Mayıs’ta burada yapılan harpten sonra Türk halkı dağlara çekildi. Ramsay burasının Manuel’in 1176’da yenilgiye uğradığı geçit olduğunu yazar. Belke-Mersich, Bizans tarihlerine göre burasının Akşehir-Konya arasında, Haçlı yazarlarınca da Menderes kaynakları ile Uluborlu arasında gösterilir” der. Remsi doğrudur. Menderes’in kaynakları Kemer Boğazı’nda olduğuna göre Haçlı yazarları da doğru sayılır. Çünkü 27 Nisan sabahı Honaz yakınından yola çıkan Firederik, 29 Nisan akşamı Dinar ve Büyük Menderes’in kaynakları, 30 Nisan akşamı Eldere ve Çapalı, 1 Mayıs akşamı Uluborlu önleri ve Küçükkabaca, 2 Mayıs akşamı da Kaya-ağzı pınarlarına veya iki göl arasındaki Menders’in kaynakları geldi. 29 Nisanı 30 Nisana bağlayan gece Dinar’da Türkler, Haçlılara saldırdı, Firederik sahte bir yangın çıkartarak Türklerden üç yüz kadarını öldürtmüştü ki, Honiyates, bu hadiseyi hatalı olarak Akşehir’de göstermektedir.

57 Ramazan Topraklı, *Değişen Coğrafya ve Miryokefalon Savaşı*, 2010, s. 74

58 Remsi, age, 1960, s. 139 (açık. 3).

59 Remsi, age, 1960, s. 140 ve Remsi (W. M. Ramsay), age, 1890, s. 130

“İmparator, **beş gündüzlük** yürüyüş mesafesinde bulunan **Türk** yurtlarının ortalarına kadar büyük bir coşkuyla ilerledi. Bu yurtlarda tıpkı bir çekirge sürüsü gibi çok kalabalık bir şekilde yaşayan **Türkmenler**, imparatorun kendilerini kendi yurtlarından atmak için geldiğini görünce, 5 binlik, 10 binlik kümeler halinde toplanarak Greklere ait kampların dışında neyi ve kim buldularsa yaktılar, yıktılar ve öldürdüler.

Grekler **Konya'nın bir gündüzlük** yürüyüş kadar yakınına vardılar, vardıkları yer, Sultanın bulunduğu yere üç saatlik mesafedeydi; Grekler burada sıkışık dağların arasına girdiler, **bu dağlarda hiç su yoktu**; askerlerin, hayvanların yiyeceklerini, silahları, savaş makinelerini, odunlarını, hazineyi, kiliseleri, hacları ve her türden eşyalarını taşıyan **5** bin arabayı geride bıraktılar. İmparator ve askerlerinin kamptan, bu arabalardan uzaklaştıklarını gören **Türkmenler**, geride yaklaşık **50** bin kişilik güç oluşturarak kampın tamamını ele geçirdiler ve yağmaladılar”.⁶⁰ (Terc. Eriman Topbaş)

Bu noktada;

1-İmparator, beş gündüzlük yürüyüş mesafesinde bulunan Türk yurtlarının ortalarına kadar büyük bir coşkuyla ilerledi.

2-Grekler, Konya'nın bir gündüzlük yürüyüş kadar yakınına vardı-lar; şeklinde tercüme edilen iki cümle, farklı şekillerde anlaşılmaya müsait olup, kaynak metin bu bakımdan tenkîdi hak etmektedir.

Bazıları, **birinci cümleye** göre Roma ordusunu huduttan itibaren beş gün hep Türk topraklarında yürütür, **ikinci cümlede** geçen Konya'yı da bugünkü Konya şehri sanır. Hâlbuki imparatorun beş gündüzlük yürüyüşe başladığı yerin neresi olduğu diğer kaynaklara ve imparatorun yürüyüş güzergâhına bakarak tespit edilmelidir. Hakeza **Konya** denilen yerin de tespit edilmesi gerekir. Bunlar, yeri gelince açıklığa kavuşturulacaktır.

“**Alors** l'empereur s'avança impétueusement au milieu des pays des Turcs, **à** une distance de cinq journées de marche”⁶¹ şeklindeki metni:

M. Akif **Ceylan**, 2016-USAD'ın (5) inci sayısındaki makalesinde; “İmparator çok geçmeden **Türklerin arazisinde beş günlük yolculuk mesafesine hızlı bir şekilde ilerledi**” (1905: 371; 1869: 383/4) şeklinde tercüme eder ve Bizans ordusunun Türk topraklarında uzun bir mesafe kat ettiğini söyler. Adnan **Eskikurt** da aynı metni, 2017'de aynı derginin (6)'nci sayısındaki makalesinde: “İmparator çok geçmeden **Türklerin arazisinde beş günlük yolculuk mesafesine hızlı bir şekilde ilerledi**” (Süryanî Mihael, tome III, s. 371) diye aynı Ceylan gibi tercüme eder. Ve “*Süryani Mihael'in, Bizans Ordusu'nun Türk topraklarında beş gün yol aldığını söylediğini*” dile getirir. Bizim tercümemiz bu iki araştırmacıdan farklıdır. Biz aynı metni GÜ Fr. Hocaları Eriman Topbaş ve Yusuf Kurtoğlu'na ayrı ayrı tercüme ettirdik:

60 Süryani Mihail, *Kronik*, 1905 (Süryancadan Fransızcaya tercüme Chabot), s. 371

61 Süryani Mihail, *Kronik*, 1905 (Süryancadan Fransızcaya tercüme Chabot), s. 371

Topbaş: “İmparator, beş gündüzlük yürüyüş mesafesinde bulunan Türk yurtlarının ortalarına kadar büyük bir coşkuyla ilerledi.”

Kurtoğlu: “Bunun üzerine imparator, hışımla, yaya, beş günlük mesafedeki Türk topraklarının ortasına (kadar) ilerledi.”

Görüldüğü gibi Topbaş ve Kurtoğlu'nun tercümeleleri daha sarih ve kesinlikle Türk topraklarında beş gün yüründüğüne dair bir ifade yoktur.

4.5. Surlu (Tirli) Vilyam (Villiam of Tyre 1130-1186) Kroniği:

Miryokefalon Savaşıyla ilgili, Surlu Vilyam (William of Tyre)'a ait metni tercüme eden Prof. Dr. Ergin Ayan'ın ifadesiyle.⁶²

Willermus'un Almanca çevirisinde **başlıkta** Konya'da mağlup edilmesi şeklinde ifade edildiğinden, metnin içinde “burada” şeklinde **belirsiz** olarak **mekân** belirtilmiş. İngilizce tercümesi şöyle:

“Manuel,met with a serious disaster in Iconium = Manuel, Konya'da ciddi bir felâketle karşılaştı”. Fransızca, Almanca ve İngilizceye çevrilmiş bu eserin tek bir Latince nüshası var. Çevirilerinde bu şekillerde ifade olunuyor. 28. 12. 2018, Prof. Dr. Ergin Ayan, **Kaynak:** ²⁵⁹ William of Tyre, *Historia Rerum XXI.12: RHC*, Occ. 1.2, s. 1024.

Michael, F. Hendy, 1985: “Appendix II: Anatolia-Myriocephalum and The Pass Tzybritze”, *Studies In The Byzantine Monetary Economy*, C 300-1450, p. 146-154) adı altında, Surlu Vilyam'ı değerlendirmiştir: “Tirli Vilyam, hassas birtakım delillerden hareketle felâketin Konya civarında vukû bulduğu ve bu yerin Firiky'a'nın herhangi bir yerinde olamayacağı kanaatindedir” (terc.: M. Kahramanyol, 28.12.2018). Tirli Vilyam'ın aslında Konya ve Firiky'a isimleri geçmediğine göre Hendi'nin yorumuna itibar edilemez. Konya adı, daha sonra Almanca tercümede eklenmiştir.

62 “XII. Aynı tarihlerde, neredeyse tüm dünyaya cömertliğini hissettiren Konstantinopolis İmparatoru Manuel, inanılmaz derecede büyük ordusuyla birlikte, büyük bir şevkle Hıristiyanlığın gücünü arttırmak isterken, Türkler ve onların lideri kâfir Konya sultanı tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı. Ayrıca burada pek çok akrabalara ve saygın adamları öldüler. Bunların arasında cesurca savaşırken çok sayıda yara alan ve imparatorun kardeşinin oğlu olan Protosebastus Johannes de bulunuyordu. O, büyük bir cömertlikle kızı Maria'yı Amalrich ile evlendirmişti. İmparator ordusunun çoğunu yeniden topladı ve kişisel olarak yaralanmadan ama talihsizliğinden dolayı büyük sıkıntı çekerek ülkesine geri döndü. Ancak bu yenilgiye, düşmanın gücünden ziyade komutanlarının dikkatsizliğinin neden olduğu söylenir. Ordunun, miktarı ve ölçüsü bir hayli kabarık olan sayısız ağırlıkları ile birlikte rahatlıkla ilerleyebileceği geniş ve açık yollar bulunduğu halde, bilinçsizce kendilerini düşmana saldıramayacakları veya direnemeyecekleri, daha önceden işgal edilmiş tehlikeli darboğazlara soktu. O günden itibaren, bu felâketin imparatorun hafızasında çok derin izler bıraktığı ve onu çok özel kılan mutad neşesini tamamen yitirdiği söylendi. Adamlarına eski muhabbeti gösteremedi ve ölümüne kadar eski sağlığını muhafaza edemedi. Hafızasında tekrar tekrar yaşadığı geçmişteki talihsizlik, eskiden sahip olduğu bütün sükûnetini ondan aldı” (Prof. Dr. Ergin Ayan).

Tirli veya Surlu Vilyam'ın savaşıla ilgili bilgileri, İstanbul'u ziyaret ettiği bir sırada İstanbul'da bulunan kişilerden aldığı söylenir. Onun, “*rahatlıkla ilerleyebileceği geniş ve açık yollar bulunduğu halde, bilinçsizce...*” ifadesi yanlıştır. Çünkü Manuel'in yürüdüğü yol, **onun hep kullandığı Via Rregia**, yani Kral Yolu'dur (bk. Mad. **6.3 Epistola de Morte Friderici**).

4.6. Firederik Barbarossa'nın Sefer Kaynağı (Mayıs 1190):

Firederik'i veren *Historia de Expeditione*, *Historia Peregrinorum* ve *Epistola de Morte Firederik* gibi üç kaynak Miryokefalon Savaşı hakkında çok kıymetli bilgiler verir. Diğer bütün kaynaklar yok olsa bile sadece bu kaynağa göre savaşın yeri tayin edilebilir. Esasen bu kaynaklar Tomaşek, Remsi ve Osman Turan tatabından bilindiği ve kullandığı halde birçok tarihçi ve araştırmacı bunları göz ardı etmiştir. Birincisini henüz 2010'da A. G. Laud İngilizceye çevirmiş, diğer iki kaynağı da biz, bin bir zahmetle bu yıl, Ümit Fafo Telatar'a Lâtincesinden tercüme ettirip yayınladık.

4.6.1. Historia de Expeditione, İngilizceden terc.: UCD. İmamoğlu

O gece göl kıyısında ne bitki ne çimenlik ne de ağaç buldular. **29 Nisan**'da mezkûr Türkler ordugâha geldiklerinde imparator ani bir saldırı gerçekleştirip yaklaşık üç yüzünü öldürdüler. Akabinde, kalan düşmanlar, dağlardan kendilerini tarassut ederken, **Sozopolis**'e doğru çok zor bir güzergâhı takip ettiler. **2 Mayıs**'ta, İsa'nın Haçının düşmanlarından üç yüzünü daha [öldürdüler]. **3 Mayıs'ta otuz binden fazla Türk, bizimkilerin** [3 Mayıs'ta] **gececek olduğu epey dar bir geçitte toplandı** –burası Rum İmparator Manuel'in mağlup olduğu ve kuvvetli ordusunun dağıtıldığı yerd. - Niyetleri aynı şekilde bizimkileri de kılıçtan geçirmektir.⁶³ (Har. 6, 9-10)

4.6.2. Historia Peregrinorum, terc.: Ümit Fafo Telatar (Prof. Dr.)

Ordu, zaferinden sonra Sosopolis (Uluborlu) yakınlarına ulaştı. Çok sayıda Türk **yeniden** savaşmak için geldiler. (Bu yüzden) bizimkiler de **sıradağlar** ve (belirli bir) **göl arasından geçeceklerdi**.⁶⁴ (...) Hıristiyan ordusunun başarılı kumandanı yolları bilmiyordu. Bir Türk esir alındı.

(...) Türk şöyle dedi: Bilmiş olarsınız ki sağ taraftaki yola girerseniz, sizin için ölüm ve mahvolma kaçınılmazdır. Çünkü bu yol sizi çorak, susuz ve yolu olmayan topraklara götürür.⁶⁵ Orada, çok açık olan geçitte binlerce Türk sizi bekliyor.⁶⁶ Eğer sağlıklı bir karar vermek isterseniz, benim kılavuzluğumda **sol tarafa** yönelmelisiniz. Bu

63 Ramazan Topraklı, age, 2020, s. 82

64 Haçlı heyetinin, henüz gölü geçmeden soldaki yola (Bozdurmuş Beli) girdiği anlaşılıyor.

65 “Bu yol sizi çorak, susuz ve yolu olmayan topraklara götürür” ifadesi doğru olamaz. Çünkü sağdaki yol, Epistola'da kaydedildiği gibi “Manuel'in hep kullandığı via regia”dır. Ya kaynak kişi, esir Türk'ün ifadesini yanlış anlamış veya Kral Yolu, esir Türk tarafından bir maksada mebni kötü gösterilmek istenmiştir. Bu metinde “zor fakat güvenilir” tarif edilen sol taraftaki yol, Epistola'da “çok uzun, çorak ve tümüyle dağlık” tarif edilmiştir.

66 “Çok açık olan geçitte” ifadesini, “çok bilinen geçitte” anlıyoruz. Yenice Sivrisi, etraftan rahatça görülür ve herkesçe bilinir. Remsi geçidi, “Ginglarion (Chateau Cingulaire) kaydeder. “Kemer-kuşak gibi kale (Şato Cingulaire); Manuel'in mağlup düştüğü geçidi korur.” Bir koni gibi

yol zor fakat güvenlidir. Bu gece sizi Türk bölgesine ulaştırırım. Bereketli topraklar üzerinden, şehirlerden şehirlere, dümdüz yollardan, ta İconium (Konya)'a kadar gidersiniz.⁶⁷

4.6.3. Epistola de Morte Firederik, terc.: Ümit Fafo Telatar (Prof. Dr.)

Ardından (29 Nisan) pazar günü (akşamı) Büyük Menderes Irmağı'nın kaynağı olan yere (Dinar) ulaştık. Bizim yanımızda (...) imparatorun (Sultanın) habercilerinin ve oğullarının bulunmasına rağmen, Türklerden çok kalabalık bir ordu ile karşılaştık. Hayırlı günün (Pazartesi) şafak vakti, yalvaranların ilk günü (**30 Nisan**'da) (...) onları kılıçtan geçirdik. Büyük katliamdan (30 Nisan'dan) sonra (**1 Mayıs**) aynı gün dağlar arasında, dar geçitlerden (geçerek **1 Mayıs** akşamı) **Uluborlu**'ya geldik. Oradaki dar geçitte (**2 Mayıs**'ta Kayaagzı'nda) çok sayıda Türk'ü öldürdük⁶⁸. Manuel'in hep kullandığı **Via Regia**'dan **ayrıldık**. Konya'ya ulaşmak için **sol** taraftaki **yola girdik**⁶⁹. (3 Mayıs) **Perşembe** günü dağların tepelerinden bir geçit yolu bularak, (...) Akşehir'in düzlüklerine (Oynan/Oynığan ovası) varmayı hesapladığımız günde (aynı gün, yani 3 Mayıs'ta) indik.⁷⁰

4.7. Ermeni Simbad (1208-1276) Vekayinâmesi:

ՌԵՆ
Ի իստարեցաւ արեգակն, և եղև տիեզեր, և երևեցան աստեղք :
(Յայսմ ամի Իսլիմ Մարմնն սու լուսնն Իկոնիսն խանդարեաց զԼԷՆ՝ Սանիսն զՏունաց
Բազաւոր, Իկոնիսն աստի աս երևալ բերդին որ կոչի Սելիսիսն. և կալ եկեղ. զարևեաց
զայն սիրոյ Տաստասեաց ընդ նա :

625 (6 février 1176 — 4 février 1177).

Il y eut une éclipse de soleil; le ciel se voila de ténèbres, et les étoiles brillèrent.

Cette même année, Kilidj-Arslan, sulthan d'Iconium, mit en déroute Manuel, empereur des Grecs. devant Meldinis, forteresse située non loin d'Iconium, et aujourd'hui ruinée; après l'avoir prise, il l'abandonna. Puis il fit un nouveau traité d'alliance avec l'empereur.

Simbad, “Konya Sultanı Kılıç Arslan, **Konya**'ya uzak olmayan bir yerde, bugün yıkık ve terk edilmiş olan **Meldinis** kalesinin önünde Bizans İmparatoru Manuel'i hezimete uğrattı”.⁷¹ “Üçüncü satır, sekizinci sözcük **Meldinis** Մելիսիսիս yazıyor. İkonı (Konya) önündeki / öncesindeki **harabe** kale ki adı **Meltinis**'tir”. “Modern Batı Ermenicesi telâffuzunda Meldinis fakat aslı Meltinis'tir. Eski Ermenice ve hâlen Doğu Ermenicesinde böyle

olan Yenice Sivrisi'nin üzerinde bir kale vardır. Cingulaire, muhtemelen 9 bm'lik geçidin sonundaki Yenice Sivrisi'ni anlatır. “Her yanı dik bayırlı olan Kelene Hisarı” (Arrianos, 1945: 66) Yenice Sivrisi'dir. Ebû'l-Ferec'in Bet-Toman dediği yer dahi Yenice Sivrisi'dir. Bu geçidin “Yenice Derbendi” (Karaca, 2017: 103), “Tzyvritzi Klisura” (Remsi, 1897: 346-347) ve “Taurokomos” (Anna, 1996: 227 açık. 5, 228, 298) gibi adları var. Kemer Boğazı'nın “kemer” adıyla, Cingulaire adının bir ilgisi olabilir.

67 Ramazan Topraklı, age, 2020, s. 84-85

68 2 Mayıs 1190

69 3 Mayıs 1190

70 Ramazan Topraklı, age, 2020, s. 88

71 M. Akif Ceylan, “Coğrafi Perspektif'ten Miryokefalon Savaşı'nın Yeri: Konya Bağirsak Boğazı”, 2016, s. 69-94 (73)

okunur. Aslına bakarsanız **Malatyalı** demek” (S. Nişanyan, 15.01.2020).

Konya denilen yer, Yalvaç-Manarga, yani Rabaz-ı Konya’dır. İki göl arasındaki ırmak, Kemer Boğazı veya Miryokefalon bölgesinden geçerek, eski Eğirdir Gölü’ne dökülür. Bu ırmağı İbn Sa’id (öl. 1286), “Buraya büyük, derin bir nehir dökülür, bu nehrin Battal Nehri diye mâruf olduğu söylenir. Bu Battal’ın Emeviler zamanında Rum’a gazâlar yaptığı söylenir. Bu Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında sınırdır” şeklinde verir.⁷²

Miryokefalon, Menderes’in kaynaklarının bulunduğu yer anlamına Kemer Boğazı’dır. *İbn Sa’id* ile **Simbad** çağdaştır. Simbad, Honiyates’in zikrettiği Miryokefalon’daki harabe kaleyi, kıyısındaki nehrin adı, el-Battal ile kaydetmiştir. Battal Gâzî, Malatyalı (Meltinis) bilinir. Simbad, iki Battal’ı karıştırmaktadır, çünkü aradan 440 yıl geçmiştir.

4.8. Ebû’l-Ferec (1225-1286) Vekayinâmesi:

Ebû’l-Ferec’e göre: “Yunanlıların 1407 yılında, Manuel hareket ederek Türklerin **hududu** üzerine iki şehir kurdu”.⁷³ “Kıral büyük bir ordu toplayarak **Türk hududuna yürüdü**. Türkler, Bet-Toman’ın **derin geçitlerine** dalarak, Rumların karargâhını yağmalayıp yaktılar, dağ tepelerinden kayaları, Rumların üzerine yuvarlayıp, Rumlar ile atları arasında karışıklık çıkardılar”.⁷⁴ Bet-Toman hakkında Nişanyan şöyle der: “**Bet-Toman** kitabın aslında **Bêth Thomâ**, Thomas yurdu veya Thomas yeri demektir. “*Derin boğazları olan dağlık bir yer*” olduğu anlaşılıyor. Akla şöyle bir ihtimal gelmektedir: Aziz bir kişi adı olan Thomas Süryanicede “ikiz” demektir; acaba burada Yunanca Didyma veya Didymai (yani “ikiz”, “ikizler”) sözcüğünün çevirisi olabilir mi? Bu sadece bir ihtimaldir. Bütün Frenk dillerinde kişi adı olan Thomas, İsa’nın havarilerinden birinin künyesidir. İncil’de bu kişinin ikiz olduğu belirtilir. Ekte s. 352’nin görüntüsü vardır” (Sevan Nişanyan 18 Mart 2018).

“Sahil yanında Pahimeris’e nazaran **iki tepe kalesi** manasına eskiden **Didymion** denilen bir kale vardı”.⁷⁵ “Dindimos dağı Cyzicos’un tam üzerinde idi (Zosimus II 31, s.97)”.⁷⁶ “Hermos nehrinin nebean ettiği dağ ile Kyzikos’un üzerinde olduğu söylenen Dindimos dağı”, ikisi aynı yerdir.⁷⁷ Nişanyan ve Remsi’nin açıklamalarından **Bet-Toman** (Bêth Thomâ) denilen yerin, savaş alanındaki 1186 rakımlı Küçük Sivri (Keçi Sivrisi) ile 1303 rakımlı Büyük Sivri’den meydana gelen **Yenice Sivrisi**, yani **Tzybritze** olduğu anlaşılmaktadır. Yenice Sivrisi, Dindymos adındaki Çirişli Dağı’nın bir parçasıdır. Asya Eyâletinin batı hududu Murat Dağı değil, Hoyran Gölü’nün doğu sahilindeki Gazir, Signia, Sigriane, İbidos, Abidos, Rhomaide, Remadi, Bozdağ ve Dindymos gibi birçok adı olan Çirişli Dağı’dır. Remadi, Arapça kül rengidir; Türkçe karşılığı Bozdağ’dır. “**Dindymos**, Anadolu “**temi**”nin hududunu teşkil ederdi”.⁷⁸ “Cyzicos’la Rhyndakos’un ağzı arasındaki araziye Sigriane denirdi. Bazı

72 Pol Vittek (Paul Wittek), *Menteşe Beyliği*, 1999, s. 2

73 Gregory Ebû’l-Ferec, *Abû’l-Farac Tarihi*, Cilt II, 1950, s. 421

74 Gregory Ebû’l-Ferec, age, s. 422

75 V. M. Remsi, age, 1960, s. 119 ve açık. 2

76 V. M. Remsi, age, 1960, s. 175

77 V. M. Remsi, age, 1960, s. 249 ve açık. 1

78 V. M. Remsi, age, 1960, s. 164

yerlerde tepeler ta sahile kadar uzanırlardı; Sigriane'nin doğu sınırını teşkil ettiği söylenen Megalos Potamos (Büyük Nehir) Rhyndakos değil, Marsyas, Bigadiç veya Aisepos idi".⁷⁹ "Latinler, Kenkhreai ile Lampsakos'dan Pegai'ye yürüdüklerinde, Kizikos yanındaki **Keramides** kalesini zaptetmişlerdi".⁸⁰ **Sigriane** Çirişli dağı, Keramides ise Yenice Sivrisi üzerindeki Şato Cingulaire veya Kelene Hisarı olmalıydı.

Remsi, "Hellespontus Vilâyeti benim için tamamiyle meçhuldür" der.⁸¹ Remsi'nin, s. 165'de *Hellespontun Şehir ve Piskoposlukları* başlığı altında verdiği malûmat, Çanakkale-Hellespont olmayıp, Eğirdir ve Hoyran Gölleri civarındaki Firikyia Hellespontia'dır. Remsi'nin, s. 165-178 arasında verdiği Cyzikos, Troas, Baris, Poimanenon, Hieria, Artake, Lampsakos, Dindimos Dağı, Lentiana, Kiminas, Kotoiraikia, Hadianoutherai, Akhyraous gibi daha birçok isim Kemer Boğazı civarındadır. Remsi, Firikyia Hellespontia'da bulunan bütün isimleri Balikesir-Çanakkale civarına kaydirmiştir.

Kizikos veya Cyzikos denilen yer Gelendost-Afşar veya yakını bir yer olup Miryokefalon savaş alanına 2-3 km mesafededir. Menderes ve Hermos gibi daha birçok adla anılan nehrin kaynakları, Kemer Boğazı veya Miryokefalon'dadır. **Pegai** ismindeki liman, **Sigriane**'nin doğusunda idi. Pegai ile Marsia'nın aynı olduğunu, Yenice Sivrisi'nin güney-batı eteklerinden doğan Bigadiç ile Marsyas Nehri'nin aynı oluşundan anlıyoruz.

Athanasius, Philastorgius ve Aziz Teofanes gibi tarihçilerin Kemer Boğazı, Zozimus'un Uluborlu'da yaşıyor olmaları, yöreye ait verilen bilgilerin sağlam olduğunu gösterir. Uluborlu kazasına tâbi **Dizdâr-yeri** namı diğer Çatak-oğlu ve **Firigos** (Firenkeş) mezarı⁸² Kemer Boğazı'nda, Afşar kz. Maziye (Marsia) karyesine tâbi **Firigos Boğazı** Kemer Boğazı'dır.⁸³

Özetle bize göre Bet-Toman, Didymos karşılığı olup bu yer **Yenice Sivrisi**'dir. Kyzikos, **Sigriane**, **Kelene** ile aynı olduğu söylenen **Signia**⁸⁴ gibi yukarıda zikredilen bütün isimler, Kemer Boğazı veya **Firigos Boğazı** civarı olup, **Firikya Hellespontia** bölgesinde bulunmaktadırlar.

5. Diğer Görüşler

5.1. Tomaşek (Wilhelm Tomaschek, 1841-1901):

Remsi 1890'da yayınladığı eserinde Miryokefalon Savaşı'nın Homa-Düzbel'den Kızılören'e inen Değirmen Boğazı'nda yapıldığını iddia etmiştir.⁸⁵ Tomaşek ise, Remsi'ye itirazla söz konusu savaşın Kumdanlı ovası ile Ge-

79 V. M. Remsi, age, 1960, s. 176

80 V. M. Remsi, age, 1960, s. 176

81 V. M. Remsi, age, 1960, s. 165, 175-176

82 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 438 Nu. MVAD I, 1993, s. 63-64, 273

83 Ahmet Cebeci-Ramazan Topraklı, 16. Asırda Hamid Sancağı, 2018, s. 196

84 FVJ Arundel, A Visit to the Seven Churches of Asia; 1828, s. 113-114

85 V.M. Remsi, age, 1960, s. 147

neli ovası arasında bulunan Sultandağı geçitlerinde yapıldığını iddia etmiştir.

5.2. Remsi (W. M. Ramsay, 1852-1939)

Savaşın yeri konusunda önce Düzbel-Değirmen Boğazı'nı iddia eden Remsi, aynı kitabta Barbarossa'nın seferini, "Nisan **27** Laodikya, Mayıs **1** Menderes'in fıskırdığı yer ve harp, Mayıs **2** Sozopolis, Mayıs 3 **Ginglarion** (Chateau Cingulaire); Manuel'in mağlup düştüğü geçit" şeklinde verir.⁸⁶ Buna rağmen onun Düzbel-Değirmen Boğazı'nı iddia etmesini anlamak zordur. Çünkü Uluborlu'dan bir gün sonra varılan yer, Hoyran Gölü'nün batı sahili olup, bu yer, Honiyates'in vadi tasvirine uygun değildir. Tomaşek'in itirazı üzerine Hoyran Gölü ile Kumdanlı arasını göstermiştir, ama burada da Honiyates'in tasvirine uygun bir vadi yoktur.

5.3. Ostrogorski (Georg Ostrogorsky 1902-1976):

Ostrogorski belirli bir yeri tarif etmez, "**Firikya dağ geçitlerinde**, Miryokefalon yanında, imparator 17 Eylül 1176'da müthiş bir felâkete uğradı" der.⁸⁷

5.4.A. Hilmi (Filibeli Şehbenderzâde, 1865-1914):

A. Hilmi, 1911'de yazdığı eserde harbin Eğirdir'in kuzeyinde yapıldığını söyler.⁸⁸

5.5. Osman Turan (1914-1978):

Turan, savaş yeri olarak Remsi'nin işaret etmiş olduğu Hoyran Gölü ile Kumdanlı arasını gösterir. O, "*Bizans, Denizli'den çıkarak Menderes yukarılarında Homa ve oradan da Miryokefalon denilen dar ve sarp bir vâdiye girdi ve Sybrize denilen çıkış yerinde sultanın kurduğu **pusuya** düştü*" der.⁸⁹ O, bir yandan "*Subleon kalesi, Uluborlu'nun şarkındadır*" der, bir yandan da 31 numaralı açıklamada *Homa (Siblia)* der.⁹⁰ Hâlbuki Siblia ile Subleon aynı olup, Uluborlu'nun şarkındadır.

Savaş yeri ortaya çıkınca *Sybrize*'nin geçidin çıkış yerinde olduğu görüldü. Turan, *Sybrize* veya *Tzybritze*'nin geçidin çıkış yerinde olduğunu nasıl bildi bilmeyiz. Coğrafyayı görmeden *Sybrize*'nin geçidin çıkışında olduğu söylemek kolay değildir. Diğer mühim bir husus da civrici, Çivril ve çivrilçime-ni ile ilişkilendirilen kelimeyi *Sybrize* (*Sivrize*) yazmasıydı. Biz de ondan esinlenmiş ve Tz (= S) ise *Tzivritze* kelimesindeki ikinci (tz) de (s) olmalı düşüncesiyle Türk dilindeki "**Sivrisi**" kelimesine ulaştık.

86 V.M. Remsi, age, 1960, s. 139-140

87 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 1995, s. 361

88 Şehberzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi*, 1974, s. 419

89 Turan, 1998, s. 208. Açık. 31: W. Ramsay, Miryokefalon mevkiini Homa (Siblia)'nın şarkı, bugünkü (Homa) Düzbel civarında sanmışken Tomaşek'i haklı bularak buranın daha şarkta, Hoyran Gölü ile Kumdanlı (Gondani) arasında dar bir geçit olarak gösterir. Ki, III. Haçlı seferinde imparator F. Barbaros bu geçide girmekten kaçınıp, gölün daha şimalinden geçmişti (W. Ramsay, Phrygia, 224, 347). Binaenaleyh muharebe yeri sanıldığının aksine Düzbel'den daha ileride ve o zaman Türklere ait topraklar içinde ve Kumdanlı'da idi.

90 Osman Turan, age, 1998, s. 214

5.6. Yılmaz Öztuna (1930-2012):

Öztuna, “Bizans ordusunda Macar, İtalyan, Fransız, Sırp ve Türk (Peçenek) birlikleri de vardı. İki büyük ordu **Eğirdir Gölü’nün az kuzeyinde** karşı karşıya geldi. Muharebe **Türkiye sınırları içinde** cereyan etti”⁹¹ der. “Miryokefalon, Eğirdir Gölü’nün az kuzeyindedir. Tam yeri hakkında şahsım (Ramazan Topraklı) bir kitap yayınladı: *M. Savaşı*, Ankara 2010”.⁹² Kaynaklara istinat eden Öztuna, “Eğirdir Gölü’nün az kuzeyi” diyerek, savaş yerine tam isabet eder.

5.7. Aykof (Ekkehard Eickhoff, 1927-2019):

Aykof, 1976 yılındaki 8. Türk Tarih Kongresi’nde sunduğu Almanca tebliğde Kumdanlı yanındaki Kırkbaş’ı iddia etti. Kırk-**baş** ile Miryo-**kefalon** aynı mânâdadır der. Aykof, imparator Firederik’in sefer kaynaklarındaki Miryokefalon’la ilgili kısma geniş yer vermiştir.

5.8. Hendi (Michael F. Hendy, 1942-2008):

Hendi 1985’de, “Anatolia-Myriocephalum and The Pass Tzybritze”, p. 146-154) başlığıyla savaş yerini araştırır. O, “*Honiyates’ten, savaş yerinin, **Hermos** ve **Menderes** vadisi üzerindeki **yamaçların** bir yerinde, bir başka deyişle de Orta-Batı Firik-ya’da olabileceği varsayımında bulunduğunu ve Manuel’in, geçidin sonu ile göl arasında düzlükler uzandığını ima ettiğini*” aktarır.⁹³

Hendi, Kelene’yi Dinar’da sandığı için Manuel’i Acı Göl yanından Dinar’a, oradan Homa’ya götürür ve geri Dinar’a getirir. Bu yüzden de savaş yerini bulmanın sıkıntılı olduğunu söyler. O, Miryokefalon’un anlamı hakkında çok haklı olarak Honiyates’in kronolojik hata yaptığını söyler. Miryokefalon’un yeriyle ilgili Firederik’in sefer kaynağından değerli bilgiler aktarır. Türklerin 2 Mayıs günü **Hoyran Gölü** ile Genceli-**Toklu Tepe** arasında Haçlılara saldırdığını söyler. Ancak Eğirdir Gölü ve coğrafyadaki değişimi bilemediği için olacak işin içinden çıkamaz; Haçlı kaynağına göre Manuel’in Genceli’ye bir günlük mesafede hezimetle uğradığını bir an için unuttur, Konya’ya bir günlük, Genceli’ye altı günlük mesafedeki Bağırsak Dere Boğazı’nın da görülmesini ister. Onun, Bağırsak Dere önerisi bazı tarihçileri de hataya sevk etmiştir. Zira bizim nazarımızda ne bağırsak gibi ince bir dere, **ırmak** olabilir ne de aslında Malatyalı demek olan Meltinis, yani ünlü Battâl Gâzî, Melissopetrium (**bal kayası**) olabilir.

91 Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi I*, 1977, s. 449-450

92 Yılmaz Öztuna, “Miryokefalon Türkler İçin Dönüm Noktasıydı”, *Türkiye Gzt.* 18.9.2010

93 Mihail F. Hendi, “Anadolu-Miryokefalon ve Tzybritze (Sivrisi) Geçidi” 2018, s. 61

6. Türk – Roma Hududu

İbradı ile Eğirdir ve Hoyran gölleri Roma'da kalacak şekilde İbradı-Eğirdir hattı, iki göl arasındaki ırmak, Sultan Dağları sırtları, Çay, Bolvadin ve Eskişehir'den geçen hattın sağ tarafı Türklere, sol tarafı Roma'ya aittir.⁹⁴ Demirkent'in (Kinnamos, 2001: Harita 1-2-3)'de göstermiş olduğu hudut, Beyşehir Gölü ve Afyonkarahisar hariç, doğru sayılabilir. Demirkent, 500 sene önce Eğirdir Gölü'nde vukû bulmuş olan coğrafi değişimi bilemeden hayata veda etti. O, Oğuz Gölü, Skleros'a ait göl, Puscuse ve Pasköza gibi adları olan Eğirdir Gölü'nü Beyşehir Gölü sanmakla hataya düştü.⁹⁵

Demirkent, haritasında Pasguse dediği Beyşehir Gölü'nü Türk topraklarında gösterir. Hâlbuki Honiyates, imparatorun ağzından Pasguse Gölü'nün Bizans'a ait olduğunu söyler.⁹⁶ Buna göre Beyşehir Gölü'nün Roma hududunda gösterilmesi gerekmez mi? Bu çelişkiler de gösterir ki Pasguse Gölü Beyşehir değil, 4x5 ligue (16x20 bm) ebadındaki Eski Eğirdir Gölü'dür ve hudut, iddia ettiğimiz ve haritada gösterdiğimiz gibidir. (**Har. 7:** Türk-Roma hududu ve iddialar)

7. Savaş Yerinin Tayini

Değişen Coğrafya ve Miryokefalon Savaşı, Ankara 2010, adlı yayınımda savaşın, Kemer Boğazı ile Gelendost-Köke köyü arasında ve tarihi Kral Yolu (*via regia*) üzerinde ve 10 mil veya 15 bm'lik yol boyunca yapıldığını gösterdik. Geçen on yıl içinde, İkinci Haçlı Seferi, *Yol ve Tarih*, *Sütkeyusu Baskını ve Ammûriye*, *Hamideli Tarih* adlı yayından beş sayı, *Halife Mu'tasım'ın Ammûriye'yi Fethi*, *16. Asırda Hamid Sancağı ve Miryokefalon Gezi Rehberi* ile *Miryokefalon'un Yeri ve Zafer Kutlamaları* gibi yayınlar yaptık. Birçok Bilgitoyu'nda tebliğler sunduk, *Hamideli Tarih* adlı yayınlarda ellinin üzerinde makalemiz oldu. Bu çalışmaların sonunda Eğirdir Gölü ve civarının tarihinin ne kadar zengin olduğu ortaya çıktı.

Jan Dukas, 1098 baharında **Laodikya**'dan **Khoma** veya **Coma** yoluyla **Lampe** Ovası'na vardı.⁹⁷ Dukas'ın yürüyüşünü tarihçiler, "*Laodikya, Lampe, Homa*" şeklinde yanlış anladı. Bu yürüyüş *Laodikya, Khoma ve Lampe* şeklindedir. Laodikya Eğirdir; Homa, Subleon veya Justianopolis Garip köyü yakınındaki bir kale, Lampe ise Senirkent-İlegüp köyü idi.⁹⁸

Kral Yolu'nun Kemer Boğazı'ndan geçtiğini, Kelene Hisarı denilen yerin Yenice Sivrisi olduğunu, Suğla Gölü kıyısında ikinci bir Ankara bulunduğu, Ammûriye'nin Uluborlu; Lâdik, Laodikya ve Denizli'nin Eğirdir; Filâdeliya, Alaşehir ve Küçük Atina'nın Yalvaç; Eski Tralleis'in Barla olduğunu gösterdik. Ayrıca bölgede Sart, Tripolis, Bergama, Edremit, Edirne, Homa, Efes, Küçük İznik, Honas gibi birçok ikinci şehrin varlığını, Küçük Aslan (Lebounion) savaşının Barla önündeki ovada yapıldığını yazdık.

94 Ramazan Topraklı, age, 2020, s. 102-105 ve Türk-Roma Hududunu gösterir harita.

95 Fulcer, *Recueil Des Histories-Des Croisades 1844*, 3, 336; Yinanç, 2013, age, s. 260, 265

96 Niketas Honiyates, age, 1995, s. 24

97 Anna, *Alexiad*, Malazgirt'in Sonrası, 1996, s. 339; Anna, *The Alexiad*, 1967, s. 282

98 Ramazan Topraklı, age, 2020, s. 107

Şimdi de Miryokefalon Savaşı'nın vuku bulduğu yeri, bütün kaynakları ele alarak açıklayalım. Bugüne kadar ortaya çıkmış kaynaklar, İmparator Manuel Komnenos'un mektubu, Kinnamos, Honiyates, Süryani Mihail, Tirli Vilyam, Ermeni Simbad, Ebû'l-Ferec, imparator Firederik'in seferini veren *Historia de Expeditione*, *Historia Peregrinorum*, *Epistola de Morte Firederik* gibi on kaynak vardır. Malûm olduğu gibi bu kaynakları, "kaynak tenkidi" bölümünde uzun uzun inceledik.

7.1.İmparator Manuel'in Mektubu:

"Biz, Türklerin topraklarına girer girmez, aniden sayısız savaş naraları işitildi ve Türk birlikleri, her taraftan İmparator Hazretlerinin askerleri ile savaşmaya başladılar" (Manuel'in mektubu). Buna göre; Roma ordusu Kemer Boğazı veya Miryokefalon bölgesindeki bugün için Bölük Ada'nın bulunduğu yerdeki metruk Miryokefalon veya Malatyalı kalesi ve kalenin yanındaki köprüden itibaren Türk topraklarına girmiş ve 10 mil uzunluğundaki ordunun önü Köke köyüne geldiğinde savaş başlamıştır.

7.2.Kinnamos'un Kaydı:

"Manuel, Lampe'ye doğru yürüdü; Menderes'in ağzındaki Suble'yi tahkim etti".⁹⁹ Söz konusu Menderes, iki göl arasındaki ırmaktır. "Manuel, Laodikya ve Menderes Nehri çevresindeki bölgelere yolculuk yaptı"¹⁰⁰ kaydına göre savaş, yolculuk yapılan yerde, yani Laodikya (Eğirdir) ve iki göl arasındaki Menderes yanında olmuştur. Ahmet Hilmi'nin Eğirdir'in kuzeyi, Öztuna'nın Eğirdir Gölü'nün az kuzeyi demeleri boşuna değildir. Zaten Menderes ve Suble huduttur ve savaş hudutta yapılmıştır. "Üzerine yürünülen yer" ve "yolculuk yapılan yer" gibi kavramlar gelinen son noktayı yani Manuel'in mağlup olduğu yeri gösterir. Murat Keçiş'e göre Savaş'a iştirak etmiş olan Kinnamos mağlubiyetlerini yazamamış, kalemini kırmıştır.

7.3.Honiyates'in Kaydı:

7.3.1.Tarihî metnin dili açısından: Işıltan'ın, "*Honaz'dan imparator, Lampis üzerinden Kelene'ye yürüdü. Bundan sonra imparator, Homa ve Miryokefalon'a geldi*"¹⁰¹ gibi çevrilen metnin Lâtincesi, "*Lampin discedit, et Celænas ingreditur. İnde Choma et Myriocephalum transit*"¹⁰² idi. Onun için tercüme, "*Homa ve Miryokefalon'dan taransit geçti ve Lampis üzerinden Kelene'ye girdi veya Kelene'ye yürüdü*" şeklinde olmalıdır. Üzerine yürünen yer, yani Kelene, Manuel'in mağlup olduğu yerdir.¹⁰³

99 Josef Deguignes, 1976, s. 1124

100 Yuannis Kinnamos, 2001, s. 213-215

101 Niketas Honiyates, 1995, s. 123

102 Niketas Honiyates, age, 1835, s.231-232

103 Ramazan Topraklı, "Miryokefalon Savaşı'nın yerine tarihî metinlerin dili açısından bakmak", (ISHE2019 bildiriler kitabı, s. 731-744, 740-753) (historyeducation.org)

Tarihçi, Kelene'yi Dinar'a yerleştirir, Manuel'i de Acı Göl'den Dinar'a, oradan Homa'ya götürür. Hâlbuki Manuel, Baklan, Büyük Menderes ve Sundurlu yolu ile önce Homa'ya, oradan da Dinar'a gelir. Miryokefalon Savaşı, burada bir anahtar görevi görür. Varılan son yer Kelene'dir; o hâlde Kelene, Uluborlu'nun batısı ve Roma hududundaki Dinar'a yerleştirilemez. Dinar'da olduğu iddia edilen Marsyas ve Orgas tarihî metinlere uymaz. Arundel, 1833'de bu yanlış dile getirir. *Yol ve Tarih, 2012* adlı kitapta Kelene'nin Kemer Boğazı'nda bulunduğunu; bilâhare de “her yanı dik bayır olan Kelene Hisarı'nın” Yenice Sivrisi olduğunu gösterdik.¹⁰⁴ Honiyates'in söz ettiği *suları coşkun çay* ve ırmak Marsyas olup, Kelene Hisarı'nın eteğinden kaynar.

7.3.2. Hermos ve Menderes vadisi arası yamaçlar: Hendi, “*Honiyates'ten, savaş yerinin, Hermos ve Menderes vadisi üzerindeki yamaçların bir yerinde, bir başka deyişle de Orta-Batı Firikyada olabileceği varsayımında bulunduğunu ve Manuel'in, geçidin sonu ile göl arasında düzlükler uzandığını ima ettiğini*” aktarır.¹⁰⁵ Kemer Boğazı'nın batısı Hermos, doğu tarafı Menderes vadisidir. Filhakika savaş, Çirişli Dağı'nın Menderes vadisine bakan güney yamaçlarında vukû bulmuştur. *Küçük Firikya ve Firikya Hellespontia'da bulunan savaş alanı, Orta-Batı Firikya tarifine de uyar.*

“Alaşehir'i koruyan, hatta kaderine bile sahip çıkan, doğu bölgesindeki kalelerden biri olan ve Tufan'dan beri ele geçirilemeyen Derebol (Tripolis du Meandre)'ü Dukas (3. Jan Vatas), takviyeye karar vermişti. Alışir, Karaman'la birlikte baskınlar yaptı ve tek bir saldırıyla bu güçlü şehri ele geçirdi”. “Bu kale (XI, 23)'de belirtildiği gibi Türklerin elindedir. Menderes üzerinde ve Filâdelfiya'nın 50 bm güney-doğusundaki Derebol, Menderes ve Hermos vadileri arasındaki geçidi kontrol ediyordu”.¹⁰⁶

Buradaki Filâdelfiya Yalvaç, Derebol Barla, Menderes iki göl arasındaki ırmaktır. Barla, Yalvaç'ın güney batısındadır; Güney-doğu açıklaması Manisa-Alaşehir'e göre yapılmıştır. Barla tarafından korunduğu söylenen Menderes ve Hermos vadileri arasındaki geçit, Md.3'de açıklayacağımız, Kemer Boğazı ile Yenice Sivrisi arasında, Çirişli Dağı'nın güney yamacından ve taşlıktan geçen **9 bm** uzunluğundaki Yenice Derbendi'dir.

7.3.3. Miryokefalon ve Tzybritzi Klisura adlı geçit: Sybrize, Zybrize, Tzybritzi Klisura, Taurokomos gibi adlar taşıyan 9 bm uzunluğundaki Yenice Derbendi, Eğirdir Yörük cemaatinden Celâlî Karamanlısı 14 kişi tarafından onarılır.¹⁰⁷ Miryokefalon'daki kale 1176'da metruktur, ama İdrisi muhkem der.¹⁰⁸ 1614 yılında iki göl birleşmiş, tarihî yol ve köprü, göl suları altında kalmıştır. 1176 Miryokefalon Savaşı'nda bu geçidi Honiyates tasvir etmiş ve onun ifadelerini Fikret Işıltan, “**Tzybritze geçidi**, Güneye doğru ise vadi **dikleşir** ve **sarplaşır** şeklinde hatalı tercüme etmiştir.¹⁰⁹ (R.1, Şk.2)

104 Arrianos, *İskender'in Anabasisi*, 1945, s. 66

105 Michael F. Hendi, age, agm, 1985, 2018, s. 61

106 Georgios Pahimeris, *Relations Historiques*, 1999, s.474-475, 474 açık. 37

107 Behset Karaca, “Osmanlı Devletinde Yörükler”, 2017, s. 103

108 İdrisi, *Kitâbu Nüzheti'l-Müştâk fi İhtirâki'l-Âfâk*, I-II, 2002, II, s. 809

109 Niketas Honiyates, age, 1995, s. 124

Hâlbuki tercüme, “**Güneye doğru ise yarıklı kayalıklarla aniden alçalır**” (Terc.: H. Turan Bağçeci). “**Diğer yanı, dik uçurumlu kayalıklarla sonlanır**”¹¹⁰ şeklinde olmalıdır. Merhum Işıltan’ın tercümesi bize göre kesinlikle hatalı idi ve yanlış anlaşıldı. Bağçeci ve Telatar’ın tercümelerine göre **taşlı** veya **taşlıklı geçit**, iki tarafı da dağ olan bir vadiden değil, bir dağın **taşlarla dolu** güney yamacından geçiyordu ki bu tasvir Çirişli Dağı’nın güney yamacını tarif etmektedir (Şk.1, R.1). Hoyran Ovası, Değirmen Boğazı, Kûfi Boğazı, Bağırsak Dere Boğazı ve Popa Boğazı’nda **güneyi ani olarak alçalan bir geçit** ve **suları coşkun çay** veya ırmak da yoktu.¹¹¹

7.3.4. Ginglarion: Şato Sengüler: Bel kemeri, kuşak gibi yuvarlak kale; bu yer, Yenice Sivrisi’ndeki kaledir. Türkler, Kayaagzı’nda tekrar saldırdı. Honiyates bunu, “Fakat kiral Ginklarion (**Γινγλάριον**) yakınında onlarla tekrar savaştı ve zafer elde etti” şeklinde verir ¹¹² ki Kayaagzı’nın yakınında olan Ginglarion, Kayaagzı’nın 15 km şarkındaki Yenice Sivrisi’dir. Vakiya bu yer, “her yanı dik bayır Kelene Hisarı’dır”.¹¹³ Firederik, 3 Mayıs’ta Manuel’in mağlup düştüğü bu geçitten geçmek istiyordu, ancak 30 binden çok Türk’ün burayı tuttuğunu görünce, Kayaagzı’nda, Kral Yolu’ndan sola saptı ve 3 Mayıs günü Bozdurmuş Beli’ni aştı.

7.3.5. Diğer Hususlar: “Savaş alanındaki kuyular”, Mazı bağları, Kadı, Güvercinli, Kör, Dere, İp, Aşağı Su, Su ve Gavur Öreni kuyularıdır. “Önden gidenlerin ordugâh kurduğu tepe”, Köke köyü önündedir. “Geçidin sonunda yarıklar ve çukurlar vardır”. “Kum ve toz hortumu” ancak deniz ve göl kıyılarında olur, “Suları coşkun çay ve ırmak”, Yenice Sivrisi veya Kelene Hisarı’nın eteğinden kaynayan Marsyas ırmağıdır. Manuel, geçit dışından ve Yenice köyünün olduğu yerden geçerek ordugâha kavuştu. “Manuel dönüş yolunda farklı yoldan, yani geçitten gitmek ister, fakat rehberler geldiği yerden, yani Yenice köyünün olduğu yerden götürüler”¹¹⁴ ki, bu olay ve “suları coşkun çayın” Marsyas oluşu, Honiyates’in savaş yerini bilmediğini gösterir. “Atlıların döküldüğü derin vadi” (Manuel’in mek.) Yenice’nin oturduğu ovadır. “Sybrize, geçidin sonundadır”.¹¹⁵ Geçidin sonu ile göl arasında düzlükler uzanır” (Hendi) (Har. 11-12 ve R. 1-3).

7.3.6. Honiyates’in Hataları: Manuel dönüşte maktulleri görmek için geçitten gitmek istedi, ama rehberler geldiği yoldan götürdü. Bağnaz biri olan Honiyates, sırf mağlup olduğu için Manuel’e haksızlık eder. Bu hâl, iddia edilen diğer yerlerin hiçbirinde yoktur. Su kaynaklarının pisletilmesi ve maktullerin erkeklik uzuvlarının kesilmesi de yalandır. Çünkü Türklerin sicinde böyle şeyler yoktur. Ayrıca 3-4 saat gibi çok kısa süren bir savaşta kimsenin savaşmaktan, böyle şeyler yapmağa vakti yoktur.

110 Niketas Honiatas, age, 1835, s. 233-233, terc. Ümit Fafo Telatar

111 Niketas Honiyates, age, 1995, s. 124, 128

112 Işın Demirkent, *Niketas Khoniates’in Historiası (1180-1195)*, 2006, s. 223-225

113 Arrianos, age, 1945, s. 66

114 Niketas Honiyates, age, 1995, s. 123, 126, 127, 128, 131

115 Osman Turan, age, 1998, s. 208

7.4.Süryani Mihael:

Manuel, beş gündüzlük yürüyüş mesafesindeki Türk yurtlarının ortalarına kadar ilerledi. Grekler Konya'nın bir gündüzlük yürüyüş kadar yakınına vardılar, vardıkları yer, Sultanın bulunduğu yere üç saat mesafedeydi; Grekler burada sıkışık dağların arasına girdi; bu dağlarda **hiç su yoktu**.¹¹⁶

İmparator, beş gündüzlük yürüyüşe nereden başladı? Kaynak tenkidinde belirttiğimiz gibi burada bir açıklık yoktur. Açık olan husus, beş gündüzlük mesafenin sonudur ve burası, savaşın vukû bulunduğu yerdir. Beyşehir Bağırsak Dere Boğazı müddeisi, Manuel'i, Türk-Roma hududundan itibaren yürümeye başlatır ve beş gün boyunca Türk topraklarında yürütür. Hâlbuki Manuel'in mektubuna göre savaş hudutta yapılmıştır ve bu anlayış, en sağlam kaynağa terstir ve mantıklı da değildir. Çünkü yine Süryani Mihail'in kaydına göre; *"bu yurtlarda tıpkı bir çekirge sürüsü gibi çok kalabalık yaşayan, imparatorun kendilerini kendi yurtlarından atmak için geldiğini görünce, 5 binlik, 10 binlik kümeler halinde toplanan"* ve yerine göre Sultanı bile dinlemeyen Türkmenler, beş gün boyunca Manuel'e selâm mı durdu? Onun için beş gündüzlük yürüyüşün başladığı yer tartışmalıdır. Bu hususa Honiyates ışık tutar: *"Sultan yine de boş durmadı ve yeniden müzakereye girişmek istedi. Ancak imparator büyük bir kibirle ona cevabını bizzat Konya'da bildireceğini belirtti. Sultan bir anlaşmaya varılamayacağını anlayarak, Roma ordusunun Miryokefalon'dan hareket ettikten sonra geçmesi gereken, "Tzibritze geçiti" adını taşıyan yolun darlaştığı yeri işgal etti"*.¹¹⁷

Buna göre Sultan, Manuel'e ikinci bir elçi gönderir ve ret cevabını alınca Miryokefalon'dan sonraki Tzibritze geçidinde pusu kurar. Manuel'e elçinin gelmesi hudutta olamaz. Sultan, elçinin getireceği cevaba göre tedbir alacağından, elçinin geldiği yerin huduttan mâkul bir uzaklıkta olması gerekir. Bu yer, huduttan 110 bm uzaktaki Homa olmalıdır. Elçinin Homa'dan sultana haber getirmesi iki gün alır. Sultan'ın kumandanlarıyla görüşmesi, tedbir almasını vs asgari üç-dört gün geçer. Kanaatimce elçinin geldiği ve Manuel'in beş gündüzlük yürüyüşünün başladığı yer Homa'dır. "Çivril'deki Sempozyumlarda, "İmparator'un Sibia (Homa)'ya geldiği ve Sultanın elçilerini buraya gönderdiği" dile getirilmiştir.¹¹⁸ Manuel, Homa'dan itibaren **ilk gün** Dinar, **ikinci gün** Pınarbaşı ve Çapalı, üçüncü gün Uluborlu önü, **dördüncü gün** hududa 6 bm uzaklıktaki Miryokefalon bölgesinin başına, Kaya-ağzı Mahallesinin bulunduğu yere gelmiştir. **Beşinci gün** huduttan itibaren Türk topraklarında 10 mil (15 bm) yürümüş ve savaş başlamıştır.

Şimdi de Mihail'in *"Grekler Konya'nın bir gündüzlük yürüyüş kadar yakınına vardılar, vardıkları yer, Sultanın bulunduğu yere üç saatlik mesafedeydi"* kaydını tartışalım. Onun için de İbn Hordazbih ve el-İdrîsî'nin verdiği, "Kemer Boğazı **20** mil Kötürnek **15** mil Manarga (Rabaz-ı Konya veya Konya) yolunu görelim.¹¹⁹ Roma, Kemer Boğazı'ndan itibaren Türk topraklarında **10** mil yürüyerek Köke köyüne gelmiştir. Bu yer, Kötürnek köyüne 10

116 Süryani Mihail, Kronik, 1905 (Chabot), s. 371

117 Niketas Honiyates, age, 1995, s.124

118 Ramazan Topraklı, age, 2020, s. 215 ve daha geniş bilgi için bk. Çivril Vikipedi, Çivril Tarihçesi, Çivril Belediyesi, Çivril – Myriokephalon Savaşı adlı internet sayfası.

119 Ramazan Topraklı, age, 2013, s. 145, 155, 153

mil (20-10) veya üç saat mesafede olup, Sultan ve ordugâhı Kötürnek köyünde demektir. Köke ile Manarga'nın arası 25 mil (10+15) veya 37 bm olup,¹²⁰ "Greklerin bir gündüzlük yürüyüş kadar yakınına vardılar" denilen **Konya**'nın, tarihte Rabaz-ı Konya, Konya **kapı** ve **Konya** olarak da zikredilen Yalvaç-Manarga köyü olduğu anlaşılmaktadır.¹²¹

Süryani Mihail ve Simbad'da Konya zikredilen yer, Hüyük ve Derbent üzerinden Konya'ya 135 bm mesafedeki yeni adı Dedeçam olan Manarga köyüdür. Rabaz-ı Konya ve Konya kapı, Konya il hududu anlamına gelebilir. Öz be öz Türkçe olan Manarga adını cehlimizden Dedeçam yaptık. Arapça Rabaz, kervanın mola vermesi, banmak, yemek ve kuşanmak gibi anlamlara gelir. Malazgirt zaferinden hemen sonra bu civara gelen Türkler "**rabaz**"ı, banılan, kuşanılan yer anlamında **Banar-ga** yapmış, daha sonra da (b)-(m) dönüşümüyle **Manar-ga** olmuştur. "Bu dağlarda hiç su yoktu"; Kemer Boğazı ile Kuru T. arasında bir ırmak olduğu hâlde, Kuru T. ile Köke arasında 9 tarihî kuyu vardır. Diğer iddialarda bu durum yoktur.

7.5.Tirli veya Surlu Vilyam:

Kaynak tenkidinde de görüldüğü gibi Tirli veya Surlu Vilyam'ın kaynak metninde Konya zikredilmeyip, çevirilerde sonradan eklenmiştir.

7.6.İmparator Firederik'in Sefer Kaynakları (27 Nisan-3 Mayıs):

Alman imparatoru Barbaros'un üç sefer kaynağından çıkan sonuca göre Firederik, 27 Nisan sabahı Denizli yakınından hareket eder, 29 Nisan akşamı Büyük Menderes'in kaynaklarının bulunduğu Dinar'a gelir, yanında Sultanın oğlu bulunmasına rağmen Türkmenler saldırır, Firederik burada sahte bir yangın çıkartır ve 300 kadar Türkmen öldürülür. Haçlı heyeti 30 Nisan akşamı Çapalı köyü, 1 (bir) Mayıs akşamı da Uluborlu önü ve Küçük Kabaca köyünün bulunduğu yere gelir. Haçlı heyeti 2 (iki) Mayıs akşamı Kayaagzı Pınarları ve Kayaagzı Mahallesinin bulunduğu yere gelir, burada Türkmenler tekrar saldırır ve 300 kadar daha Türkmen öldürülür.

Esir alınan bir Türk, *Firederik'i, üç Mayıs günü geçeceğiniz geçitte* -ki bu yer, Manuel'in hezimete uğradığı yerdir- *30 binden çok Türk toplandı; Manuel'e yaptıklarını size de yapacaklar*, şeklinde ikaz eder. Bunun üzerine Haçlılar Kayaagzı köyünde, o ana kadar yürüdükleri ve Manuel'in hep kullandığı Kral Yolu'ndan (*Via Regia*) sola sapar; esir Türk'ün kılavuzluğunda Bozdurmuş Beli'ni aşarak, üç Mayıs akşamı Oynan ovasına iner. Türkmenlerin Kayaagzı'ndaki tekrar saldırısını Honiyates, "fakat kiral Ginklarion (**Γυγγλάσιον**) yakınında onlarla tekrar savaştı ve zafer elde etti" şeklinde verir.¹²²

İmparator Firederik Barbarossa'nın 27 Nisan-3 Mayıs arasındaki bir haftalık seferini veren bu üç kaynağa göre Miryokefalon Savaşı'nın yeri çok açık olarak ortaya konmuştur. Bu yer, Senirkent Garip köyü, Kayaagzı Mahal-

120 Ramazan Topraklı, age, 2013, s. 145

121 Osman Turan, age, 1998, s. 605 (Konya kapı).

122 Işın Demirkent, age, 2006, s. 224-225

lesinin 15 km şarkındaki Yenice Sivrisi'dir (Har. 9-10). Honiyates'in kaydından Yenice Sivrisi'ndeki kalenin bir adının da, "kemer veya kuşak gibi kale, yani yuvarlak kale (Şato Sengüler)" olduğunu öğreniyoruz.

7.7.Ermeni Simbad:

Simbad, "Konya Sultanı Kılıç Arslan, Konya'ya uzak olmayan bir yerde, bugün **yıkık ve terk** edilmiş **Meldinis** kalenin önünde Bizans İmparatoru Manuel'i hezimete uğrattı" der.¹²³ "Üçüncü satır, sekizinci sözcük Մելնիսիս **Mel-tinis** yazıyor. İkonu (Konya) öncesindeki **harabe** kale ki adı **Meltinis** olup aslında **Malatyalı** demektir" (Sevan Nişanyan, 15.01.2020). Meltinis'in, Hisar-ı Meldos ve Bal-kayası ile bir ilgisi yoktur. Bal-kayası, Malazgirt yenilgisinden sonra Diyojen'in uğradığı Melissopetrion'dur.¹²⁴ Meltinis veya Malatyalı 740'da Afyon yakınında şehit düşen Battâl Gâzi'dir. Eğirdir Gölü'ne dökülen büyük ve derin nehrin adı el-Battâl'dır.¹²⁵ (bk. Har.3) Battâl'ın mezarı da oradadır.¹²⁶ 8. Asırda yaşayan, iki göl arasındaki nehre adını veren ve Antakyalı olan el-Battâl, 13. Asırda, hem Seyit hem de Malatyalı yapılmıştır. Irmağın solundaki ova, Battâl Gâzi (Hüseyin bin Müslim el-Antakî)'nin orada gösterdiği kahramanlıklardan dolayı Hüseyin Ovası adını almıştı.¹²⁷ Sinbad'da da kale, Honiyates'deki gibi harabe veya metruk verilir. Bu kale Miryokefalon veya Kemer Boğazı'nda, el-Battâl nehrinin kıyısında, Bölük Ada'nın yerindeki kaledir. Sinbad'da "Konya öncesindeki harabe kale" şeklinde anılan Konya, Yalvaç-Manarga köyüdür.

8.8.Ebû'l-Ferec:

"Manuel, Türklerin **hududu üzerine** iki şehir kurdu. Kıral büyük bir ordu toplayarak Türk **hududuna yürüdü**. Türkler, **Bet-Toman**'ın derin geçitlerine dalarak Rumların karargâhını yağmaladılar ve yaktılar; **dağ** tepelerinden **kayaları**, Rumların üzerine yuvarladılar".¹²⁸ Türklerin hududu üzerindeki iki şehir, Dorileon ile Menderes'in kaynakları yakınında bulunan Justinianopolis ve Homa gibi adları olan Subleon idi. (Har. 8-9, R. 1-7)

Manuel Türk hududuna yürüdüğüne göre savaş hudutta olmuştur. Bet-Toman, kaynak tenkidinde açıkladığımız gibi iki tepe kalesi anlamındaki Yenice Sivrisi'dir. Sivrisi'den Rumlar üzerine kayalar yuvarlanmıştır.

123 M. Akif Ceylan, 2016, agm, s. 73

124 Mikhael Attaleiates, *Tarih*, 2008, s. 171

125 Pol Vittek, *Menteşe Beyliği*, 1999, s. 2

126 Fatih Erkoçoğlu, "Hamideli Tarih, Battâl Gazi'nin Hayatına Dair Bazı Notlar", s. 34-41

127 Belâzurî, *Fethü'l-Büldân*, 2002, s. 244

128 Gregory Ebû'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, 1950, s. 421-422

Sonuç

Subleon, Uluborlu'nun şarkındadır.¹²⁹ Veya Uluborlu, Miryokefalon Savaşı'ndan altı yıl sonra 1182'de Türkler tarafından alındığına göre Türk-Roma hududu Uluborlu'nun şarkındadır. Subleon ise hududdadır. Bütün bu mülâhazalara göre, Türk-Roma hududu Eğirdir ve Hoyran gölleri ile iki göl arasındaki suyu bol ve derin el-Battâl veya Menderes nehrinden geçmektedir. Nehrin garbı Roma, doğusu Türk toprağıdır. Büyük ve Küçük Menderes'ten gayri bir Menderes daha vardır ve *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı kitapta 28 ayrı yerde zikredilen Menderes'in hepsi bu ırmaştır.¹³⁰

Miryokefalon, genel olarak akarsu, özel olarak Menderes'in kaynaklarının bulunduğu Kemer Boğazı bölgesidir. Miryokefalon'daki metruk kale, Bölükada'nın yerindeki kaledir. Meltinis, yani Malatyalı, iki göl arasındaki nehre adını veren Battâl Gâzi kalesidir.¹³¹ Kemer Boğazı'nın kambur veya kemer anlamında Zompi, Zompos, Kibotos/ Cibitos gibi adları vardır (Deguignes, 1976: 1106'da Sivitut). Lampe ovası Senirket-İlegüp ovası, Khoma veya Justinianopolis aynı kale olup Garip-Kayaağzı civarındadır.¹³² Subleon kalesi de o civardadır. Cybrilymani, Tzybritze, Ginklarion (Şato Cingulaire), Kelene Hisarı, Keramides, Bet-Toman, Didyma, yani iki tepe kalesi veya iki tepeli denilen yerin hepsi de Yenice Sivrisi'dir.

Ünlü Firik şehri Kelene, Kemer Boğazı ile "her yanı dik bayır olan" Kelene Hisarı veya Yenice Sivrisi arasında ve Marsyas veya "suları coşkun çay" boyunca uzanır. Marsyas, Sivri'nin güney batı eteklerinden kaynar ve iki göl arasındaki Menderes'e dökülür. Marsyas adını, kaynağı yanındaki yeni adı Maziye olan Marsia'dan alır. Menderes'e daha aşağıda Örkenez veya eski adıyla Organas'dan gelen Orgas karışır. Kemer Boğazı'nın 1501 tarihli bir belgedeki adı Maziye köyüne tâbi Firigos Boğazı'dır.

Uluborlu önünden gelen Kral Yolu, Kemer Boğazı'nda, iki göl arasındaki ırmağı bir köprüden geçer, daha sonra da Çirişli Dağının taşlı ve güney yamaçından; Tzivritze Klisura, Taurokomos ve Yenice Derbendi gibi adları olan bir geçitten geçerek Köke, Kötürnek ve Manarga yönüne gider. Bazen boğazın adı da Taurokomos geçer (Anna, 1996: 298, açık. 2). Toros geçidi demek olan "*Taurokomos, bir dağ geçidinin adı olup, **dibinde ova vardır ve ova-dan da çay akar***".¹³³ Bu ova Hüseyin veya Yenice Ovası, çay ise Bigadiç, Aisepos ve Angelokomites gibi adları olan Marsyas Irmağı'dır. Hermos ve Menderes vadileri arasındaki Yenice Derbendi Tripolis (Barla); Menderes Nehri çevresi, Türklere karşı hudut üzerinde kuvvetli ve muharip bir istihkâm olan Alaşehir/Filâdelfiya, Küçük Atina ve Menderes Antakyası gibi adlar taşıyan Yalvaç Kalesi tarafından korunur.

129 Osman Turan, age, 1998, s. 214

130 Osman Turan, age, 1998, s. 743

131 Pol Vittek, age, 1999, s. 2

132 Ramazan Topraklı, age, 2020, s. 106-107

133 Anna Komnena, *Alexiad, Malazgirt'in Sonrası*, 1996, s. 227 açık. 5, 228, 290

Tzybritze geçidinin güneyi sarp ve dik yükselmez, bilâkis sarp ve dik alçalır. Birçok tarihçiyi yıllardır dere tepe koşturan, merhum Işıltan'a ait yanlış çeviridir. Ne Hoyran Gölü ile Kumdanlı arasında, ne Değirmen Boğazı ne Kûfi Boğazı, ne Popa Boğazı, ne de Bağırsak Dere'de, güneyi ani olarak **alçalan**, uçurum bir **geçit** ne de burarlarda **bir** ırmak vardır.¹³⁴

Manuel, Kinnamos, Honiyates, Firederik'in seferine ait üç kaynak, Süryani Mihael, Ermeni Simbad ve Ebû'l-Ferrec olmak üzere yedi kaynak, savaş yeri olarak Kemer Boğazı, Yenice Sivrisi ve Gelendost Köke köyü arasını gösterir. Eserin aslında olmadığı hâlde Tirli Vilyam'a tercümede eklenen Konya, Süryani Mihail ve Simbad'da da zikredilen Yalvaç Manarga veya Rabaz-ı Konya'dır. Tarihçiler, göldeki değişmeyi ve tarihî yolun Kemer Boğazı'ndan geçtiğini bilmiş olsalardı; "Kemer Boğazı, Yenice Sivrisi ve Köke köyü arasında vukû bulan savaşın yerine" bir asır öncesinden karar verilebilirdi. (Geniş bilgi için bk. Ramazan Topraklı: *Miryokefalon'un Yeri ve Zafer Kutlamaları*, Ankara 2020)

134 Niketas Honiyates, age, 1995, s. 124, 128

Kaynakça

- Ahmet Hilmi, Filibeli, *Şehbenderzâde İslam Tarihi*, Ötüken Yay.-İstanbul 1974.
- AKROPOLİTES, Georgios, *Vekayinâme*, çeviren: Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları-İstanbul 2008.
- Anna Komnena, *The Alexiad*, Çeviren: A. S. Daves, Elizabeth Routledge-Kegan Paul Ltd-London 1967.
- Anna Komnena, *Alexiad, Malazgirt'in Sonrası*, çeviren: Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi-İstanbul 1996.
- Arrianos, *İskender'in Anabasisi*, çev: Hayrullah Örs, Maarif Bsm.-İstanbul 1945.
- ARUNDELL, F. V. J., *A Visit to the Seven Churches of Asia; Whit An Excur. Into Psidia; Containig Remarks*, Published By John Rowdell, Bond-Street, London 1828.
- ATTALEİATES, Mihael, *Tarih*, çev. B. Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay.-İstanbul 2008.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (BDAGM) 438 Nu. Muhasebe-i Vilâyeti Anadolu Defteri I, 937/1530*-Ankara 1993.
- Belâzuri, *Fütûhu'l-Büldân*, çev: Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı-Ankara 2002.
- BÖCÜZADE, Süleyman Sami, *Isparta Tarihi*, Yayına Haz. Hasan Babacan, Isparta Valiliği-Isparta 2012.
- CEBECİ, Ahmet Hasan -TOPRAKLI, Ramazan, *16. Asırda Hamid Sancağı*, Sistem Ofset-Ankara 2018.
- CEYLAN, M. Akif, "Coğrafi Perspektiften Miryokefalon Savaşı'nın Yeri: Konya Bağırsak Boğazı", *USAD-5*, 2016, ss. 69-94
- ÇAY, M. Abdülhalük, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası*, Orkun Yayınevi-İstanbul 1984.
- DEGUIGNES, Josef, *Histoire Générale des Huns, des Turcs, des Mogsols*, (Livre XI), A Paris 1756.
- DEGUIGNES, Josef, *Büyük Türk Tarihi Cilt 4*, Çev. Alpay, S.-Komisyon, Türk Kültür Yayınları-İstanbul 1976.
- DEMİRKENT, Işın, *Niketas Khoniates'in Historiası (1180-1195)*, Dünya Yayınları-İstanbul 2006.
- EBU' FEREC, Gregory, *Abû'l-Farac Tarihi*, Cilt II, Çev. Ö. Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1950.
- EICKHOFF (AYKOF), Ekkehard, "Miryokefalon Savaşı'nın Yeri", *VIII. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim 1976-Ankara, Bildiriler*, II. Cilt, s. 679-687, TTK-Ankara 1981.
- ERKOÇOĞLU, Fatih, "Hamideli Tarihi Coğrafyası ve Battâl Gazi'nin Hayatına Dair Bazı Notlar", s. 34-41, *Hamideli Tarih 01*, Sistem Ofset-Ankara 2013.
- ESKİKURT, Adnan, "Miryokefalon Savaşı'na Dair Kronikler ve Modern Çalış.", *USAD-6*, 2017, ss. 65-94
- FULCERSİS, Corneten, *Recueil Des Histories-Des Croisades*, Cilt 3, Imprimerie Royale-Paris 1844.
- HENDY, Michael F., "Anadolu-Miryokefalon ve Tzybritze (Sivrisi) Geçidi", (Studies in the Byzantine Monetary Economy C300-1450, Google kit, Amazon.co.uk, s. 146-154, Apendix II), *Hamideli Tarih 05*, s. 61-66, İng. terc. İbrahim Pür, Sistem Ofset-Ankara 1985.
- HONİYASET (Khoniates), Niketas, *Historie de Constantinople*, Grekçe aslından Fransızcaya terc.: Msr. Cousin-Paris 1685.
- HONİYATES (Choniatae), Niketas, *Historia des Niketas, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, İm. Bekker, Impensis Ed. Weberi, Bonnae 1835.
- HONİYATES (Choniates), Niketas *Die Krone der Komnenen*, terc. F. Grabler, Yay. Styria Graz Wien Köln 1958.

- HONİYATES (Khoniates), *Niketas Historia*, çev. Fikret Işıltan, TTK-Ankara 1995.
- İDRİSİ (Ebû Abd. b. Muhammed b. Abd. b. İdris el-Hamûdi el-Haseni), *Kitâbu Nüzheti'l-Müştak fi İhtirâki'l-Âfâk*, I-II, Kahire 2002.
- KARACA, Behset, "Osmanlı Devletinde Yörükler", *Research and Develop*, s.103, Polonya 2017.
- KINNAMOS, Yuannis (Cinnami, Ioannis), *Epitome Rerum Ab Ioanne et Alexio Comnenis*, Gestarum, Bonnae 1836.
- KINNAMOS, Yuannis (Ioannes), *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, Çeviren: Işın Demirkent, TTK-Ankara 2001.
- KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, "İmparator Manuel'in İngiltere Kırılma Yazdığı Mektubun Tercümesi", *Hamideli Tarih 04*, s. 68-69, Sistem Ofset-Ankara 2017.
- KSENOFON: Ksenophon, *Anabasis: Onbinlerin Dönüşü*, Çeviren: Oğuz Yarlğaç, Kabalca-İstanbul 2011.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK-Ankara 1995.
- ÖZALP, Mehmet, *Marsyas'ın İlinden: Gelenia, Apamia, Cibitos*, Ge-yikler-Dinar 2010.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi I*, Ötüken Yayını-İstanbul 1997, 1983
- PAHIMERIS (Pachymeres, Georgies), *Relations Historiques*, Edition, par A. Failler-Paris 1999.
- RAMSAY, W. M., *Historical Geography of Asia Minor*, J. Murray-London 1890.
- RAMSAY, W. M. *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, At The Clarendon Press-Oxford 1897.
- REMSİ (Ramsay, W. M.) *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev: Mihri Pektaş, MEB-İstanbul 1960.
- STRABON *Antik Anadolu Coğrafyası*, Çeviren Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları-İstanbul 2009.
- SÜLEYMAN ŞÜKRÜ, *Seyahatü'l-Kübra*, Haz. H. Mert, TTK, Ankara, 2013.
- SÜRYANİ, MİHAEL *Kronik*, Tercüme: Chabot-Paris 1905.
- TOPRAKLI, Ramazan *Değişen Coğrafya ve Miryokefalın Savaşı*, 1. Basım, 2. Basım, Semih Ofset-Ankara 2010 ve 2011.
- TOPRAKLI, Ramazan, *Yol ve Tarih*, Semih Ofset-Ankara 2012.
- TOPRAKLI, Ramazan, *Hicrî 541/ 1146 Roma-Selçuklu Savaşları, Sütükuyusu Baskını ve Ammûriye*, Sistem Ofset-Ankara 2013.
- TOPRAKLI, Ramazan "Miryokefalın Savaşı'nın yerine tarihi metinlerin dili açısından bakmak", *ISHE 2019 bildiriler kitabı 2019*, ss. 731-744, 740-753, historyeducation.org
- TOPRAKLI, Ramazan, *Miryokefalın'un Yeri ve Zafer Kutlamaları*, Sistem Ofset-Ankara 2020.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 6. Baskı, Boğaziçi Yayınları-İstanbul 1998.
- VİTTEK, Pol (Witteck, Paul) *Menteşe Beyliği*, Çeviren: O. Ş. Gökay, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu (TTK)-Ankara 1999.
- YİNANÇ, M. Halil, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri*, Cilt 1, TTK-Ankara 2013.

EK. 1: Zompe; Zompos, Kibotos ve Kybôtos Hakkında

2015 yılında İmparator Aleksios'un **1116** yılındaki seferi sayesinde, **Zompe**'nin **Kemer Boğazı** olduğunu tespit ettim. Zompe veya Zompos kelimesinin anlamını hep düşündüm. Hatta son bir yıldır da üzerinde çok durdum. Sormadığım tarihçi ve dilci kalmadı. Yunanistan'daki kişilere varıncaya kadar sordum, ama hiçbir cevap alamadım. Bir ara, "tartışmaya açık olmakla beraber, *Battâl Gâzî'nin dokuz canlı, hayalet gibi, ummadıkları anda ve ummadıkları yerde karşılırlarına çıktığını*" anlatmak için Hıristiyanların, Kemer Boğazı'nın **el-Battâl** adını, **Zompi** şeklinde söylemiş olabileceklerini düşündüm. En sonunda kelimeler ve yer adlarına karşı merakı olan; daha önce de, Isparta adının Grek değil, Anadolu kökenli olduğunu söyleyen Müh. Ömer Faruk Suiçmez'e sordum. Batı Afrika **vodu** kültüründen kaynaklanan ve Batı dillerinde 19. yüzyıldan sonra rastlanan (1) ve hayalet ve hortlak manasına gelen **zompi**'yi, MS 740'da ölen Battâl Gâzî'ye şamil kılmak kronolojik bir hata olur dedi. Bunun üzerine Ömer Faruk Bey, yaklaşık on gün kadar bir araştırmanın sonunda Osmanlı İmparatorluğu zamanında Tesalya'da doğan ve Harvard Üniversitesi Yunanca profesörü olan E.A. Sophokles'in *Roma ve Bizans Dönemi Yunancası Sözlüğü*, s. 556'da **Ζόμπος, ζόμπος** kelimesinin "**kambur**" anlamına geldiğini (2) buldu.

Aslında "kambur" ismi bize hiç de yabancı gelmedi. Çünkü **Cibitos** kemer demektir (Özalp, 2010: 24). Ayrıca Kifos (Kyphosis), tıp dilinde kamburluk olup, Zompi/Zompos ile bire bir örtüşüyordu. Makalenin başında "Bölgedeki Tarihi Yollar" bölümünde de gösterdiğimiz gibi Pöttinger tablosunda geçen Apamea Kiboton, Kemer Boğazı'na yerleşmektedir ve Apamea Kiboton, Kemer (Boğazı)'deki Apamea manasına gelmiş olmalıdır.

Kibotos'un geçtiği metinleri tetkik ettiğimde; Anna Komnena, 1996; s. 325 ve 346'da zikredilen **Kibotos**'un, İzmit körfezinin güney kıyısındaki **Taşköprü**'ye, s. 458 ve 480'deki **Kibotos**'un **Kemer Boğazı**'na yerleştiğini gördüm. Taşköprü ve Kemer Boğazı adları, bir kemer köprüye işaret etmekle Kibotos, kemer olmalıydı. Remsi 1960, s. 203'deki açıklamada Kibotos için Haçlıların **Civitot** dediğini kaydeder ki, Deguignes'in 1976, s. 1106'da **Sivitut** dediği yer, Kemer Boğazı idi. Deguignes, "1114'de Gelibolu'dan gelen imparator'un Türklerin saldırısı üzerine 1115'de **Sivitut**'a gittiğini söyler ki, **Gelibolu** sanılan yer de, **Sivitut** da Kemer Boğazı'ndan başkası değildir (Deguignes, 1976: 1106).

Zónη: Kemer (Bel kemeri, kuşak), **Zónη πος**: Kemer konumu, **ζόνη, Ζώνη**

Kybôtos'un sandık ve ambar gibi anlamları da var. Strabon, "Apameia, Asya'nın ticaret ambarıdır" der ki, Apameia Kybôtos adı, Apameia'nın zenginliğini anlatsa gerektir. "Apameia, Marsyas'ın kaynakları yanında kurulmuştur. İskender, depremde harap olan Apameia'ya yardım etmiştir" (Strabon, 2009: 83, 86) sözü kronolojik olarak doğru değildir. Strabon, Kelene (Kelainai), Apameia ve Apameia Kybôtos'u karıştırmaktadır.

"**Zompe**'deki köprü" Kemer Bölgesi'ndeki köprü, "**Zompos** Köprüsü" ise Kemer Bölgesi'nin köprüsü demektir ve her iki yorum da aynı kapıya çıkıyordu. Kemer Boğazı'nın **Firigos Boğazı**, boğaz, **Firikya Hellespont**, Taurokomos Boğazı, **Kibotos**, Zompi, **Malatyalı** (Battâl Gâzî) ve **Miryokefalon** bölgesi gibi birçok adı vardı.

(1) Zombie kelimesinin etimolojisi için: <https://www.etymonline.com/word/zombie>

(2) Sophokles, E.A. (1900): Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods (From B.C. 146 to A.D. 1100), I-II, **Νέα Υόρκη**. (Ανατύπωση της γ' εκδ. 1887). **ΚΑΛ** 230521 (1914)", s. 556. <https://archive.org/details/cu31924021609395/page/n581/mode/2up>

MİRYOKEFALON SAVAŞI'NIN YERİ

MYRİOKEPHALON
(MİRYOKEFALON)
SAVAŞININ YERİ: KONYA
BAĞIRSAK BOĞAZI VE
İDDİA EDİLEN
DİĞER YERLERE
COĞRAFİ BİR BAKIŞ

Mehmet Akif CEYLAN

Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

MYRIOKEPHALON (MİRYOKEFALON) SAVAŞININ YERİ: KONYA BAĞIRSAK BOĞAZI VE İDDİA EDİLEN DİĞER YERLERE COĞRAFI BİR BAKIŞ*

Özet

Mehmet Akif CEYLAN

Bu çalışmada, Myriokephalon (Miryokefalon) Savaşı'nın yeri konusunda, önemli tarihi kaynaklarda geçen coğrafi terimlere, tasvirlerle ve toponimik verilere dayanılarak, savaşın yapıldığı coğrafi ortam şekillendirilerek bir sonuca ulaşılması amaçlanmıştır. Tarihi kaynaklardan savaşın yapıldığı geçidin; konumu, uzunluğu, genişliği, doğrultusu, jeomorfolojik, hidrografik ve bitki örtüsü özellikleri ile bazı coğrafi kavramlar ve tasvirler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Böylelikle elde edilen bilimsel veriler, savaş yeri olduğu ileri sürülen yerlerde yapılan arazi gözlemlerinin verileri ile karşılaştırılmış; benzerlik ve farklılıklar belirlenmiştir.

Tarihi kaynaklardan özellikle Le Connétable Sempad kroniğinde savaşın, Konya'ya uzak olmayan bir yerde, o gün yıkık ve terk edilmiş olan Meldinis Kalesi'nin (Hisar-ı Meldos / Kale Tepe)'nin önünde yapıldığına dair açık ifadelerin varlığı, savaş yerinin tespiti bakımından kilit öneme sahiptir. Chronique de Michel le Syrien'de geçen, İmparatorun çok geçmeden Türklerin arazisinde beş günlük yolculuk mesafesine hızlı şekilde ilerlediği ve Rumların Konya yakınlarına ulaştığı yönünde konumla ilgili verdiği bilgiler de Sempad ile örtüşür niteliktedir. Keza Ioannes Kinnamos, İmparator I. Manuel'in 1146 yılında yaptığı Konya seferi bağlamında Tzibrelitzemani (Cybrilcymani) Geçidi'nin konumunu Pusguse (Beyşehir) Gölü ile ilişkilendirerek açıklık kazandırmıştır. Bunlar ve diğer kroniklerde ayırt edilen çok sayıda konum bilgisi ve verilerin, ön yargılardan uzak, tarafsız ve ilmi bir bakışla irdelenip değerlendirildiğinde; savaşın Konya Bağirsak Boğazı'nda yapıldığına dair görüşü açık bir şekilde doğruladığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Myriokephalon (Miryokefalon) Savaşı, Konya Bağirsak Boğazı, Denizli Kúfi Boğazı, Isparta Karamık Beli.

* Bu bölüm, Mehmet Akif CEYLAN'ın "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Konusuna Coğrafi Bir Yaklaşım" (Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 187, İstanbul, 2010); "Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağirsak Boğazı" (Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Sayı 5, Konya, 2016) ve "Myriokephalon Savaşı (17 Eylül 1176) Açısından Konya Bağirsak Boğazı'nın Coğrafi Özellikleri" (Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Sayı 7, Konya, 2017) adlı makalelerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

LOCATION OF THE BATTLE OF MYRIOKEPHALON: A GEOGRAPHICAL OVERVIEW OF THE KONYA BAĞIRSAKBOĞAZI AND OTHER PLACES

Abstract

Mehmet Akif CEYLAN

In this study, it is aimed to reach a conclusion about the location of the Myriokephalon War, based on the geographical terms, descriptions and toponymical data in important historical sources, by shaping the geographical environment in which the war was fought. In the historical sources, the passage where the war took place; location, length, width, direction, geomorphological, hydrographic and vegetation features and some geographical concepts and descriptions were analyzed in detail. The scientific data thus obtained were compared with the data of field observations made in places claimed to be places of war; similarities and differences were determined.

The existence of clear statements from historical sources, especially in the chronicle of Le Connétable Sěmpad, that the battle was fought in front of the ruined and abandoned Meldinis Castle (Hisar-ı Meldos / Kale Tepe), not far from Konya, is important for the determination of the place of battle. The information given in Chronique de Michel le Syrien, that the Emperor quickly advanced to the distance of a five-day journey on the territory of the Turks, and that the Greeks reached the vicinity of Konya, also overlaps with Sěmpad. Therefore, Ioannes Kinnamos clarified the location of the Tzibrelitzemani (Cybrilcymani) Passage for the Konya campaign of Emperor Manuel I in 1146 by associating it with Pusguse (Beyşehir) Lake. If a large number of location information and data distinguished in the chronicles are examined and evaluated with an objective and scientific point of view; It is seen that it clearly confirms the view that the war took place in the Konya Bağırşakboğazı.

Keywords: *Battle of Myriokephalon, Konya Bağırşak Boğazı, Denizli Kûfi Boğazı, Isparta Karamık Beli.*

Giriş

Milli tarihimizin önemli bir dönüm noktası olan ve 17 Eylül 1176 tarihinde¹ yapılan Myriokephalon Savaşı'nın yeriyle ilgili tartışmalar uzun bir zamandır devam etmektedir. Bugüne kadar savaş yeri olarak Denizli (Düzbel, Çardak Geçidi, Akçay Vadisi, Kûfi Boğazı) ve Isparta yöresi (Eğirdir Gölü'nün kuzey ve doğu kesimlerinde; Karamık Beli, Kumdanlı Ovası, Gelandost Ovası ve Akdağ köyü civarı) ile son olarak Konya - Beyşehir arasında bulunan Bağırsak Boğazı'nın adı geçmektedir (Harita 1). Tarihte birçok medeniyete beşiklik yapan Anadolu coğrafyasının vatan haline getirilmesi yönündeki önemine binaen Myriokephalon Savaşı ve yerinin Denizli, Isparta ve Konya illerimiz tarafından sahiplenildiği ve bu bağlamda çeşitli anma etkinliklerinin yapıldığı görülmektedir.²

Dönemin tarihi kaynaklarından anlaşıldığına göre, savaşın sonucunu daha çok Bizans ordusunun manevra kabiliyetini en aza indiren coğrafi şartlar belirlemiştir. Çünkü bölgenin coğrafyasını iyi bilen ve bundan faydalanan Sultan II. Kılıç Arslan, büyük bir hazırlık dönemi geçiren kalabalık ve iyi donanımlı Bizans ordusuyla geniş bir sahada meydan savaşı veya Konya'da bir şehir savunması yapmak yerine; önceden konuşlanıp ordusuna büyük avantaj sağlayan yüksek bir arazi ve dar bir geçitte savaşı kabul etmiş ve bu stratejisinde başarılı olarak önemli bir zafer kazanmıştır.³ Başka bir deyişle savaşın yerini, yapılış tarzını ve sonucunu büyük ölçüde coğrafi şartların belirlediği görülmektedir. Dolayısıyla savaşın cereyan şekli ile savaşın mekân özellikleri arasında coğrafi bir ilişkinin kurulması ve ortaya konulması ayrı bir önem arz etmektedir. Bu nedenle Myriokephalon Savaşı'nın yeri konusunda yaptığımız bütün çalışmalarda⁴ savaşla ilgili tarihi kaynaklarda geçen bütün coğrafi tasvirler, bilgiler ve veriler esas alınarak bunların yerinde gerçekleştirilen arazi çalışmalarıyla denetlenmesi yapılmıştır.

Malzeme Ve Metot: Savaş yerinin tespitinde takip edilen yöntem birinci elden kaleme alı-

- 1 Alexander Alexandrovich Vasiliev, "Das Genaue Datum der Schlacht von Myriokephalon (1176)", *Byzantinische Zeitschrift*, Band XXVII, Leipzig und Berlin 1927, p. 288-290.
- 2 Mehmet Akif Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağırsak Boğazı", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 5, (2016), s. 71.
- 3 Mehmet Akif Ceylan, "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Konusuna Coğrafi Bir Yaklaşım", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 187, (2010), s. 160.
- 4 Ceylan, "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Konusuna Coğrafi Bir Yaklaşım"; Mehmet Akif Ceylan / Adnan Eskikurt, *Selçuklu-Bizans Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası Myriokephalon Zaferi (Beyşehir-Bağırsak Boğazı-Miryokephalon) 17 Eylül 1176*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2015.; Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağırsak Boğazı"; Mehmet Akif Ceylan / Adnan Eskikurt, *Tarihi Coğrafya Açısından Myriokephalon Savaşı (17 Eylül 1176) ve Konya Bağırsak Boğazı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 359, Konya 2017.; Ceylan, *Tarihi Coğrafya Açısından Myriokephalon Savaşı (17 Eylül 1176) ve Konya Bağırsak Boğazı*; Adnan Eskikurt, "Myriokephalon Savaşı'na Dair Kronikler ve Modern Çalışmalar", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 6, (2017), s. 65-93.

nan tarihi kaynaklarda-kroniklerde geçen savaş yerinin; lokasyon (konumu), savaşın icra şekli ve cereyan ettiği mekânın jeomorfolojisi, hidrolojik özellikleri ve bitki örtüsü ile ilgili coğrafi temel veriler, bilgiler ve yer adları ayırt edilmiş ve bunlar coğrafya biliminin sağladığı imkânlarla geniş bir şekilde irdelenmiş ve değerlendirilmiştir. Savaş yerinin tespitine yarayabilecek her bir coğrafi unsurun farklı kaynaklardan, çeşitli haritalardan ve uydu görüntülerinden de yararlanarak nispeten ayrıntılı ve objektif analizleri yapılmış, elde edilen bilgilerin ve verilerin özellikle mekânla örtüşmesi denetlenmiş ve buradan bir sonuca ulaşılmaya gayret edilmiştir. Bu amaçla savaşın yapıldığı ileri sürülen bütün yerlerde (Denizli, Isparta ve Konya) farklı tarihlerde çok sayıda ayrıntılı arazi çalışmaları yapılmıştır. Böylelikle savaşın oluş şeklinin mekânla örtüşüp örtüşmediği doğrudan yerinde gözlemlenmiş ve değerlendirilmiştir. Hatta daha önce yapılan yayınlarda Denizli ve Isparta yörelerinde adı geçen yerlerin coğrafi özellikleri bakımından neden savaş yeri olamayacağı özlü bir şekilde tarafımdan açıklanmaya çalışılmıştır.⁵

Harita 1. Savaşın Yapıldığı İleri Sürülen Yerler.

Çalışmada coğrafi açıdan savaşla ilgili hususlar iki ana grupta toplanarak ele alınmıştır. Birincisi **savaş yerinin coğrafi konumudur**. Bu kısımda Ortaçağ kroniklerinde tespit edilen konumla ilgili doğrudan ve dolaylı coğrafi bilgiler ve verilerden hareket edilmiştir. Myriokephalon (Meldinis) Kalesi ve Hisar-ı Meldos, savaşın Türk topraklarında oluşu, Konya yakınları, Konya'ya bir günlük yürüyüş mesafesi, Bizans ordusunun yürüyüş güzergâhı, Myriokephalon kavramı, Homa (Khoma, Choma), Cybrilcymani (Çivril Çimeni), Menderes Nehri kaynakları, Tzibritze (Tzibrelitzemani) Geçidi, Tzibritze Geçidi ve Pusguse (Beyşehir) Gölü ilişkisi, Pusguse (Beyşehir) Gölü ve Selçuklu-Bizans sınırı gibi konular fazla ayrıntıya girmeden ve konu bütünlüğü içinde irdelenmeye

⁵ Ceylan, "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Konusuna Coğrafi Bir Yaklaşım"; Ceylan / Eskikurt, Selçuklu-Bizans Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası Myriokephalon Zaferi (Beyşehir-Bağirsak Boğazı-Miryokephalon) 17 Eylül 1176.

çalışılmıştır. Çünkü bu konuya daha önce yayınlanan başka bir makalede⁶ daha geniş bir şekilde yer verilmiştir.

Burada üzerinde durulan ikinci husus ise **savaşın yapıldığı yerin yani mekânın** özellikleridir. Bu kısımda savaşın icra şekli ve cereyan ettiği mekânın jeomorfolojik özellikleri ve mekânın analizi ile savaş yerinin hidrografik unsurları ve bitki örtüsü ele alınmıştır. Yine tarihi kaynak- kroniklerden hareketle burada özellikle; savaş yerinin dar ve uzun bir geçit; yani boğaz (yarma) vadi karakterinde olması, geçidin uzunluğu, genişliği, geçidin ve çevresinin topografik özellikleri; geçidin içinde ve hatta dar kesiminde yan yana yedi vadi şeklinde bir jeomorfolojik oluşumun varlığı; geçidin çıkışında Bizans ordusunun karargâh kurabileceği emniyet arz eden bir tepenin varlığı; geçidin içinde Eylül gibi kurak bir ayda akış halinde olan bir akarsuyun varlığı gibi çok sayıda coğrafi bilgiler, veriler ve tasvirler Bağırsak Boğazı ve diğer yerler açısından irdelenmiş ve değerlendirilmiştir.

1. Konya Bağırsak Boğazı

Bağırsak Boğazı, idari taksimat bakımından Konya ilinin Meram, Beyşehir ve Derbent ilçelerinin sınırları içinde yer almaktadır. Meram ilçesine bağlı Kızılören ve Sağlık mahalleleri, Beyşehir ilçesine bağlı Yunuslar Mahallesi ile Derbent ilçesine bağlı Derbenttekk Mahallesi'nin idari ünite sınırları boğaz kesiminde kesişmektedir. Dolayısıyla boğaz ve çevresinin idari yapısı parçalı bir durum arz etmektedir.

1.1. Coğrafi Konumu

Smbat (Sēmpad) Sparapet tarafından kaleme alınan kronik, hiç şüphesiz savaş yerinin konumuyla ilgili bilgi veren önemli eserlerin başında gelir. Sparapet'in kroniğinin 626. sayfasında yer alan paragrafın birinci cümlesinde; *"Aynı yıl (1176'da), Konya (Iconium) Sultanı Kılıç Arslan Konya'ya uzak olmayan bir yerde, bugün yıkık ve terk edilmiş olan Meldinis Kalesi'nin önünde Bizans İmparatoru Manuel'i hezimete uğrattı"*, ikinci cümlesinde ise *"Sonra İmparator ile yeni bir müttefiklik antlaşması yaptı"*, demektedir.⁷ Birinci cümleden savaşın Konya civarında; Konya'ya yakın bir yerde yapıldığı öğrenilir. Bu kısa metinde Konya adı iki defa geçer. Dolayısı ile bu kronik, özellikle savaşın geçtiği yerin konumunu ve burada bulunan bir kale adını açık bir şekilde belirtmesiyle önem kazanır. Bugüne kadar Myriokephalon Savaşı ile ilgili çok sayıda çalışma ve yayın yapılmasına rağmen, her nedense dikkati çekmeyen ve hatta gözlerden uzak kalan bu kronikte Ermenice 3 (Fransızca çevirisi 4) satır olan kısa fakat çok önemli bir paragrafta savaşın yeri doğrudan açık adıyla zikredilmiştir (Foto 1).

Aynı konuda Süryani Mihael'in eserinde de Smbat Sparapet'i doğrular nitelikte açık konum bilgileri vardır. Örneğin Mihael'in eserinde, *"Rumlar, Konya yakınlarına ulaştılar. (...) [Şehre] bir günlük yürüyüş mesafesine geldiler"*, şeklinde açık konum bilgileri dikkati çekmektedir.⁸

6 Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağırsak Boğazı".

7 Smbat Sparet, Chronique Du Royaume De La Petite Arménie Par Le Connétable Sēmpad", Çev. E. DULAURIER, Recueil Des Historiens Des Croisades Documents Arméniens, Publie Par Les Soins De L'Academie Des Inscriptions Et Belles-Lettres, Tome Premier, Paris, 1869, p. 626.

8 Michel le Syrien, Chronique De Michel Le Syrien, Edt. J.B. Chabot, Tome III, Ernest Leroux, Paris 1905, p. 371.

626

CHRONIQUE

տառեւ ընդիս խառանայր՝ որ ձեռք ետպան զպարան Սիմոն, թէ ձանկել : Այս յորեան երկու մարդ խորհալք, և ասեն, մէք սղանաք ձեռք մերոք զնա վասն սիրոյ թոյ : և նա խիստ շորհակալեցաւ նոցա, և հրամայէր քար կապել ի վիզ նոցա, և ձգել ի խորս ցոց. և անուն էր մկին՝ Տաշան, և մկին՝ Մուլլարիպ, որ էր ներքինի :

Այս յորմամ հաստատեցաւ Ռուբին յիշխանութեանն՝ սկսաւ ներզել զԼամբրան կուռով և սպարիս՝ ասն երեք. և յոյժ տառապեցոյց զնոսս վասն զին մահամայնն՝ զոր յանձնց ունէին ընդ միևմեմս, բայց չկորաց ամեռի :

ՌԵ

Իլլաւարեցաւ արեգակն, և եղև արևն գիշեր, և երեկցան աստեղք :

(Հայտնաւ Իլլիճ՝ Մուլանն սուլթանն Իկոնիճ՝ խանդարեաց զԿէո՝ Սիմոնի զհրոնաց թագաւոր, Իկոնիճն՝ սուսի աւերեալ ընդդէմ՝ որ կաշի Սիմոնիս. և կալ եթող, զարձեալ դաշն սիրոյ հաստատեաց ընդ նա :

ERMENICE

ՌԵ

Սիմոն Կէո՝ Սիմոնի և թագաւորեաց որդի նորա Մուլքա :

¹ B. յիշխանութեանն — ² C. սպարեաց — ³ A. Իկոնիս — ⁴ A. Կէո, C. Կէո, K. ցոց — ⁵ A. Իկոնիս — ⁶ A. Կէո, C. Կէո

meurtrier, s'il parvenait à le connaître. Deux hommes, trompés par ces paroles, se présentèrent à lui en disant : « C'est nous qui, de nos propres mains, avons immolé Mleh, par amour pour toi. » Il leur témoigna d'abord une vive reconnaissance; puis il ordonna de leur attacher une pierre au cou et de les jeter dans une eau profonde. L'un de ces hommes se nommait Dehahan, et l'autre, qui était eunuque, Abêlgh'arib.

Lorsque Roupen vit son pouvoir affermi, il attaqua avec vigueur Lampron, et en fit le siège pendant trois ans. Il pressa vivement cette place, poussé par l'ancienne inimitié que les Roupéniens avaient vouée à la famille de Héthoum. Mais il échoua.

625 (6 février 1176 — 4 février 1177).

Il y eut une éclipse de soleil; le ciel se voila de ténèbres, et les étoiles brillèrent.

Cette même année, Kilidj-Arslan, sulthan d'Iconium, mit en deroute Manuel, empereur des Grecs, devant Meldinis, forteresse située non loin d'Iconium, et aujourd'hui ruinée; après l'avoir prise il l'abandonna. Puis il fit un nouveau traité d'alliance avec l'empereur. **FRANSIZCA TERCÜMESİ**

626 (5 février 1177 — 4 février 1178).

Kyr Manuel mourut, et eut pour successeur son fils Alexis².

Ծանոթ է այս արձանագրությանը, որ ձեռք ետպան զպարան Սիմոն, թէ ձանկել : Այս յորեան երկու մարդ խորհալք, և ասեն, մէք սղանաք ձեռք մերոք զնա վասն սիրոյ թոյ : և նա խիստ շորհակալեցաւ նոցա, և հրամայէր քար կապել ի վիզ նոցա, և ձգել ի խորս ցոց. և անուն էր մկին՝ Տաշան, և մկին՝ Մուլլարիպ, որ էր ներքինի : Այս յորմամ հաստատեցաւ Ռուբին յիշխանութեանն՝ սկսաւ ներզել զԼամբրան կուռով և սպարիս՝ ասն երեք. և յոյժ տառապեցոյց զնոսս վասն զին մահամայնն՝ զոր յանձնց ունէին ընդ միևմեմս, բայց չկորաց ամեռի :

sans doute du nom que lui donnaient les Arméniens.

² Sempad est en avance de trois ans pour la date de l'avènement d'Alexis II Comnène; ce prince succéda à son père Manuel sous la tutelle d'Andronic, au commencement de l'indiction xiv, c'est-à-dire en septembre 1180. Il régna trois ans, jusqu'en octobre 1183.

TERCÜMANIN AÇIKLAMASI

Foto 1. Smbat Sparapet'in kroniğinde savaş yerinin açıkça kaydedildiği 626. sayfa.

Böylece iki önemli tarihi kaynakta tespit edilen konum bilgileriyle savaşın, İmparator I. Manuel Komnenos'un başlıca hedefi olup ele geçirmek istediği Selçuklu Devleti'nin başşehri Konya yakınlarında yapıldığı kesinlik kazanır. Öte yandan Süryani Mihael "Konya yakınları" veya "Konya'ya uzak olmayan bir yerde" konum bilgisini de açıklar. Bu da "şehre bir günlük yürüyüş mesafesi" dir. Başka bir deyişle savaşın yapıldığı geçit, o günkü ulaşım şartlarına göre Konya şehrine atla yaklaşık bir günlük yürüyüş mesafesi dâhilindedir.

Savaş yerinin coğrafi konumuyla ilgili diğer bilgiler ve veriler, ayrı ayrı yan başlıklar altında aşağıda kısaca açıklanması yöntem bakımından daha uygun bulunmuştur.

Myriokephalon (Meldinis) Kalesi: Savaşı ele alan çalışmaların hemen tamamında savaş sahasının bir yerinde, Niketas Khoniates'in eserinde kaydetmesi⁹ sebebi ile bir kale hep aranmış ve varlığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Khoniates tarafından adı kaydedilmeyen kale (muhtemelen adını bilmiyordu), savaş yerini gösteren açık işaretlerden biri olarak değerlendirilmiştir. Zira o dönemde bu kale savaşın yapıldığı geçidin yanında önemli ve tanıtıcı beşerî bir yapı özelliğini taşıyordu.

Savaşın yapıldığı dönemde kale yıkık ve terk edilmiş idi. Hem Niketas Khoniates hem de Smbat Sparapet kalenin "yıkık ve terk edilmiş" özelliğine ortak vurgu yapmaları ayrıca dikkati çeker. Çünkü bu ortak bilgi yazarların aynı kaleden söz ettikleri görüşünü güçlendirir. Ulaşılan tarihi kaynaklarda bundan başka kale ile ilgili bir bilgi maalesef mevcut değildir.

Smbat Sparapet'in kroniğinin Fransızca çevirisinde Meldinis¹⁰ adıyla zikredilen kalenin adı, eserin İngilizce çevirisinde Melitene¹¹, Osmanlı arşiv belgelerinde Hisar-ı Meldos; Karye-i Hisar-ı Meldos; Hisarkale şeklinde geçer. Günümüzde ise Kale Tepe veya Asar Kale diye söz edilir. Melite, Maldia, Hitit dilinden gelen bir kelimedir. Hitit metinlerini okumayı başaran Çek asıllı Alman bilim adamı Bedřich Hrozný, Melite, Maldia kelimesinin "bal" anlamına geldiğini belirtir.¹² Hisar-ı Meldos'un bulunduğu kayalık tepeye ve kuzeyindeki yaylaya bugün de Balkaya, Ballıkaya denilmesi, geçmişten günümüze toponimik bir bağlantının kurulması bakımından ayrı bir önem arz eder.

Bağırsak Boğazı ve özellikle boğazın en dar kesimi, Smbat'ın bahsettiği gibi Meldinis Kalesi'nin tam önündedir (Foto 2). Kale, boğazın ortasına rastlayan Kalkımaç Tepeleri'nin yaklaşık 2 km kuzeydoğu tarafında, Körömer Deresi'nin vadisinin içinde, gözden ve anayoldan biraz uzak bir yerdedir. Bazı yerleşme kalıntılarının görüldüğü Kale Tepe, coğrafi bakımdan kayalık, kabaca dairevi şekilli ve asimetric yamaçlı volkanik bir kütledir. Denizden yüksekliği 1552 m, yerel değeri ise 100 m civarındadır.¹³ Boğaz çevresinde, Yunuslar ve Derbenttekte köylerinde görüldüğü gibi bu kale ile bağlantılı farklı yapıların varlığı da tespit edilir.

9 Niketas Khoniates, *Historia* (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 83.

10 Sparet, *Chronique Du Royaume De La Petite Armenie Par Le Connetable Sempad*, p. 626.

11 Smbat Sparapet, *Chronicle*, çev. By R. Bedrosian, Sources of the Armenian Tradition, New Jersey 2005.

12 Bilge UMAR, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 561.*

13 Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağırsak Boğazı".

Foto 2. Bağırsak Boğazı, Smbat Sparapet'in bahsettiği gibi Hisar-ı Meldos (Meldinis Kalesi)'un tam önüne tekabül etmektedir.

Osmanlı Arşivi'nde 1483 yılına ait Maliyeden Müdevver Defteri'nde Karye-i Hisar-ı Meldos'un adı zikredilir. Defterde, Müslüman ahalinin meskûn olduğu Meldos Kalesi'nden 2 sipahinin kaydı vardır.¹⁴ Karye-i Hisar-ı Meldos, bir asır sonra düzenlenen 1583/ 991 yılına ait Akşehir Sancağı İcmal Defteri'nde de yer alır. Bu defterde; "Timâr-ı Mehmed an Çavuşân-ı Mir-i-mirân-ı Karaman: Karye-i Hisar-ı Meldos tâbi-i Çemen Eli", "Timâr-ı Davud: Karye-i Hisar-ı Meldos tâbi-i Çemen Eli", "Timâr-ı Kubad: Karye-i Hisar-ı Meldos tâbi-i Çemen Eli" şeklinde geçmektedir.¹⁵ 1583 yılında Karye-i Hisar-ı Meldos az nüfuslu meskûn bir mahal olup idari bakımdan Akşehir sancağının Çemen Eli nahiyesine bağlıdır. Söz konusu defterde Çemen Eli nahiyesinin diğer köyleri arasında bugünkü adlarıyla Yunuslar, Kızılören (Kızılviran), Değiş (Dekiş) ve Sağlık (Ağras) bulunur.

Smbat Sparapet'in kroniğinin 1869 yılında Fransızca tercümesini yapan Edouard Dulaurier, 626. sayfanın dipnotunda esasen Meldinis Kalesi ile Myriokephalon Kalesi arasında doğrudan ilişki kurarak bu ikisinin aynı yer olduğunu ve kalenin Konya'nın kuzeybatısında yer aldığını açıkça ifade etmiştir. Kroniğin İngilizce çevirisinde bulunmayan dipnot bilgisi şöyledir: "Iconium [Konya]'un kuzeybatısında yer alan harap Myriokephalon Kalesi'nin önünde oldu, Sultan Kılıç Arslan İzzeddin [İmparator] Manuel'i yendi, bizim yazarın [Smbat Sparapet], muhtemelen

14 Doğan Yörük, "Karaman Eyaletinde Osmanlı Timar Düzeninin Tesisi (1483)", Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 25, S. 40, (2006), s. 193, 194.

15 Mehmet Akif Erdoğan, "Akşehir Sancağı'ndaki Dirliklerin III. Murad Devri'ndeki Durumu ve 1583/991 Tarihli Akşehir Sancağı İcmal Defteri", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S. 1, (1990), s. 148, 150.

adı Ermeniler tarafından kendisine verilen, Meldinis, Melitene olarak adlandırdığı bu kale ile aynıdır.”¹⁶ Dulaurier, 1869 yılında çevirisini yaptığı *De Michel Le Syrien* adlı kroniğin 383. sayfasının dipnotunda da “yıkık Myriokephalon Kalesi’nin Konya’nın kuzeybatısında yer aldığını”¹⁷ tekrar kaydeder.

Yukarıdaki açıklamalara göre, Meldinis (Melitine) Kalesi ile Karye-i Hisar-ı Meldos, Asar Kale ve Hisarkale’nin aynı yere tekabül ettiği anlaşılır. Yine tarihi kaynaklarda yıkık ve terk edilmiş özelliklerine vurgu yapılan Myriokephalon Kalesi’nin Hisar-ı Meldos’a, Tzibritze Boğazı’nın da Bağırsak Boğazı’na karşılık geldiği sonucuna varılır.

Myriokephalon Savaşı’nın Adı: Khoniates’e göre; “Bundan sonra İmparator Khoma [Choma, Homa] ve Myriokephalon (anlamı bin kelle)’a geldi. Burası eski ve terk edilmiş bir kaledir veya orada olup bitenlerden bu adını almıştır yahut da orada bu adın ifade ettiği olay vuku bulmuştur. Çünkü bu kale yanında tasvir edeceğim gibi, binlerce Bizanslının kellesine ölümün darbesi inmiştir.”¹⁸ Müellif eserinde savaşa niçin Myriokephalon adının verildiğini ve bunun ne anlama geldiğini, tartışmaya veya yoruma yer bırakmayacak şekilde açıklamıştır. Myriokephalon (Myrioccephalum) adı, muasır kroniklerden yalnızca Niketas’ın eserinde yer alır ve iki yerde geçer. Kelime olarak Myrio bin, binlerce, cephalum ise baş, kelle, kafa gibi anlamlara gelir. Fakat kavram olarak Myriokephalon, Niketas’ın eserinde geçtiği gibi “binlerce Bizanslının kellesine ölümün darbesinin indiği” savaşın adı, savaşın yeri ve burada bulunan bir kalenin adı şeklinde anlaşılır. Bu da Bizanslılar açısından savaşın seyrini ve vahametini anlatır.

Bizans İmparatorunun Takip Ettiği Güzergâh: İmparator I. Manuel Komnenos’un ana hedefi, Türk milletini ortadan kaldırmak, Konya surlarını bizzat yıkmak ve Sultanı ele geçirmek şeklinde özetlenebilir. Bunu gerçekleştirmek için Niketas’ın kaydettiğine göre; “İmparator başkentten hareketle Phrygia ve Laodikeia [Eskihisar-Denizli] içinden geçip, benim doğduğum yer olan müreffeh ve büyük şehir, eski Kolossai, şimdiki Khonai [Honaz]’a geldi. Khonai’den İmparator, Lampis üzerinden Kelainai [Dinar]’a yürüdü. Bundan sonra İmparator Khoma [Choma, Homa] ve Myriokephalon (anlamı bin kelle)’a geldi.”¹⁹ Niketas Khoniates eserinde Bizans ordusunun yol güzergâhında son olarak Kelainai (Dinar), Khoma ve Myriokephalon yer adlarını birbirinin ardı sıra kaydeder. Ancak bunların arasında başka hiçbir coğrafi nesnenin (yerleşme, göl, akarsu, dağ, ova vb.) yanında özellikle bir süre önce İmparator I. Manuel tarafından güçlendirilen Menderes kaynaklarında bulunan Sublaion Kalesi’nden bahsetmez. Bu da savaş yerinin konumunun tespiti açısından önemlidir. Khoniates’in eserinde savaştan sonra dönüş güzergâhı ile ilgili verdiği bilgilerde de benzer bir durum tespit edilir.

Keza Ioannes Kinnamos da İmparator I. Manuel’in 1146’da yaptığı Konya Seferi’nin dönüş güzergâhında yer adı olarak Tzibrelitzemani ve Puscuse (Beyşehir) Gölü’nden sonra Menderes kaynaklarını kaydetmiştir.²⁰ Bunların arasında oldukça uzun bir mesafe olmasına, göl, akarsu, dağ ve yerleşme gibi önemli coğrafi unsurların varlığına rağmen başka hiçbir yer adını zikretmemiştir. Bu da Niketas’ın anlatımıyla doğrudan örtüşmektedir.

16 Sparet, *Chronique Du Royaume De La Petite Armenie Par Le Connetable Sempad*, p. 626.

17 Michel le Syrien, “Extrait de la Chronique de Michel le Syrien”, *Recueil Des Historiens Des Croisades Documents Armeniens*, Edt. E. Dulaurier, Publie Par Les Soins De L’Academie Des Inscriptions Et Belles-Lettres, Tome Premier, Paris 1869, p. 383.

18 Khoniates, *Historia* (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 123.

19 Khoniates, *Historia* (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 123.

20 Işın Demirkent, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı* (1118-1176), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 129.

Dolayısıyla konuyla ilgili bu iki önemli tarihi kaynağın dikkate alınması gerekir. Çünkü Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'un 1146 Konya Seferi'nden dönüş güzergâhı ile 1176 Konya Seferi'ne gidiş ve dönüş güzergâhı; Tzibrelitzemani-Myriokephalon Kalesi ve Menderes kaynakları arasında hemen hemen aynıdır. Başka bir deyişle güzergâhta birbirinin ardı sıra aynı yerlerin adı zikredilmektedir.

Homa (Khoma, Choma): Khoniates'in eserinde Myriokephalon Kalesi'nden önce İmparator I. Manuel'in geldiği yerin adı Khoma olarak geçer.²¹ Bu sebeple savaşın yapıldığı geçidin civarında Homa adını taşıyan bir yerleşmenin, idari bir ünitenin veya bir yörenin/bölgenin varlığı söz konusudur. Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarında Beyşehir sancağına bağlı Homa adında iki köy yerleşmesine rastlanır. Örneğin 16. yüzyıl başlarında Karaman vilayeti vakıfları arasında Karye-i Homa ve Karye-i Kiçi-Homa'nın adları geçmektedir.²² 1960'lı yıllarda yapılan değişiklikle Büyük Homa'ya Esence, Küçük Homa'ya Yukarı Esence adı verilmiştir.²³ Denizli ilinde olduğu gibi Konya Beyşehir'de de birbirine yakın konumda Homa ve Çivril adlarıyla anılan tarihi yerleşmelerin varlığı savaş yerinin tespiti bakımından önemli bir konum verisini teşkil etmektedir.

Ramsay, haritasında Beyşehir ve Suğla gölleri arasında kalan bölgeyi Homonades olarak adlandırır.²⁴ Büyük ve Küçük Homa köylerinin bölgede yaşayan Homonades (Homonad) kavmi ile bağlantısı ve adını bu kavimden alıp almadığı konusunun aydınlatılması gerekir. Anna Kommena'nın Alexiad adlı eserinde Homa (Khoma) adları geçmektedir.²⁵ Yörede özellikle de Bağırsak Boğazı, Kırel ve Beyşehir arasında günümüze ulaşmayan Homa adlı başka yerleşmelerin veya yer adlarının varlığı araştırılmalıdır. Ayrıca ülkemizin farklı bölgelerinde de çok sayıda homa adlı yerlere ve yerleşmelere rastlanılmaktadır.²⁶

İmparator I. Manuel'in başlıca hedefinin Selçuklu Devleti'nin başşehri Konya'yı kuşatmak ve Sultanı ele geçirmek olduğu dikkate alındığında, Bizans ordusunun Kelainai (Dinar)'den sonra kuzeybatıda o dönem Bizans toprakları içinde bulunan Denizli'deki Homa (Gümüşsu)'ya değil de doğuya doğru Konya istikametinde ilerlemesi ve Beyşehir yöresindeki Homa civarına gelmesi daha doğru görünür. Çünkü Bizans ordusunun Çivril'deki Homa'ya gelmesiyle ilgili tarihi bir kayıt olmadığı gibi bunun açık bir nedeni ve izahı da yoktur. Ayrıca Myriokephalon Savaşı'nın sonunda imzalanan anlaşma gereği Sublaion Kalesi'nin yıkılması da önemli bir husustur. Kaynaklarda geçen Sublaion ile Homa'nın farklı yerler olma ihtimali de dikkate alınmalıdır.

21 Khoniates, *Historia* (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 123.

22 Seyit Ali Kahraman, XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilayeti Vakıfları, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2009, s. 177, 190, 251, 252.

23 Köylerimiz (1 Mart 1968 Gününe Kadar), T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1968, s. 608, 782.

24 William Mitchell Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. M. Pektaş, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1960, s. 366, 367.

25 Anna Kommena, *Alexiad*, Çev. B. Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996.

26 Konya ve Denizli illerinin dışında, Samsun Terme'de, Antalya Manavgat'ta (Karye-i Ulu-Homa, Karye-i Kiçi-Homa), Niğde Melendiz'de karye-i Homa adlı yerleşmeler tespit edilmektedir. Antalya ilinin Elmalı ilçesinin Hacimusalar köyünde bu adla anılan antik bir şehir yerleşmesi mevcuttur. Osmanlı Arşivi'nden örneğin; Maraş sancağı Camustil nahiyesine tabi Homa-i Kebir karyesi, Bolu sancağı dâhilinde Homa kazası, Afyonkarahisar'da Sultandağı maa Çay maa Homa, Foça kazasına tabi Homa karyesi ve Selanik dâhilinde Homa karyesi adında birçok yerleşme ve idari ünitenin varlığı belirlenmektedir.

Cybrilcymani (Çivril Çimeni): İmparator I. Manuel Komnenos yakın dostu İngiltere Kralı II. Henry Plantagenet'e Myriokephalon Savaşı'nı anlattığı nispeten uzun bir mektup göndermiştir. İmparator doğal olarak taraflı, siyasi bir üslupla kaleme aldığı mektupta; “*Türklerin Cybrilcymani dedikleri civardaki bir bölgenin dar geçitlerinin yakınına çekildiğimiz zaman*”... “*ordumuza ansızın hücum ettiler*” demektedir.²⁷ Mektubun Vasiliev tarafından yapılan İngilizce çevirisinde *Cybrilcymani* şeklinde yazılan yörenin (mevkiin) ve dar geçidin adı; Rogeri de Houedene'nin Latince metninde aynı şekilde *Cybrilcymani*²⁸ fakat Benedict of Peterborough adıyla yayınlanan kronikte II. Henry'nin anlatıldığı kısımda İmparator I. Manuel'in mektubuna atfen çok az bir farkla Latince *Cibrilcimani*²⁹ olarak kaydedildiği görülür. Sözü edilen tarihi kaynaklarda, İmparator I. Manuel'in ifade ettiği geçidin ve bulunduğu dağlık yörenin adı hiçbir değişikliğe uğramadan hemen aynı biçimde yazılmıştır.

Savaşın yapıldığı geçidin ve mevki adının İmparatorun mektubunda *Cybrilcymani*; Çivril Çimeni yani çimen (kendiliğinden yetişmiş çim, çimlik ve yeşil otlak) ile doğrudan ilgisi bulunması önemli bir konum verisini teşkil etmektedir. Keza çivril, içinden gür bir suyun aktığı doğal bir geçit, boğaz, sulu bir Derbent'e³⁰ işaret ettiği gibi Beyşehir Çukurağıl köylüleri tarafından bugün de çivril, çivrilik; sulak yer, derenin aktığı yer anlamında kullanılan bir mevki adı olarak varlığını sürdürmektedir.³¹ Ayrıca ülkemizde Çivril adlı yörükler ile çok sayıda yer ve yerleşme adı da mevcuttur.

Bağırsak Boğazı'nın hemen güneybatı tarafında Çukurağıl köyünde bugünkü karayolu köprüsünden başlayıp Yunuslar köyünde yolun batı kenarındaki petrol istasyonuna kadar uzanan yaklaşık 2 km uzunluğundaki (sınırlar bugün itibariyle) mevkie Çivril adı verilmektedir. Hatta köyün mevcut tapu kayıtlarında buradaki Çivril mevki adının halen geçtiği tespit edilmektedir. Myriokephalon Savaşı'na gelirken Via Sebaste (Antik Roma Yolu)'yi takip eden İmparator I. Manuel ve Bizans ordusu, Çukurağıl ile Yunuslar köyleri arasındaki Çivril mevkiinden geçerek Bağırsak Boğazı'na girmiştir. Bizans ordusu savaşın yapıldığı gün Bağırsak Boğazı'na girmeden önce büyük bir ihtimalle Çivril mevki civarında da konaklamış olmalıdır. İmparator I. Manuel yakın dostu İngiltere Kralı II. Henry Plantagenet'e gönderdiği mektubunda özellikle *Cybrilcymani* adını zikretmesi, bu açıdan anlam kazanmaktadır.

Diğer yandan 1583 Tarihli Akşehir Sancağı İcmal Defteri'nde Akşehir livasına bağlı Çemen Eli (Çemen İli) adında küçük bir nahiye yer almaktadır. Bu idari birimde bulunan başlıca köyler; Karye-i Hisar-ı Meldos (Asar Tepe'de), Karye-i Yunuslar, Çayır-ı Haznedar, Karye-i Kızıl Viran (Kızılören), Karye-i Yeğren (Doğanlar), Karye-i Gönence, Karye-i El Almış, Karye-i Manahos (Anayurt), Karye-i Ağras (Sağlık), Karye-i Resul Sarayı ve Karye-i Gaziler tabi-i Çemen Eli'dir. Defterde Çemen Eli nahiyesinde bulunan çok sayıda çayır ve otlak gelirleri de ya-

27 Alexander Alexandrovich Vasiliev, “Manuel Comnenus and Henry Plantagenet”, *Byzantinische Zeitschrift*, Band XXIX, Leipzig und Berlin 1929-30, p. 238.

28 Roger De Hoveden, *Chronica Mgistri Rogeri De Houedene*, Edt. W. Stubbs, Tome II, London 1869, p. 102-104.

29 Roger De Hoveden (Benedict of Peterborough), *Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis* (The Chronicle of the Reigns of Henry II. And Richar I. A. D. 1169-1192), Edt. William Stubbs, Tome I, Oxford 1857, p. 128.

30 Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, s. 189.

31 Mustafa Arslan, “On Ancient Luwian Elements in the Toponymy of the Beyşehir County, Turkey”, *Directions in Urban Place Name Research*, (Helsinki 2009), s. 5, 6

zılmıştır.³² Adı geçen defterden öğrenildiğine göre, Bağırsak Boğazı ve yakın çevresinin Osmanlı döneminde Çemen Eli şeklinde adlandırılması yukarıda verilen bilgilerle doğrudan örtüşmektedir.

Menderes (Nehri) Kaynakları: Ioannes Kinnamos ve Niketas Khoniates'in eserlerinde *Menderes (Nehri) kaynakları* ifadesiyle neresinin kastedildiği konusunda yeterli bilgiler vardır. Nitekim Kinnamos, İmparator I. Manuel'in Myriokephalon Savaşı'ndan önce hazırlık bağlamında, "*Kendisi birkaç adamla ovalardan geçip Acıgöl civarında Lampe'ye doğru ilerledi ve Menderes Nehri'nin kaynaklarına yakın bir yerde bulunan zamanla çökmüş bir kaleyi (Sublaion) tekrar inşa etti*"³³ demektedir. Aynı şekilde I. Manuel ve Bizans ordusunun 1176'da Myriokephalon Savaşı'na giderken, Niketas'ın "*Khonai [Honaz]'den imparator, Lampis üzerinden Kelainai [Dinar]'a yürüdü. Marsyas suyunun karıştığı Menderes'in kaynakları buradadır*"³⁴ ifadesi açık konum bilgilerini ihtiva etmektedir.

Coğrafi açıdan Menderes kaynakları nispeten geniş alan olup Işıklı ve Gökgöl kaynakları ile bunların oluşturduğu göl ve bataklık alanların yanı sıra Dinar yakınındaki iki büyük karstik sahalardan boşalan fay kaynağı (Suçikan ve Düdensuyu) ve hatta yeraltı drenajıyla bağlantılı Çapalı Gölü (Bunar Başı Gölü, Karakuyu Gölü) de buraya dâhil edilebilir. Nitekim bazı yayınlarda, özellikle tarih kitaplarında Büyük Menderes Nehri'nin başlangıç yerinin Dinar ve çevresinin kabul edildiği ve hatta haritalarda işaretlendiği görülür. Çünkü Kûfi Çayı kolu daha uzun olmakla birlikte devamlı akıştan yoksundur, buna karşılık buradan Dinar Suyu adıyla devamlı ve nispeten düzenli bir akış söz konusudur.³⁵

Kısaca Khoniates ve Kinnamos'un eserlerinde geçen Menderes kaynakları ifadesiyle, coğrafi ve tarihi bakış açılarıyla, Büyük Menderes havzasında Işıklı, Gökgöl ve Dinar arasında kalan saha kastedilmektedir.³⁶

Tzibritze, Tzibrelitzemani Geçidi: Kinnamos Historia adlı eserinde İmparator I. Manuel ile Sultan Mesut arasında 1146 yılında Konya'nın batısında Bizans ordusunun şehrin muhasarasını kaldırıp zorunlu olarak geri çekilirken, yapılan savaşları nispeten ayrıntılı anlatır. Kinnamos kitabında; "*...Sultan onların tahriki ile eskisi gibi kaçmak istemedi ve iyi bir duruma ulaşınca, barbar dilinde Tzibrelitzemani denilen yere varmış bulunan Romalılara hücum etmeye acele etti. Burası diğer bütün yerlerden daha zor geçilir; sadece saflar halindeki ordular için değil, küçük gruplarla yolculuk yapanlar için de zordu*"³⁷, eserin diğer bir sayfasında "*Çünkü hala düşman ülkesinin ortasındayız ve Roma sınırlarından çok uzaklardayız. Bunu söyledikten ve orduyu düzene soktukten sonra doğruca önceleri halkın Skleros'a ait ama şimdi Pusguse dedikleri göle [Beyşehir Gölü] doğru yola çıktık. Ordu o dar yerden ovaya çıkıp açık alana varınca, İmparator askerlerden birine çok yüksek sesle haykırıp Türklerden birini çağırmasını emretti*"³⁸ şeklinde geçidin doğrudan açık konum bilgisine yer verir.

32 Erdoğru, age, s. 127-161.

33 Demirkent, age, s. 213.

34 Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 123.

35 Ceylan, "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Konusuna Coğrafi Bir Yaklaşım", s. 162.

36 Ceylan, "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Konusuna Coğrafi Bir Yaklaşım", s. 162.

37 Demirkent, age, s. 41.

38 Demirkent, age, s. 48, 49.

Ioannes Kinnamos (Ioannes Cinnamus) geçidin adının açıkça Türkçe olduğunu söyler ve **Τζιβρηλιτζημανι** – Tzibrelitzeman(i) olarak Türkçe telaffuzuyla kaydeder.³⁹ Niketas Khoniates (Nicetae Choniatae)'in eserinde geçit **Τζυβριτζη**⁴⁰, aynı eserin Türkçe çevirisinde Tzibritze⁴¹ olarak geçmektedir. İmparator I. Manuel Komnenos'un İngiltere Kralı Henry Plantagenet'e gönderdiği mektupta ise Cybrilcymani⁴² şeklinde yer alır. İmparatorun ve Kinnamos'un kaydettiği geçit adının Cybrilcymani; Tzibrelitzemani olarak yazılışının benzerliği, iki kelimedenden oluşması ve ayrıca her ikisinde bunun Türkçe olduğu vurgusunun yapılması dikkati çekmektedir. Neticede bu üç önemli tarihi kaynakta aynı geçide ve bu geçidin bulunduğu yöreye ve dağlık sahaya verilen bir isim olduğu anlaşılır. Nitekim Hendy de üç kaynakta Tzibritze, Cybrilcymani ve Tzibrelitzemani adıyla zikredilen geçidin aynı yer olduğu görüşündedir.⁴³

Ioannes Kinnamos'un eserinden; Bizans İmparatoru I. Manuel'in daha önce (1146'da) Selçuklu Devleti'nin başşehri Konya'ya yaptığı seferin dönüşünde Tzibrelitzemani Geçidi'nden geçtiği ve bu civarda Sultan I. Mesut ile savaş yaptığı, geçidin Konya'ya yakın bir konumda; Konya ile Beyşehir Gölü arasında bir yol güzergâhında bulunduğu tespit edilir. Böylelikle daha önce geçidin yeri konusunda ileri sürülen çeşitli görüşlerin ve yapılan farklı değerlendirmelerin yöre (Konya) bağlamında kati olarak bir sonuca bağlandığı söylenebilir.

Tzibrelitzemani Geçidi ve Puscuse (Beyşehir) Gölü'nün Konum İlişkisi: Tzibrelitzemani (Tzibritze) Geçidi'nin konumunun belirlenmesinde önemli verilerden biri de hiç şüphesiz tarihi kaynaklarda geçen Puscuse Gölü'dür. Gölün adı kaynaklarda Pungusa, Pasgusa, Pasgusam, Pougousa gibi farklı şekillerde yazılmıştır. Kinnamos, Puscuse Gölü'nün coğrafi özelliklerinden nispeten detaylı bahseder. Nitekim bu müellif, "İmparator Türklerin yeniden Sozopolis'e [Uluborlu] karşı saldırıya geçtiklerini duyunca, bütün ordusuyla birlikte süratle oraya yöneldi [1142]. Düşmanla karşılaşamayınca (zira Romalıların yaklaştığını duyunca kaçmışlardı) ordusunu Pasgusam [Beyşehir Gölü] denilen göle götürdü. Bu göl çok geniş ve uzundur. Suyun ortasında birbirinden ayrı yükselmiş adalar vardır; *bu adaların üzerinde eskiden yapılmış kaleler bulunur*"⁴⁴, bilgilerine yer verir.

Khoniates de "İmparator Ioannes, Phrygia kenarından geçerek Attalos'un harika şehri Antalya'ya ulaştı. Civardaki bölge ve şehirlerde düzen ve asayiş kurmak için burada bir süre kalmak fikrindeydi. Çünkü bazı yöreler Türk boyunduruğuna boyun eğmişlerdi. Bunlar arasında, hemen hemen bir deniz kadar büyük Puscuse [Karalis] Gölü de vardı. Gölün içinde, birçok yerde sudan fışkıran küçük fakat müstahkem adaların ahalisi Hristiyan olmakla beraber, o sıralarda kayıkları aracılığı ile Konya Türkleriyle arasında çok canlı ilişkiler sürdürmekteydiler", şeklinde Puscuse Gölü'nden söz eder.⁴⁵

39 Ioannes Cinnamus, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae: Ioannes Cinnamus, Edt. B. G. Niebuhr, Bonnae: Impensis Ed. Weberi 1836, p. 47.

40 Niketas Khoniates, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae: Ioannes Cinnamus, Edt. B. G. Bekker, Bonnae: Impensis Ed. Weberi 1835, p. 232.

41 Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 124.

42 Vasiliev, "Manuel Comnenus and Henry Plantagenet", p. 238.

43 Michael F. Hendy, Studies in Byzantine Monetary Economy, Cambridge University Press, Cambridge 1990, p. 146.

44 Demirkent, age, s. 19, 20.

45 Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 24.

Ioannes Kinnamos ve Niketas Khoniates'in eserlerinde; Konya'ya yakınlığı (kuş uçuşu yaklaşık 70 km), uzunluğu (45 km), genişliği (24 km), büyüklüğü (yüzölçümü 688.9 km²) ile 33 ada ve ada yerleşmelerinin bulunması gibi birçok ayırt edici coğrafi özellikleriyle anlatılan Pusguse Gölü'nün günümüzdeki Beyşehir Gölü'ne tekabül ettiği konusunda her hangi bir şüphe yoktur.

Selçuklu-Bizans Sınırı: Birçok kaynakta Myriokephalon Savaşı'nın Türk toprakları içinde yapıldığı konusunda açık ve kesin ifadeler mevcuttur. Dolayısıyla savaşın yapıldığı dönemde Selçuklu-Bizans sınırı nereden geçiyordu sorusu önem kazanmaktadır. Süryani Mihael'in "İmparator çok geçmeden Türklerin arazisinde beş günlük yolculuk mesafesine hızlı bir şekilde ilerledi", ... "Rumlar, Konya yakınlarına ulaştılar. [Şehir] bir günlük yürüyüş mesafesinde geldiler"⁴⁶ ifadesi, savaşın Türk topraklarında olduğu konusunda kesin konum bilgileri içermektedir.

İmparator I. Manuel'in İngiltere Kralı Henry Plantegenet'e yazdığı mektubunda; "Türklerin ülkesine girer girmez savaş çığlıkları duyuldu. Türk askerleri bizim ordularımıza karşı her yönden saldırıya geçtiler. Bununla beraber Tanrı'nın yardımı ile onları püskürttük". (...) yine savaştan sonra, "Bütün isteklerimizi karşılamayı vaat etti ve kendi adamlarını bizim hizmetimize verdi. (...) Böylece o yerden ayrılarak, seçkin asker ve şövalyeler için en küçük bir keder göstermeden, fakat Tanrı'ya şükrederek, ülkemize döndük"⁴⁷ cümleleri savaşın Selçuklu topraklarında belirli bir mesafe alındıktan sonra yapıldığının açık delilleri arasındadır.

Niketas Khoniates'in, "Ayrıca Türkler de görünmüşlerdi ve küçük çarpışmalarla Bizanslılara saldırmaktaydılar. Bunlar Bizanslıların önlerinden giderek, bunların hayvanlarına yem bulamamaları için yol boyunca bütün meraları yakmışlar ve içecek su bulamamaları için de kaynak ve kuyuları pislemişlerdi"⁴⁸, eserin diğer sayfasında, Türklerle savaşta tecrübe sahibi olanlar ve yaşlı başlı bütün danışmanlar, "Savaşın büyüklüğünü düşünmesi, düşmanların bütünüyle bir tuzak haline getirdikleri ülkenin kolay geçilmezliğini göz önünde bulundurması... gerektiğini söylediler"⁴⁹, şeklinde verdiği bilgiler de savaşın Türk topraklarında yapıldığını yansıtır.

Neticede Süryani Mihael, İmparator I. Manuel, Niketas Khoniates ve Abû'l Farac gibi önemli tarihi kaynaklarda savaşın Selçuklu topraklarında belirli mesafe alındıktan sonra yapıldığı çok açık şekilde belirtilmiştir. Demirkent, Ioannes Kinnamos'un eserinin tercümesine eklediği harita 2'de Selçuklu-Bizans sınırını Beyşehir-Hoyran gölleri arasında uzanan bir hat üzerinde göstermiştir. Şüphesiz bu yaklaşım tarihi kaynaklara uygundur. İşaretlenen güzergâhta Bağırsak Boğazı ile Yalvaç arası yaklaşık 105 km olup karayolu ulaşımına oldukça elverişlidir.

46 Michel le Syrien, age, p. 371.

47 Mehmet Abdulhaluk Çay, Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası: Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokephalon) Zaferi, Orkun Yayınları, İstanbul 1984, s. 108-110.

48 Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 123.

49 Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 124.

1.2. Savaş Sahasının Başlıca Rölyef Özellikleri

Niketas Khoniates, Süryani Mihael, Ioannes Kinnamos'un kitabında, İmparator I. Manuel Komnenos'un mektubunda Tzibrelitzemani (Tzibritze, Cybrilcymani) Geçidi'nin yani savaş mekânının rölyefiyle ilgili önemli tasvirler, bilgiler ve veriler tespit edilmektedir. Bunlar aşağıda maddeler halinde görsel malzemelerle birlikte fazla ayrıntıya girilmeden açıklanmaya çalışılmıştır:

Tzibrelitzemani Geçidi yüksek yamaçlarla çevrelenen uzun ve derin bir vadidir (Foto 2). Vadi terimi İmparator I. Manuel'in mektubunda ve Süryani Mihael'in eserinde birer, Ioannes Kinnamos'ta iki ve Niketas Khoniates'in eserinde birçok defalar tekrar edilir. Dolayısıyla geçit teriminden akarsu tarafından kazılan bir boğaz (yarma) vadi anlaşılır. Nitekim Khoniates'in geçit içinde Eylül ayında akmakta olan bir akarsudan bahsetmesi, buranın bir boğaz vadi olduğunu doğrular ve hatta kesinleştirir niteliktedir. Daha sonra değinileceği üzere Bağrsak Boğazı'nda aynı adla anılan ve savaşın yapıldığı Eylül ayında akış gösteren bir akarsu vardır.⁵⁰ Ayrıca bu vadinin derinliği, uzunluğu ve yamaçları gibi birçok morfolojik özelliklerine vurgular yapılmıştır.

Foto 2. Bağrsak Boğazı'nın Haciz Köprüsü civarında genel görünümü. Boğazın kıvrımlı ve dar uzanışı dikkati çekmektedir.

50 Ceylan / Eskikurt, age, s. 41.

Boğaz vadinin uzunluğu ne kadardı? Bu sorunun cevabı İmparator I. Manuel'in mektubunda vardır. İmparator mektubunda, "Yolun darlığı ve geçiş zorluğu yüzünden 10 mil uzunluğunda tek sıra halinde yürümeye başladık"⁵¹ ifadesi, Bizans ordusunun savaş günü girdiği geçidin yaklaşık 10 mil uzunluğunda olduğunu yansıtır. Yine geçidin "upuzun" veya "uzun bir vadi" olarak tanımlandığı, bütün Bizans ordusunu yaklaşık 60-70 bin asker ve yardımcı personeli, 3-5 bin öküz arabasını içine aldığına ve özellikle de İmparatorun verdiği değere göre; uzunluğunun en azından 13-15 km olması gerektiği sonucuna varılır. Fakat geçit bu mesafeden de fazla uzun değildi. Yüksek yamaçlarla çevrelenen, yer yer menderi, uzun ve derin bir geçit olan Bağırsak Boğazı'nın uzunluğu yaklaşık 12-13 km kadardır. Başka bir deyişle İmparator I. Manuel'in belirttiği gibi Konya'ya doğru yürüyüş halindeki Bizans ordusunu içine alacak kadar genişliğe ve uzunluğa sahiptir.

Boğazın genişliği ise değişmektedir. Örneğin boğazın genişliği Haciz Köprüsü ile Ayvalı Dere arasında 30-40 m, Kalkımaç Tepeleri Mevkii'nde 25 m, Tekneninkafa Tepe ile Kızılbel arasında 50 m, Kızılören Ovası'ndan boğaza giriş kısmında; Kümeninbaşı Tepe'nin eteğinde 70 m kadardır. Dar kısımlarda eğimler artmakta ve boğazın yamaçları dik bir görünüm almaktadır (Foto 3). Bağırsak Boğazı'nda, Selçuklu kuvvetlerinin Bizans ordusuna yanlardan ve arkadan hücumla geçmesi, boğazın en dar yerinde Bizans kağnılarının yolu kapatması, boğazdan çıkan Bizans öncü birliklerinin, boğazın çıkışında emniyet arz eden bir tepelyi ordugâh haline getirmesi, daha sonra İmparator I. Manuel'in de çayı geçerek buraya gelmesi gibi savaşın bütün aşamalarının bir bütünlük içinde gerçekleşmesi rölyef olarak mümkündür.

Foto 3. Bağırsak Boğazı'nda Kalkımaç Tepeleri civarı geçidin en dar kesimini teşkil etmektedir.

51 Vasiliev, "Manuel Comnenus and Henry Plantagenet", p. 238.

Geçit yüksek ve geniş yamaçlarla çevrelenmiştir. Khoniates'in tasvirine göre, yamaçlar büyük bir ordunun mevzi alabileceği kadar geniş ve uzun, kaya bloklarının yuvarlanabileceği kadar yer yer sarp duvarlar halinde yükselir. Süryanî Mihael'in "Üzerlerine insan ve hayvanları ezen dağlar dolusu kayalar yuvarlayan Türkler onların korktuğunu gördüler. Bu vadide iki taraftan saldırılmış bütün bu sayısız askerlerin dizleri titriyordu ve geceleyin hatlarını yaracak kadar yakın olan Türklerin mevcudiyeti sebebiyle dışarı çıkamıyorlardı"⁵², şeklindeki tasvirinden savaş esnasında boğazın yamaçlarından aşağıda hareket halinde olan Bizans ordusunun üzerine kayaların yuvarlandığı anlaşılır. Bağırşak Boğazı'nın birçok yerinde yamaçlardan kayaların yuvarlanması mümkün olup hatta yamaçlarda yuvarlanmaya hazır yani serbest halde volkanik kökenli büyük kaya bloklarının varlığı gözlenmektedir.

Bağırşak Boğazı yüksek ve geniş yamaçlarla çevrelenmiştir. Bu yamaçlarda Selçuklu ordusunun önceden mevzilenmesi, pusu kurması, lojistik destek alması, aşağıda yürüyüş halinde bulunan Bizans ordusuna yamaçlardan ok ve mızraklarla her türlü saldırıya geçmesi, üstünlük sağlaması mümkündür. Özellikle Khoniates'in, "... Türkler de gittikçe artan sayıda ve bütün güçleriyle sarp ve yüksek tepelerden, aşağıda yürüyüş halinde olan Bizanslıların üzerine atılarak tek tek birliklerin bağlantısını kestiler ve gittikçe artan bir cesaretle taarruzlarını sürdürdüler. ... Türkler büyük gruplar halinde Bizanslıların geçebileceği bütün yol ve patikaları tutarak geçidi tıkadılar. Dar geçit içinde sıkışan Bizanslılar birbirlerinin hareketini engelliyor ve düşmana zarar veremiyorlardı"⁵³, cümleleriyle tasvir ettiği mekânın ve savaşın yapılaş tarzına tam anlamıyla uygunluk arz etmektedir. Ayrıca geçit kanyon vadi özelliğine de sahip değildir. Geçit içinde farklı taraflara uzanan yol ve patikalar vardır.

Khoniates'in eserinde "bu upuzun dağ geçidinden" veya "geçit dağların çöktüğü bir yerdedir" gibi geçit ve çevresiyle ilgili önemli morfolojik veriler ayırt edilir. Bu morfolojik veriler, Süryani Mihael'in, "Sultanın kendisi de oradan oraya dolaştığı zorlu bir dağa gitti", ... "dağlar arasında dar ve hiç su bulunmayan bir yerde karşılaştılar"⁵⁴, ifadesiyle de doğrudan örtüştüğü ve iki ayrı önemli kaynağın birbirini doğruladığı dikkati çeker.

Daha geniş alıntılıandığında Khoniates; "Türkleri bu upuzun dağ geçidinden sürerek ordusuna böylece geçidi kolayca geçmek imkânını sağlamayı düşünmemiş, aksine, Türklerin tepeleri ellerinde tuttukları, ... bütün kuburlukları boşaltmaya ve bütün oklarını fırlatmaya hazır buldukları kendisine bildirildiği halde, ... ovada yürüdüğü gibi aynı düzende geçidi geçmek istemişti"⁵⁵, diye söz eder. Burada Niketas, savaş sırasında bir Bizans askerinin sözlerini de aktarır: "Asker, sözlerinin olanca ağırlığını imparatora çevirerek şöyle devam etti: Sen değil misin bizi bu Tanrı'nın terkettiği dar geçide zorla tıkıştıran? Dağların çöktüğü, kayaların üzerimize düşerek bizi ezeceği bu örs içinde, bu ölüm mengenesine sıkıştıran sen değil misin? ..."⁵⁶, diye sormaktadır. Bu alıntılardan geçidin yüksek ve engebeli küteller arasında olduğu kolaylıkla anlaşılır (Foto 4).

52 Michel le Syrien, age, p. 370-372.

53 Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 125.

54 Süryani Mihael, Age, p. 370-371.

55 Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 124.

56 Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 130.

Tzibritze Geçidi'nden kuzeye doğru gittikçe yamaçların dikliği azalır ve topografya yayvan tepeler arasında geniş vadiler halini alır. Diğer yandan geçit güneye doğru; gittikçe dikleşip sarplaşır. İmparatorun mektubunda geçen “Allah’ın yardımıyla açık araziye çıkıncaya kadar” ifadesinin de ortaya koyduğu gibi güney tarafta da geçitten çıktıktan sonra açık araziler bulunur. Kısaca belirtmek gerekirse, geçidin her iki tarafında açık; nispeten düz-hafif engebeli araziler vardır. Tarihi kaynaklarda söz edilen bu rölyef özellikleri, Bağırsak Boğazı'nın her iki tarafında; yani Beyşehir ve Konya yönündeki kısımlarında belirgin bir şekilde gözlenir. Boğazın Beyşehir Yunuslar köyü tarafına çıkışında, vadi yamaçları genişleyerek az engebeli bir rölyefe; plato yüzeylerine dönüşür. Başka deyişle yamaçların dikliği azalır ve topografya yayvan tepeler arasında geniş vadiler halini alır; boğazdan açık alana çıkarılır.

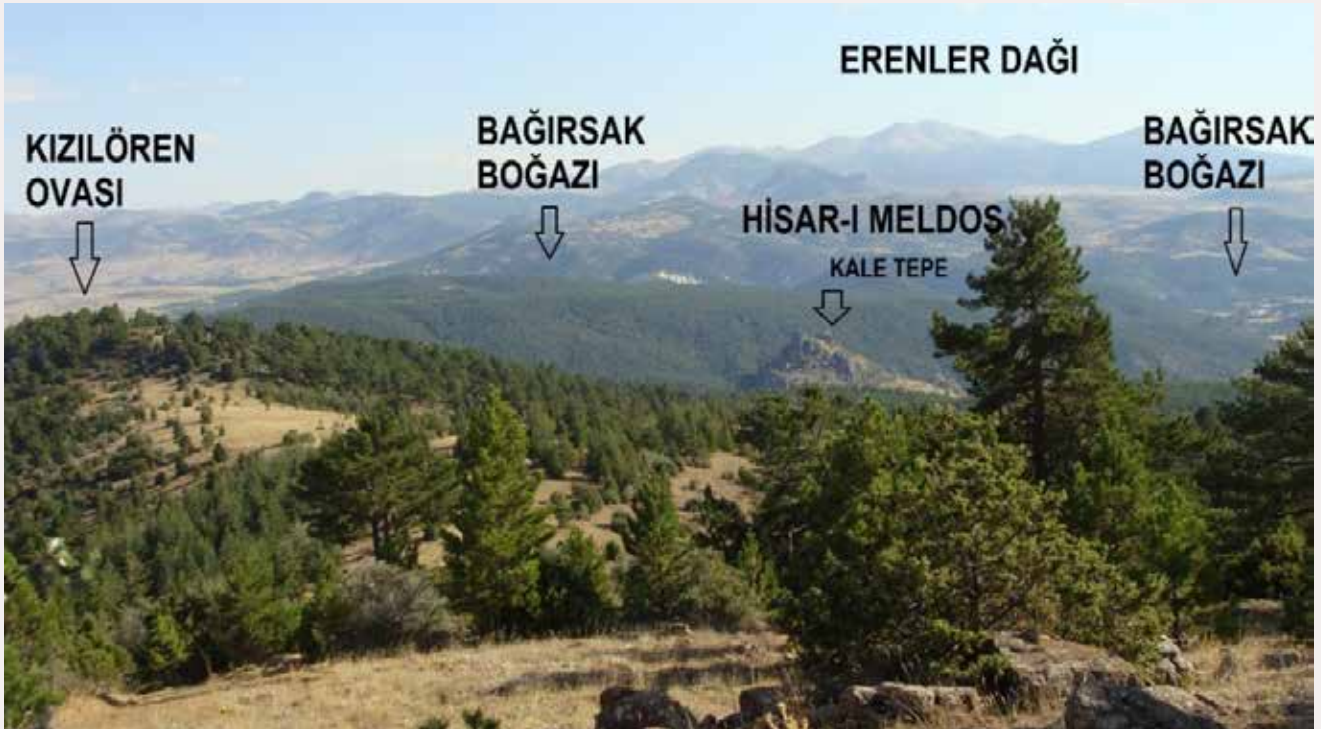

Foto 4. Yayla sırtlarından Hisar-ı Meldos ve Bağırsak Boğazı'nın görünüşü.

Khoniates, “...**geçidin burasında birbirini yanında yedi adet ‘vadi’ vardır ve burada geçit biraz genişler ve hemen yine daralır.** Bu ‘yarıklar’ Türkler tarafından işgal edilmiş, dikkatlice korunmaktaydı. Aslında bu civarda Türklerle dolu olmayan hiçbir yer yoktu”⁵⁷, demektedir (Foto 5). Boğazın yamacında böyle bir rölyefin varlığı, hiç şüphesiz pusu kurmayı, savunmayı, saldırıyı kolaylaştırmakta, buna karşılık boğazın geçilmesini hemen hemen imkânsız hale getirmektedir. Bizans ordusunun en fazla zayıat verdiği yerlerin başında burası gelmelidir. Tarihi kaynakta geçen bu coğrafi kayıt, savaş yerinin belirlenmesinde şüphesiz ayırt ediciliği yüksek morfolojik verilerden biridir.

57 Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 127.

Khoniates'ın Historia adlı eserinin tercüme metinde verilen “*yedi adet yarık, hendek*” ifadesi orijinal metninde “*VII adet vadi*”⁵⁸ şeklinde geçmektedir. Dolayısıyla arazide yarık veya hendek değil; ana vadiye açılan kabaca birbirine paralel olarak kazılmış dar ve derin tali vadiler müşahede edilmelidir. Esasen jeomorfolojik anlamda geçidin yüksek ve geniş yamaçlarında gelişen ve vadi tabanında ana akarsuya boşalan yüksek enerjili dereler, kavuşum noktasında, nispeten gevşek kayalar içinde dar ve derin vadiler ile sel yarınlarını teşkil etmişlerdir.⁵⁹

Birbiri yanında sıralanan yedi adet vadi, Bağırsak Boğazı'nın tarihi kaynaklarda Tzibritze adı verilen en dar ve derin kısmında yer alır. Bu vadiler, boğazın kuzey yamacında Yaylacık Tepe'den (1580 m) boğaz tabanından geçen Bağırsak Çayı'na doğru Miyosen-Pliyosen konglomeraları üzerinde gelişmiştir. Kısa mesafede 100 m'yi aşan yükselti farkı ve fazla eğim nedeniyle yüksek erozyon enerjisine ulaşan ve derine doğru aşındıran periyodik akışlı dereler, V profili oluşturan kertik vadiler kazmışlardır (Foto 5). Vadilerin uzunlukları değişmekte olup en uzununu yaklaşık 2 km kadardır.

Foto 5. Boğazın Tzibritze adı verilen en dar ve derin kısmında ana vadiye dik olarak gelişen, enine profili V görünümlü tali vadilerden biri.

58 Khoniates, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae: Ioannes Cinnamus, p. 238.

59 Ceylan, “Myriocephalon Savaşı'nın Yeri Konusuna Coğrafi Bir Yaklaşım”, s. 169.

Tzibritze Geçidi'nin içinde, kuzey ve güney kesiminde çok sayıda tepeler yer almaktadır. Fakat bunların ikisinden tarihi kaynaklarda özellikle söz edilir. Dolayısıyla bu tepeler, geçidin önemli morfolojik işaretleri arasında bulunur. Tepelerden birincisi, savaş günü Bizans ordugâhının kurulmuş olduğu tepedir. Khoniates, **“Ordunun tehlikeli geçidi arkasında bırakmış olan öncü birliği, bir anlamda emniyet arz eden bir tepeyi işgal ederek orada etrafı hendekle çevrili bir ordugâh kurdu”**⁶⁰, şeklinde bu tepeden bahseder. Yani Bizans ordusunun yürüyüş istikametine göre geçidin çıkışında, öncü birlikleri tarafından ordugâh kurabilecek kadar geniş ve yayvan bir tepe olmalıdır. Yine bu tepenin yakınında İmparator I. Manuel'in geçtiği akmakta olan bir akarsu da vardır.

Tepenin ve akarsuyun, Bizans ordusunun hareket yönüne göre Bağırsak Boğazı'ndan Kızılören Ovası'na çıkışta olması gerekir. Kızılören Ovası'ndan Bağırsak Boğazı'nın girişinde (Bizans ordusunun ilerleyişine göre çıkışta), ilk planda Hüyük (Höyük) adını taşıyan bir tepenin varlığı dikkati çekmektedir (Foto 6). Eski bir yerleşmenin bulunduğu anlaşılan ve ova düzlüğünden yaklaşık 20 m yüksekliğe ulaşan bu tepe 200 m x 400 m ebatlarında olup yaklaşık 80.000 m² yüzölçüme sahiptir. Tepenin tabanda yerli kayalar, yüzeyinde eski yapı malzemelerine ait parçalar ve bazı parsel izleri gözlenir. Bağırsak Boğazı'na, akarsuya ve çevreye hâkim konumu, yükseltisi ve genişliğiyle Hüyük Tepe'nin Bizans ordugâhı olması kuvvetle muhtemeldir. Şüphesiz bu konunun yerinde, arazi üzerinde daha ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir.

Foto 6. Bağırsak Boğazı'nın Kızılören havzası tarafında Bizans ordusunun ordugâh kurduğu düşünülen Hüyük Tepe.

60 Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 126.

Boğazın içinde yer alan diğer önemli bir tepesi de İmparator I. Manuel Komnenos kaydeder. İmparator mektubunda; “Şiddetli saldırı ve püskürtme hareketi sırasında askerler yakında bulunan bir tepeye kale niyetine erişmek için ellerinden geleni yaptılar. İlerleyenler ötekilerinin üstlerine ister istemez yüklendiler. Kalkan geniş toz bulutundan askerler bastıkları yerde ne olduğunu göremez hale geldiler. İnsanlar ve atlar birbirlerini çiğneyerek engel tanımaksızın ileriye atıldıklarında yakındaki bir uçurumdan derin vadiye döküldüler”⁶¹, şeklinde bu tepesi anlatır. İmparatorun sözünü ettiği tepe akarsu vadisinin kenarında, kale gibi nispeten yüksekçe ve çevresine hâkim bir yerdir. Muhtemelen de boğazın orta kısımlarına tekabül etmektedir. İmparator I. Manuel’in dışındaki diğer kaynaklarda tepe ile ilgili maalesef bir bilgi yer almaz.

Burada üzerinde durulması gereken diğer önemli bir husus da, savaşın üzerinden geçen yaklaşık 8.5 asırda, doğal ve beşerî nedenlerle boğazda rölyefin az çok değişmiş olabileceğinin göz önüne alınmasıdır.⁶² Zira boğaz ve yakın çevresinde yüzeyleyen volkanik kayalar iklimin de etkisiyle nispeten hızlı bir fiziki parçalanmaya maruz kaldığı tespit edilmektedir. Böylece rölyefteki keskin hatlar ve diklikler, fiziki aşınma ve ortaya çıkan malzemenin birikmesiyle birlikte bu görünümünü kaybetmekte ve daha yumuşak topoğrafik yüzeylere dönüşmektedir. Bu sürece ayrıca boğazda eskiden beri devam eden yol çalışmaları da ilave edildiğinde, boğaz tabanı ve yamaçlarında, özellikle kuzey yamaçlarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bazı kesimlerde boğaz tabanının büyük hafriyatlarla önemli ölçüde genişletildiği, kalın dolguların yapıldığı görülür. Bu nedenle boğazın kuzey yamaçlarının hemen tamamı ilk profil özelliklerini kaybetmiş durumdadır. Ayrıca vadi tabanında yoğun bir zirai faaliyet de mevcuttur. Kısacası savaşın yapıldığı dönemde, şüphesiz bugünkünden boğazın tabanı daha dar ve yamaçları daha dik, egzotik bir görüme sahipti.

Mekânın rölyef özellikleri kısmına son verirken, bu satırların yazarı, Denizli ve Isparta yöresinde Myriokephalon Savaşı ile ilgili adı geçen bütün yerlere birçok defa gidip arazi çalışmaları yapmış; görüşlerde dile getirilen bütün unsurları, kanıtları, ana tarihi kronikleri dikkate alarak yerinde coğrafya biliminin sağladığı imkânlarla mukayeseli bir şekilde irdelemiş ve değerlendirmiştir. Savaşın yapıldığı ileri sürülen diğer yerlerin hiçbirinde, Bağırsak Boğazı’nın kendine has rölyefi gibi bir rölyef ayırt edilmemiştir.⁶³

1.3. Hidrografik Özellikler

Savaşın yerini ayırt edici önemli coğrafi verilerden birini de hidrografik elemanlar teşkil etmektedir. Savaşın yapıldığı boğaz içinde “akmakta olan bir akarsu” vardır. Akarsu terimi, tarihi kaynaklardan yalnızca Khoniates’in eserinde iki yerde geçer. Müellifin Türkçeye çevrilen eserinde; “İmparator ancak güçlülükle, kısmen cesetleri çiğneyerek, atı üstünde bu yol vermez arazide ilerleyip buradan akmakta olan suları coşkun çayı geçti. Bu arada Bizanslılardan bir grup İmparatoru görüp koşarak onun yanına geldi ve ona katıldı”, eserin aynı sayfasında yer alan “İmparator onların yanına [Boğazdan çıkan öncü birliklerin yanına] gelmezden önce, biraz evvel sözünü ettiğim ırmak ya-

61 Vasilev, “Manuel Comnenus and Henry Plantagenet”, p. 238, 239.

62 Boğazda rölyefin değişmesi esasen bir makalenin konusu olabilecek kadar kapsamlı ve önemlidir. Burada yalnızca bu değişime dikkat çekilmesi bağlamında çok kısa temas edilmiştir.

63 Ceylan / Eskikurt, age, s. 51.

nındayken susuzluk hissetmiş ve refakatçilerinden birisine, bir kova bularak kendisine su getirmesini rica etmişti⁶⁴, ifadelerinden boğaz içinde ülkemizin iklim şartlarına göre Eylül gibi nispeten kurak dönemde akış gösterebilen bir akarsuyun bulunduğu anlaşılır.

Khoniates'in eserinin Türkçe çevirisinde yer alan "buradan akmakta olan suları coşkun çayı geçti"⁶⁵ ifadesi, aynı eserin 1835 yılına ait Latince nüshasında sayfa 240'ta "fluente amne" ve diğeri ise sayfa 241'de "fluente fluvio"⁶⁶ şeklindedir. Dolayısıyla müellif, eserinde yalnızca "fluente fluvio"; "akan bir akarsu" ve "fluente amne"; "akan bir dereden/ çaydan" söz etmiştir. Boğazın içinde hidrografik terminolojiye göre, savaşın yapıldığı 17 Eylül gününde İmparator I. Manuel'in boğazın çıkışına yakın üzerinden geçtiği ve hatta suyundan içmek istediği "akan; akmakta olan; akış halinde bir akarsu" mevcuttur.

Kızılören'in güneydoğusunda nispeten gür kaynaklardan beslenerek ilk tabileri aldığı kesimde Çokasuyu adı verilen akarsu, boğaz kesiminde Bağırsak adını alır ve menderi bir uzanış gösterir. Bağırsak, bazı eserlerde, örneğin 1/800 bin ölçekli haritanın Konya paftasında (1947) Barsak şeklinde yazılır. Umar, Barsak kelimesinin "soğuk dere" anlamına geldiğini belirtir.⁶⁷ Boğazdan çıktıktan sonra akarsu, Yunuslar'ın kuzeydoğusuna rastlayan üç yol kavşağında keskin bir dirsek yaparak güneybatıya doğru yönelir. Bu kesimden itibaren akarsuya Büyük Çay, Sarıöz gibi adlar verilir ve hafif engebeli plato sahalarında, nispeten geniş tabanlı vadiler içinden akışını sürdürür ve çok sayıda kollar alarak Beyşehir Gölü'ne ve kanalına boşalır.

Çayın aktüel yatağı, boğaz kesiminde güney yamacı takip etmekte olup yaklaşık 3-4 m genişliğinde ve 2-3 m derinliğindedir. Boğazın güney yamacı ve aktüel akarsu mecrası, bugüne kadar yapılan yol çalışmaları nedeniyle belirgin bir değişikliğe maruz kalmaması, coğrafi verilerin korunması bakımından önem arz etmektedir. Boğaza giriş kısmında akarsu mecrasının yüksekliği 1350 m iken Yunuslar'ın kuzeydoğusunda boğazdan çıktığı yerde 1250 m kadardır. Dolayısıyla bu iki yer arasında yaklaşık 12 km uzunluğunda olan boğazın yatak eğimi % 1 civarındadır. Bu verinin ortaya koyduğu gibi boğazın eğim değeri düşük olup her türlü ulaşım aracının geçmesine elverişlidir.⁶⁸ Nitekim ana yollardan olan Antik Roma **Via Sebaste** Bağırsak Boğazı'ndan geçmektedir. Bu yola ait kalıntılar boğaz çevresinde halen görülmektedir. Keza boğazın Kızılören tarafında 1206 yılında inşa edilen Kızılören (Emir Kandemir) Hanı'nın varlığı da ulaşımın önemini ve sürekliliğini yansıtan bir diğer örnektir.

Bağırsak Çayı, Kızılören havzasının sularını drene etmektedir. Akım değerleri, iklim şartlarına ve su kullanımına göre değişmekle birlikte, çok sayıda kaynaklarla beslendiği için devamlı bir akış gözlenir (Foto 7). Kızılören kaynakları ve birçok derenin yanında çoğunluğunun debisi 1-3 lt/sn arasında değişen çok sayıda su kaynaklarıyla da beslenir. Örneğin Göynük, Elmalı, Taşpınar, Bakır, İlet, Sıtma, Genyer, Basmakçı, Havana, Kamışçık,

64 Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 128.

65 Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 128.

66 Khoniates, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae: Ioannes Cinnamus, p. 240, 241.

67 Umar, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, s. 147.

68 Ceylan / Eskikurt, age, s. 52.

Zeynep, Bekir, Kirazlı ve Keklik pınarı gibi onlarca kaynağın suları Bağırsak Çayı'na ulaşır. Aynı şekilde boğaz içinde de küçük su kaynakları vardır. Öte yandan yakın dönemde kaynak sularının önemli bir kısmı yerleşim birimlerinin (Kızılören, Sağlık) ve tarım alanlarının su ihtiyacını karşılamak için alındığından dolayı Bağırsak Çayı'na ulaşan su miktarında önemli bir azalma meydana gelmiştir.

Foto 7. Bağırsak Çayı havzasında son dönemde sulu tarım faaliyetlerinin artmasına rağmen akarsu yatağında devamlı bir akış görülür.

1.4. Bitki Örtüsü

Savaş yerinin bitki örtüsüyle ilgili kaynaklarda maalesef fazla bir bilgi yoktur. Yalnızca Khoniates, “Böylece Türklerin oklarıyla öküz ve sürücüsü, at ve binicisi ölüp gitti; çatlak ve yarıklar cesetle doldu, ağaçlar arasını maktul düşenler doldurdu, kan selleri peyda oldu ve insan ve hayvan kanı bir arada aktı”⁶⁹, “İmparator Manuel bir ahlât ağacının gölgesine sığınmış, yorgunluğunu atarak taze kuvvet kazanmak istiyordu”⁷⁰ ve “Hendekler [vadiler] içlerine dolan cesetlerle düzelmiş, vadiler tepelere dönmüştü, çalılıklar cesetlerle örtülmüştü”⁷¹, şeklinde eserinin farklı yerlerinde değinmeler yapmıştır. Khoniates’in anlatımında geçen “ağaçlar”, “ahlât ağacı” ve “çalılıklar” ifadelerinden geçidin yamaçlarının ağaç ve çalı formunda vejetatif bir örtüyle kısmen veya tamamen kaplı olduğu öğrenilir. Diğer yandan Selçuklu kuvvetlerinin geçidin içinde ve yüksek kesimlerinde kısmen gizlenerek konuşlandığı

69 Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 125.

70 Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 125.

71 Khoniates, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 131.

göz önüne alındığında; yamaçların çalı ve ağaç formunda ve belirli bir yoğunlukta bitki örtüsüyle kaplı olduğu sonucuna da kolaylıkla ulaşılır.

Khoniates zikrettiği üzere İmparator I. Manuel, boğazın çıkışında öncü birliklerinin kurduğu Bizans ordugâhına gelmeden evvel, bir ahlât ağacının gölgesine sığınmış ve yorgunluğunu atarak taze kuvvet kazanmak istemişti. Bu nedenle savaşın yapıldığı geçit ve çevresinde ahlât ağaçlarının varlığı ayrı bir önem kazanır (Foto 8). Ahlât ağacı yani yabani armut, Anadolu'nun hemen her yöresinde doğal olarak yetişen ağaç türlerinden biridir. Bu ağacın meyvesinden özellikle çobanlar ve hayvanlar yararlanır.

Foto 8. Ahlât ağacı Bağırsak Boğazı ve yakın çevresinde oldukça yaygındır.

gelişmiştir. Diğer ağaç türleri arasında ise meşe, karaçam ve ardıç yer almaktadır. Meşe ormanları daha çok baltalık, karaçam ormanları koru durumundadır.

Savaşın üzerinden yaklaşık 8.5 asır geçmiştir. Bu dönemde bitki örtüsünde önemli bir tahribatın olduğu görülür. Savaşın yapıldığı zamanda boğaz çevresinin orman örtüsü şüphesiz daha zengindi. Çünkü Yunuslar, Sağlık ve Derbenttekte gibi boğazın çevresindeki yerleşmelerde eski binalarda kullanılan ahşap malzemenin (ağaç, kereste) özellikleri de bunu ortaya koyar niteliktedir.

Bağırsak Boğazı'nın içinde ve etrafında ahlât ağaçlarının oldukça yaygın olarak yetiştiği dikkati çekmektedir. Bir kısmına armut aşılana ahlât ağaçları, özellikle boğazın Kızılören Ovası'ndan girişinde, her iki tarafında ve Höyük Tepe üzerinde gözlenmektedir. Savaş yapıldığı ileri sürülen yerler arasında ahlât ağaçları en fazla ve en yaygın bir şekilde Bağırsak Boğazı ve çevresinde

2. Savaşın Yapıldığı İddia Edilen Diğer Yerler Ve Başlıca Coğrafi Özellikleri

Bugüne kadar yerli ve yabancı yazarlar tarafından Myriokephalon Savaşı'nın yeriyle ilgili çok sayıda yayın yapılmıştır. Bunlarda ileri sürülen farklı görüşler burada çok kısa özetlenerek aşağıda ayrı başlıklar altında verilmiştir. Keza savaşın yapıldığı ileri sürülen yerlerin coğrafi özellikleri de kitap bölümünün kapsamı dikkate alınarak fazla ayrıntıya girilmeden açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda özellikle savaş yerinin konumu, geçidin uzunluğu, genişliği, doğrultusu, morfolojik ve hidrografik unsurlara temas edilmiştir. Bölümün hazırlanmasında Ceylan'ın 2010'da yayınladığı "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Konusuna Coğrafi Bir Yaklaşım" adlı makalesinden yararlanılmıştır.

2.1. Denizli Yöresinde Savaşın Yapıldığı İddia Edilen Yerler

Denizli yöresinde savaşla ilgili Düzbel, Çardak Geçidi, Akçay (Karanlık Dere) Vadisi (Tokalı Kanyonu) ve Kûfi Boğazı'nın adları geçmektedir. Bu yerlerin ilk üçü müellifin doktora tez sahasında olduğundan 1994-1998 yılları arasında defaten arazi çalışmaları yapmış ve buraların coğrafi özelliklerinin açıklanmasında Ceylan'ın (1998) "Baklan-Çivril Havzasının Hidrojeomorfolojik Etüdü" adlı doktora tezinden büyük ölçüde yararlanılmıştır.

2.1.1. Düzbel

Ramsay, Çivril'e bağlı Gümüşsu'nun doğusundaki Düzbel'in mühim bir Bizans boğazı olduğunu, Myriokephalon istihkâmıyla muhafaza edildiğini, Düzbel'den aşağıya inen Turrice Boğazı'nın da Khoniates'in bahsettiği Tzybritze Boğazı'na tekabül ettiğini belirtir.⁷² Dolayısıyla Myriokephalon Savaşı'nın Düzbel'de yapıldığını kabul eder. Fakat Ramsay, 1885'te The American Journal of Archaeology'de yazdığı makalede Düzbel görüşü konusunda yanıldığını söyler.⁷³ Bu görüş, daha sonra Dirimtekin tarafından tekrar ele alınır ve geçerli bir tez olarak savunulur.⁷⁴ Dirimtekin, başka bir çalışmasında da bu görüşlerini tekrar eder.⁷⁵

Coğrafi Özellikleri: Düzbel, Çivril ile Sandıklı havzaları arasında uzanan Akdağ kütesinin üzerinde küçük boyutlu bir çöküntü alanıdır (Foto 9). Oluşumunda Akdağ kütesini verevine kesen fayların etkileri vardır. Nitekim Düzbel'in kuzey yamacını takip eden fay hattına ait diklikler topografya sathında belirginliğini korumaktadır. Hatta bu fay hattına ait dikliklerde yer yer asılı vadiler gelişmiştir. Güney yamacı ise daha az eğimlidir. Bu nedenle yamaçlar genellikle asimetric özelliktedir. Düzbel'in uzunluğu yaklaşık 13 km, deniz seviyesinden yüksekliği 1150-1400 m, Çivril Ovası'ndan yüksekliği ise 350-550 m civarındadır. Tabanı nispeten düz ve geniş olan Düzbel'in en dar yeri 200-250 m kadardır. Burası da Dalyeri Tepesi'nin (1797 m) kuzeyinde, su bölümü hattının geçtiği kesime rastlar. Su bölümü hattından batıya doğru akış gösteren Sarp Dere, Düzbel köyü civarında derin bir vadi oluşturarak depresyon tabanına inmektedir.

72 Ramsay, age, s. 147.

73 Ramsay, age, s. 238

74 Feridun Dirimtekin, Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972, s. 250-260.

75 Dirimtekin, age, s. 109-130.

Foto 9. Çivril ve Sandıklı havzaları arasında Düzbel yüksek tabii bir yoldur.

Düzbel, doğuda Efekli Tepe (1472 m) civarında iki morfolojik üniteye ayrılmaktadır. Bunlardan kuzeydoğu istikametinde olanı, Bozoğlan Deresi'nin takip ettiği bir vadi görünümünde olup, Ekinova köyünün batısında Sandıklı Ovası'na ulaşmaktadır. Burası nispeten dar ve eğimli olup halen tekerlekli araçların geçmesine pek elverişli değildir. Kireçli Dere'nin takip ettiği diğer kol ise, ilk önce güneydoğuya ve sonrada kuzeydoğuya kıvrılarak Kızılören yakınında ovaya inmektedir. Kireçli Dere vadisi karstlaşmanın da etkisiyle nispeten geniş ve az eğimli olup, ulaşım daha kolay sağlanmaktadır. Düzbel'in bu kesimine Değirmen Boğazı adı verilmektedir.

Gümüşsu (Homa)'ya oldukça yakın bir konumda olan Düzbel, Çivril ve Sandıklı ovaları arasındaki kestirme yollardan birini teşkil etmektedir. Bu avantajına karşılık, yolun ova tabanından Düzbel köyüne kadar çok dik yamaçları takip etmesi, kıvrımlı ve eğimin fazla olması; ağır yüklü öküz arabalarının tırmanmasını güçleştirmektedir. Düzbel, doğrultusu, yüksekliği, yamaçları, doğu kısmında ikiye ayrılması, akarsuların kurak dönemde akıştan yoksun olması gibi birçok özellikleri bakımından tarihi kaynaklarda tasvir edilen coğrafi ortamdan oldukça farklılıklar arz etmektedir. Aynı şekilde Düzbel'de Bizans ordusunun birlikleri arasında bağlantının kopması, Türk ordusunun arka taraftan çevirme yapması, çok dik olan kuzey yamaçtan saldırıya geçmesi ve savaşın yapıldığı Eylül ayında akış gösteren bir akarsuyun varlığı gibi birçok konunun açıklanması mümkün değildir.

2.1.2. Çardak Geçidi

Taeschner, Myriokephalon Savaşı'nın Frigya'nın dağ geçitlerinden; Denizli-Çardak ile Afyonkarahisar-Dazkırı ilçesi arasındaki Çardak Geçidi üzerinde yapıldığını kaydetmiştir.⁷⁶ Köymen ise savaşın nerede yapıldığının kesin olarak bilinmediğini, savaşa Düzbel, Kumdanlı ve Gelendost'tan başka son defa Çardak Geçidi adının verildiğini ve kendisinin henüz savaş yerinde araştırma yapma imkânı bulamadığını ifade etmiştir.⁷⁷

Coğrafi Özellikleri: Çardak ve Dazkırı, Acıgöl depresyon sahasının kuzey kesiminde, Maymun Dağı (Domuz Tepe 1689 m)'nin güney eteğinde yer almaktadır. Bu dağlık kütle, depresyon tabanından dik yamaçlar halinde yükselmektedir. Kara ve demiryolu Çardak'tan itibaren dağlık kütlelerin güney eteğini izleyerek Dazkırı'ya ulaşmaktadır. Bazı haritalarda Çardak'ın yaklaşık 8 km doğusunda Devrent Boğazı adında bir yer belirtilmiştir. Fakat burada jeomorfolojik anlamda bir boğaz gözlenmemiştir.

Öte yandan Çardak'ın yaklaşık 11 km batısında Başçeşme yakınında depresyon sahasının genişliği azalarak bir boğaz halini almaktadır. Bu kesimde Gözlek (1036 m), Karataş (992 m) ve Kekiklik (893 m) tepelerinin olduğu eşik sahası Acıgöl depresyonunu Çürüksu Ovası'ndan ayırmaktadır. Bu eşik sahası ile kuzeydeki dağlık kütle arasından geçen Başçeşme Deresi batı tarafta Çürüksu'ya boşalır. Yaklaşık 3.5 km uzunluğunda ve 300–400 m genişliğinde olan bu boğazdan kara ve demiryolu geçmektedir. Kabaca doğu-batı doğrultusunda uzanan boğazın eğimi derenin akış yönündedir.

Coğrafi özellikleri kısaca açıklanan bu saha ile tarihi kaynaklarda belirtilen savaş yerinin özellikleri arasında hiçbir ilişki tespit edilememiştir.

2.1.3. Akçay (Karanlık Dere) Vadisi (Tokalı Kanyonu)

Turfan, Birinci Askeri Tarih Semineri (Ankara, 1983)'nde sunduğu bildiride, Myriokephalon Savaşı'nın Akdağ kütesinden Çivril Ovası'na inen Karanlık Dere vadisinde olabileceğini ileri sürmüştür.⁷⁸ Fakat daha sonra yaptığı arazi çalışmasında burasının orduların geçmesine elverişli olmadığını görmüş ve bu fikrinden vazgeçmiştir. Fakat aynı yer, 8-9 Mayıs 2017 yılında Ankara'da Türk Tarih Kurumu'nda yapılan *Miryokefalon Savaşı'nın Yeri Çalıştayı*'nda Levent Kayapınar tarafından yapılan bir sunumla tekrar gündeme getirilmiştir.

Coğrafi Özellikleri: Akdağ üzerinde gelişen en büyük akarsu olan Akçay, ilk tabilerini Kocayayla'yı (1400–1500 m) kuzey ve batıdan çevreleyen yamaçlardan almaktadır. Yukarı çığırında Karanlık, Elyelesi ve Süleyman dereleri gibi önemli tali kollarla beslenir. Orta çığırında Akdağ'ın kalkerli sahalarını kanyon bir vadiyle geçen Akçay, Gümüşsu'nun 1 km kadar doğusunda havza tabanına inmektedir. Daha sonra oluşturduğu birikinti yelpazesini (Gümüşsu Ovası) kabaca kuzey-güney istikametinde iki kısma ayıran az derin ve düzgün uzanışlı bir yatak içinden geçerek Gököl (821 m)'e ulaşır. Akçay'ın uzunluğu yaklaşık 29 km kadardır.

76 Franz Taeschner, "Anadolu [Beşeri Kısmı]", Encyclopædia of Islam New Edition, Volume 1, (Leiden 1960), s. 466.

77 Mehmet Altay Köymen, "801. Yıldönümü Münasebetiyle Miryokefalon Meydan Muharebesi", Milli Kültür Dergisi, S. 9, (1977), s. 27.

78 Kemal Turfan, "Myriokephalon Savaşı ve Türk Askeri Tarihindeki Önemi, Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler II", Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, (1983), s. 70

Akçay'ın ilk tabilerini aldığı Kocayayla ile sularını boşalttığı Gökgöl arasında önemli bir yüksekli farkı mevcuttur. Bu yükselti farkı 650–700 m'yi bulmakta ve akarsu yatağının ortalama eğimi % 22.7 gibi yüksek bir değere çıkmaktadır. Bundan dolayı akarsuyun derine aşındırma faaliyetinin fazla olduğu orta çığırında yer alan kalkerli kesimlerde, vadi gelişimi daha çok kanyon özellikleri taşımaktadır (Foto 10). Bu kesimde vadi, topografya yüzeyinden yer yer 200–250 m derinliğinde ve 5–30 m genişliğindedir. Vadi yamaçları yer yer talvegile 75–80°'ye varan açılar yapmaktadır.

Akçay vadisi diğer adıyla Toka kanyonu, 1995 ve 1996 yazında yaptığımız arazi çalışmalarında müşahade edildiği üzere, jeomorfolojik özellikleri bakımından günümüzde olduğu gibi savaşın yapıldığı dönemde de ulaşılabilir değildi. Bu yüzden vadinin coğrafi özelliklerinin Myriokephalon Savaşı bağlamında detaylı bir şekilde değerlendirilmesine gerek görülmemiştir.

Foto 10. Akdağ kütlesi üzerinde gelişen Akçay vadisi.

2.1.4. Kûfi Boğazı

Ayiter, Myriokephalon Savaşı'nın yapıldığı ileri sürülen yerlerin coğrafi özelliklerini yakından incelemiş, Düzbel, Kumdanlı ve Gelendost ovalarının savaş yeri olamayacağı sonucuna varmış; Işıklı'da Sarıbaba Tepesi'nde (1297 m) bir kale kalıntısının varlığını köylülere öğrenmiş, Kûfi vadisinde Osmanköy'e kadar gelmiş, kış mevsimi ve hava muhalefeti nedeniyle arazi gözlemlerini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır.⁷⁹ Daha sonra da çalışmalarını tamamlamaya ömrü kâfi gelmemiştir. Ayiter, savaş yeri konusunda tarihi kaynakların yanı sıra coğrafi bilgilere ve arazi çalışmalarına önem vererek doğru bir yöntem uygulamıştır.

Turfan, askeri dergide yayınlanan ilk makalesinde Myriokephalon Kalesi'nin Işıklı'da Sarıbaba Tepesi'nin üzerinde, Tzybritze Boğazı'nın da Yukarı [Orta] Kûfi vadisi olduğunu ileri sürmüştür.⁸⁰ Daha sonra bu görüşünü X. Türk Tarih Kongresi⁸¹ ile Çivril Belediyesi'nin düzenlediği Myriokephalon Savaşı Sempozyumu'nda tekrar etmiştir.⁸² Keza savaşın Kûfi Boğazı'nda yapıldığı görüşünü farklı şekillerde ele alarak destekleyen çeşitli makaleler (Umar, 1990⁸³, Ceylan ve Eskikurt, 2001⁸⁴, Ceylan 2010⁸⁵) de yayınlanmıştır.

Savaşın yapıldığı ileri sürülen yerlerden Kûfi Boğazı ve Düzbel ile Bizans ordusunun uğradığı kabul edilen Gümüşsu (Khoma/ Homa)'nun ilçe sınırlarında bulunması nedeniyle Çivril Belediyesi, Myriokephalon Savaşı konusuna büyük önem vermiştir. Bu bağlamda Belediye, 1995, 1996, 2008 ve daha sonraki yıllarda da Myriokephalon Savaşı ile ilgili sempozyumlar, paneller düzenlemiş ve ilk iki sempozyumda sunulan bildirileri küçük bir kitapta toplayarak yayınlamıştır.⁸⁶ Belediye, savaşın yapıldığı ileri sürülen yerlere de birçok defalar geziler düzenlemiştir.

Jeomorfolojik Özellikleri: Büyük Menderes Nehri'nin önemli bir kolu olan Kûfi Çayı, ilk tabilerini Küçük Sincanlı havzasını çevreleyen yükseltilerden almaktadır. Sandıklı Ovası'ndan geçerek Çivril havzasındaki Işıklı Gölü'ne boşalan Kûfi Çayı'nın uzunluğu 98.1 km olup, bunun yaklaşık 24 km'si Küçük Sincanlı, 28.5 km'si Sandıklı ve 45.6 km'si de Çivril havzasında yer almaktadır.

79 Kudret AYİTER, "Myriokephalon Savaşı Nerede Olmuştur", VIII. Türk Tarih Kongresi, Cilt 2 (Ayrıbasım), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1981, s. 689-701.

80 Kemal Turfan, "Recherches Recentes sur la Bataille de Myriokephalon", Revue Internationale d'Histoire Militaire, N Kudret Ayiter, "Myriokephalon Savaşı Nerede Olmuştur?", VIII. Türk Tarih Kongresi, C. 2, (1976), s. 689-701.o. 67, (1988), s. 3-27.

81 Kemal Turfan, "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Üzerine Yeni Araştırmalar", X. Türk Tarih Kongresi, C. 2, (1991), s. 1117-1155.

82 Kemal Turfan, "Myriokephalon Savaşı Üzerine Yeni Görüşlerimiz ve Anadolu'nun Bir Türk Vatani Oluşu", Myriokephalon Savaşı I. ve II. Sempozyum Bildirileri, Çivril Belediyesi Kültür Hizmetleri Yayın No. 1, (1997), s. 4-26.

83 Bilge Umar, "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri: Çivril Yakınında Kûfi Çayı Vadisi", Belleten, C. 54, S. 209, s. 99-120.

84 Mehmet Akif Ceylan / Adnan Eskikurt, "Kûfi Çayı Boğazı'nın Doğal ve Tarihi Coğrafyası", Marmara Coğrafya Dergisi, S. 3, (2001), s. 123-152.

85 Ceylan, "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Konusuna Coğrafi Bir Yaklaşım".

86 Myriokephalon Savaşı I. ve II. Sempozyum Bildirileri, Çivril Belediyesi Kültür Hizmetleri Yayın No. 1, Denizli 1997.

Kûfi Çayı, Sandıklı'dan Çivril Ovası'na intikal ederken, Ortadağ (1687 m) ve Burgazdağı (1930 m) arasında yer yer kuzey-güney ve de kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan topografik bir çukurluğu takip etmektedir. Çayın yer yer boğaz karakterinde bir vadi açarak yerleşmiş olduğu bu topografik çukurluğun uzunluğu 36 km, azami genişliği 2.5-3 km (örneğin Osmanköy, Aşağı Çapak civarı) kadardır. Bu kesimde Kûfi vadisi, jeomorfolojik özellikleri bakımından 4 kısma ayrılarak incelenebilir:

Çivril Ovası - Çapak Köyü Arası: Kûfi Çayı, Çivril Ovası ile Çapak köyü arasındaki kesimde tektonik bir depresyona yerleşmiştir. Yaklaşık 11 km uzunluğunda ve yer yer 1-3 km genişliğinde olan bu depresyonun teşekkülünde Ortadağ kütesinin batı yamaçlarında uzanan düşey atımlı fayların önemli rolü olmuştur. Bu faylara ait diklikler topografya sathında yer yer belirginliğini korumaktadır. Diğer taraftan Çivril Ovası ile Çağlayan köyü arasında kalan saha, tektonik hareketlerden büyük ölçüde etkilenmiş; Çivril Ovası'ndan yaklaşık 100-150 m kadar yükselmiştir.

Kûfi Çayı, Çivril Ovası ile Çağlayan köyü arasında topografyada dalgalı bir yüzeye sahip Paleozoik yaşlı şistler içinde, daha önceki menderes özelliğini de koruyarak dar ve derin bir vadi açmıştır. Aşağı Kûfi Boğazı adı verilen bu vadi, büyük ölçüde tektonik hareketlerin denetiminde kazılmıştır. Çünkü Çivril Ovası'na tekabül eden kesimin alçalmasına karşılık, boğazın da bulunduğu kesimin epirojenik stilde yükselmesi, Kûfi Çayı'nın vadisini derinleştirmesine neden olmuştur. Aşağı Kûfi Boğazı'nın uzunluğu yaklaşık 5 km, genişliği 20-50 m, derinliği ise 50-70 m kadardır. Bu kesimde boğazın yamaçları genellikle asimetric karakterdedir.

Kûfi Çayı, Çivril Ovası ile Çapak köyü arasında Ortadağ'dan kısa boylu (5-6 km) akarsular (Derin, Andıkini, Kürklü dereleri vd.) almaktadır. Bunlar yukarıda söz edilen fay dikliklerini kısmen yarmıştır. Burgazdağı'nın doğu yamaçlarından ise nispeten uzun (10-12 km) kollar (Kara, Ambar ve Kavakalanı dereleri vd.) alır. Vadinin asimetric özelliğini de yansıtan ve genellikle paralel uzanan bu tali kollar periyodik akışlıdır.

Kûfi vadisinin doğu kesiminde Çağlayan ve Osmanköy, batısında Çakallar köyü bulunmaktadır. Yer yer vadi tabanında ve kenarında bulunan nispeten yüksek düz alanlarda tarım yapılmaktadır. Bu kesimde topografya ulaşımına oldukça elverişli durumdadır. Karayolu, Işıklı'nın kuzeybatısında Moza Gediği'ni aşarak Çağlayan ve Osmanköy güzergâhını takip ederek Çelebi Mevkii'ne kadar genellikle güney-kuzey istikametinde 12 km kadar uzanmaktadır. Buradan sonra, Kûfi vadisinin tekrar boğaz karakteri aldığı yere gelinmektedir.

Çapak Köprüsü - Derbent Çiftliği Arası: Kûfi Çayı, Çapak Köprüsü (Çapak köyünün 1 km kadar güneydoğusunda) ile Derbent (Devret) Çiftliği arasında boğaz karakterinde bir vadiyi takip etmektedir. Orta Kûfi Boğazı adı verilen (genellikle Kûfi Boğazı denilince burası anlaşılır) bu kesimde, boğazın uzunluğu yaklaşık 4.5 km, deniz seviyesinden yüksekliği 930 m kadardır. Boğaz yer yer oldukça dar (25-40 m) ve derin (50-100 m) bir surette açılmıştır (Foto 11, 12). Menderes özelliğini koruyan Kûfi Çayı, arazinin yükselmesiyle birlikte yatağını derinleştirmiştir. Keza burada boğazın her iki yamacında bulunan kristalen kalker tabakaları, şiddetli dislokasyonlara maruz kalmış; bazı kısımlar blok halinde kırılmış ve genellikle güneydoğuya doğru eğimlenmiştir.

Orta Kûfi Boğazı'nın Ortadağ'a tekabül eden güney yamaçları daha yüksek ve diktir. Burada nispi yükseltisi 200–300 m'yi geçen Medine (1274 m) ve Harman (1134 m) tepeler gibi yükselti noktaları yer almaktadır. Boğazın kuzey kesiminde yükselti değerleri daha azdır ve bu tarafta da 1059 m ve 1072 m rakımlı tepeler ile 1020 m yüksekliğinde sırtlar (Uzuncaburun Sırtı) bulunur. Boğazın yamaçları, güneyden Cevizli Dere, Çığılı Dere, kuzeyden Cehennem Dere, Soğanlı Dere ve Çırçır Dere gibi çok sayıda sel karakterli akarsular tarafından özellikle vadi tabanına ulaştıkları yerlerde dar ve derin bir şekilde kazılmıştır. Bu kesimde yamaçların dik olması nedeni ile eski karayolu akarsu yatağını takip etmektedir.

Foto 11. Orta Kûfi Boğazı'nın en dar ve derin kesimi.

Derbent Çiftliği - Şeyyahşi Köyü Arası: Bu yerler arasında Kûfi Çayı yaklaşık 6-7 km uzunluğunda nispeten geniş tabanlı bir vadiyi takip etmektedir. Bu kesimde alüvyal vadi tabanı yer yer 500–600 m'yi geçmekte, vadi yamaçları (özellikle kuzey) alçalarak yayvan tepelere dönüşmektedir. Vadinin kuzeyinde Kaleucu (1067 m), Kabak (1058 m) ve Ada (1003 m) tepe gibi çok sayıda, birbirinden nispeten ayrı konumda yayvan tepeler ve bunların arasında Kuzpınar, Güre, Karapınar ve Kirter derelerin nispeten geniş tabanlı vadileri yer almaktadır. Yanıkören'nin kuzeydoğusundan sonra da rölyef belirginliğini kaybederek; Çevrepınar köyüne doğru oldukça geniş bir sahada hafif engebeli yüzeyler halinde uzanmaktadır. Dolayısıyla vadinin etrafındaki topografya asimetric görünüm sunmaktadır. Kûfi Çayı, bu kesimde güneyden Akkeçi, Kocaçukur ve Avdere ile kuzeyden Kuzpınar, Güre, Karapınar ve Kirter gibi birçok nispeten uzun dereleri almaktadır.

Foto 12. Çapak Köprüsü ile Derbent Çiftliği arasında Orta Kûfi Boğazı.

Derbent ile Şeyhyahşi köyü arasında Kûfi Çayı vadisi genişleyerek alüvyal bir ova oluşturması nedeniyle verimli tarım alanları vardır. Nitekim Derbent Çiftliği, Aşağı Güre, Yanıkören ve Şeyhyahşi yerleşim birimlerinin vadi-nin kenarlarında kurulması; tarım potansiyelini yansıtır.

Şeyhyahşi Köyü-Sandıklı Ovası Arası: Kûfi vadisi, Şeyhyahşi köyü ile Sandıklı Ovası arasında ise yaklaşık 4.5 km uzunluğunda tekrar dar (40-50 m) ve derin boğaz görünümü almaktadır. Burası da Yukarı Kûfi Boğazı'nı teşkil etmektedir. Kûfi vadisi bu kesimde de menderesli bir uzanış arz etmektedir. Karayolu ise Şeyhyahşi ile Yumurca köyleri arasında fazla yüksek olmayan bir eşik sahasını aşarak Sandıklı Ovası'na ulaşmaktadır.

Hidrografik Özellikler: Kûfi Çayı'nın Işıklı Köprüsü'nde rasat süresince yıllık ortalama akımı $3.368 \text{ m}^3/\text{sn}$, maksimum akımı $35.644 \text{ m}^3/\text{sn}$ (Mart-1968) ve minimum akımı $0.000 \text{ m}^3/\text{sn}$ ölçülmüştür. Genellikle her su yılında akımın gerçekleşmediği ayların varlığı dikkati çekmektedir. Savaşın yapıldığı Eylül ayı ortalaması ise $0.262 \text{ m}^3/\text{sn}$ 'dir. Genellikle yağmurla beslenen Kûfi Çayı düzensiz rejimli bir akarsudur. Akım miktarı aylara ve yıllara göre önemli değişiklikler göstermektedir.

Kûfi Çayı'nın boyuna profili genellikle sade bir görünümüne sahiptir. Akarsuyun Saltık İstasyonu (Sandıklı Ovası'nda) ile Işıklı Gölü arasında yatağının uzunluğu 48.5 km kadardır. Bu aradaki yükselti değerleri 963–820 m arasında değişmekte ve yükselti farkı 143 m'yi bulmaktadır. Bu değerlere göre, yatağın ortalama eğimi % 2.9'dur. Ancak bu değer, boğaz kesiminde artmaktadır. Örneğin Çağlayan Köprüsü ile Çivril Ovası arasında eğim değeri % 5'e kadar yükselmektedir.

Kûfi vadisi yüksek debili su kaynaklarından yoksundur. Buna karşılık azami 4–5 lt/sn debili çok sayıda küçük su kaynağı (Kaya, Karataş, Oğulca, Beyendi, Kocaalan, Kör, Çıgırlı pınarları vd.) mevcuttur.

Bitki Örtüsü: Kûfi vadisinin doğusunda Ortadağ ile batısındaki Burgazdağ'ı kesiminde karaçam ve ardıç, Osmanköy ve Çapak civarında kızılçam ve meşelerden oluşan nispeten iyi nitelikli ormanlar mevcuttur. Bunların bir kısmı yakın dönemde ağaçlandırmalarla tesis edilmiştir. Ormanları oluşturan türlerin yanında yabani gül, ılgın, alıç, ahlât, yabani elma gibi odunsu türler ile kekik, sığırkuyruğu, sütleğen, koyun çimi gibi otsu türler de görülmektedir.

Kûfi vadisinin çevresindeki orman örtüsü bugüne kadar büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Örneğin Burgazdağ'ın doğu yamacında bulunan yoğun orman örtüsü 50-60 yıl öncesinde büyük bir yangına maruz kalmış ve nispeten geniş bir saha tahrip olmuştur. Bunun yanında Kûfi vadisi ve yakın çevresi önemli bir hayvancılık sahasıdır. Orman örtüsünün tahrip edildiği yerlerde genellikle çalı ve step türleri gelişmiştir. Özellikle Çivril Ovası'na yakın kesimlerde (Çağlayan, Haydandamları civarı) Kûfi vadisinin tabanı ve yamaçları yer yer bozkırı hatırlatan görünüme sahiptir. Savaşın yapıldığı 12. yüzyılda ise, Kûfi vadisinin doğal bitki örtüsü günümüze oranla şüphesiz daha zengindi.

Ulaşım Durumu: Kûfi vadisi ulaşım açısından önemli fonksiyona sahiptir. Çünkü burası, Çivril ile Sandıklı arasında ulaşım bakımından en elverişli topografik geçiş sahası durumundadır. Yol, Işıklı ile Osmanköy'ün kuzeyindeki Çelebi Mevkii arasında yaklaşık 12 km kadar Kûfi vadisinin doğu kesimindeki nispeten düzlük alanlardan geçmektedir. Buradan sonra karayolu, Orta Kûfi Boğazı'na rastlayan Çapak Köprüsü'nden Derbent Çiftliği'ne kadar yaklaşık 4.5 km vadinin tabanını ve Derbent Çiftliği'nden sonra da tekrar vadinin güney kenarını ve yamaçlarını takip ederek Sandıklı Ovası'na ulaşmaktadır. Buna göre, ulaşım güzergâhının en önemli stratejik kesimini Orta Kûfi Boğazı teşkil etmektedir.

Orta Kûfi Boğazı'nın taban genişliği ve eğimi ulaşım için elverişli özellikler sunmaktadır. Boğazın tabanında erozyon malzemesi çoğunlukla küçük boyutlu unsurlardan oluşmaktadır. Aynı şekilde vadi tabanında 4.5 km boyunca ulaşımı engelleyecek büyük kaya bloklarına ve erozyon oyuntularına da rastlanılmaz. Çayın akımı ise yaz ve sonbahar mevsimlerine rastlayan yılın yaklaşık altı ayında ulaşım elverişli bulunmaktadır. Bu nedenle tarihi çağlardan beri Çivril ve Sandıklı havzalarını birbirine bağlayan önemli karayolu, boğaz güzergâhını takip etmiştir. Nitekim boğazın kuzey kesiminde Derbent Çiftliği adında bir yerleşmenin varlığı; boğazın Osmanlı Devleti döneminde de ulaşım bakımından yararlanıldığına işaret etmektedir. Bugün de Çivril ile Sandıklı ara-

sındaki en kolay ulaşım bu vadiyi takiben Ortadağ'ın yamacından geçen yoldan sağlanmaktadır.

Kûfi Boğazı'nın açıklanan bu coğrafi özellikleri analiz edilerek mevcut tarihi kaynaklarla ve savaşın yapıldığı illeri sürülen diğer yerlerle bir bütün olarak kısaca mukayese edildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılır:

Kûfi Boğazı, savaşın yapıldığı dönemde Bizans toprakları içindedir. Ana hedefi Konya'ya giderek şehri kuşatmak olan ve Dinar'a da uğradığı bilinen İmparator I. Manuel Komnenos ve Bizans ordusunun kuzeybatıda, yani ters istikamette bulunan Homa (Çivril Gümüşsu)'ya değil de, Konya Beyşehir yakınlarındaki Homa bölgesine yönelmesi daha anlaşılabilir bir durumdur.

Kûfi Boğazı konum dışındaki coğrafi özellikleri bakımından tarihi kaynaklarda bahsedilen savaş yerinin ortamıyla büyük ölçüde örtüştüğü söylenebilir. Nitekim daha önce yaptığımız çalışmalarda buranın, diğer yerlerle (Konya Bağırsak Boğazı hariç) mukayese ederek savaş yeri olabileceği konusunda genel kanaatimizi ifade etmiştik. Fakat daha sonra yaptığımız ayrıntılı literatür ve arazi çalışmalarında, dönemin önemli tarihi eserlerinden Ioannes Kinnamos'un tarihinde Tzibrelitzemani Geçidi'nin çok açık lokasyon bilgisinin verildiği ve bu boğazın Konya ile Beyşehir Gölü arasında yer aldığı kaydedildiği tespit edilmiştir.

Aynı şekilde diğer önemli bir kaynak olan Süryani Mihael de savaşın Türk topraklarında ve Konya'ya bir günlük yürüyüş mesafesinde yapıldığını belirtmektedir. Keza Smbat (Sēmpad) Sparapet yazdığı kronikte Konya yakınlarında doğrudan Meldinis Kalesi'nin adını da vererek savaş yerini açıkça ifade etmiştir. Bunların yanı sıra yukarıda açıklanan diğer bilgi ve verilere göre de Myriokephalon Savaşı'nın Kûfi Boğazı'nda değil de, daha ileride, Konya Bağırsak Boğazı'nda yapıldığını söylemek tarihi kaynaklara, coğrafi bilgi ve verilere göre daha doğru bir yaklaşımdır.

3. Isparta Yöresinde Savaşın Yapıldığı İddia Edilen Yerler

Isparta yöresinde savaşla ilgili dört yerin adı geçmektedir. Bunlar, Karamıkbeli, Kumdanlı, Gelendost Ovası ve Akdağ köyü çevresidir.⁸⁷ Görüşlerin ilk ikisi 19. yüzyıl sonlarında yabancı bilim insanları tarafından ortaya atılmıştır. Diğer ikisi ise daha yakın dönemde gündeme getirilmiştir.

3.1. Karamık Beli

Tomaschek, Myriokephalon Savaşı'nın, Eğirdir (Hoyran) Gölü'nün 25 km kadar kuzeydoğusunda Sultandağları ile bu dağların güneybatıya doğru devamı niteliğinde olan Kızıldağ arasındaki Karamık Beli'nde⁸⁸ yapılmış

87 1-2 Eylül 1998 tarihinde grup halinde, 3-4 Ağustos 2009 ve 8-9 Ağustos 2018 tarihlerinde kendi imkânlarıyla Karamık Beli, Kumdanlı, Aşağı ve Yukarıkaşıkara belleri ile Gelendost ve Akdağ köyü civarında üç kez yerinde arazi gözlemleri yapılmıştır.

88 Coğrafyada bel, belen, boyun, gedik, aşit ve aşut gibi kavramlar; sıradağlar üzerinde, gelip geçmeyi kolaylaştıran alçak yerleri ifade etmektedir.

olması gerektiğini ileri sürmüştür.⁸⁹ Aynı şekilde, Eickhoff, sunduğu bir bildiri özetle, Bizans ordusunun 1176'da Karamık Beli'nde bozguna uğradığını ve savaşın Kırkbaş - Terziler köyleri arasından geçip Sağır köyü üzerinden kuzeye, Akharım'a giden vadide yapıldığını kaydetmiş ve Karamık Beli'nin güneyinde bulunan Kırkbaş köyünün adını Myriokephalon Kalesi ile ilişkilendirmiştir.⁹⁰

Çay, Bizans ordusunun Gümüşsu'dan (?) ayrıldıktan sonra Gümüşsu -Düzbel - Kartı - Haydarlı - Karadilli - Uzunpınar güzergâhını takip ederek Karamık'a ulaştığını ileri sürer.⁹¹ Çay'a göre, Kırtaş - Gökoluk - Süpürgelik vadisinden sonra 3-4 km daha batıda Karamık Beli geçidi yer almaktadır ki, burasının verilen bütün tarihi bilgilerin ışığında savaş yeri olması icap etmektedir. Müellife göre, Karamık Beli kuzeybatı-kuzeydoğu istikametinde Sultan Dağları kütesini boydan boya yarmaktadır. 1100 m yükseklikte, 300-400 m genişliğinde 5 km kadar devam eden vadinin girişine mahalli olarak "Kanlıdere" adı verilmekte ve 7 küçük vadiyle birleşmektedir. Bu vadiler, 4-5 km kadar uzunlukta genişçe bir bölgeyi ihtiva etmektedir.⁹² Savaşın Karamık Beli'nde ve müteakip kuşatmanın Sağır-Kırkbaş-Mısırlı-Körküler bölgesinde yapıldığı kanaatine varan Çay, Yalvaç Ovası'na inen geçitler arasında en uygununun Karamık Beli olduğunu söyler.⁹³ Yine daha önce yaptığı bir yayında da Çay, aynı görüşlerini ifade etmiştir.⁹⁴

Coğrafi Özellikleri: Karamık Beli, güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan Karakuş dağlık kütesinin Sultan Dağları'na yaklaştığı bir kesimde yer almaktadır. En yüksek noktası 2130 m ile Şablalı Tepesi'nde ulaşılan Karakuş Dağları, kuzeybatıda Çöl ve Çamur ovaları ve Karamık Bataklığı ile güneydoğuda Uluborlu, Eğirdir Gölü ve Kumdanlı sahaları arasında nispi değeri 1000 m'yi geçen yüksek bir röllyef oluşturmaktadır.

Karamık Beli'nden geçen tali yol, Karamık Bataklığı'nın kenarında bulunan Karamık köyünün (1030 m) 2 km kadar güneydoğusunda, Koçbeyli ve Akharım köylerinden gelen yolların birleştiği eski su değirmenlerinin bulunduğu mevkiye (1100 m) başlamaktadır. Kısmen küçük akarsu vadilerini ve kısmen dağın eğimli yamaçlarını takip eden kıvrımlı karayolu, Koca Tepe'nin (1766 m) güneyinde su bölümü hattında Karamık Beli'ne (1650 m) ulaşmaktadır. Buraya kadar yaklaşık 6.5 km olan karayolu, genellikle kuzeybatı-güneydoğu istikametini izlemektedir. Yol su bölümü hattından itibaren güneydoğuya doğru genellikle daha az eğimli yamaçlar üzerinde, 5.5 km ileride Sağırköy'e (1500 m), 6.3 km ilerideki Körküler'e (1210 m) ve oradan da Kumdanlı'nın 8 km kadar doğusundaki Mısırlı'nın (1050 m) yanındaki düzlük alana ulaşır. Buna göre dağlık kütenin her iki tarafında nispi yükselti değerleri aynı olmakla birlikte, yamaç eğimleri ve topografya bakımından asimetrik bir görünüm vardır.

Yukarıda kısaca coğrafi özellikleri açıklanan Karamık Beli, birçok bakımdan tarihi kaynaklarda tasvir edilen

89 William Tomaschek, "Zur historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter", Sitzungs-Berichte Philosophich-Historische Classe, Band CXXIV, (Wien 1891), s. 101.

90 Ekkehard Eickhoff, "Der Ort Der Schlacht von Myriokephalon", VIII. Türk Tarih Kongresi, C. 2, (1981), s. 679-687.

91 Çay, age, s. 102.

92 Çay, age, s. 87-88.

93 Çay, age, s. 90.

94 Mehmet Abdulhaluk Çay, "Karamıkbeli (Myriokephalon) Savaşı: I. (Savaş Öncesi)", Türk Kültürü Dergisi, S. 245, (1983), s. 5-19.

savaş yerinin özellikleriyle örtüşmemektedir. Bunlar kısaca şöyle belirtilebilir:

- Tarihi kaynaklardan savaşın upuzun (12-15 km kadar) dar ve derin bir geçitte veya boğazda yapıldığı öğrenilmektedir. Adından da anlaşılacağı gibi Karamık ise topografik sınıflama bakımından bir beldir, yüksek bir rölyeftir (Foto 13, 14). Dolayısıyla bu iki yer şekli birbirinden çok farklı özelliklerdedir. Karamık Beli'nden kuzeybatıda Karamık'a ve güneydoğuda Sağır ve Körküler köylerine uzanan sahalarda, genellikle sel karakterli dereler tarafından yarılan engebeli dağ yamaçları ve platolardan oluşmaktadır. Karamık Beli'nden geçen tali yol bazı yerlerde kısa mesafede farklı akarsuların vadilerinden ve eğimli yamaçlar üzerinden geçmektedir. Başka bir ifadeyle güzergâhın topografyasında morfolojik bir bütünlük yoktur. Bu topografik şartlarda; su bölümü hattında, esas bel kısmına rastlayan yaklaşık 1.5 km lik mesafe dışında kalan bütün yerlerde çok geniş bir panoramik görüş alanı vardır. Bu durumda bir ordunun diğer bir orduyla, tarihi kaynaklarda belirtildiği gibi bir savaşa tutuşması söz konusu değildir.
- İki havzanın su bölümü hattına rastlayan Karamık Beli civarından, kuzeyde Karamık Bataklığı'na (Karamık ve İlgin dereleri) ve güneyde ise Eğirdir Gölü'ne boşalan (Köydere ve kolları; Kırkbaş ve Ayıöldüren dereleri) ve yalnızca yağışlı dönemlerde akış gösteren küçük dereler mevcuttur. Buna karşılık tarihi kaynaklarda savaşın yapıldığı Eylül ayında akış halinde olan bir akarsudan bahsedilmektedir.
- Karamık Beli etrafında çok sayıda tepe olmakla birlikte, Niketas Khoniates'in ifade ettiği; *"kuzeye doğru gittikçe geçidin dikliği azalır ve yayvan tepeler arasında geniş vadiler halini alır"* şeklinde yayvan tepeler ve geniş vadiler ayırt edilmemiştir.

- Khoniates'in eserinde "*Geçit dağların çöktüğü bir yerdedir*" denilir. Karamık Beli ise yüksek Karakuş dağlık kuşağı üzerinde ulaşımaya geçit veren bir yerdedir. Karamık köyünün doğusunda başlayan tali yol ile kıvrımlı bir şekilde nispi değerle yaklaşık 500/600 m yükseğe tırmanarak Karamık Beli'ne ulaşmakta ve buradan eğim doğrultusunda inişe geçilmektedir. Böylece bu yolda dik bir çıkış ve sonra oldukça eğimli bir iniş söz konusudur. Kaynaklarda bu şekilde bir bilgi mevcut değildir.

Ayrıca savaşın yeri Karamık Beli kabul edildiğinde; aşağıda bir kısmı belirtilen konularda cevaplanması güç sorular ortaya çıkmaktadır:

- Bizans ordusunun yıkık Myriokephalon Kalesi'nin yanından geçerek savaşın yapıldığı geçide geldiğine göre, bu görüş bağlamında söz konusu kalenin Karamık Beli'nin kuzeybatısında, Karamık köyü civarında olması gerekir ki, bu doğru değildir.

- Savaş sırasında Bizans ordusunun geçit içinde olduğu, Türk ordusunun hem yanlardan ve hem de arkadan Bizans ordusunu muhasara ettiği, Khoniates'in belirttiği gibi "*ne öne, ne de arkaya gidebiliyorlardı ve geçit içinde koyunlar gibi boğazlandılar*" şeklinde bir savaş söz konusu olmuştur. Karamık Beli'nde Türk ordusunun Bizans ordusunu yanlardan ve özellikle de arkadan muhasara etmesi, topografya bakımından mümkün değildir. Çünkü bu durumda Türk ordusunun Karamık köyü tarafından aşağıdan yukarıya doğru Bizans ordusunu muhasara ettiğini kabul etmek gerekmektedir ki; bunu yapmak hem mümkün değil hem de Türklerin yukarıdaki tepelerden ve yamaçlardan hücum ettiği ile ilgili tarihi kaynaklarda geçen bilgilere aykırı düşmektedir. Keza Türk ordusunun Yalvaç tarafından Karamık Beli'ne geldiği düşünülürse; Bizans ordusunun daha yüksekte olduğu ve savaşta avantajlı konuma geçtiğini de dolaylı olarak kabul etmek gerekmektedir.

Foto 14. Karamık Beli'nin güneyden görünüşü.

Kısaca, Karamık Beli'nin coğrafi özelliklerinin tarihi kaynaklarda tasvir edilen savaş yerinin özellikleriyle örtüşmediği ve coğrafi veriler esas alındığında; Myriokephalon Savaşı'nın yeri olmadığını kolaylıkla söylemek mümkündür. Çünkü savaş yüksek bir "bel" üzerinde değil, Khoniates'in defaten belirttiği gibi "dar ve upuzun bir geçitte" yapılmıştır.

3.2. Kumdanlı Çevresi

Tomaschek'in ikna etmesi sonucu daha önceki Düzbel görüşünü değiştiren Ramsay, savaşın yapıldığı Tzibritze Boğazi'nin ve bu bağlamda Myriokephalon Kalesi'nin Çivril Düzbel'den daha doğudaki bir yerde olması gerektiğini kabul etmiştir. Ramsay, İmparator I. Manuel'in mağlup olduğu bu geçidin Limnai (Eğirdir Gölü) ile Gondani (Kumdanlı) arasında uzandığını belirtmiştir.⁹⁵ Turan, muharebe sanıldığının aksine Düzbel'den daha ileride, o zaman Türklere ait topraklar içindeki Kumdanlı'da olduğunu ifade ederek bu görüşe katılmıştır.⁹⁶ Fakat Ramsay, daha sonra yerinde arazi gözlemleri yapmış ve savaşın Eğirdir Gölü'nün kuzeydoğu kesiminden daha da doğuda, Pisidian Antioch (Yalvaç civarında eski bir şehir) istikametinde olan bir geçitte yapıldığını ileri sürmüştür.⁹⁷ Böylece tarihi bilgilere ve arazi çalışmalarına dayanarak Ramsay, ilk önce Çivril Düzbel ve daha sonrada Isparta Kumdanlı görüşünü değiştirerek, savaşın Yalvaç'ın doğusunda yapıldığı sonucuna ulaşmıştır.

Coğrafi Özellikleri: Eğirdir Gölü kıyısından itibaren kuzeydoğuda Mısırlı köyüne doğru genişliği giderek azalan yaklaşık 16-17 km uzunluğa sahip alüvyal Kumdanlı ovası yer almaktadır. Kumdanlı yakınında genişliği yaklaşık 1.2 km olan ova sahası, batıda göl kıyısına doğru genişleyerek 5-6 km'ye ulaşmaktadır (Foto 15). Ovanın güney kenarını takip ederek Eğirdir Gölü'ne boşalan Köydere ile kuzeydeki dağlık kütlede beslenen birçok akarsu ovanın teşekkülünde önemli rol oynamıştır.

Foto 15. Eğirdir Gölü'nün kuzeydoğusuna konumlanan Kumdanlı Ovası.

95 William Mitchell Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia Volume I*, At the Clarendon Press, Oxford 1985, s. 346-347.

96 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, Nakışlar Yayınevi Yayın No. 28, İstanbul 1984, s. 208.

97 William Mitchell Ramsay, *Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire*, Aberdeen University Press 1906, p. 235-238.

Kumdanlı çevresinin topografik ve hidrografik yapısı dönemin tarihi kaynaklarında belirtilen savaş yerinin coğrafi özelliklerine uygun değildir. Bunlara ilaveten Myriocephalon Kalesi, Bizans ve Türk ordularının sahada konuşlanması ve savaşın yapılaş tarzı gibi birçok önemli hususun bu coğrafi ortamla açıklanmasında sorunlar vardır. Bu bağlamda özellikle Kumdanlı-Gökçeali çevresi, nispeten geniş alüvyal bir saha olup, tarihi kaynaklarda belirtilen savaş yerinin coğrafi özelliklerine hiç benzerliği yoktur. Ovanın kuzeydoğusunda Köydere'nin oluşturduğu küçük boğazlar ise, başta boyutu ve istikameti olmak üzere birçok bakımdan savaş yerinin ortamıyla örtüşmemektedir.

3.3. Gelendost Ovası

Şekercioğlu tarafından ileri sürülen görüşe göre, Myriocephalon Savaşı, Eğirdir Gölü'nün kuzeydoğusundaki Gelendost'ta, kendi tabiriyle Mryofatlon Ovası'nda yapılmıştır. Savaşın 8-9 gün kadar devam ettiği, Bağlılı civarında I. Manuel Komnenos'un esir alındığı, savaş sonucunda 5 bin arabalık silah, cephane, yiyecek ve giyeceğin ele geçirildiği gibi tarihi kaynaklara ve bilgilere aykırı birçok ifadeler yer almaktadır.⁹⁸ Şekercioğlu, başka bir makalesinde, 12-13 Eylül 1176 Akşehir Düzbel Sultandağı Muharebeleri, 14-15 Eylül 1176 Şarkikaraağaç Örkenez arasındaki Karabel Müdafaası, 15-16 Eylül 1176 Yalvaç ve Kırkbaş Köyü Muharebeleri ile 17 Eylül 1176 Gelendost Ovası'nda büyük bir savaşın yapıldığını, 400 bin Bizans askerinin öldürüldüğünü ileri sürmüş, savaş alanlarını harita üzerinde göstermiştir.⁹⁹ Şekercioğlu, 1976 yılında da bu savaşa tekrar değinmiştir.¹⁰⁰

Coğrafi Özellikleri: Genel olarak kuzeydoğu - güneybatı ekseninde uzanan Gelendost Ovası Eğirdir Gölü (916 m)'nün kıyısında nispi yükseltisi yaklaşık 125 m olan Aktepe (1043 m) kütlesiyle iki kısma ayrılmaktadır. Ova sahası, göl kıyısından Bağlılı'ya kadar yaklaşık 10 km uzunluğunda, Gelendost civarında 5 km ve Bağlılı'da ise yaklaşık 400 m genişliğindedir.

Bağlılı'dan kuzeydoğuda bulunan Madenli'ye kadar da yaklaşık 10 km uzunluğunda Özdere vadisi takip edilmektedir. Güneybatıda vadinin genişliği yer yer 300-400 m iken kuzeydoğuda 100-150 m'ye inmektedir (Foto 16). Vadinin tabanı nispeten düz ve geniş, yamaçları az eğimlidir. Vadi tabanı ve yamaçlarında tarım yapılmaktadır. Eğirdir Gölü'ne boşalan ve yağışlarla beslenen Özdere, yaz döneminde tamamen kurumakta ve düzensiz bir akış rejimi göstermektedir.

Yukarıda kısaca açıklanan coğrafi özelliklere göre, Gelendost Ovası ve devamı Özdere vadisinin topografik ve hidrografik özellikleri tarihi kaynaklarda anlatılan savaş yerinin coğrafi özellikleriyle örtüşmemektedir. Bundan başka Myriocephalon Kalesi, Türk ordusunun konuşlanması ve savaşın yapılaş tarzı gibi birçok özelliklerin açıklanmasında güçlükler vardır. Keza Myriocephalon Savaşı, Gelendost Ovası gibi bir düzlükte veya çok geniş tabanlı bir vadiye değil; "*dar, derin ve upuzun bir vadiye*" yapılmıştır.

98 Hüseyin Şekercioğlu, "Mryofatlon Zaferi ve Yerin Stratejik Önemi", Türk Kültürü Dergisi, S. 59, (1967), s. 831-836.

99 Hüseyin Şekercioğlu, "17 Eylül 1176 Gelendost-Miryofatlın Zaferinin 796. Yılı", Türk Kültürü Dergisi, S. 119, (1972), s. 1172-1177.

100 Hüseyin Şekercioğlu, "17 Eylül 1176 Gelendost Zaferinin 800. Yılı", Hayat Tarih Mecmuası, C. 2, S. 9, (1976), s. 85-89.

Özdere vadisinin jeomorfolojik özellikleri ise, tarihi kaynaklarda belirtilen savaş yerinden oldukça farklıdır. Çünkü Özdere vadisi nispeten düzgün bir uzanışa sahip olup, tabanı ve özellikle yamaçları çok geniş ve az eğimlidir. Dolayısıyla Bizans ordusunun bu vadiyi takip eden nispeten geniş yolda yürüyüş düzenini bozmadan birkaç kol halinde ilerlemesi mümkün olmaktadır.

Foto 16. Gelendost Ovası'nın doğu kesimi ile Özdere vadisinin Bağıllı'ya doğru uzanışı.

Özdere'nin Madenli ve Eğirler civarındaki vadisi nispeten dar ve derin olmakla birlikte, uzunluğu çok kısa, yamaçları geniş değildir. Oysa tarihi kaynaklardan savaş sırasında Bizans ordusunun tamamen geçit içinde olduğu bilinmektedir. Ayrıca, bu görüşte akademik bir nitelik taşımayan birçok tarihi bilginin yanı sıra savaşın yapılış tarzının izahında da önemli hatalar ve çelişkiler görülmektedir.

3.4. Akdağ Köyü (Gelendost) Çevresi

Topraklı, öz anlatımla Myriokephalon Savaşı'nın Eğirdir Gölü'nün doğusunda, Gelendost ilçesine bağlı Akdağ köyünün civarında, yer yer doğu - batı, yer yer kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda uzanan ve içinde Akdağ köyünün de yer aldığı dolinlerin birleşmesiyle meydana gelen karstik bir depresyonda yapılmış olduğunu ileri sürmüştür (Foto 17). Yine bu dönemde Eğirdir Gölü'nün; Eğirdir ve Hoyran Gölü olarak iki kısma ayrıldığı, drenaj şebekesinin buna göre şekillendiği, İmparator I. Manuel ve ordusunun Kemer Boğazı'ndan Akdağ köyü tarafına geçtiği, Senirkent ilçesine bağlı Akkeçili köyünün doğusunda, Kemer Boğazı'nın batı kıyısına yakın bir yerde Myriokephalon Kalesi'nin bulunduğunu belirtmektedir.¹⁰¹

¹⁰¹ Ramazan Topraklı, Değişen Coğrafya ve Miryokephalon Savaşı, Semih Ofset, Ankara 2011.

Yerinde yapılan arazi çalışmalarında başta savaş yerinin rölyefi olmak üzere birçok özelliklerin, tarihi kaynaklarda geçen savaş yerinin coğrafyasıyla benzerliği tespit edilememiştir. Örneğin savaşın yüksek yamaçlarla çevrelenen “*upuzun bir vadide (geçitte)*” yapıldığının kesin olarak bilinmesine karşılık, burada böyle bir rölyef gözlenmemiştir. Keza “*yan yana yedi vadi*”, Bizans öncü birliklerinin ordugâh kurduğu “*emniyet arz eden tepe*” ve “*geçidin içinde akış halinde olan bir akarsu*” gibi pek çok ayırt ediciliği yüksek coğrafi özellikler de gözlenmemiştir. Ayrıca dönemin hiçbir kaynak eserinde savaşın bu lokasyonda yapıldığına dair bir bilgiye ve veriye de rastlanılmamıştır.

Foto 17. Akdağ köyü civarında savaşın yapıldığı ileri sürülen karstik depresyon sahası.

Sonuç

Myriokephalon Savaşı'nın yeriyle ilgili yaklaşık 20 yıldır devam eden çalışmalarımızda tarihi kaynaklarda mevcut coğrafi tasvirlerin, bilgilerin ve verilerin bir bütün olarak Bağırşak Boğazı ile örtüştüğü tespit edilmiştir. Gerçekten bu boğazda Türk ordusunun önceden avantajlı bir şekilde konuşlanması, pusu kurması, vadi yamaçlarının yukarisından aşağısına doğru artan bir güçle hücum etmesi, ok ve mızrakla saldırıya geçmesi, Bizans ordusunu yanlardan, önden ve arka taraftan kuşatması, boğazın daralması, sonra genişleyip tekrar daralması gibi onlarca verinin, kısacası tarihi kaynaklarda anlatıldığı şekilde bir savaşın cereyan etmiş olması coğrafya bakımından mümkündür.

Bizans ordusunun esas hedefinin Selçuklu başşehri Konya olması, savaşın Türk toprakları içinde yapılması, İmparator I. Manuel Komnenos'un Türklerin arazisinde beş günlük yolculuk mesafesine hızlı bir şekilde ilerlemesi, savaş yerinin Konya yakınlarında ve hatta şehre bir günlük yürüyüş mesafesinde olması, yıkık ve terk edilmiş olan Meldinis Kalesi, Hisar-ı Meldos ve Myriokephalon Kalesi arasındaki bağlantının tespit edilmesi, Tzibrelitzemani (Cybrilcymani) Geçidi ve Pusguse (Beyşehir) Gölü'nün açık lokasyon ilişkisi, savaş yerinin dar ve uzun bir geçit; yani bir boğaz vadi karakterinde olması, geçidin uzunluğu, genişliği, geçidin ve çevresinin topografik özellikleri, geçidin içinde ve hatta dar kesiminde yan yana yedi adet vadi şeklinde bir jeomorfolojik oluşumun varlığı, geçidin çıkışında Bizans ordusunun karargâh kurabileceği emniyet arz eden bir tepenin varlığı, geçidin içinde Eylül ayı gibi kurak bir dönemde akış halinde bir akarsuyun varlığı, geçidin eskiden beri önemli bir yol (Via Sebaste) güzergâhını teşkil etmesi gibi daha onlarca coğrafi bilgiler ve veriler çok açık bir şekilde Bağırşak Boğazı'nın savaş yeri olduğunu göstermeye yeterlidir.

Kaynakça

- ARSLAN, Mustafa, "On Ancient Luwian Elements in the Toponymy of the Beyşehir County, Turkey", *Directions in Urban Place Name Research*, Helsinki 2009, p. 3-9.
- AYİTER, Kudret, "Myriokephalon Savaşı Nerede Olmuştur?", VIII. Türk Tarih Kongresi, C. 2, Ankara 1976, s. 689-701.
- CEYLAN, Mehmet Akif, "Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağirsak Boğazı", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 5, Konya 2016, s. 69-94.
- CEYLAN, Mehmet Akif, "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Konusuna Coğrafi Bir Yaklaşım", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 187, İstanbul 2010, s. 159-196.
- CEYLAN, Mehmet Akif / ESKİKURT, Adnan, "Küfi Çayı Boğazı'nın Doğal ve Tarihi Coğrafyası", *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 3, İstanbul 2001, s. 123-152.
- CEYLAN, Mehmet Akif / ESKİKURT, Adnan, *Selçuklu-Bizans Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası Myriokephalon Zaferi (Beyşehir-Bağirsak Boğazı-Miryokephalon) 17 Eylül 1176*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2015.
- CEYLAN, Mehmet Akif / ESKİKURT, Adnan, *Tarihi Coğrafya Açısından Myriokephalon Savaşı (17 Eylül 1176) ve Konya Bağirsak Boğazı, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 359*, Konya 2017.
- CINNAMUS, Ioannes, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae: Ioannes Cinnamus*, Edt. B. G. Niebuhr, Bonnae: Impensis Ed. Weberi 1836.
- ÇAY, Mehmet Abdulhaluk, *Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası: Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıklıbeli (Myriokephalon) Zaferi*, Orkun Yayınları, İstanbul 1984.
- ÇAY, Mehmet Abdulhaluk, "Karamıklıbeli (Myriokephalon) Savaşı: I. (Savaş Öncesi)", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 245, Ankara, 1983, s. 565-579.
- DEMİRKEN, Işın, *İonnes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
- DİRİMTEKİN, Feridun, *Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Ge-*
- lişmelerini Sağlayan İki Zafer*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972.
- EICKHOFF, Ekkehard, "Der Ort Der Schlacht von Myriokephalon", VIII. Türk Tarih Kongresi, C. 2, Ankara, 1981, s. 679-687.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, "Akşehir Sancağı'ndaki Dirliklerin III. Murad Devri'ndeki Durumu ve 1583/991 Tarihli Akşehir Sancağı İcmal Defteri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 1, Ankara 1990, s. 127-162.
- ESKİKURT, Adnan, "Myriokephalon Savaşı'na Dair Kronikler ve Modern Çalışmalar", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 6, Konya, 2017, s. 65-93.
- HENDY, Michael F., *Studies in Byzantine Monetary Economy*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- HOVEDEN, Roger De, *Chronica Mgistri Rogeri De Houedene*, Edt. W. Stubbs, Tome II, London 1869.
- HOVEDEN, Roger De (Benedict of Peterborough), *Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis (The Chronicle of the Reigns of Henry II. And Richar I. A. D. 1169-1192)*, Edt. William Stubbs, Tome I, Oxford 1857.
- KAHRAMAN, Seyit Ali, *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilayeti Vakıfları, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2009*.
- Köylerimiz (1 Mart 1968 Gününe Kadar), T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1968.
- KHONIATES, Niketas, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae: Ioannes Cinnamus*, Edt. B. G. Bekker, Bonnae: Impensis Ed. Weberi 1835.
- KHONIATES, Niketas, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- KOMNENA, Anna, *Alexiad*, Çev. B. Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, "801. Yıldönümü Münasebetiyle Miryokephalon Meydan Muharebesi", *Milli Kültür Dergisi*, S. 9, Ankara 1977, s. 26-30.

- Myriokephalon Savaşı I. ve II. Sempozyum Bildirileri, Çivril Belediyesi Kültür Hizmetleri Yayın No. 1, Denizli 1997.
- RAMSAY, William Mitchell, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Çev. M. Pektaş, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1960.
- RAMSAY, William Mitchell, Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire, Aberdeen University Press 1906, p. 229-278.
- RAMSAY, William Mitchell, "Pisidia and the Lycaonian Frontier", The Annual of the British School at Athens, Volume 9, 1902, p. 243-273.
- RAMSAY, William Mitchell, Preliminary Report To The Wilson Trustees On Exploration In Phrygia And Lycaonia, In: Studies In The History And Art Of The Eastern Provinces Of The Roman Empire, Aberdeen University, No.20, Aberdeen, 1906, p. 229-278.
- RAMSAY, William Mitchell, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (Çev. M. Pektaş), Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1960.
- SPARAPET, Smbat, Chronicle, çev. By R. Bedrosian, Sources of the Armenian Tradition, New Jersey 2005.
- SPARAPET, Smbat, Chronique Du Royaume De La Petite Armenie Par Le Connetable Sempad, çev. E. Dulaurier, Publie Par Les Soins De L'Academie Des Inscriptions Et Belles-Lettres, Tome Premier, Paris 1869.
- SYRIEN Le Michel, Chronique De Michel Le Syrien, Edt. J.B. Chabot, Tome III, Ernest Leroux, Paris 1905.
- SYRIEN Le Michel, "Extrait de la Chronique de Michel le Syrien", Recueil Des Historiens Des Croisades Documents Armeniens, Edt. E. Dulaurier, Publie Par Les Soins De L'Academie Des Inscriptions Et Belles-Lettres, Tome Premier, Paris 1869.
- ŞEKERCİOĞLU, Hüseyin, "17 Eylül 1176 Gelendost-Miryofatlın Zaferinin 796. Yılı", Türk Kültürü Dergisi, S. 119, Ankara 1972, s. 1172-1177.
- ŞEKERCİOĞLU, Hüseyin, "17 Eylül 1176 Gelendost Zaferinin 800. Yılı", Hayat Tarih Mecmuası, C. 2, S. 9, 1976, s. 85-89.
- ŞEKERCİOĞLU, Hüseyin, "Mryofatlın Zaferi ve Yerin Stratejik Önemi", Türk Kültürü Dergisi, S. 59, Ankara 1967, s. 831-836.
- TAESCHNER, Franz, "Anadolu [Beşeri Kısmı]", Encyclopædia of Islam New Edition, Volume 1, Leiden 1960, s. 461-480.
- TOPRAKLI, Ramazan, Değişen Coğrafya ve Miryokephalon Savaşı, Semih Ofset, Ankara 2011.
- TOMASCHEK, William, "Zur historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter", Sitzungs-Berichte Philosophich-Historische Classe, Band CXXIV, Wien 1891.
- TURAN, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, Nakışlar Yayınevi Yayın No. 28, İstanbul 1984.
- TURFAN, Kemal, "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Üzerine Yeni Araştırmalar", X. Türk Tarih Kongresi, C. 2, Ankara 1991, s. 1117-1155.
- TURFAN, Kemal, "Myriokephalon Savaşı ve Türk Askeri Tarihindeki Önemi, Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler II", Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara 1983, s. 61-72.
- Kemal Turfan, "Myriokephalon Savaşı Üzerine Yeni Görüşlerimiz ve Anadolu'nun Bir Türk Vatanı Oluşu", Myriokephalon Savaşı I. Ve II. Sempozyum Bildirileri, Çivril Belediyesi Kültür Hizmetleri Yayın No. 1, Denizli 1997, s. 4-26.
- TURFAN, Kemal, "Recherches Recentes sur la Bataille de Myriokephalon", Revue Internationale d'Histoire Militaire, No. 67, Ankara 1988, s. 3-27.
- UMAR, Bilge, "Myriokephalon Savaşı'nın Yeri: Çivril Yakınında Küfi Çayı Vadisi", Belleten, C. 54, S. 209, Ankara 1990, s. 99-120.
- UMAR, Bilge, Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993.
- VASILIEV, Alexander Alexandrovich, "Das Genaue Datum der Schlacht von Myriokephalon (1176)", Byzantinische Zeitschrift, Band XXVII, Leipzig und Berlin 1927.
- VASILIEV, Alexander Alexandrovich, "Manuel Comnenus and Henry Plantagenet", Byzantinische Zeitschrift, Band XXIX, Leipzig und Berlin 1929-30, p. 233-244.
- YÖRÜK, Doğan, "Karaman Eyaletinde Osmanlı Tımar Düzeninin Tesisi (1483)", Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 25, S. 40, Ankara 2006, s. 177-202.

MİRYOKEFALON SAVAŞI'NIN YERİ

ORTAÇAĞ KRONİKLERİNE GÖRE MYRIOKEPHALON ZAFERİ (17 EYLÜL 1176 - BAĞIRSAK BOĞAZI / KONYA)*

Adnan ESKİKURT

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Bölümü (Ortaçağ Anabilim Dalı)

* Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Enstitüsü'nün neşrettiği Selçuklu Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanmış (sayı 7, Güz Konya 2017) makalenin gözden geçirilmiş halidir.

ORTAÇAĞ KRONİKLERİNE GÖRE MYRIOKEPHALON ZAFERİ (17 EYLÜL 1176 - BAĞIRSAK BOĞAZI / KONYA)

Özet

Adnan ESKİKURT

Myriocephalon Savaşı, Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'daki Türk hâkimiyetini sonlandırmak hedefi ile düzenlediği son büyük sefer sırasında, günümüzden 845 yıl önce 17 Eylül 1176 tarihinde Konya Bağırşak Boğazı'nda cereyan etmiştir. Türk-İslâm tarihinin dönüm noktalarından olan savaş, Sultan II. Kılıç Arslan'ın idare ettiği Türkiye Selçuklu Ordusu'nun galibiyetiyle neticelenmiştir. Anadolu'nun bir Türk yurdu haline geldiğini kabullenen Bizans idarecileri bir daha böyle büyük bir sefer düzenleyememiş ve ellerindeki arazileri korumayı esas alan bir politika geliştirmek zorunda kalmışlardır. Savaşla ilgili bahislerini tespit ettiğimiz on altı Orta çağ kroniği vardır ve bunların tamamı savaşın bir boğazda cereyan ettiğini ortaya koyarlar. Bu kroniklerin yedisi de savaşın Konya yakınlarında gerçekleştiğine işaret etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Myriocephalon Savaşı, Konya, Bağırşak Boğazı.

MYRIOKEPHALON VICTORY ACCORDING TO THE MEDIIEVAL CHRONIC (17 SEPTEMBER 1176 - BAĞIRSAK BOĞAZI / KONYA)

Abstract

Adnan ESKİKURT

The Myriokephalon battle took place in the Bağırsak Gorge in Konia 845 years before the present day on September 17th in 1176 during the last great campaign of Byzantine Empire aiming to bring Turkish rule in Anatolia to an end. The battle which is one of the turning points in Turco-Islamic history, ended with the victory of Seljuk Army of Türkiye under command of Sultan Kilidj Arslan II. Forced to acknowledge the reality that Anatolia had become a Turkish homeland, the Byzantine administrators could not organize such a great campaign again and had to change their strategy to protecting the lands in their possession. This study has been able to discover sixteen mediaeval chronicles mentioning the battle and all of these are in agreement that the battle took place in a gorge. And seven of these chronicles indicate that the battle took place near Konia.

Keywords: *Myriokephalon Battle, Konia, Bağırsak Gorge.*

Giriş

Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'un (1118-1180) Konya'yı zapt ederek Türkiye Selçuklu Devleti'ni yıkmak ve Türkleri Anadolu Yarımadası'ndan çıkarmak amacı ile 1176 (H. 572) yılında düzenlendiği seferin bir boğaz harbi ile sona ermesi ve bunun yeri meselesi, Ortaçağ Türk-İslâm Tarihi'nin uzlaşması sağlanamamış konularındandır.

Yapılan araştırmalarda savaş alanı olarak farklı yerler öne sürülmüş ve Denizli yöresi (Düzbel, Kûfi Boğazı, Akçay Vadisi, Çardak Geçidi), Eğirdir Gölü'nün kuzey ve doğu kesimleri (Karamık Beli, Kumdanlı Ovası, Gelendost Ovası ve Akdağ Köyü civarı) üzerinde durulmuştur. Nihayet uzun yıllar süren araştırmalar sonucunda Konya-Beyşehir arasında bulunan Bağırsak Boğazı'nın savaş yeri olduğu tarafımızdan ortaya konulmuştur.¹

Savaş yeri ve coğrafi özelliklerinin belirlenmesinde XII. ve XV. yüzyıllar arasında ait on altı kronikten yararlanılmıştır. Bunlardan yedisi savaşın Konya yakınlarında gerçekleştiğini ifade etmektedir.²

1 Adnan Eskikurt ve Mehmet Akif Ceylan, 20172: *Selçuklu-Bizans Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası Myriokephalon Zaferi (Konya, Bağırsak Boğazı, Myriokephalon, 17 Eylül 1176)*, Çamlıca yay., İstanbul. Ayrıca Mehmet Akif Ceylan ve Adnan Eskikurt, 2017: *Tarihî Coğrafya Açısından Myriokephalon Savaşı (17 Eylül 1176) ve Konya Bağırsak Boğazı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. no. 39, Konya.

2 Bu kroniklerle ilgili detaylı bilgi için bkz. Adnan Eskikurt, 2017: "Myriokephalon Savaşı'na Dair Kronikler ve Modern Çalışmalar" *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*, sayı 6, Konya, s. 65-93. Ayrıca bkz. Adnan Eskikurt, 2017a: "Roger De Hoveden ve Kardinal Boso'nun Myriokephalon Savaşı'nda Dair Bahisleri", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, cilt IV, sayı. 1, İstanbul, s. 33-55.

Savaş yeri ile coğrafyasına temas ettiği tespit edilen kronikler şunlardır:

- a) Türk-İslâm Kaynakları:** İbnü'l-Ezrâk (Ahmed b. Yûsuf b. Alî b. el-Ezrâk el-Fârîkî)³, Anonim Tarih-i Âl-i Selçuk⁴,
- b) Bizans kaynakları:** Niketas Khoniates⁵, Ioannes Kinnamos⁶, Georgios Kodinos (Pseudo Kodinos)⁷, Saint Neophytos⁸,
- c) Ermeni Kaynakları:** Smbat Sparapet⁹, Hethum (Table Chronologique)¹⁰,
- d) Süryani Kaynakları:** Süryani Mihael¹¹, Gregory Abû'l-Farac¹²,
- e) Latin Kaynakları:** Roger de Hoveden¹³, Sur (Tyre) Piskoposu William¹⁴, Salerno'lu II. Romuald (Romualdi)¹⁵, Kardinal Boso¹⁶, Albert von Stade (Annales Stadenses)¹⁷, Robert de Mont (Torigny'li)¹⁸.

3 İbnü'l-Ezrâk, 1992: *Meyyâfârîkîn ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, (trc. Ahmet Savran), Erzurum.

4 Anonim, 1952: *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Histoire Des Seldjoukides D'Asie Mineure, par un Anonyme (trc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara; Anonim, 1999: *Târix-e Âl-e Saljuq Dar Ânâtoli*, Compiled by Unknown Author (ed. Nâdere Jalâli), Tehran; Anonim, 2014: *Selçuknâme* (trc. H. İ. Gökbörü ve F. Coşguner), Atif yay., Ankara.

5 Niketas Choniates, 1984: *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates* (trc. Harry J. Magoulias), Wayne State University Press, Detroit; Niketas Khoniates, 1995: *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (trc. F. Işıltan), TTK, Ankara.

6 Ioannes Kinnamos, 2001: *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, (haz. I. Demirkent), TTK., Ankara.

7 Georgios Kodinos (Pseudo Kodinos), 1975: "The Chronicle of Pseudo-Kodine," *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, vol. 1, (ed. P. Schreiner), Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Vienna.

8 Saint Neophytos, 1960: *Βυζαντινά και μεταβυζαντινά εγκώμια εις τον Άγιον Δημήτριον* (Byzantine and post-Byzantine praise in the Holy Demetrios), (ed. Βασίλειος Λαούρδας/Basil Laourdas), Makedonika, c. 4, Selânik, s. 49-55.

9 Smbat Sparapet, 1869: "Chronique Du Royaume De La Petite Arménie Par Le Connétable Sêmpad", (trc. E. Dulaurier), *Recueil Des Historiens Des Croisades Documents Arméniens*, Publie Par Les Soins De L'Academie Des Inscriptions Et Belles-Lettres, Tome Premier, Paris.

10 Héthoum (Comte De Gorigos / Count of Gor'igos), 1869: "Table Chronologique", *Recueil Des Historiens Des Croisades Document Arméniens*, Tome I, Publie Par Les Soins De L'Academie Des Inscriptions Et Belles-Lettres, Paris.

11 Süryanî Mihael, 1905: *Chronique De Michel Le Syrien* (ed. J. B. Chabot), tome III, Ernest Leroux, Paris.

12 Gregory Ebu'l-Farac, 1987: *Abu'l-Farac Tarihi* (trc. Ö. R. Doğrul), I-II, Ankara; Gregory Ebu'l-Farac, 1932: *The Chronography of Gregory Ebu'l-Farac* (trc. Ernest A. Wallis Budge), c. I-II, Oxford University Press, London.

13 Roger de Hoveden, 1853: *The Annals of Roger de Hoveden, Comprising the History of England and of Other Countries of Europe from A.D. 732 to A.D. 1201* (Latince'den İngilizce tercüme, Henry T. Riley), c. I, London. Kronikteki Manuel'in mektubu için ayrıca bkz. Alexander Alexandrovich Vasiliev, 1929-30: "Manuel Comnenus And Henry Plantagenet", *Byzantinische Zeitschrift*, band XXIX, Leipzig und Berlin, s. 233-244. Türkçe tercümesi de için bkz. Adnan Eskikurt, 2017a: a.g.e, s. 34-37.

14 Sur (Tyre) Piskoposu William, 1943: *A History of Deeds Done Beyond The Sea* (trc. E. A. Babcock & A. C. Krey), c. I-II, Columbia University Press, New York; Guillaume De Tyr Et Ses Continueurs, 1879-1880: *Histoire, Histoire Générale Des Croisades Par Les Auteurs Contemporains* (trc. M. Paulin), tome I-II, Paris.

15 Salerno'lu II. Romuald (Romualdi), 1866: "Annales Romualdi" (ed. Wilhelm Arndt), *Monumenta Germaniae Historica, XIX, Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani*, Hannover.

16 Kardinal Boso, 1973: *Boso's Life of Alexander III* (trc. G. M. Ellis), Basil Blackwell, Oxford. Kronikteki Myriocephalon Savaşı'na dair kısmın Türkçe tercümesi için bkz. Adnan Eskikurt, 2017a, age, s. 37-39.

17 Albert von Stade, 1859: "Annales Stadenses" (ed. J. M. Lappenberg), *Monumenta Germaniae Historica, XVI, Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani*, Hannover.

18 Robert de Mont (of Torigny), 1844: "Cronica" (ed. D. L. C. Bethmann), *Monumenta Germaniae Historica, VI, Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani*, Hannover; Robert de Mont (of Torigny), 1856: *The Chronicals of Robert De Monte* (Latince'den trc. Joseph Stevenson), The Church Historians of England, c. 4, kısım II, London.

Savaş yerinin tespitinde kroniklerde geçen coğrafi terim ve tasvirler de hayli önemlidir. Dolayısı ile savaş yerinin konumu, coğrafi adlar, geçidin doğrultusu, uzunluğu, genişliği, jeomorfolojik ve hidrografik özellikleri ile bitki örtüsü gibi coğrafi unsurlar değerlendirilmiş ve savaşın yapıldığı coğrafi ortam şekillendirilebilmiştir.

Dönem kronikleri yanı sıra, 1/25 000, 1/100 000 ve 1/250 000 gibi farklı ölçek ve tarihli topografya haritaları ile uydu görüntülerinden yararlanılmış, ayrıca savaş yeri olduğu ileri sürülen bütün alanlarda yerinde yapılan arazi gözlemleri faydalı olmuştur.

1. Savaşın Sebepleri:

Anadolu Türk beyleri arasında sürekli bir uzlaşmazlık yaratmak ve daima en zayıfı destekleyerek bunu sürdürmek şeklinde bir politika izleyen Bizans'ın aleyhinde tertip ettiği ittifak karşısında Sultan II. Kılıç Arslan'ın başarılı olması, savaşın temel sebebidir.

Sultan, 1162 yılında İstanbul'a giderek İmparator I. Manuel ile yaptığı anlaşma ile aleyhindeki ittifakı dağıtmış ve tahtta gözü olan kardeşi Şahinşâh'ı da bertaraf etmişse de esasen 1174 yılında Nureddin Mahmud Zengi'nin ölümü ile Orta Anadolu'da kati üstünlük sağlamıştır.¹⁹ Bu durum I. Haçlı Seferi'nden beri Anadolu'yu yeniden elde etme arzusunadaki Bizans idarecileri için arzulanan bir gelişme değildi ve artık iki taraf arasında savaş kaçınılmaz hale gelmişti.

1162 yılında İstanbul'da yapılan anlaşma aslında taraflara yaşadıkları sorunların üstesinden gelmek için zaman kazandıran bir siyasî manevra idi. Nitekim bu süreçte Bizans'ın Anadolu'daki arazi kayıpları devam etmiş ve İmparator I. Manuel'in Alaşehir'e değin uzanan bir harekât düzenlediği 1173 yılından itibaren de her iki taraf yeni bir gerginlik dönemine girmişti. Batı Anadolu'da Türkmenler eline geçen yerleşmelerin iadesini talep eden İmparator, hedefine ulaşamayınca Basile Tzikandelos ve Mikhael Angelos adlı komutanları eli ile harekâtlar düzenleyerek; Bergama, Kırkağaç, Edremit taraflarını Türkmen tehdidinden kurtarmış ve Denizli şehrini tahkim ettirmiştir. Niyeti, bu ve benzeri uygulamalarla nüfus ve güç kaybeden birçok Batı Anadolu yerleşmesini eski canlılığına kavuşturmaktı.

19 Niketas Khoniates, 1995: s. 81-84; Ioannes Kinnamos, 2001: s. 149-151; Süryani Mihael, 1905: 319-320, 324, 326, 332, 345-346, 349-350, 357, 362-364; Sur (Tyre) Piskoposu William, 1943: c. II, p. 394; Gregory Abû'l-Farac, 1987: s. 399, 402, 406, 410, 413-414, 417-418; İbnü'l-Esîr, 1987: el-Kâmil fi't-Tarih, c. XI, (trc. Abdülkerim Özyayın), Bahar yay., İstanbul, s. 257-258, 314-317, 322-324; İbnü'l-Ezrâk, 1992: s. 142, 166-167, 169; Ahmed b. Mahmud, 1977: Selçuknâme (haz. Erdoğan Merçil), II, Tercüman 1001 Temel Eser no. 102, İstanbul, s. 148-149; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, 2000: *Müsâmeretü'l-Ahbâr* (trc. Mürsel Öztürk), TTK., Ankara, s. 22-23; Mükrimin Halil Yinanç, 1950: "Dânişmendliler", *İA*, c. III, M.E.B., İstanbul, s. 473; Osman Turan, 1993a: *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yay., İstanbul, s. 201-205; Ali Sevim, 1993: *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK., Ankara, s. 147-148; Erdoğan Merçil, 1993: *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK., Ankara, s. 126.

İmparator I. Manuel, Sultan II. Kılıç'ın 1175 yılında Dânişmendli arazisine hâkim olması üzerine kapsamlı askeri harekâta hazırlanmıştır. Bu süreçte Eskişehir'de Dorylaeion Kalesi'ni (Karacaşehir Köyü'nde)²⁰ ve Denizli Khome'da (Gümüşsu)²¹ da Sublaion Kalesi'ni inşâ ettirmiştir.²² Yine bu sırada Şahinşâh ve Mikhail Gabras idaresinde Türkler üzerine iki ordu sevk etmiş, sonuç alamadığı harekâtlar sonrası Hadım Thomas'ı elçi olarak Konya'ya göndermiş ve Amasya'nın kendisine verilmesini istemiştir.²³ Sultan ise İmparator'un anlaşmaya aykırı faaliyetleri sebebi ile Eskişehir ve İstanbul'da bulunduğu sırada ona elçiler göndermiş ancak bir sonuç alamamıştır.²⁴

Nihayet taraflar arasındaki anlaşmazlıklar çözümsüz kaldığından savaş kaçınılmaz olmuştur. Kaynaklardan anlaşıldığına göre savaşın sonucunu Bizans Ordusu'nun manevra kabiliyetini en aza indiren coğrafi şartlar belirlemiştir. Sultan II. Kılıç Arslan bölgenin coğrafyasını iyi tanıdığından, kalabalık ve donanımlı Bizans Ordusu ile meydan savaşı veya Konya'da bir şehir savunması yapmayı tercih etmemiştir. Bunun yerine birliklerine avantaj sağlayan yüksek bir arazi ve dar bir geçitte savaşı kabul etmiş ve stratejisinde başarılı olarak önemli bir zafer kazanmıştır.²⁵

2. Bizans Ordusu'nun Savaş Hazırlıkları ve İlerleyişi

İmparator I. Manuel 1175 kışında Latin, Macar, Sırp ve Kumanlardan ücretli asker toplamış, ayrıca sayısız yük hayvanı, beş bin araba, mancınık ve koçbaşı gibi kuşatma aletleri tedarik etmiştir.²⁶ İmparatorun Konya'yı zapt edip Sultan'ı esir etmek ve Türkleri Anadolu'dan İran'a sürmek için hazırlandığını anlatan Niketas, "Binlerce savaççı" ifadesini kullanıp Bizans ordu mevcudu hakkında bir rakam vermez.²⁷ Kinnamos ise İmparator'un Sırp ve Macarlardan sayısız birlikler toplayıp büyük bir itina ile savaşa hazırlandığını, askerlere ve atlara gerekli malzemeyi taşımak için Trakya'daki köylerden sayısız öküz alındığını ve üç binden fazla araba hazırlandığını ifade etmiştir.²⁸ Süryani Mihael de Bizans Ordusu'nda 5000 erzak arabası olduğunu bildirmiştir.²⁹ Savaştan bahseden İbnü'l-Ezrâk ise Bizans ordu mevcudunu mübalağa ile 700.000 süvari olarak vermiştir.³⁰

20 William Mitchell Ramsay, 1960: *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (trc. Mihri Pektaş), MEB. yay., İstanbul. s. 224, 233.

21 Bilge Umar, 1993: *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, s. 723-724. Ayrıca bkz. Charles Le Beau, 1834: *Histoire du Bas Empire*, tome XVI, Paris, s. 273.

22 Niketas Khoniates, 1995: s. 122. William Mitchell Ramsay, 1895: *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, c. I, Clarendon Press, Oxford, s. 20 (dipnot 2).

23 Ioannes Kinnamos, 2001: s. 210-213, 215; Süryani Mihael, 1905: tome III, s. 369; İbnü'l-Esir, 1988: *el-Kâmil fi't-Tarih*, c. IX (trc. Abdülkerim Özyaydın), Bahar yay., İstanbul, s. 233-234; Gregory Abû'l-Farac, 1987: c. II, s. 421-422; Erdoğan Merçil, 1993: s. 127.

24 Niketas Khoniates, 1995: s. 85, 121-122, Ioannes Kinnamos, 2001: s. 214.

25 Mehmet Akif Ceylan, 2016: "Coğrafi Perspektiften Myriokefalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağirsak Boğazı," *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*, sayı 5, Konya, s. 71.

26 Roger de Hoveden, 1853: c. I, s. 420.

27 Niketas Khoniates, 1995: s. 123.

28 Ioannes Kinnamos, 2001: s. 214.

29 Süryani Mihael, 1905: tome III, s. 371.

30 İbnü'l-Ezrâk, 1992: s. 182.

Bizans Ordusu 1176 baharı İstanbul'dan hareketle Kocadere kıyısındaki ordu üssü (aplékton) Lopadion'da (Uluabat Köyü, Karacabey) toplanmış, Sırp ve Macar birliklerinin gecikmesi sebebi ile sefer 1176 yaz mevsimi başına kalmıştı. İmparator, Eskişehir yolu yerine Balıkesir yakınındaki Akhyaous'dan (Akîra) geçip, Denizli üzerinden ilerlemişti. Honaz'a (Khonai) ulaştığında mola vermiş ve Başmelek Mikhail Kilisesi'ni ziyaret etmişti. Kendi denetimindeki bu güzergâhı tercih etmesi, Eskişehir üzerinden ilerlenilmesi durumunda karşılaşılmaması muhtemel Türk mukavemetinden çekinmiş olması ile izah olunabilir.

1162 Barışı'nı sürdürmek isteyen ancak elçileri eli boş geri dönen Sultan ise Türkmenlerden takviye alıp düşmanı gece baskınları ile yıpratmayı planlamıştı. Ayrıca Süryanî Mihail'in ifade ettiği üzere, birliklerine savaşmamayı, ellerindeki yerleri tahliye ederken erzaklarını ve Bizans Ordusu'ndaki hayvanların otlayabileceği çayırları yakarak kullanılmaz hale getirmelerini, su kaynaklarını ve kuyuları hayvan leşleri ile enfekte etmelerini emretmişti. Küçük birliklere ayrılan Selçuklu Ordusu'nun ve göçebe Türkmenlerin 5000 ve 10.000 kişilik kuvvetlerle düşmana vur kaç tarzı baskınlar yaptığı bu süreçte, Bizans Ordusu açlık ve susuzluğun yanı sıra salgın hastalıkların pençesine düşmüştü.³¹

2.1. Kelainai'den (Dinar) Khoma'ya Varış

İmparator, Niketas'a göre Kelainai'den (Dinar) sonra Khoma'ya (Homa) gitmiştir. İlk anda akla gelen buranın Denizli Gümüşsu'daki Khoma olduğudur. Ancak burası ters istikamette kuzeyde kalmaktadır.

İmparator I. Manuel acaba ordusu ile Kelainai'den başka bir Khoma'ya mı gitmiştir? Muhakkak öyle olmalıdır, zira savaş sonucunda Sultan'ın ısrarla yıkılmasını İmparator'dan istediği iki kaleden biri Sublaion idi. Bu noktada Süryanî Mihael'in Bizans Ordusu'nun Türk topraklarında 5 gün yol aldığını söylemesi önem kazanır.³² Zira Khoma'daki Sublaion Kalesi Türk topraklarında olsa idi Sultan savaş sonunda kendi arazisindeki kalenin yıkılmasını ister miydi?

Yine 1175 yılında İstanbul'dan Konya'ya seyahat eden el-Herevi'nin Dorylaeion (Eskişehir) ve Amorion Kalesi'nin (Emirdağ/Afyon) Selçuklu-Bizans sınırında yer aldığına işaret etmesi de dikkat çekicidir.³³ Bu durumda sınırın kabaca kuzeyde Dorylaeion ve güneyde Amorion ile o sıralar Bizans hâkimiyetindeki Attaleia (Antâliye, Antalya) arasındaki hat ile belirli olduğunu söylemek mümkündür.

31 Niketas Khoniates, 1995: s. 123; Süryanî Mihael, 1905: tome III, s. 370-371. Ayrıca bkz. Charles Le Beau, 1834: tome XVI, s. 276.

32 Süryanî Mihael, 1905: tome III, aynı yer.

33 el-Herevi, 1957: Kitâbü'l-İşârât ilâ Mağrifeti'z-Ziyârât (Guide Des Lieux De Pelerinage), (trc. Janinne Sourdel-Thomine), Institut Français De Damas, Damas, s. 131.

Bu bilgiler rehberliğinde 5 günlük yolculukla ulaşılabilecek Khoma adını taşımış mevkiiler araştırıldığında Dinar'ın yaklaşık 200 km. uzağındaki Beyşehir'in 5 km. kadar güneyinde yakın zamana kadar Khoma adını taşıyan yerleşmeler olduğu görülür. Bunlar, Çivril köyü güneyindeki *Aşağı ve Yukarı Esence*'dir. Beyşehir kazasındaki Göçü'ye tabi *Ulu Homa* ve *Kiçi Homa* köyleri olarak Osmanlı tahrirlerinde de yer alırlar.³⁴

Bizanslıların Dinar'dan ilerlediği bu yörenin Kinnamos tarafından Eskiçağ'da bölgede yaşayan Homonadlar sebebi ile Khoma olarak adlandırılmış olması da ihtimal dahilindedir.

Niketas savaşı detaylı bir biçimde anlatır ancak Bizans Ordusu'nun Kelainai ile Khoma arasında kat ettiği menzilleri vermediği için savaş yerinin kesin tespiti için yararlı değildir. Kinnamos ise eserinde savaş yerini tespiti imkân veren önemli kayıtlara yer vermiştir. Buna göre İmparator I. Manuel 1146 yılındaki Konya seferinde başarısız olunca şehir önlerinden çekilirken Tzibrelitzemani Geçidi yolu ile Pusguse Gölü'ne (Beyşehir Gölü) varmıştır.³⁵

Kinnamos'un savaş yeri lokalizasyonuna dair kaydı dikkate alındığında Khoma'ya ilerleyen Bizans Ordusu Kelainai'den hareketle harita 1'de görüldüğü üzere Dinar, Uluborlu, Senirkent, Kumdanlı, Yalvaç ve Şarkikarağaç güzergâhını izlemiş olmalıdır.

Harekâtını adeta bir Haçlı seferi gibi gören ve Anadolu'yu geri alma arzusundaki I. Manuel, Lâtin prinkepsliklerinin de desteğini almıştı.³⁶ Niketas'a göre yol boyunca sıkı bir düzen kurmuş, her geceleme yerinde karargâhın etrafına mâniyeler yaptırmış ve savaş sanatının bütün kurallarını göz önünde bulundurmuydu. Ancak savaş makinelerini çeken yük hayvanlarıyla, sayıları çok olmakla birlikte hepsi de savaş için işe yaramayan adamlardan tereküp eden sürücüler yüzünden pek yavaş ilerlenebiliyordu.³⁷

Sultanın ilerlemekte olan Manuel'e birkaç kez daha elçi heyeti yolladığı, ancak barışa ikna edip yolundan çeviremediği anlaşılmaktadır. Sultanın savaş öncesi son teşebbüsünde aldığı cevap Niketas'a göre şöyle idi:

“İmparator kibirli bir palavrayla, ona cevabımı bizzat ve Konya'da bildireceğini belirtti. Bunun üzerine Sultan bir anlaşmaya varılamayacağını anlayarak, Bizans Ordusu'nun Myriokephalon'dan hareket ettikten sonra geçmesi gereken ve Tzibritze (Tzivritze) Geçidi adını taşıyan, yolun darlaştığı yeri işgal etti.” (Foto. 1)

34 Feridun Nafiz Uzluk, 1958: *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi (881/1476)*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s. 64; Fahri Coşkun, 1996: 888/1483 Tarihli Karaman Eyâleti Vakıf Tahrir Defteri (basılmamış Y. Lisans tezi), İstanbul, s. 95, 104; BOA. TD., 920/40, 906/1500 tarihli mufassal defter, s. 429-431; Mehmet Akif Erdoğan, 2004: *Beyşehir Sancağı'nın 1584 Tarihli Nüfus Sayımı (Beyşehir, Seydişehir, Bozkır)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay. no. 123, İzmir, s. 34-37, 45-46, 113-115. Ayrıca bkz. Mehmet Akif Erdoğan, 2006: *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 117.

35 Ioannes Kinnamos, 2001: s. 41. Ayrıca bkz. Muharrem Kesik, 2003: *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK yay., Ankara, s. 65-72.

36 Niketas Khoniates, 1995: s. 123.

37 Niketas Khoniates, 1995: aynı yer; Roger de Hoveden, 1853: c. I, s. 420.

Foto 1. Duble Yol Yapım Çalışmalarının Kuzey Yamaçları ve Vadi Tabanının Doğal Görünümünü Değiştirdiği Bağırsak Boğazı'nın Darlaştığı Yerin Eski Bir Görünümü. (2014 Mayıs)

“Geçmek isteyecek olurlarsa Bizanslılara derhal karşı koymak üzere birliklerini bu dar geçide doldurdu. Tzibritze Geçidi yüksek yamaçlarla çevrelenen uzun bir vadidir. Kuzeye doğru gittikçe dikliği azalır ve yayvan tepeler arasında geniş vadiler halini alır. Güneye doğru ise vadi gittikçe dikleşir ve sarplaşır.”³⁸

Nihayet Bizans Ordusu, o dönemde henüz Rum asıllı bir kısım nüfusun yaşıyor olması muhtemel Khoma'da ikmal yapıp, Niketas'ın Myriokephalon olarak adlandırdığı kale harabesinin görüldüğü yerden Tzibritze Geçidi'ne yöneldi.

2.2. Tzibritze Boğazı ve Myriokephalon Kalesi'nin Yeri

Tzibritze Boğazı, Niketas ve Kinnamos'un eserlerindeki nispeten detaylı anlatımlardan anlaşıldığına göre boğaz karakterli bir geçit yeridir.

Niketas, Bizans Ordusu'nun Tzibritze Boğazı'na ulaşırken Dinar ile Khoma arasında aştığı menzilleri bildirmedikten dolayı savaş mevkiinin tespitinde bu yönüyle pek yararlı değildir.

38 Niketas Khoniates, 1995, s. 124.

Kinnamos ise, “...Sultan onların tahriki ile eskisi gibi kaçmak istemedi ve iyi bir duruma ulaşınca, barbar dilinde *Tzibrelitzemani* denilen yere varmış bulunan Romalılara hücum üzere acele etti. Burası diğer bütün yerlerden daha zor geçilir; sadece saflar halindeki ordular için değil, küçük gruplarla yolculuk yapanlar için de zordu. Romalılar aslında ordugâhta zor durumdaydılar”, eserin diğer bir sayfasında “Çünkü hala düşman ülkesinin ortasındayız ve Roma sınırlarından çok uzaklardayız. Bunu söyledikten ve orduyu düzene soktuktan sonra doğruca önceleri halkın Skleros’a ait ama şimdi Puscuse dedikleri göle [Beyşehir Gölü] doğru yola çıktı. Ordu o dar yerden ovaya çıkıp açık alana varınca, İmparator askerlerden birine çok yüksek sesle haykırıp Türklerden birini çağırmasını emretti” ve bir başka sayfada da “İmparator Maiandros’un [Büyük Menderes] kaynaklarından birine [muhtemelen Dinar’a] varınca, artık düşman topraklarının dışına çıktığını zannetti. Burasının suyu bol ve insanın gözüne çok hoş görünen bir yer olduğunu fark ederek, savaşın verdiği sıkıntıyı avlanmanın eğlencesi ile üzerinden atıp gevşemek istedi” şeklinde 1146’da yapılan savaşlar bağlamında *Tzibrelitzemani Geçidi*’nin konumuyla ilgili çok önemli ve nispeten ayrıntılı bilgiler vermektedir.³⁹

İmparator I. Manuel Komnenos, İngiliz Kralı II. Henry Plantagenet’e Myriokephalon Savaşı’nı anlattığı nispeten uzun bir mektup göndermiştir. *Boğazın adı*, Manuel’in mektubuna yer veren ve aslında Roger de Hoveden’a ait olduğu halde Benedict of Peterborough’un kaleme aldığı zannedilen eserde (*Gesta Regis Henrici Secundi* and *Gesta Regis Ricardi*) *Cibrilcimani*⁴⁰ ve aynı eserin Roger de Hoveden tarafından genişletilmiş halinin (*Chronica Magistri Rogeri De Houedene*) Latince neşrinde *Cybrilcymani*,⁴¹ Roger de Hoveden’in bir diğer Latince eserinin (*Annalium pars prior & posterior*, *Scriptores post Bedam*, Sir Henry Saville, Frankfurt 1601²) İngilizce tercümesinde ise *Cibrilcima*⁴² şeklinde kaydedildiği görülür. Dolayısıyla geçit ve bulunduğu yörenin adı hiçbir değişikliğe uğramadan hemen hemen aynı biçimde yazılmıştır.

Süryani Mihael de

“Bizans Ordusu’nun Türklerin arazisinde beş günlük yolculuk mesafesinde hızlı bir şekilde ilerlediğini, bu memlekette bulunan ve imparatorun kendilerini yurtlarından süreceğini gören çekirge gibi sayısız Türkmenlerden 5000 veya 10.000’i tarafından karşılandığını, bunların Rumların kampı dışındakileri yakıp, yıkıp katlettiklerini kaydeder. Ayrıca, Bizanslıların Konya yakınına ulaştıklarında şehre bir günlük yürüyüş mesafesinde ve sultanın bulunduğu yerin üç saat uzağında bulduklarını anlatır.”⁴³

39 Ioannes Kinnamos, 2001, s. 41, 48-50.

40 Benedict of Peterborough, 1867: *Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis (The Chronicle of the Reigns of Henry II. and Richard I. A. D. 1169-1192)*, (ed. William Stubbs), c. I, Oxford, s. 128.

41 Roger de Hoveden, 1869: *Chronica Magistri Rogeri De Houedene* (ed. William Stubbs), c. II, London, s. 103.

42 Roger de Hoveden, 1853: c. I, s. 420.

43 Süryani Mihael, 1905, s. 370-372.

Yine Sur'lu William da

“Savaşın Konya’da cereyan ettiğini, yaşanan trajedinin Bizans vazifelilerinin tedbirsizliğinden gerçekleştiğini ve ordu ile türlü savaş ağırlıklarının ilerlemesine müsait geniş ve açık yollar dururken düşmanın işgali altındaki tehlikeli ve dar yerlere bodoslama ilerlendiğini anlatır.”⁴⁴

Héthoum da XII. ve XIII. yüzyıldaki önemli olayları anlatan kroniklerden biridir. Bu kronikte, 625 (6 Şubat 1176 - 4 Şubat 1177) yılına ait önemli olayların kaydedildiği kısa paragrafta Myriokephalon Savaşı ile ilgili bir cümlelik bilgiye rastlanır. Bu cümlede Héthoum, “Bizans imparatoru Manuel Komnenos, Sultan Kılıç Arslan tarafından Konya yakınında yenildi” demektedir.⁴⁵ Diğer bazı kronikler (Smbad, Suryanî Mihael) gibi, Héthoum’un da savaşın yeri konusunda Konya yakınına açıkça belirttiği görülür.

Bu bilgiler, savaşın yapıldığı yerin Konya’nın batısında, Beyşehir-Konya arasındaki kesimde aranması gerektiğini gösterir. Derbend ve Bağırsak boğazları bu kesimde yer alır. Bunlardan coğrafi özellikleri kroniklerin anlatımları ile örtüşen yegâne yer ise, Bağırsak Boğazı’dır.

Niketas’ta *Myriokephalon* (bin kelle) adı ile zikredilen kalenin yeri de önemlidir. Müellif sefere katılmadığı ve malumatı orada bulunanlardan elde ettiğine göre, Myriokephalon ona bilgi veren askerlerin kullandığı bir isimdir. Kalenin eski ve terk edilmiş olduğunu söylerken bunu doğrulamaktadır.⁴⁶

Myriokephalon Kalesi olması muhtemel yer, foto 2’deki Asar Kale (Balkayalar) mevkiidir. Bağırsak Boğazı’nın darlaştığı yer öncesinde, yoldan 2 km. kadar içeridedir. Osmanlı tahrirlerinin neşrinde *Karye-i Hisar-ı Meldos tâbi-i Çemen Eli* şeklinde kayıtlı olduğu görülür.⁴⁷

44 Sur (Tyre) Piskoposu William, 1943: c. II, s. 414-415.

45 Héthoum, 1869: s. 477.

46 Niketas Khoniates, 1995: s. 123.

47 Mehmet Akif Erdoğru, 1990: “Akşehir Sancağındaki Dirliklerin III. Murad Devrindeki Durumu ve 1583/991 Tarihli Akşehir Sancağı İcmal Defteri”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı 1, s. 148, 150.

Foto 2. Asar Kale'ye (Balkayalar Kalesi) Ait Bir Görünüm. (Ekim 2017)

Çapı 750 m. ve yerden yüksekliği yaklaşık 100 metreyi bulan doğal kayalık bir yükselti üzerindeki kalıntılardan buranın Demir Çağı'ndan itibaren kullanıldığı tespit edilmiştir. Heinrich Swoboda'ya göre yüzey buluntuları, burada Geç Roma ve Erken Bizans dönemlerinde bir kalenin mevcudiyetini göstermektedir.⁴⁸ Ekim 2017'de yapılan araştırma sırasında üzerinde tesadüf edilen kimi kalıntılar fotoğraflanmıştır (Foto 3, 4, 5, 6 ve 7).

Foto 3. Asar Kale (Balkayalar Kalesi) Üzerindeki Bir Kalıntı (Ekim 2017)

48 Heinrich Swoboda, vd., 1935: *Denkmaler Aus Lykaonien Pamphylien und Isaurien*, Wien, s. 106-108; Ayrıca bkz. Karauğuz, Güngör ve Kunt, Halil İbrahim., 2004: *Eskiçağ Kaleleri, Çizgi Kitabevi, Konya*, s. 21-23.

Foto 4. Asar Kale (Balkayalar Kalesi) Üzerindeki Bir Kalıntı (Ekim 2017)

Foto 5. Asar Kale (Balkayalar Kalesi) Üzerindeki Bir Kalıntı (Ekim 2017)

Foto 6.Asar Kale (Balkayalar Kalesi) Üzerindeki Bir Kalıntı (Ekim 2017)

Foto 7.Asar Kale (Balkayalar Kalesi) Üzerindeki Bir Kalıntı (Ekim 2017)

Üç taraftan dik olan kayalık yüzey sebebiyle ancak kuzey tarafından ulaşmak mümkündür ve bu kesimde sur kalıntıları ile bir tapınak sahasına ait izler mevcuttur. Kalın duvarlarının harcında kireç kullanılmış olduğu görülür. Ayrıca, dâhilinde bir sarnıç ve bir de merdiven (Foto 8) mevcuttur.

Foto 8. Asar Kale Kuzeydoğusundaki Yerli Kayaya Oyulmuş Merdiven (Ekim 2017)

Kilikya Ermeni Krallığı dönemini ele alan Smbat Sparapet'in XIII. asra ait kroniğinde bulunan savaşla ilgili bir kayıt buraya işaret ediyor olabilir.

Müellif, "Aynı yıl (1176'da), Konya (Iconium) Sultanı Kılıç Arslan Konya'ya uzak olmayan bir yerde, bugün yıkık ve terk edilmiş olan Meldinis Kalesi'nin önünde Bizans İmparatoru Manuel'i hezimete uğrattı" ve "Sonra İmparator ile yeni bir müttefiklik antlaşması yaptı" şeklinde savaştan bahseder.⁴⁹

49 Smbat Sparapet, 1869, s. 626.

Burada sözü edilen Melitene (Meldinis) ile M. Akif Erdoğan hocanın yayınladığı Osmanlı tahrirlerinde Akşehir'e tabi Hisar-ı Meldos köyü şeklinde geçen Türkçeleşmiş isim arasında, Osmanlıca yazılışın farklı okunabileceği (Meldinis şeklinde) dikkate alınır, bir alâkanın söz konusu olduğu görülecektir.

3. Selçuklu Stratejisi ve Zaferi

Niketas'a göre boğaza yönelen Bizans Ordusu'nun öncülerini Konstantinos Angelos'un oğulları Ioannes ile Andronikos, Konstantinos Makrodukas ve Andronikos Lapardas'ın birlikleri meydana getiriyordu. Bunların ardından da Lâtin ücretli askerlerden müteşekkil sağ kanadın komutanı Balduinos (Antakya Prinkepsliği'nden Baudouin, İmparatorun kayınbiraderi) ve sol kanat komutanı Theodoros Mavrozomes geliyordu. Onları, yük hayvanları ile ordugâh hizmetkârları, kuşatma aletlerini taşıyan arabalar ve nihayet seçkin muhafızlarıyla İmparator Manuel ve konvoyun en gerisinde bulunan artçı birliklerle Andronikos Kontostephanos izliyordu.⁵⁰

Boğazın darlaştığı yere ulaşan Angelos'un oğulları ile Makrodukas ve Lapardas idaresindeki birlikler, yaya kuvvetleri sayesinde buradan geçebildiler ve bir yayvan tepeyi (Foto 9 ve 11) işgal ederek geçidin Konya tarafındaki çıkışı emniyete aldılar. Ancak Bizans ordu birlikleri birbirlerinden kopuk halde ilerliyorlardı ve bu hatanın ilk kurbanı, Türklerin ok ve mızrak yağmuru altında kalıp büyük bölümü imha edilen Theodoros Mavrozomes idaresindeki sol kanat oldu. Aynı akıbete imdada gelen Baudouin'in birlikleri maruz kaldı ve o da çarpışmalar sırasında öldü.

Menderesler yaparak uzanan ve etrafı nispeten dik yamaçlarla çevrili boğazın çıkışlarını kapatmış olan tepelerdeki Türk kuvvetleri düşmanın ağırlıklarını taşıyan arabalardaki koşulu hayvanları okla vurup düşman birlikleri arasında irtibatı engelleyen setler oluşturdular. İleri ve geri gidemeyen, imparator ile artçılardan da destek alamayan Bizans kuvvetleri panikleyerek ağır bir mağlubiyete uğradılar. Mücadeleler öyle şiddetliydi ki, ortalığı toz bulutu kaplamış, bazıları yamaçlardan aşağı yuvarlanmışlardı.⁵¹

Süryani Mihael'e göre öncülerin geçtiği boğaza onları izleyerek gelen ve dâhilinde insanlar ile hayvanlar için gerekli erzak ve malzemeyi, savaş araçlarını taşıyan 5000 araba ile Bizans ordugâhını 50.000 Türk yağmalamıştır.⁵²

50 Niketas Khoniates, 1995: s. 124-125; Charles Le Beau, 1834: tome XVI, s. 277.

51 Niketas Khoniates, 1995: aynı yer; Roger de Hoveden, 1853: c. I, s. 421; İbnü'l-Esîr, 1988: c. IX, s. 249-250, Süryani Mihael, 1905: tome III, aynı yer; Kudret Ayiter, 1981: "Myriokephalon Savaşı Nerede Olmuştur?", VIII. Türk Tarih Kongresi (II. ciltten ayrı basım), TTK., Ankara, s. 599-701.

52 Süryani Mihael, 1905: tome III, s. 371.

Foto 9. Höyük Tepe'den Bağırsak Boğazi'nin Konya Çıkışı (Mayıs 2014)

Şiddetli çarpışmalar içine giren İmparator, bir süre bir ahlat ağacının (yabanî armut ağacı) gölgesinde dinlendikten sonra kâh yerdeki cesetleri çiğneyerek ve kâh râyihasına kan kokusu karışmış suları coşkun bir çayı (Foto 10) aşarak güçlkle boğaz çıkışındaki yayvan bir tepeyi (Foto 11) işgal etmiş öncü kuvvetlerine ulaşabilmiştir.

Foto 10. Boğazın Batı Çıkışında Yunuslar Köyü Yakınında Derin Olmayan Yatağında Akan Bağırsak Çayı'nın Bir Görünümü (Ekim 2017)

Foto 11. Boğazın Konya Çıkışındaki Yayvan Tepeye (Höyük Tepe) Ait Bir Görünüm. (Ekim 2017)

İmparatorun barış talebi üzerine fenerler eşliğinde gece boyu süren görüşmeler sonucunda, Sultan anlaşma için elçisi Gabras'ı göndermiştir.⁵³

Niketas'a göre, "Yazılı vesikada, imparatorun bu anda iyice incelemeden kabul etmek zorunda olduğu diğer şartlar yanında bir miktar fidyeye ödenmesi ve Dorylaion ve Sublaion kalelerinin yıktırılması da bulunmaktaydı."

İki gün bekledikten sonra üç Selçuklu emirin refakatinde geldiği yoldan geri götürülen İmparator, cesetlerle dolu yol boyunca mağlubiyetinin büyüklüğünü ve acısını bir kez daha müşahede etti. Yolda Sublaion Kalesi'ni tahrip etti. Oradan Alaşehir'e (Philadelphia) geçti ve durumunu bir mektupla İstanbul'a bildirdi. Ancak söz verdiği halde Dorylaion Kalesi'ni yıktırmaktan kaçındı.⁵⁴ Bu, Sultan II. Kılıç Arslan ile aralarında gelişecek yeni bir sürtüşmenin habercisiydi.

4. Savaşın Türk ve Dünya Tarihindeki Önemi

Anadolu'nun artık bir Türk yurdu haline geldiği dünyaya ilan ve ispat edilmiştir. İtibar ve güç kaybeden Bizans, Türkleri Anadolu'dan sürüp çıkarma konusundaki arzusundan da ebediyen uzaklaşmak durumunda kalmıştı. Bizans siyasetçileri artık Anadolu'nun ellerindeki kıyı bölgelerini koruma endişesi ile hareket etmek durumundaydılar. Rum ahali de Bizans'tan ümidini tamamen kesmiş ve Anadolu'nun yeni sahibi Türklere tâbi olmak durumunda olduklarını anlamıştı. Avrupalı hükümdarlar nezdinde büyük yankı meydana getirmiştir. Manuel mektupları ve elçilik heyetleri ile durumunu gizlemeye çalışmışsa da Sultan II. Kılıç Arslan'ın Alman İmparatoru'na gönderdiği elçilik heyeti vasıtasıyla gerçekler ortaya çıkmıştır. Bu durum, Alman İmparatoru Friedrich I. Barbarossa ve İngiliz kralı II. Henry tarafından heyecanla karşılanmıştır.⁵⁵ Nitekim Barbarossa mektup yazarak Manuel'i tâbiyetine davet etmiştir. Morali bozulup yatağa düşen Manuel fazla yaşamamış ve Eylül 1180 tarihinde vefat etmiştir.⁵⁶

1177 yılında Papalık başkanlığında toplanan Alman, İtalyan ve Lombard toplulukları aralarındaki anlaşmazlıklara son vermişler, Friedrich I. Barbarossa Mukaddes Roma-Germen İmparatoru olmuştur. Bu tarihten itibaren artan düşmanlıklar 1204 yılında İstanbul'da bir Lâtin devleti kurulması ile sonuçlanmıştır.⁵⁷ Sultan II. Kılıç Arslan'ın bu zafer sonrası İslâm hükümdarları nezdindeki itibarı bir derece daha artmıştır. Sultan bütün emirlere, Bağdat Halifesi'ne ve Horasan Sultanı'na köleler, hizmetkârlar, silahlar ve Rumların kelleleri ile mızrağa takılı saçlarını göndermiştir. İslâm şehirlerinde düzenlenen şenliklere katılanlar caddeler boyunca atları sırtında ilerlemiş, savaşta şehit düşenler için de dualar edilmiştir.⁵⁸

53 Niketas Khoniates, 1995: s. 130-131; Roger de Hoveden, 1853: c. I, s. 422; Süryani Mihael, 1905: tome III, s. 371; Gregory Abû'l-Farac, 1987: c. II, s. 422.

54 Niketas Khoniates, 1995: s. 131-133; Roger de Hoveden, 1853: c. I, s. 422; Ralph Johannes Lilie, 1977: s. 260.

55 Albert von Stade 1859: s. 349.

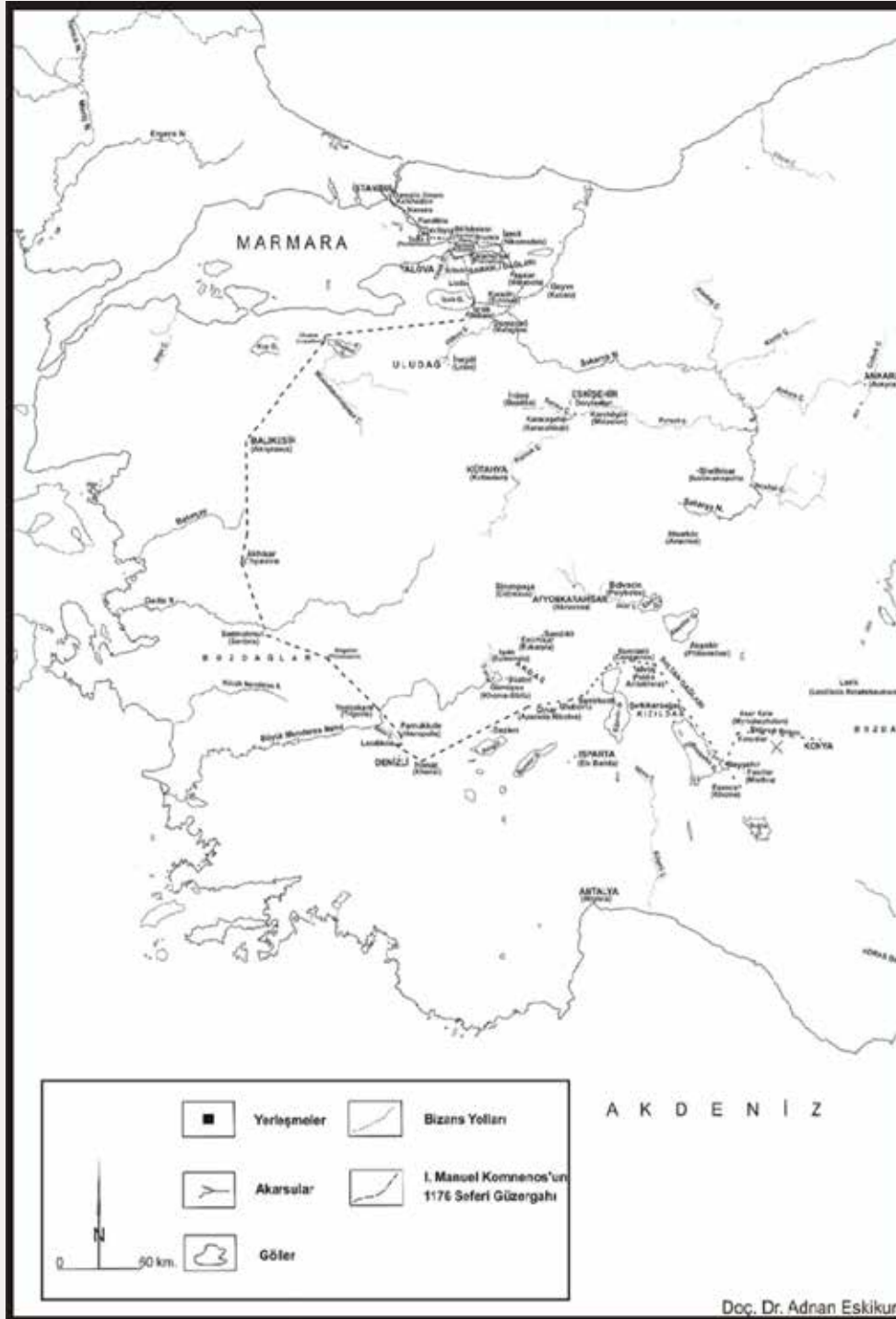
56 Ralph Johannes Lilie, 1977: s. 275; Charles Le Beau, 1834: tome XVI, s. 257-265, 291-292, 296; Georg Ostrogorsky, 1991: *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), TTK yay., Ankara, s. 351-364; Steven Runciman, 1992: *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. II (trc. Fikret İşıltan), TTK yay., Ankara, s. 356; Osman Turan, 1993a: 210; Timothy Gregory, 2010: *A History of Byzantium*, Wiley-Blackwell, Oxford, s. 307-8.

57 Mehmet Abdulhalûk Çay, 1987: *II. Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara, s. 86.

58 Süryani Mihael, 1905: tome III, s. 372.

Ekler

Harita 1

Kaynakça

- Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme* (haz. Erdoğan Merçil), II, Tercüman1001 Temel Eser no. 102, İstanbul 1977.
- Albert von Stade, "Annales Stadenses" (ed. J. M. Lappenberg), *Monumenta Germaniae Historica*, XVI, Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani, Hannover 1859.
- Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Histoire Des Seldjoukides D'Asie Mineure, par un Anonyme (trc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952.
- Anonim, Târix-e Âl-e Saljuq Dar Ânâtoli*, Compiled by Unknown Author (ed. Nâdere Jalâli), Tehran 1999.
- Selçuknâme* (trc. H. İ. Gökbörü ve F. Coşguner), Atif yay., Ankara 2014.
- AYİTER, Kudret, "Myriokephalon Savaşı Nerede Olmuştur?", *VIII. Türk Tarih Kongresi (II. ciltten ayrı basım)*, TTK., Ankara 1981, s. 599-701.
- Benedict of Peterborough, *Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis, (The Chronicle of the Reigns of Henry II. and Richard I. A. D. 1169-1192)*, (ed. William Stubbs), c. I, Oxford 1867.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *TD., 920/40, 906/1500 tarihli mufassal defter*, s. 429-431.
- CEYLAN, Mehmet Akif, "Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağrsak Boğazı," *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*, sayı 5, Konya 2016.
- CEYLAN, Mehmet Akif ve Eskikurt, Adnan, Tarihi Coğrafya Açısından Myriokephalon Savaşı (17 Eylül 1176) ve Konya Bağrsak Boğazı, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., no. 39, Konya 2017.
- COŞKUN, Fahri, 888/1483 Tarihli Karaman Eyâleti Vakıf Tahrir Defteri (basılmamış Y. Lisans tezi), İstanbul 1996.
- ÇAY, Mehmet Abdulhaluk, *II. Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1987.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, "Akşehir Sancağındaki Dirliklerin III. Murad Devrindeki Durumu ve 1583/991 Tarihli Akşehir Sancağı İcmal Defteri", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı 1, 1990.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, *Beyşehir Sancağı'nın 1584 Tarihli Nüfus Sayımı (Beyşehir, Seydişehir, Bozkır)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay. no. 123, İzmir 2004.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.
- ESKİKURT, Adnan ve Ceylan, Mehmet Akif, *Selçuklu-Bizans Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası Myriokephalon Zaferi (Konya, Bağrsak Boğazı, Miryokephalon, 17 Eylül 1176)*, Çamlıca yay., İstanbul 2017.
- ESKİKURT, Adnan "Myriokephalon Savaşı'na Dair Kronikler ve Modern Çalışmalar" *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*, sayı 6, Konya 2017, s. 65-93.
- ESKİKURT, Adnan "Roger De Hoveden ve Kardinal Boso'nun Myriokephalon Savaşı'nda Dair Bahisleri", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, cilt IV, sayı. 1, İstanbul 2017a, s. 33-55.
- Georgios Kodinos (Pseudo Kodinos), "The chronicle of Pseudo-Kodine," *Die Byzantinischen Kleinchroniken* (ed. P. Schreiner), c. 1, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Vienna 1975.
- Gregory Ebu'l-Farac, 1987: *Abu'l-Farac Tarihi* (trc. Ö. R. Doğrul), I-II, Ankara.
- Gregory Ebu'l-Farac, *The Chronography of Gregory Ebu'l-Farac* (trc. Ernest A. Wallis Budge), c. I-II, Oxford University Press, London 1932.

- Gregory, Timothy, 2010: *A History of Byzantium*, Wiley-Blackwell, Oxford.
- el-Herevi, 1957: *Kitâbü'l-İşârât İlä Ma'rifeti'z-Ziyârât* (Guide Des Lieux De Pelerinage), (trc. Janinne Sourdel-Thomine), Institut Français De Damas, Damas.
- Héthoum (Comte De Gorigos / Count of Gor'igos), "Table Chronologique", *Recueil Des Historiens Des Croisades Document Arméniens*, Tome I, Publie Par Les Soins De L'Academie Des Inscriptions Et Belles-Lettres, Paris 1869.
- Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı* (1118-1176), (haz. I. Demirkent), TTK yay., Ankara 2001.
- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, c. IX, (trc. Abdülkerim Özeydın), Bahar yay., İstanbul 1988.
- İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, c. XI, (trc. Abdülkerim Özeydın), Bahar yay., İstanbul 1987.
- İbnü'l-Ezrak, *Meyyâfârikın ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, (trc. Ahmet Savran), Erzurum 1992.
- KARAUĞUZ, Güngör ve KUNT, Halil İbrahim, *Eskiçağ Kaleleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2004.
- Kardinal Boso, *Boso's Life of Alexander III* (trc. G. M. Ellis), Basil Blackwell, Oxford 1973.
- Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Tercüme: Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2000.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK yay., Ankara 2003.
- Le BEAU, Charles, *Histoire du Bas Empire*, tome XVI, Paris 1834.
- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK yay., Ankara 1993.
- Niketas Choniates, *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates* (trc. Harry J. Magoulias), Wayne State University Press, Detroit 1984.
- Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (trc. F. İşıltan), TTK, Ankara 1995.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), TTK yay., Ankara 1991.
- RAMSAY, William Mitchell, *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, c. I, Clarendon Press, Oxford 1895.
- RAMSAY, William Mitchell, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (trc. Mihri Pektaş), MEB. yay., İstanbul.
- Robert de Mont (of Torigny), *Cronica* (ed. D. L. C. Bethmann), Monumenta Germaniae Historica, VI, Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani, Hannover 1844.
- Robert de Mont (of Torigny), *The Chronicals of Robert De Monte* (Latince'den trc. Joseph Stevenson), The Church Historians of England, c. 4, kısım II, London 1856.
- Roger de Hoveden, *The annals of Roger de Hoveden, Comprising the History of England and of Other Countries of Europe from A.D. 732 to A.D. 1201* (Latince'den İngilizce tercüme, Henry T. Riley), c. I, London 1853.
- Roger de Hoveden, *Chronica Magistri Rogeri De Houedene* (ed. William Stubbs), c. II, London 1869.
- RUNCİMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, c. II (trc. Fikret İşıltan), TTK yay., Ankara 1992.
- Saint Neophytos, **Βυζαντινά και μεταβυζαντινά εγκώμια εις τον Άγιον Δημήτριον** (Byzantine and post-Byzantine praise in the Holy Demetrios), (ed. Βασίλειος Λαούρδας/Basil Laourdas), Makedonika, c. 4, Selânik 1960, s. 49-55.

- Salerno'lu II. Romuald (Romualdi), "Annales Romualdi" (ed. Wilhelm Arndt), *Monumenta Germaniae Historica*, XIX, Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani, Hannover 1866.
- SEVİM, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK yay., Ankara 1993.
- Smbat Sparapet, "Chronique Du Royaume De La Petite Arménie Par Le Connétable Sémpad", (trc. E. Dulaurier), *Recueil Des Historiens Des Croisades Documents Arméniens*, Publie Par Les Soins De L'Academie Des Inscriptions Et Belles-Lettres, Tome Premier, Paris 1869.
- Sur (Tyre) Piskoposu William, *A History of Deeds Done Beyond The Sea* (trc. E. A. Babcock & A. C. Krey), c. I-II, Columbia University Press, New York 1943.
- Sur (Tyre) Piskoposu William (Guillaume De Tyr Et Ses Continuateurs), *Histoire Générale Des Croisades Par Les Auteurs Contemporains* (trc. M. Paulin), tome I-II, Paris 1879-1880.
- Süryani Mihael, *Chronique De Michel Le Syrien* (ed. J. B. Chabot), tome III, Ernest Leroux, Paris 1905.
- SWOBODA, Heinrich, JÜTHNER, Julius, KNOLL, Fritz, PATSCH, Karl, *Denkmäler Aus Lykaonien Pamphylien und Isaurien*, Wien 1935.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yay., İstanbul 1993a.
- UMAR, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1993.
- UZLUK, Feridun Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi (881/1476)*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1958.
- VASİLİEV, Alexander Alexandrovich, "Manuel Comnenus And Henry Plantagenet", *Byzantinische Zeitschrift*, band XXIX, Leipzig und Berlin 1929-1930, s. 233-244.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, "Dânişmendliler", *İA*, c. III, M.E.B., İstanbul 1950.

MİRYOKEFALON SAVAŞI'NIN YERİ

MYRIOKEPHALON MUHAREBESİ NEREDE OLDU?

Altay Tayfun ÖZCAN

Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

MYRIOKEPHALON MUHAREBESİ NEREDE OLDU?

Özet

Altay Tayfun ÖZCAN

Myriokephalon muharebesi Türk tarihinin en iyi bilinen muharebelerinden birisi olmasına karşı her zaman bir sorunun hedefi olmuştur: Myriokephalon muharebesinin mevkisi neresidir? W. Ramsay'dan bu yana, Selçuklu tarihi ile ilgilenen neredeyse tüm tarihçiler bu meseleyi ele almışlardır. Mesela, önce Düzbel geçidi üzerinde duran W. Ramsay-Limnai ile Gondani arasındaki bir yeri ifade ederken, II. Kılıç Arslan üzerine bir doktora tezi kaleme alan A. Çay Karamıkbeli'ni muharebe meydanı olarak belirtmiştir. Diğer taraftan daha başka tarihçiler ise Düzbel'in yakınlardaki Kufi Vadisi'ni, Uluborlu'ya açılan Popa Boğazı'nı ve Selçukluların başkenti Konya'ya 50 kilometre uzaklıktaki Bağirsak Boğazı üzerinde durmuşlardır.

Bu çalışmada bu görüşleri değerlendireceğiz ve ardından da bunları Myriokephalon Muharebesi ile ilgili bilgilerin bulunduğu kaynaklarla karşılaştıracacağız.

Anahtar Kelimeler: Myriokephalon Muharebesi, Selçuklu Sultanlığı, Bizans İmparatorluğu, II. Kılıç Arslan.

WHERE DID THE MYRIOKEPHALON BATTLE TAKE PLACE?

Abstract

Altay Tayfun ÖZCAN

Although the battle of Myriokephalon is one of the best-known battles in Turkish history, it has always been the target of a question: Where was the location of the Myriokephalon battle? Almost all historians interested in Seljukid history since W. Ramsay dealt with this issue. For example, while W. Ramsay initially spotted Düzbel passage he later referred to a place between Limnai and Gondani and A. Çay, who wrote a doctoral dissertation on Kiliç Arslan the Second, stated Karamıkbeli as that battlefield. On the other hand, other historians mention Kufi valley in the vicinity of Düzbel Pass, Popa Pass which leads to Uluborlu, even recently Bağırşak Pass which is 50 kilometres far from Konya, the Seljukid capital.

In this paper, we will evaluate such views and comparatively study them with sources that present information about the Myriokephalon battle.

Keywords: *Myriokephalon Battle, Seljukid Sultanate, Byzantine Empire, Kiliç Arslan the Second.*

Giriş

Myriokephalon Zaferi Anadolu'daki Türk tarihi içerisinde en mühim birkaç muharebeden birisi olmasına karşın son yıllarda nerede yapıldığına ilişkin tartışmalar, muharebenin gerek Bizans İmparatorluğu ve gerekse Anadolu Selçuklu Sultanlığı ve hatta bölge ile dünya tarihine yansımalarını da geri plana iten bir yoğunluk kazandı. Bu yoğunluğun, pek çok kimsenin Myriokephalon muharebesine daha da merak duymasına neden olduğu bir gerçektir. Meselenin bir diğer tarafında ise Anadolu Selçuklu tarihi üzerine çalışma yapmayan –aralarında benim de bulunduğum– akademisyenler de bir şekilde bu sürecin içerisine dâhil oldular¹. Türk Tarih Kurumu tarafından 8–9 Mayıs 2017'de gerçekleştirilen çalıştayda tebliğ sunan akademisyenlerin çalışma sahalarına yönelik bir kısa değerlendirme, Myriokephalon'un yeri tartışmasının, farklı konular çalışan ve hatta farklı disiplinlerden gelen bilim insanlarının bir buluşma yeri hâline geldiğini göstermekteydi. Bu çalıştay son derece önemli bir platform oldu ve bu konudaki görüşlerin tartışıldığı bir zemin sağladı. Sunulan tebliğlerin ardından –Bağırsak Boğazı görüşünü savunanların katılmadığı– bir müzakerre toplantısı da yapıldı ve bir sonuç bildirgesi yayımlanması talep edildi. Bununla birlikte Türk Tarih Kurumu'nun o dönem Başkanlığını yürüten Refik Turan "*Bunu Kurum olarak biz bir sonuca ulaştırmak kararındayız. Allah inşallah menzile erİştirsin. Bu iş burada bitmedi, devam edecek. Yerinde ve gereğinde sizlerle haberleşeceğiz*"² sözleriyle toplantıyı kapattı. Buna karşın Tarih Kurumu, resmî olarak 18.09.2017'de Gelendost'ta düzenlenen Myriokephalon Zaferi'nin 841. yılı kutlamalarına temsil edilmiş³ ve bu temsil 2018⁴ ve 2019⁵ toplantılarında da devam etmiştir.

Myriokephalon muharebesinin nerede gerçekleştiği meselesi, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*'nin 2017 yılının 7. sayısında, bu konudaki farklı görüşleri ele alan makaleleri içerecek şekilde özel bir sayıda ele alındı. Bununla birlikte ilerleyen günlerde Myriokephalon'un yeri meselesi tartışmaları gündemden düşmedi. Hatta yeni bir mahal daha tartışmalara sessiz sedasız eklendi: Kızılören. Afyon'a bağlı bir ilçe olan Kızılören'de 27 Eylül 2019'da çeşitli tarihçiler ve araştırmacılar bir araya gelerek bir inceleme gezisi ve ardından da bir çalıştay gerçekleştirdiler⁶.

1 Benim mesele üzerine mesai harcamam, aslında muharebeye ilişkin bir meraktan çok Türk Tarih Kurumu'nda konu ile ilgili olarak düzenlenen çalıştay için bir çalışma yapıp yapamayacağım hususundaki bir soru ile başlamıştır.

2 <https://www.youtube.com/watch?v=GURbhuo0Tqk> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

3 <https://www.hurriyet.com.tr/miryokephalon-zaferinin-yildonumu-kutlandi-40582462> erişim tarihi 02.06.2020.

4 <https://www.ttk.gov.tr/basindattk/miryokephalon-zaferi-842-yilinda-torenlerle-kutlanacak/> erişim tarihi 02.06.2020.

5 <https://www.haberturk.com/isparta-haberleri/71813116-miryokephalon-zaferinin-843yildonumu-ispartada-torenlerle-kutlanacakanadolunun-turkiye-erişim-tarihi-02.06.2020>.

6 Bu çalıştaya ben de davet edilmiştim. Fakat yoğunluğum sebebiyle iştirak etmem mümkün olmamıştı.

Myriokephalon'un Yeri ile İlgili İlk Tespitler

Myriokephalon muharebesinin nerede vuku bulduğu meselesini ilk ele alan kişi olan W.M. Ramsay, zaferi, önce Düzbel'e yerleştirmişse de⁷ sonra W. Tomaschek'in –ne olduğunu ifade etmediği “uyarısı” ile bu görüşünden vazgeçerek muharebenin Limnai ile Gondani, yani Hoyran ile Kumdanlı arasında gerçekleştiğini ifade etmiştir⁸. Ülkemizde ise bu mesele üzerine ilk eğilen kişi ise Feridun Dirimtekin olmuştur. O, W.M. Ramsay'ın Hoyran ile Kumdanlı arasındaki bir yeri işaret etmesini eleştirerek ilk görüşünden yana, yani Düzbel'den yana bir fikir belirtmiştir. Sonraki yıllarda konu üzerinde duran Kudret Ayiter ise Myriokephalon'un Düzbel'in de içinde olduğu Çivril'deki çeşitli geçitlerde olmuş olabileceği üzerinde durmuş⁹, Kemal Turfan ve Bilge Umar da Düzbel'in yakınındaki Kufi çayına işaret etmişlerdir¹⁰.

F. Dirimtekin ve sonraki görüşlere karşın W.M. Ramsay'ın Myriokephalon Zaferi'nin Limnai ile Gondani, yani Hoyran ile Kumdanlı arasında vuku bulduğuna ilişkin tespiti daha etkili olmuştur. Bunun nedeni Osman Turan'ın W.M. Ramsay'ı takip ederek zaferin Kumdanlı'da kazanıldığını kabul etmesinden ileri gelir¹¹. Selçuklu tarihinde gerçek bir otorite hâline gelmiş bir bilim adamının bu değerlendirmesi öyle görünüyor ki F. Dirimtekin, K. Ayiter ve B. Umar'ın görüşlerinin bir kenara itilmesine neden olarak zaferin “haritası”nı şaşırtmış ve sonraki tarihçilerin gözlerini Düzbel–Kufi ekseninden doğuya doğru çevirmelerine neden olmuştu. Nitekim II. Kılıç Arslan ile ilgili olarak kaleme aldığı eserinde ve akabinde Myriokephalon Muharebesi ile ilgili çalışmasında Abdülhaluk Çay ve onu takiben de Ebru Altan “Dirimtekin eksenini”nin dışına çıkarak Karamıkbeli'ne odaklanmışlardı¹². Bunu daha başka tarihçilerin de bu noktayı dikkate almaları takip etti¹³. Ancak, bu vadinin coğrafi hususiyeti, Bizans ordusunun ilerleyeceği mahiyetten uzaktır¹⁴. Ancak Karamıkbeli'nin Myriokephalon Zaferi'nin gerçekleştiği yer olmadığı hususunda daha somut gerekçeler vardır. Zira Bizans İmparatoru Manuel'in seferi ile ilgili bilgi veren Nicetas Khoniates'in çizdiği ilerleyiş hattı ile, ne Kumdanlı'nın ne de Karamıkbeli'nin bir alakası kurulabilir. Son yıllarda kaleme alınan incelemelerde bu noktanın dışına çıkılması ve Karamıkbeli görüşünün mimarı Abdülhaluk Çay'ın da bu eğilimlerin içerisine girmesi¹⁵ de gerçeklerin tarihçileri Karamıkbeli'nin dışına çıkmaya mecbur etmesi ile ilgilidir.

7 W.M. Ramsay, “Notes and Inscriptions from Asia Minor (III)”, *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, Vol. 2/ 2, 1886, s. 125-127.

8 W.M. Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, Vol. I, Clarendon Press, Oxford 1895, s. 346, 347.

9 K. Ayiter, “Myriokephalon Savaşı Nerede Olmuştur?”, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, II. Cilt, TTK yay., Ankara 1976, s.693, 700. F. Dirimtekin ve K. Ayiter'in görüşleri ile ilgili olarak bk. Y. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, TTK yay., Ankara 2014, s.167, 168; A. Çay, *II. Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1987, s. 80.

10 K. Turfan, “Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Üzerine Yeni Araştırmalar”, *X. Türk Tarih Kongresi*, TTK yay., 1991, s.141-144; B. Umar, “Myriokephalon Savaşının Yeri: Çivril Yakınında Kufi Çayı Vadisi”, *Belleken*, C. LIV/ 209, s. 106 vd.

11 O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2011, s.63, 94, 234/ 31. dn., 235, 248. Daha sonra E. Eickhoff da bu bölgeye işaret etmiştir. Bu görüş ve Kumdanlı sahasının muharebe meydanı olamayacağı ile ilgili B. Umar'ın değerlendirmelerine bk. B. Umar, a.g.m., s. 104, 105.

12 A. Çay, age, s.49-88; A. Çay, Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokephalon Zaferi, Orkun yay., İstanbul 1984; E. Altan, “Myriokephalon (Karamıkbeli) Savaşı'nın Anadolu Türk Tarihindeki Yeri”, *Türkler*, C.6, ed. A. Güzel vd., Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 630-634.

13 Mesela bk. M. Kesik, “Dânişmendli Beyliği-Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. XXXIV/ II, 2009, s.140, 142, 143; Y. Ayönü, age, s. 168.

14 Türk Tarih Kurumu tarafından organize edilen Ekim 2016 Gelendost ziyaretinden sonra yolumuzu kaybederek tesadüfen geçtiğimiz Karamıkbeli'ndeki geçitleri kısmen görme imkânımız oldu. Burada muharebe ile ilgili tasvirlere uyan noktalar varsa da Bizans ordusunun söz konusu güzergâhtan ilerlediğini varsaymak hiçbir şekilde mümkün değildir.

15 Bk. <http://www.haberturk.com/yemel-haberler/haber/9632955-miryokefalonun-izleri-konyada-aranacak> (Erişim tarihi: 18.04.2017)

Myriocephalon'un Yeri İle İlgili İkinci Kuşak Tespitler

Abdullah Bakır, 2014'te kaleme aldığı bir incelemesinde Bizans ordusunun Khoma'dan sonra Via Sebaste yoluna adım attığını ve bunun da onları Uluborlu'ya yönelttiğini kabulle, muharebenin Uluborlu girişindeki Popa boğazında gerçekleştiğini ifade etmiştir¹⁶. Ramazan Topraklı da yine benzer bir şekilde Khoma'dan sonra Bizans ordusunun batıya doğru yöneldiğini ifade etmiş, ancak muharebenin Gelendost'ta vuku bulduğunu belirtmiştir¹⁷. Aslına bakılacak olunursa bu iki görüş de bir açıdan ikiz görüştür. Zira her ikisi de, Bizans ordusunun, Honaz'dan sonra "klasik yol ağını takip etmeye başladıkları" ön kabulünün üzerinde şekillenmiştir. Ancak bu açıdan bakılsa bile bu iki görüşten sadece Abdullah Bakır'ın değerlendirmesi kıymet arz eder. Zira Sozopolis, yani Uluborlu Bizans İmparatorluğu'nun kullandığı ana yol güzergâhı üzerinde bulunuyordu ve buradan da yol, Pisidia Antiokheası üzerinden Konya'ya ilerliyordu¹⁸. R. Topraklı'nın Gelendost görüşü ise, daha ilk anda, bir Bizans ordusunun buradan ilerlemiş olabileceğine dair tarihî bir delili ortaya koyamamasından ötürü hatalıdır. O, Yenice köprüsünü gündeme getirir ve böylelikle Bizans ordusunun bu köprü üzerinden ilerlediği gibi bir varsayımda bulunur¹⁹. Ancak bu meseleyi çözümlmek, bir köprü bulmak kadar kolay değildir. Aslında bir köprü'nün varlığını Myriocephalon ile ilişkilendirmeden önce Ramazan Topraklı kendisine şu soruları sormalıydı:

1. Bu köprü'nün Myriocephalon Muharebesi'nden önce kaldığına ilişkin bir delilim var mı?
2. Bu köprü Bizans ordusunun kullanabileceği büyüklükte miydi?

Buna mukabil A. Bakır'ın değerlendirmesi, Uluborlu'nun Bizans ana güzergâhı üzerinde bulunuyor olmasından ötürü sağlam bir zemine sahiptir. Hatta A. Bakır Bizans ordusunun Sozopolis girişinde baskına uğradığını ifade ile –aşağıda ayrıca üzerinde duracağımız– Khoma'dan sonra Niketas Khoniates'in başka bir yer ismi zikretmemesinin yarattığı alan daraltmasını da üzerinden atar. Zira Bizans ordusu henüz Sozopolis'e gelmemiştir. Gerçekten de bu noktaya kadar A. Bakır'ın değerlendirmesinin ikna edici olduğuna şüphe yok. Ancak benim, A. Bakır'ın görüşünde katılmadığım nokta, Bizans ordusunun Khoma'dan sonra ilerleyebileceği yegâne yolun Sozopolis'e doğru ilerleyen yol olduğu düşüncesidir. Bununla birlikte aşağıda da göreceğimiz üzere Bizans ordusunun Selçuklular üzerine düzenlediği kimi harekâtlar Bizanslı komutanların daha farklı bir güzergâhı tercih ettiklerini göstermektedir.

16 A. Bakır, "Myriocephalon Savaşı Esnasında Anadolu'da Siyasi Durum ve Uluborlu Coğrafyasında Savaşın Yeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriocephalon Savaşı Sempozyumu Bildirileri)*, 2014, s. 71-96.

17 R. Topraklı, "Yenice Köyü Köprüsü ve Myriokefalos Savaşı", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 18/ N. 3, 2010, s. 1004.

18 J. Haldon, *Warfare, State and Society in Byzantine World 565-1204*, UCL Press, London 1999, s. 58-59.

19 R. Topraklı, a.g.m., s. 1004.

Myriocephalon muharebesinin yeriyle ilgili en son görüş daha önce Myriocephalon'un Kufi Çayı'nda gerçekleştiğini kabul eden Adnan Eskikurt ve Mehmet Akif Ceylan²⁰ tarafından ortaya atılan muharebenin Konya'nın 50 kilometre batısında yer alan Bağirsak Boğazı geçidinde vuku bulduğunu savunan görüştür²¹. Myriocephalon Muharebesi'yle ilgili daha önceki incelememizde her iki yazarın değerlendirmelerinde katılmadığım cihetleri işaret etmiştim²². Ancak bu çalışma kapsamında, bu görüş ile ilgili eleştiride bulunduğum hususlardan sadece birini yeniden dile getirmek istiyorum.

M.A. Ceylan Niketas Khoniates'in Khelanai'den sonra Sublaion adını zikretmemesinden hareketle Bizans ordusunun Khelanai'den sonra ulaştığı Khoma'nın Çivril'deki Khoma olamayacağını, Beyşehir yakınlarındaki Khoma olması gerektiğini ifade eder²³. Bu görüşü daha sonra A. Eskikurt da yineler²⁴. Hatta bir yerde Niketas'ın "Dinar ile Khoma arasında aştığı menzilleri bildirmedigi"ni ifade eder²⁵. Bu görüş ile ilgili olarak öncelikle W.M. Ramsay'in ve daha pek çoklarının da işaret ettikleri Khoma ve Sublaion'un farklı yerler değil, aslında tek ve bir yer olduğunu²⁶ yeniden vurgulamak gerekir. Eğer, M.A. Ceylan ve A. Eskikurt, Beyşehir yakınlarındaki Khoma'nın Bizans İmparatorluğu zamanında da Khoma olduğuna dair bir delil sunabilirlerse, ben buradan hareketle meseleyi yeniden irdelemeye hazırım. Ancak M.A. Ceylan'ın bu konudaki tespiti "16. Yüzyıl başlarında Karaman vilayeti vakıfları arasında Karye-i Homa ve Karye-i Kiçi-Homa'nın adları geçmektedir" sözleri ile "Richard Kiepert, 1912 yılında Berlin'de basılan 1/400.000 ölçekli haritasının Konya (Konia= paftasında, Beyşehir ilçe merkezinin güneydoğusunda Büyük Homa ve Küçük Homa adında birbirine yakın iki yerleşmeyi işaretlemiştir" ifadesiyle sınırlıdır²⁷ ve A. Eskikurt da yine Osmanlı kaynaklarındaki bilgilere işaret etmektedir²⁸. Esasen M.A. Ceylan da, işaret ettiğim husustaki eksikliğin farkındadır. Nitekim "Bu tarihi yerleşme ile ilgili özellikle Bizans ve Anadolu Selçuklu dönemlerini kapsayan daha detaylı bilgi ve çalışmalara gereksinim vardır"²⁹ der. Buna karşın, muharebenin görüşünü ifade ederken "Konya yakınlarındaki Homa"yı da muharebenin Bağirsakboğazı'nda gerçekleştiği için bir kanıt olarak sunar.

20 M.A. Ceylan ve A. Eskikurt, "Kufi Çayı Boğazı'nın Doğal ve Tarihî Coğrafyası", *Marmara Coğrafya Dergisi*, C.1/ S.3, 2001, s. 126.

21 M.A. Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriocephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağirsak Boğazı", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.5/ 2016, s. 69-94 (Yazar 2017'de aynı derginin 7. Sayısında yayımladığı makalesinde de buradaki görüşlerini aynen muhafaza etmiştir); A. Eskikurt, "Myriocephalon Savaşı'na Dair Kronikler ve Modern Çalışmalar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.6/ 2017, s.87-89; A. Eskikurt, "Ortaçağ Kroniklerine Göre 17 Eylül 1176 Myriocephalon Zaferi (Bağirsak Boğazı Konya)", *Uluslararası Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 7/ 2017, s.81 vd. Her iki yazar bu çalışmalarından önce, 2015'te Çamlıca yayınevinden Selçuklu Bizans Münasebetlerinde bir Dönüm Noktası: Myriocephalon Savaşı başlıklı bir kitapta da muharebenin Bağirsakboğazı'nda cereyan ettikleri üzerinde durmuş, hatta çalışmalarının alt başlığında da bu noktaya işaret etmişlerdir.

22 A.T. Özcan, "Myriocephalon Muharebesi'nin Mevkisi Üzerine", *Uluslararası Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.7/ 2017, s. 170-173. Ayrıca şu makalelerde de Bağirsakboğazı görüşü eleştirilmiştir. Bk. L. Kayapınar, B. Hocoğlu, S. Vardar, M.H. Cevrioğlu, "Miryokefalon Muharebesi'nin Mahalli", *Uluslararası Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.7/ 2017, s.109-111; İ. Balık, H. Kara, "Miryokefalon Savaşının Yeri ile İlgili Yeni Görüşlere Eleştirel bir Bakış", *Çivril Tarihi ve Miryokefalon Zaferi*, Ed. Y. Kılıç ve T. Tok, Denizli Büyükşehir Belediyesi yay., Denizli 2020, s. 4-7.

23 M.A. Ceylan, a.g.m., s. 82.

24 A. Eskikurt, a.g.m., s. 81.

25 A. Eskikurt, a.g.m., s. 83.

26 Krş. M.A. Ceylan, a.g.m., s. 82, 87; W.M. Ramsay, age, s. 224.

27 M.A. Ceylan, a.g.m., 2016, s. 82.

28 A. Eskikurt, a.g.m., s. 81.

29 M.A. Ceylan, a.g.m., 2016, s. 84.

2017'de kaleme aldığı makalesinde Muharrem Kesik de doğrudan Bağrsak Boğazı'na işaret etmemekle birlikte Myriokephalon'un Beyşehir ile Konya arasındaki bir noktada bulunduğu kanaatini ortaya koyar. Yazarın bunu ifade ederken dayandığı temel nokta Kinnamos'un, İmparator Manuel'in 1146'da Sultan Mesut tarafından durdurulduğu yer olarak ifade ettiği Tzibrelitzemani ile, Niketas'ın eserinde ve İmparatorun İngiltere Kralı'na gönderdiği mektubunda Myriokephalon Muharebesi'nin gerçekleştiği belirtilen Tzibritze-Cybrilcymani'nin aynı yer olduğudur. Bundan hareketle M. Kesik "Eğer savaş mahalli burası ise Myriokephalon Savaşı'nın gerçekleştiği yer Konya'nın hemen dışında Beyşehir Gölü'ne giden yolda aranmalıdır" der ve bunu muharebenin mevkisini belirlemede "sadece" Niketas Khoniates'in kayıtları üzerinden bir okuma yapmanın "tarih ilminin metodolojisine aykırı" olduğuna ilişkin görüşleri takip eder³⁰. Ancak eğer her iki muharebe de aynı yerde olmuş olsaydı, bu şaşkıncı durum -Kinnamos bir tarafa³¹- Niketas tarafından bir şekilde dile getirilmez miydi? Ben, iki muharebenin, sadece isim benzerliğinden ötürü aynı yerde gerçekleşmiş olduğuna ilişkin değerlendirmeye şüpheyle yaklaşılması gerektiğini düşünüyorum³². Evet, her iki ismin de çimen kelimesinden neşet ettiği açıktır, ancak bugün bile isminde bir şekilde çimen kelimesinin geçtiği pek çok yayla veya mera vardır³³. XII. yüzyılda da çimen adını taşıyan pek çok yerin bulunabileceği hususunda bir tartışmaya girmeye gerek olmadığını düşünüyorum. Dolayısıyla M. Kesik'in 1146'daki zaferden hareketle Myriokephalon zaferinin Konya yakınlarında gerçekleştiğine ilişkin değerlendirmesine katılmıyorum³⁴.

Dolayısıyla M. Kesik'in 1146'daki zaferden hareketle Myriokephalon zaferinin Konya yakınlarında gerçekleştiğine ilişkin değerlendirmesine katılmıyorum.

Ancak Muharrem Kesik'in katılmadığım yaklaşımının en can alıcı noktası, Myriokephalon Muharebesi'nin en önemli kaynağı olan Niketas Khoniates'in eserini "geri plana düşürmesi"nden ileri gelir. Nitekim yazar, Niketas'ı "savaşın yapıldığı mahalli yeterince açıklayamamıştır" der ve bir başka yerde de "Bu savaşı sadece Khoniates'in kayıtları üzerinden okuyamayız! Bu her şeyden önce Tarih ilminin metodolojisine aykırıdır" ifadesinde bulunur. Bununla birlikte

30 M. Kesik, "Myriokephalon Zaferi Öncesinde Konya'yı Hedef Alan Askerî Seferler ve Yolları", *Uluslararası Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.7/2017, s. 63-64.

31 Çünkü Kinnamos'un eseri tam da Myriokephalon Muharebesi ile neticelenecek sefere çıkmasından bahsedilmeye başladığında kesilir. Bk. *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, yayına hazırlayan I. Demirkent, TTK yay., Ankara 2001, s. 214, 215.

32 Daha önce bu iki yerin aynı nokta olduğuna ilişkin görüşlere daha farklı bir açıdan da itiraz edilmişti. Bk. L. Kayapınar, B. Hocaoğlu, S. Vardar, M.H. Cevrioğlu, a.g.m., s. 109.

33 Mesela Kuşçaçimeni (Çorum), Söbüçimen (Antalya), Çimenyayla (Trabzon), Eğriçimen (Sivas), Çimenli (Gümüşhane), Uzuncimen (Tokat), Yassıçimen (Sivas), Çimenler (Şebinkarahisar, Ağvançimen (Karaman), Ketençimen (Niğde).

34 Kaldı ki Kinnamos'un 1146 yenilgisi ile ilgili aktardıkları ile Niketas'ın Myriokephalon anlatısı arasında, ikisinin farklı yerlerde olduğunu düşündüren farklılıklar vardır. Kinnamos'un eserinde 1146 yenilgisi ile ilgili kayıtlara bk. *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s. 41-51

Myriocephalon'a gelinceye kadar Bizans ordusunun izlediği yolu neredeyse durak durak ifade eden Niketas Khoniates'i şimdi burada terk etmek doğru değildir. Onun buraya kadar ordunun ilerleyişini titiz bir şekilde vermesine karşın Khoma'dan sonra bu titizliğini bozduğunu mu düşünmeliyiz? Ben, son noktada da titizliğini koruduğunu düşünüyorum. O, hâlihazırda muharebenin gerçekleştiği yeri göstermeye en yakın, hatta onu gösteren kişidir. Bunu aşağıda ele alacağız.

Muharrem Kesik'in çalışmasında muharebenin Konya ile Beyşehir arasında gerçekleştiği yorumu için ikinci bir dayanak noktası ise sefer güzergâhı ile ilgili değerlendirmesidir. Nitekim o, Bizans ordusunun klasik sefer güzergâhının Eskişehir-Kütahya-Afyon üzerinden ilerlediğini ifade ettikten sonra ordunun "mutlaka Akşehir üzerinden Konya'ya" vardığını, Selçukluların da "düşmanı kendi topraklarına girdikten sonra dikkatlice takip ediyor ve mutlaka Akşehir'de karşılaşılıyor, ancak nihai savunmasını mutlaka Konya önünde ya da civarında gerçekleştiriyor" der ve ardından "(İmparator/ATO) 1176'da yine aynı yerde çarpışarak geçebileceğini düşünmüş ya da ordusunun sayıca üstünlüğüne güvenmiş olabilir" öngörüsünde bulunur³⁵. Ancak elimizde Bizans ordusunun ilerlediği güzergâhı neredeyse adım adım bize gösteren bir kaynak yazarı varken neden izi 1146'da arayalım, "savaşın yapıldığı mahalli yeterince" açıklayamadığından ötürü mü? Hayır, aksine kendisine "teşekkür etmemizi gerektirecek kadar" güvenilir şekilde 1176 güzergâhını açıklıyor Niketas. Bu hat Khonai'den (Honaz) başlayıp Lampis (Dazkırı), Khelanai'ye (Dinar) uzanıp buradan Khoma'ya (Çivril/ Gümüşsuyu) uzanan bir hattır³⁶. Bu son noktadan sonra ordu artık bir başka yerleşim birimine uğramadan Selçuklu baskınına uğrar. Bu ayrıntılı güzergâhta Niketas neredeyse her bir durağı kaydetmesine karşın şimdi onun bundan sonra, yani Khoma'yı zikrettikten sonra, uğrayabileceği noktaları "unuttuğu"nu mu varsaymalıyız? Mesela Khoma'dan sonra ordunun yolu üzerinde bulunan Sozopolis gibi, yada Polybotos, veya Pisidia Antiochea gibi yerleri unuttuğunu mu düşünmeliyiz? Elbette hayır³⁷.

Açıkçasını ifade etmek gerekirse Khoma'dan sonra Bizans ordusunun ilerleyeceği iki yol vardı ve bu iki yola odaklanmak gerekiyor. Bunlardan birisi A. Bakır'ın işaret ettiği Sozopolis'e doğru uzanan yol iken diğeri ise Khoma'nın kuzeyine doğru ilerleyen yoldur. Ancak ben Bizans ordusunun Khoma'ya doğru yol almasını kuzey yoluna kıvrılmak adına Sozopolis yolundan sapmak olarak değerlendiriyorum. Tıpkı daha önceki seferlerde olduğu gibi. Nitekim 1092'de Dukas, Türk birliklerini takip ederken Laodikeia üzerinden Lampe'ye yani Dazkırı'na ve ardından da Khoma, yani Gümüşsu mevkesine gelmiş ve buradan da kuzeye yönelerek –muhtemelen Sandıklı üzerinden– Polybotos, yani Bolvadin'e bağlanmıştır³⁸. Yine 1098'de Alexios Komnenos da bu yolu kullanarak Khoma üzerinden Polybotos'a ulaşmıştı ve Akşehir'e

35 M. Kesik, a.g.m., s.64.

36 Nicetae Choniatae, "Historia", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Editio Emendatior et Copiosior, Consilip B.G. Niebuhrii, ex Recensione Immanuelis Bekkeri, Bonnae 1835, s. 230, 231; Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. F. Işıltan, TTK yay., Ankara 1995, s. 123.

37 Bu meseleyi irdemiş, ve Niketas'in eserinde Pisidia Antiochea'nın adının zikredilmemesinden hareketle Myriocephalon'da yenilecek ordunun buradan geçmemiş olduğu şeklinde bir görüş ortaya koymuştur: "(...) Eğer Bizans ordusu Antiocheia yakınlarına gelmiş ya da Antiocheia'dan geçmiş olsaydı, kentin ismi mutlaka bu kaynaklarda zikredilirdi. (...) Savaşın anlatan kroniklerde Antiocheia ismi geçmiyorsa, o zaman savaşın yerini başka bir coğrafyada aramak gerekir". M. Özhanlı, "Pisidia Antiocheiası, Yollar ve Miryokefalon Savaşı", *Uluslararası Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.7/ 2017, s. 101-102.

38 W.M. Ramsay, a.g.m., s.125; B. Umar, a.g.m., s. 112.

yönelmişti³⁹. Bu örneklere bakıldığında Manuel'in de 1092 ve 1098'de Bizans ordularının kullandığı yolu takip ettiği açıktır ve Khoma'dan sonra da Polybotos'a ve buradan da Pisidia Antiokhea üzerinden Konya'ya doğru ilerlemeyi düşündüğü anlaşılmaktadır.

Niketas Khoniates'in ayrıntılı bir sefer rotasından sonra Bizans ordusunu en son olarak Khoma'ya ulaştıktan sonra bir başka yerleşim adı zikretmeyerek Selçuklu baskınına geçmesinden hareketle başka bir yere bakmak seçeneğimizin kalmadığını düşünüyorum. Niketas sefer güzergâhını bu şekilde istasyon istasyon verirken Süryani Mihail'den bilgileri tartışmaya açmak yahut daha başka hususları bu tartışmanın içine sokmak bence doğru bir yaklaşım sunmuyor⁴⁰. Myriokephalon, Khoma ile daha önceki seferlerde buradan sonra ulaşılan Polybotos, yani Bolvadin arasındaki bir yerde aranmalıdır. Ben bu noktanın Çivril ile Sandıklı arasındaki Kufi üzerinde bulunduğunu düşünüyorum. Kaynakların bizi sürüklediği istikamet burası olmasının yanında söz konusu alan muharebe ile ilgili bilgilerde tasvir edilen bir coğrafi alan özelliği de göstermektedir. Aynı zamanda muharebenin gerçekleştiği yer ismi olarak kaynaklarda geçen Tzibritze-Cybrilcymani isimlerinin de Çivril Çimen şeklinde değerlendirilmeye müsait olması da bir diğer dikkat çekici husustur⁴¹.

Netice itibari ile Myriokephalon muharebesinin nerede gerçekleştiği ile ilgili görüşümü daha önceki makalede de vurguladığım şekilde tekrarlıyorum:

Bizans ordusu Leodicea'ya gelmiş, buradan Khonai, yani Honaz üzerinden Lampis, yani Dazkırı'na geçmiş ve yoluna Khelanai, yani Dinar üzerinden devam etmiştir.

Bizans İmparatoru Manuel bunun ardından Khoma, yani Çivril ili Gümüşsu beldesine yönelmiş, ardından da Sandıklı'ya doğru çıkmak ve Konya'ya bu hat üzerinden ulaşmak, belki de bu arada Gümüşsu ile kuzeyindeki alanda yurt tutmuş Türkmen unsurunu batıya doğru püskürtmek, gayesiyle kuzeye ilerlemiştir. Bu kuzey yolu daha önce Kemal Turfan ve Bilge Umar'ın da düşündükleri Kufi çayı boyunca uzanan vadi olsa gerektir.

Bundan sonra Myriokephalon'un yeri hususundaki araştırmalar Kufi Çayı üzerinde yoğunlaştırılması gerektiğine ilişkin görüşümü burada da yineliyorum. Bu, aynı zamanda, daha önce bu hususta görüş bildiren Kemal Turfan ve Bilge Umar'ın ortaya koydukları⁴² ve sonraki tespitlerle de devam eden görüşlerin⁴³ yüzey araştırmaları ve arkeolojik incelemelerle ve sanat tarihi etütleri ile zenginleştirilmesi gerektiğine ilişkin değerlendirmelerim için de geçerlidir.

39 J.T. Roche, "In the Wake of Mantzikert: The First Crusade and the Alexian Reconquest of Western Anatolia", *History*, Vol. 914/ 2, 2009, s. 150.

40 Kaldı ki bu kaynakların bu muharebe ile ilgili verdikleri bilgilere tam bir itimat göstermek mümkün değildir. Bu kaynakların muharebe ile ilgili kayıtlarını ne şekilde görmek gerektiği hususunda bk. A.T. Özcan, a.g.m., s. 171-172; L. Kayapınar, B. Hocaoğlu, S. Vardar, M.H. Cevrioğlu, a.g.m., s. 108.

41 A.T. Özcan, a.g.m., s.177-178; L. Kayapınar, B. Hocaoğlu, S. Vardar, M.H. Cevrioğlu, a.g.m., s. 109.

42 K. Turfan, a.g.m., s.141-144; B. Umar, a.g.m., s. 106 vd.

43 A.T. Özcan, a.g.m., s.180-181; L. Kayapınar, B. Hocaoğlu, S. Vardar, M.H. Cevrioğlu, a.g.m., s.112-120; Y. Kılıç, S. Başol, E. Eser, "Mira-Kuwalia'dan Miryokefalon Zaferi'ne Çivril ve Yöresi", *Çivril Tarihi ve Miryokefalon Zaferi*, Ed. Y. Kılıç ve T. Tok, Denizli Büyükşehir Belediyesi yay., Denizli 2020, s.26-29; İ. Balık, H. Kara, a.g.m., s. 11 vd.

Kaynakça

- ALTAN, E., "Myriokephalon (Karamıkbeli) Savaşı'nın Anadolu Türk Tarihindeki Yeri", *Türkler*, C.6, ed. A. Güzel vd., Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 630-634.
- AYİTER, K., "Myriokephalon Savaşı Nerede Olmuştu?", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, II. Cilt, TTK yay., Ankara 1976, s. 689-701.
- AYÖNÜ, Y., *Selçuklular ve Bizans*, TTK yay., Ankara 2014.
- BAKIR, A., "Myriokephalon Savaşı Esnasında Anadolu'da Siyasi Durum ve Uluborlu Coğrafyasında Savaşın Yeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriokephalon Savaşı Sempozyumu Bildirileri)*, 2014, s. 71-96.
- BALIK, İ., Kara, H., "Miryokefalos Savaşının Yeri ile İlgili Yeni Görüşlere Eleştirel bir Bakış", *Çivril Tarihi ve Miryokefalos Zaferi*, Ed. Y. Kılıç ve T. Tok, Denizli Büyükşehir Belediyesi yay., Denizli 2020, s. 1-25.
- CEYLAN, M.A. ve Eskikurt, A., "Kufi Çayı Boğazı'nın Doğal ve Tarihi Coğrafyası", *Marmara Coğrafya Dergisi*, C.1 / Sayı 3, 2001, s.123-152.
- CEYLAN, M.A., "Coğrafi Perspektiften Myriokefalos Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağırsak Boğazı", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5 / 2016, s. 69-94.
- ÇAY, A., *II. Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1987.
- ÇAY, A., *Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokephalon Zaferi)*, Orkun yay., İstanbul 1984.
- ESKİKURT, A., "Myriokephalon Savaşı'na Dair Kronikler ve Modern Çalışmalar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6 / 2017, s. 65-94.
- ESKİKURT, A., "Ortaçağ Kroniklerine Göre 17 Eylül 1176 Myriokephalon Zaferi (Bağırsak Boğazı-Konya)", *Uluslararası Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7 / 2017, s. 74-98.
- Haldon, J., *Warfare, State and Society in Byzantine World 565-1204*, UCL Press, London 1999.
- Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, yayına hazırlayan I. Demirkent, TTK yay., Ankara 2001.
- KAYAPINAR, L., HOCAOĞLU, B., VARDAR, S., CEVRİOĞLU, M.H., "Miryokefalos Muharebesi'nin Mahalli", *Uluslararası Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7 / 2017, s. 105-124.
- KESİK, M., "Dânişmendli Beyliği-Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu İlişkileri", *Osmanlı Araştırmaları*, C. XXXIV/ II, s. 119-144.
- KESİK, M., "Myriokephalon Zaferi Öncesinde Konya'yı Hedef Alan Askeri Seferler ve Yolları", *Uluslararası Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, SAYI 7 / 2017, s. 40-73.
- KILIÇ, Y., Başol, S., Eser, E., "Mira-Kuwalia'dan Miryokefalos Zaferi'ne Çivril ve Yöresi", *Çivril Tarihi ve Miryokefalos Zaferi*, Ed. Y. Kılıç ve T. Tok, Denizli Büyükşehir Belediyesi yay., Denizli 2020, s. 11-38.
- Nicetae Choniatae, "Historia", *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Editio Emendatior et Copiosior, Consilip B.G. Niebuhrii, ex Recensione Immanuelis Bekkeri, Bonnae 1835.
- Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. F. Işıltan, TTK yay., Ankara 1995.
- ÖZCAN, A.T., "Myriokephalon Muharebesi'nin Mevkisi Üzerine", *Uluslararası Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7 / 2017, s. 167-183.
- ÖZHANLI, M., "Psidia Antiokheiası, Yollar ve Miryokefalos Savaşı", *Uluslararası Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7 / 2017, s. 99-104.
- RAMSAY, W.M., "Notes and Inscriptions from Asia Minor (III)", *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, Vol. 2, No. 2, 1886, s. 123-131.

RAMSAY, W.M., *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, Vol. I, Clarendon Press, Oxford 1895.

ROCHE, J.T., "In the Wake of Mantzikert: The First Crusade and the Alexian Reconquest of Western Anatolia", *History*, Vol. 914/ No. 2, 2009, s. 135-153.

TOPRAKLI, R., "Yenice Köyü Köprüsü ve Miryokefalon Savaşı", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 18 / N. 3, 2010, s. 997-1012.

TURAN, O., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken neşriyat, İstanbul 2011.

TURFAN, K., "Myriokephalon Savaşının Yeri Üzerine Yeni Araştırmalar", *X. Türk Tarih Kongresi*, TTK yay., 1991, s. 125-144.

UMAR, B. "Myriokephalon Savaşının Yeri: Çivril Yakınında Kufi Çayı Vadisi", *Bellekten*, C. LIV/ 209, s. 99-116.

İnternet Erişimleri

<http://www.haberturk.com/yemel-haberler/haber/9632955-miryokefalonun-izleri-konyada-aranacak> (Erişim tarihi: 18.04.2017)

<https://www.youtube.com/watch?v=GURbhuoOTqk> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

<https://www.hurriyet.com.tr/miryokefalon-zaferinin-yildonumu-kutlandi-40582462> erişim tarihi 02.06.2020.

<https://www.ttk.gov.tr/basindattk/miryokefalon-zaferi-842-yilinda-torenlerle-kutlanacak/> erişim tarihi 02.06.2020.

<https://www.haberturk.com/isparta-haberleri/71813116-miryokefalon-zaferinin-843yildonumu-ispartada-torenlerle-kutlanacak-kanadolunun-turkiye> erişim tarihi 02.06.2020.

Tarihçiler-araştırmacılar Türk Tarihinin Anadolu'daki dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen 1176 Miryokefalon Savaşı'nın yerini uzun yıllar araştırmaktadırlar. Ancak, bu konuda aralarında görüş ayrılıklarına sahiptirler. Bu kitap, Miryokefalon Savaşı'nın nerede gerçekleştiği konusunda görüş farklılıkları içeren makaleleri kapsamaktadır. Bu çerçevede, araştırmacıların görüşleri kitapta bölge bazında tasniflenmektedir. Isparta (Karamık Beli, Kumdanlı Ovası, Gelendost Ovası), Konya (Bağırsak Boğazı) ve Denizli (Düzbel, Kûfi Boğazı, Akçay Vadisi, Çardak Geçidi) vilayetleri dâhilindeki bölgeler üzerinde incelemeler yoğunlaştığından, bu bölgeler üzerinde yapılan araştırmalara yer verilmektedir. Tarih içerikli birçok araştırma gibi, Miryokefalon Savaşı'nın yeri konulu bu kitap çalışması da, bir sorunu çözmeye çalışırken, aynı zamanda kimlik ve hafıza oluşumuna etki etmektedir. Kimyasal – biyolojik- fiziki bir parça olarak yaklaşılan tabiata, insani başka bir değer kazandırmaktadır. Bu yönüyle de, kitapta yer alan her bir makale ayrı bir öneme ve değere sahiptir.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

MİRYÖKEFALON SAVAŞI'NIN YERİ

ISBN: 978-605-9454-61-2

Yayın No: 116